

137165

T. C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE TABİİ AFETLER (1923-1950)

137165

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇEVİK

HAZIRLAYAN

Aslı ARSLAN

ELAZIĞ – 2003

T.C. İZMİR İLİ MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
İZMİR İLİ MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

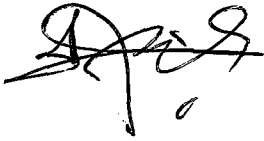
T . C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE TABİİ AFETLER (1923-1950)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Üye

Yrd. Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN

Yukarıdaki Jüri Üyelerinin İmzaları Tasdik Olunur.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇEVİK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Vekili

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
REKTÖRLÜK MÜHÜRÜ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Aslı ARSLAN

TÜRKİYE'DE TABİİ AFETLER (1923-1950)

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

2003, Sayfa: XIV + 255

Tabii afetler, insanoğlunun yaradılışından beri varolan ve varolmaya devam edecek tabiat olaylardır. Çeşitli şekillerde meydana gelen bu olaylar, zamanı ve mekanı önceden bilinemediği için yeryüzünde çeşitli zamanlarda ve mekanlarda büyük kayıplara yol açmaktadır. Deprem, sel, salgın hastalık, heyelan ve kuraklık olaylarının büyük insan kitlelerini ilgilendirerek afet halini aldığı olaylar, Türkiye'de tarih boyunca çokça yaşanmıştır. Coğrafyası bu tür olaylara uygun olan Türkiye, hemen her yıl birbirini izleyen tabii afetleri yaşamaktadır. Bir savaştan daha fazla kayıp verdirebilen bu olaylar, bir bölgenin hatta bir ülkenin tamamının nüfus, ekonomi ve sosyo-kültürel hayatını derinden değiştirme gücüne sahiptir. Bu tür olayların gerçekleşmesini engellemek de her zaman mümkün değildir.

Bu çalışmada Türkiye'de 27 yıllık bir süre içerisinde meydana gelen tabii afetler ve sonuçları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tabii afetler, deprem, sel, salgın hastalık, heyelan, kıtlık.

SUMMARY

Master Thesis

Aslı ARSLAN

NATURAL DISASTER IN TURKEY (1923-1950)

The Fırat University

The Institute of Social Science

The History Department

2003, Page: XIV + 255

Natural disasters have always occurred since the beginning of human life in the world and they will occur again and again. These events which happen in different forms lead great loss in different places and times as their happening time is not known. The events such as earthquakes, floods, epidemic diseases, landslides, drought affect a great majority of human being and they often occur in Turkey. Turkey's geography is suitable for these disasters and nearly every year natural disasters occur successively. These events, which cause loss of life more than a war, have the power of changing population, economic and socio-cultural life of a country. It is not always possible to prevent these events to happen.

In this study, the natural disasters and their results in a period of 27 years in Turkey were investigated.

Keywords: The natural disasters, earthquake, flood, epidemic diseases, landslide, drought.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
TABLO LİSTESİ	X
ÖNSÖZ	XI
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
1. 1923 - 1950 YILLARI ARASINDA YAŞANAN DEPREM AFETLERİ	7
1. 1. Büyük Şiddetli Depremler.....	8
1.1.1. 1924 Erzurum Depremi.....	8
1.1.1.1. Ölü ve Yaralı Sayısı.....	8
1.1.1.2. Hasar Gören Yerler.....	8
1.1.1.3. Deprem Sonrası Yapılan İşler ve Yardımlar.....	9
1.1.2. 1928 İzmir – Torbalı Depremi.....	13
1.1.2.1. Ölü ve Yaralı Sayısı.....	14
1.1.2.2. Hasara Uğrayan Yerler.....	14
1.1.2.2.1. Yıkılan Resmi Binalar.....	15
1.1.2.2.2. Yıkılan Özel Binalar.....	16
1.1.2.3. Ulaşım.....	16
1.1.2.4. Deprem Sonrası Yapılan İşler.....	17
1.1.3. 1938 Kırşehir Depremi.....	18
1.1.3.1. Ölü ve Yaralı Sayıları.....	19
1.1.3.2. Hasar Gören Yerler ve Yıkılan Bina Sayıları.....	19
1.1.3.3. Deprem Sonrası Yapılan İşler ve Yardım Çalışmaları.....	20
1.1.3.4. Deprem Bölgesinde Yapılan Diğer Çalışmalar.....	23
1.1.4. 1939 Erzincan Depremi.....	24
1.1.4.1. Depremın Erzincan ve Çevre İllerdeki Etkileri.....	25
1.1.4.1.1. Erzincan Şehir Merkezinde Deprem Sonrası Durum.....	26
1.1.4.1.2. Erzincan'ın İlçe ve Nahiyelerindeki Durum.....	27
1.1.4.1.3. Depremden Zarar Gören Diğer İllerdeki Durum.....	28
1.1.4.1.3.1. Ordu İlinde Depremın Etkileri.....	28
1.1.4.1.3.2. Giresun İlinde Depremın Etkileri.....	29

1.1.4.1.3.3. Samsun İlinde Deprem Etkileri.....	29
1.1.4.1.3.4. Tokat İlinde Deprem Etkileri	30
1.1.4.1.3.5. Amasya İlinde Deprem Etkileri	32
1.1.4.1.3.6. Elazığ İlinde Deprem Etkileri	33
1.1.4.1.3.7. Tunceli İlinde Deprem Etkileri	33
1.1.4.1.3.8. Sivas İlinde Deprem Etkileri.....	33
1.1.4.1.4. Erzincan İli, İlçeleri ve Köyleri ile Diğer İllerdeki İnsan Kayıpları ve Yaralı Sayıları.....	34
1.1.4.2. Kurtarma, Acil Yardım Çalışmaları ve Diğer Hizmetler	35
1.1.4.2.1. Deprem Bölgesinde Yapılan Çalışmalar	35
1.1.4.2.2. Emniyet Hizmetleri	36
1.1.4.2.3. Kurtarma ve İlk Yardım Hizmetleri.....	36
1.1.4.2.4. Ulaşım Hizmetleri	39
1.1.4.2.5. Haberleşme Çalışmaları	40
1.1.4.2.6. Geçici İskan Çalışmaları	40
1.1.4.2.7. Merkezde Deprem Bölgesi İçin Yapılan Çalışmalar	40
1.1.4.2.7.1. Yerli Yardım Komite ve Komisyonları.....	41
1.1.4.2.7.1.1. Müsteşarlar Komisyonu	41
1.1.4.2.7.1.2. Milli Yardım Komitesi.....	41
1.1.4.2.7.2. Yabancı Yardım Komite ve Komisyonları	42
1.1.4.2.7.2.1. Fransa Yüksek Komitesi	42
1.1.4.2.7.2.2. İngiltere Yardım Komitesi	42
1.1.4.2.7.2.3. Belçika Yardım Komitesi.....	42
1.1.4.2.7.2.4. Milletler Cemiyeti Sıhhiye Komisyonu	42
1.1.4.3. Deprem Sonrası Yardım Çalışmaları	42
1.1.4.3.1. Sağlık Alanında Yapılan Yardımlar.....	42
1.1.4.3.2. Ülke Geneline Yapılan Ayni ve Nakdi Yardımlar.....	45
1.1.4.3.2.1. Ayni Yardımlar	45
1.1.4.3.2.2. Nakdi Yardımlar.....	47
1.1.4.3.3. Deprem Bölgesinde Eğitim Alanında Yapılan Yardımlar	50
1.1.4.3.4. Merkezde Yapılan Diğer Çalışmalar.....	51
1.1.4.4. Deprem Sonrası Felaketzedelerin İskanı ve Yeniden Yapılanma.....	54
1.1.4.4.1. Erzincan Halkının Diğer İllerdeki Geçici İskanı.....	54
1.1.4.4.2. Erzincan ve Depremden Etkilenen Diğer İllerdeki Geçici Zeminliklerde İskan	56
1.1.4.5. Deprem Sonrası Yerleşim Biriminin Tespit Çalışmaları ve Geçici Şehrin Kurulması.....	56
1.1.4.5.1. Şehir Yerleşim Biriminin Tespiti Çalışmaları.....	56
1.1.4.5.2. Geçici Şehrin Kurulması	58
1.1.4.5.2.1. Geçici Şehirde Belediyenin Yaptığı Çalışmalar	60
1.1.4.5.2.1.1. İmar Planı	60
1.1.4.5.2.1.2. Mezbaha	60
1.1.4.5.2.1.3. Aydınlatma İşleri.....	60
1.1.4.5.2.1.4. İtfaiye	60
1.1.4.5.2.1.5. Temizlik İşleri	61
1.1.4.5.2.1.6. Su İşleri	61
1.1.4.5.2.1.7. Hâl Yapımı	61
1.1.4.5.2.1.8. Kaldırım Yapımı	61
1.1.4.5.2.1.9. Otel İnşası.....	61

1.1.4.5.2.1.10. Mezarlık Yapımı	61
1.1.4.5.2.2. Geçici Şehirde Özel İdarenin Yaptığı Çalışmalar.....	62
1.1.4.5.2.2.1. Okul İnşası	62
1.1.4.5.2.2.2. Matbaa.....	62
1.1.4.6. Erzincan'da Yeni Şehrin Kurulması	63
1.1.5. 1942 Çorum Depremi.....	64
1.1.5.1. Ölü ve Yaralı Sayısı	65
1.1.5.2. Yıkılan ve Hasara Uğrayan Bina Sayısı.....	65
1.1.5.3. Bölgeye Yapılan Yardım Çalışmaları.....	66
1.1.6. 1942 Erbaa Depremi	66
1.1.6.1. Ölü ve Yaralı Sayıları.....	67
1.1.6.2. Yıkılan ve Hasar Gören Yerler ve Bina Sayıları.....	67
1.1.6.3. Deprem Bölgesinde Yapılan Çalışmalar.....	68
1.1.6.3.1. Haberleşme Çalışmaları	68
1.1.6.3.2. Enkaz Kaldırma ve Kurtarma Çalışmaları	68
1.1.6.4. Bölgeye Yapılan Yardım Çalışmaları	68
1.1.6.5. Erbaa Depreminden Sonra Merkezde Yapılan Çalışmalar	70
1.1.7. 1943 Samsun - Ladik Depremi	71
1.1.7.1. Ölü ve Yaralı Sayıları.....	73
1.1.7.2. Yıkılan ve Hasara Uğrayan Özel, Resmi ve Tarihi Binalar	73
1.1.7.3 Bölgede Yapılan Çalışmalar	74
1.1.7.3.1. Kurtarma Çalışmaları	74
1.1.7.3.2. Yardım Çalışmaları	74
1.1.7.4. Merkezde Yapılan Çalışmalar.....	75
1.1.8. 1943 Adapazarı Depremi	76
1.1.8.1. Ölü ve Yaralı Sayısı	76
1.1.8.2. Yıkılan ve Hasar Gören Yerler ve Bina Sayıları.....	77
1.1.8.3. Bölgede Yapılan Çalışmalar	78
1.1.8.3.1. Ulaşım Çalışmaları.....	78
1.1.8.3.2. Haberleşme Çalışmaları	78
1.1.8.3.3. Kurtarma ve Enkaz Kaldırma Çalışmaları	78
1.1.8.3.4. Emniyet Hizmetleri.....	79
1.1.8.4. Bölgeye Yapılan Yardım Çalışmaları	79
1.1.8.4.1. Sağlık Yardımları.....	79
1.1.8.4.2. İaşe Yardımları.....	80
1.1.8.4.3. Diğer Yardımlar	80
1.1.8.4.3.1. Yabancı Devletlerin Yardımları.....	81
1.1.8.5. Depremden Sonra Merkezde Yapılan Çalışmalar.....	81
1.1.9. 1944 Bolu-Çerkeş Depremi.....	82
1.1.9.1. Ölü ve Yaralı Sayıları.....	83
1.1.9.2. Yıkılan ve Hasar Gören Bina Sayıları.....	84
1.1.9.3. Bölgede Yapılan Çalışmalar	85
1.1.9.3.1. Haberleşme Çalışmaları	85
1.1.9.3.2. Kurtarma Çalışmaları ve Diğer Çalışmalar.....	86
1.1.9.3.3. Ulaşım Hizmetleri.....	86
1.1.9.3.4. Eğitim Hizmetleri.....	87
1.1.9.4. Bölgeye Yapılan Yardım Çalışmaları	87
1.1.9.5. Merkezde Yapılan Çalışmalar.....	88
1. 1.10. 1949 Bingöl-Karlıova-Kiğı, Erzincan-Tercan Depremi	90

VI

1. 1.10.1. Ölü ve Yaralı Sayısı	91
1. 1.10.2. Yıkılan ve Hasar Gören Bina Sayıları.....	91
1. 1.10.3. Bölgeye Yapılan Yardımlar	92
1. 1.10.3.1. Vergi Muafiyetinin Sağlanması	92
1.2. Küçük Şiddetli Depremler.....	93
1.2.1. 1923 Yozgat – Devecidağı Depremi.....	93
1.2.2. 1924 Afyonkarahisar Depremi.....	94
1.2.3. 1925 Ardahan Depremi.....	95
1.2.4. 1926 Denizli, Tavas, Garbikaraağaç Depremi.....	95
1.2.5. 1926 Antalya-Finike Depremi.....	96
1.2.6. 1928 Kalecik Depremi	97
1.2.7. 1929 Sivas-Suşehri Depremi.....	98
1.2.8. 1934 Bingöl- Çapakçur Depremi	98
1.2.9. 1935 Marmara Depremi	99
1.2.10. 1935 Kars-Digor Depremi.....	99
1.2.10.1. Bölgeye Yapılan Yardımlar	100
1.2.11. 1936 Kiğı Depremi.....	100
1.2.12. 1939 Dikili- Bergama Depremi.....	100
1.2.12.1. Hasar Gören Yerler ve Yıkılan ve Zarar Gören Bina Sayıları	101
1.2.13. 1939 Tercan Depremi.....	101
1.2.14. 1940 Kayseri Depremi	102
1.2.15. 1940 Yozgat Depremi	102
1.2.16. 1941 Muğla Depremi	103
1.2.17. 1941 Erciş- Van Depremi.....	103
1.2.18. 1942 Balıkesir Depremi	103
1.2.18.1 Bölgeye Yapılan Yardımlar	104
1.2.19. 1944 Gediz Depremi	104
1.2.20. 1944 Edremit Körfezi- Ayvacık Depremi.....	105
1.2.21. 1945 Adana Depremi	105
1.2.21.1. Ölü ve Yaralı Sayıları.....	106
1.2.21.2. Yıkılan ve Hasar Gören Binalar.....	107
1.2.21.3. Bölgede Yapılan İşler.....	107
1.2.22. 1945 Van Depremi.....	108
1.2.22.1. Merkezde Yapılan Çalışmalar.....	109
1.2.22.1.1. Avans Verme.....	109
1.2.22.1.2. Vergi Muafiyetinin Sağlanması	109
1.2.22.2. Bölgeye Yapılan Yardım Çalışmaları	109
1.2.23. 1945 Buldan Depremi	110
1.2.24. 1946 Iğın- Argıthan Depremi.....	110
1.2.25. 1946 Muş- Varto Depremi	111
1.2.26. 1947 Ağrı Depremi	112

İKİNCİ BÖLÜM.....113

1. CUMHURİYET DÖNEMİNDE MEYDANA GELEN SEL AFETLERİ..... 113

1.1. Of ve Sürmene Sel Felaketi (1929).....	114
1.2. Adana Sel Felaketi (1936).....	114
1.3. Konya Sel Felaketi (1937)	115

1. 4. Gediz Sel Felaketi (1938).....	115
1. 5. Ankara Sel Felaketi (1938).....	115
1. 6. Niğde Sel Felaketi (1938).....	116
1. 7. Bursa Sel Felaketi (1939).....	117
1. 8. İzmir Sel Felaketi (1939).....	118
1. 9. Sakarya Sel Felaketi (1939).....	119
1. 10. Manisa Sel Felaketi (1939).....	119
1. 11. Eskişehir Sel Felaketi (1940).....	120
1. 12. Edirne Sel Felaketi (1940).....	120
1. 13. Amasya Sel Felaketi (1940).....	120
1.14. Adana Sel Felaketi (1940).....	121
1. 15. Tokat Sel Felaketi (1940).....	121
1. 16. Urfa, Elazığ Sel Felaketi (1940).....	121
1. 17. Denizli Sel Felaketi (1940).....	122
1.18. Bursa Sel Felaketi (1940).....	122
1. 19. Sakarya Sel Felaketi (1941).....	123
1. 20. Antakya Sel Felaketi (1941).....	123
1. 21. 1941 Yılındaki Diğer Sel Felaketleri.....	124
1. 22. Edirne Sel Felaketi (1942).....	124
1. 23. Adana Sel Felaketi (1949).....	125
1. 24. Amasya Sel Felaketi (1942).....	125
1. 25. 1942 Yılındaki Diğer Sel Felaketleri.....	126
1. 26. 1943 Yılı Sel Felaketleri.....	126
1. 27. 1945 Yılı Sel Felaketleri.....	127
1. 28. Amasya Sel Felaketi (1946).....	128
1. 29. Gaziantep Sel Felaketi (1947).....	128
1.30. Adana Sel Felaketi (1948).....	129
1.30.1. Bölgeye Yapılan Yardımlar.....	129
1. 31. Amasya Sel Felaketi (1948).....	130
1. 32. Tokat Sel Felaketi (1949).....	131
1. 33. 1949 Yılı Sel Felaketleri.....	132
1. 34. Eskişehir Sel Felaketi (1950).....	133
1.34.1 Eskişehir’de Su Baskınından Önce Alınan Tedbirler.....	133
1.34.2. Yardım Çalışmaları.....	134
1.34.2.1. Sağlık Yardımları.....	135
1.34.2.2. Yardım Komitelerinin Kurulması.....	135
1. 35. Su Baskınlarında Devletin Yaptığı Çalışmalar.....	137
1. 36. Yerleşim Yeri Değişiklikleri ile İlgili Uygulamalar.....	138
1. 37. Su Baskınlarında Kızılay Yardımları.....	139

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....140

1. 1923-1950 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE SALGIN HASTALIKLAR 140

1.1. Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Tedbirler.....	141
1.2. Çiçek Hastalığı.....	143
1.2.1. Çiçek Hastalığıyla Mücadelede Aşı Faktörü.....	145
1. 3. Sıtma Hastalığı.....	147
1.3.1. Adana ve Çevresinde Sıtma Hastalığı.....	148

VIII

1.3.1.1. Hastalığın İl Nüfusa Etkileri	149
1.3.1.2. Hastalığın Bölge Kalkınmasındaki Yeri	150
1.3.2. Afyon İlinde Sıtma Hastalığı	150
1.3.3. Bursa İlinde Sıtma Hastalığı	150
1.3.4. Sıtma Hastalığını Önlemeye Yönelik Tedbirler.....	151
1.3.4.1. Hastalığı Önleyici İlaçların Dağıtılması.....	151
1.3.5. Sıtma Hastalığı İle İlgili Yapılan Diğer Çalışmalar.....	152
1.3.6. Sıtma Komisyonunun Kurulması.....	164
1.3.7. Sıtma Savaşında Resmi ve Özel Kurumlara Verilen Görevler	165
1.3.8. Sıtma Savaşında Halka Verilen Görevler	165
1.3.9. Bataklıkların Kurutulması.....	166
1. 4. Frengi Hastalığı.....	169
1.5. Veba Hastalığı.....	171
1. 6. Grip Hastalığı.....	173
1. 7. Verem Hastalığı	174
1.7.1. Verem Savaşında Kızılaiy'ın Rolü.....	178
1.8. Tifo Hastalığı	179
1.9. Kızamık ve Dizanteri	180
1.10. Trahom Hastalığı.....	181
1.10.1. Adıyaman'da Trahom Hastalığı.....	181
1.10.2. Adana'da Trahom Hastalığı.....	181
1.10.3. Ağrı'da Trahom Hastalığı	181
1.10.4. Trahom Hastalığını Önlemek Amacıyla Yapılan Çalışmalar	182
1. 11. Tifüs Hastalığı.....	183
1.11.1. Tifüs Hastalığına Karşı Alınan Genel Tedbirler.....	184
1.11.2. Tifüsle Mücadelede Mahalli Tedbirler.....	189
1.11.2.1. Adana'da Tifüsle Mücadele (1943)	189
1.11.2.2. İstanbul'da Tifüsle Mücadele (1943).....	190
1.11.2.3. Ankara'da Tifüsle Mücadele (1943).....	197
1.11.2.4. Bursa'da Tifüsle Mücadele (1943).....	197

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....199

1. 1923-1950 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE YAŞANAN HEYELAN

AFETLERİ 199

1.1. Trabzon İli'ndeki Heyelan Afetleri.....	199
1.2. İzmir İli'ndeki Heyelan Afetleri.....	200
1.3. Diğer İllerdeki Heyelan Afetleri	200
1.4. Heyelan Afeti Yardım Çalışmaları.....	201

BEŞİNCİ BÖLÜM.....203

1.1923-1950 YILLARI ARASINDA YAŞANAN KITLIK KLAR.....203

1.1. Kuraklığa Bağlı Kıtliklar.....	203
1.1.1. Kuraklığın Ülke Ekonomisine Etkileri.....	209
1.2. Dolu ve Şiddetli Yağmurlar Dolayısıyla Meydana Gelen Kıtlik Olayları.....	210

1.3. Kıtılıktan Etkilenen iftilerin Borçlarının Ertelenmesi	211
1.4. Kıtılıktan Etkilenen Vatandaşlara Toprak Mahsulleri Ofisi Yardımları.....	213
1.5 Kıtılığa Neden Olan ekirge ve Sne Haşeresi İstilası.....	213
SONUÇ	219
BİBLİYOGRAFYA	226
EKLER	232
ÖZGEÇMİŞ	255

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Erzincan Depreminde Yıkılan ve Hasar Gören Bina Durumu	28
Tablo 2: 1939 Erzincan Depreminde Tokat İli'nin Turhal Kazasındaki Kayıplar.....	32
Tablo 3: 1939 Erzincan Depreminden Etkilenen İllerdeki Hasar Durumu.....	34
Tablo 4: 1939 Depreminde Erzincan'da Ölü ve Yaralı Durumu	34
Tablo 5: 1939 Erzincan Depreminden Etkilenen İllerdeki Ölü ve Yaralı Durumu	35
Tablo 6 : 1944 Depreminde Ölü ve Yaralı Sayısı.....	83
Tablo 7: 1944 Depreminde Yıkılan ve Hasta Uğrayan Bina Sayısı.....	85
Tablo 8: 1940 –1944 Yılları Arasında Sıtma Hastalığı İçin Taranan ve Tedavi Altına Alınanların Sayısı.....	155
Tablo 9: 1943 Yılı Mayıs Ayı Ülke Geneli Tifüs Vaka Sayısı.....	185

ÖNSÖZ

Türkiye coğrafyası, konumu ve iklim şartları dolayısıyla tabii afetlerin sıkça yaşandığı bir yerdir. Gerek birinci derecede deprem kuşağı üzerinde bulunması, gerekse ülkede çok sayıda akarsu olması, Anadolu'nun deprem, sel gibi tabii afetleri küçük zaman aralıklarında yaşamasına neden olmaktadır. İklim şartları dolayısıyla kuraklık, dolu, aşırı yağmurlar da Türkiye'de tabii afet olarak hala zaman zaman yaşanmaktadır. Söz konusu tabiat olaylarının sosyo ekonomik zararlara sebep olmasında tek kabahat coğrafyanın, fay hatlarının ve iklim değişikliklerinin değildir. Coğrafyanın üzerinde yaşayan insanların da tedbirsizlik, duyarsızlık ve önceki afetlerden ders almayarak yaşama yeri ve diğer alışkanlıklarına devam etmeleri de önemlidir.

Türkiye, toprakları tarih boyunca sayısız tabii afetlere sahne olmuştur. Ancak Cumhuriyet Türkiye'sinin özellikle ilk elli yılı, tabii afetler, tabii afetlerin sonuçları ve alınan tedbirler bakımından incelenmeye değer farklı bir yere sahiptir. Çünkü, yeni Türk Devleti'nde cumhuriyetin ilanı ile birlikte başlayan yeni devir, her sahada yeniden yapılanma devridir. Her türlü imkansızlıklara rağmen yürütülen bu yeni devrin hummalı çalışmaları içerisinde ortaya çıkan tabii felaketler o devrin şartlarında baş edilmesi zor, beklenmedik ve faturası daha da ağır olan olaylar olmuştur. Bu çalışmada, bu dikkate değer devrin tabii afetlerinin incelenmesinin ana sebebi budur. Çünkü hala Cumhuriyet Türkiye'sinin yeniden yapılanma devrinin özellikle sosyo-kültürel ve ekonomik tarihi derinlemesine incelenmemiş veya bu konudaki gelişmelere ve olaylara ışık tutacak sebepler ve şartlar tam olarak ortaya konmamıştır. Bu sebeple bu çalışmayla Türkiye'deki tabii afetlerin incelenmesine ve hem meydana geldiği bölgenin ve hem de ülkenin iktisadi, sosyal yapısına etkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanarak 1923-1950 yılları arasındaki zaman dilimi incelenmiştir. Çünkü yaptığımız araştırmalar neticesinde, bu konuyla ilgili derli toplu bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ele aldığımız tarih aralığında deprem, sel, salgın hastalık, heyelan, kuraklık, çekirge istilası gibi afetlerin her yönden ibret verici olduğu ve Türkiye'nin sosyo-ekonomik tarihinde önemli bir yer tuttuğu gözlemlenmiştir.

Bu araştırma ve incelemenin her safhasında, afetler sonrası yaşanan her şeyi tespit edilebildiği kadarıyla, olduğu gibi gözler önüne sermeye çalıştık. Böylece o günlerde yaşananların, hem bölgesel hem de ülke genelinde nelere mal olduğunu ayrıca, bugün hala tabii afetlerle her an karşı karşıya olan Türkiye'nin alması gereken önlemler, nasıl ve neler olması gerektiğine işaret etmeye çalıştık. Bunları yapmaya çalışırken insanlık için son derece dramatik olan olayların tesiriyle duygusallığın öne çıkacağını bilerek, mümkün olduğunca, olayların dışında ve olaylara objektif tarihçi gözüyle bakmaya çalıştık.

Tabii afetler dünyanın her yerinde her topluluk için her an yaşanabilecek tabii olaylardır. Temennimiz hiçbir coğrafyada hiçbir topluluğun bu tür olaylarla karşı karşıya kalmamasıdır. Ancak kaçınılmaz olan bu olaylar için kaçınılmaz olan bir şey daha vardır ki, o da; mümkün olduğu kadar tabiat olaylarıyla birlikte yaşamasını öğrenmek ve onlara karşı elden geldiğince tedbir almaktır. Bu çalışmayla, gerek bundan sonra bu konuda araştırma yapacaklara ve gerekse tedbir alma durumunda olanlara yardımcı olabilirsek, insanlık adına emeklerimizin boşa gitmediğinin sevincini yaşayacağız.

Araştırma konusunun tespiti, planlanması, hazırlanması ve yazılması sırasında yardım ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç Dr. Mehmet ÇEVİK'e ve kıymetli zamanını bana ayırarak yardımlarını esirgemeyen hocalarımdan bölüm başkanımız Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Doç. Dr. Orhan KILIÇ ve çalışma arkadaşım Arş. Gör. Ayşegül HÜSEYİNKLİOĞLU ve her zaman desteğini gördüğüm kardeşim Derya, ağabeyim İlker ve aileme, aynı zamanda arkadaşım Namık ÇEÇEN'e sonsuz teşekkürler.

Arş. Gör. Aslı ARSLAN

KISALTMALAR

- B.C. A.** : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
- B.K.K.K.** : Bakanlar Kurulu Kararları Katalogu
- B.Ö.K.M.K** : Başbakanlık Özel Kalem M¼d¼rl¼ę¼ Katalogu
- bkz.** : Bakınız
- C.** : Cilt
- C.H.P.** : Cumhuriyet Halk Partisi
- cm.** : Santimetre
- D.P.** : Demokrat Parti
- D.V.** : Dahiliye Vekaleti
- dk.** : Dakika
- Dr.** : Doktor
- kg.** : Kilogram
- km.** : Kilometre
- m.** : Metre
- M.T.A.** : Maden Tetkik Arama
- Mr.** : Mister(İng.)
- No.** : Numara
- Prof.** : Profes¼r

s. : sayfa

S. : Sayı

T.B.M.M. : Türkiye Büyük Millet Meclisi

T.M.O. : Toprak Mahsulleri Ofisi

v.b. : Ve benzeri

v.s. : Ve saire

GİRİŞ

İnsanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen doğal, teknolojik veya insan yapısı kökenli olaylara afet denilmektedir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, doğal, teknolojik veya insan yapımı kökenli bir olayın afet sonucunu doğurabilmesi için insan toplulukları ve insan yerleşmeleri üzerinde kayıplar meydana getirmesi ve insan faaliyetlerini bozarak veya kesintiye uğratarak bir yerleşim birimi etkilemesi gerekir. Yani önemli olan bir olayın kendisi değil, doğurduğu sonuçtur. Aynı tanım içerisinde, tabii afetlere de tabiat kaynaklı, insan etkisinin daha az olduğu afetler diyebiliriz. Bazen, bu iki kavram birbirlerinin yerine kullanılırken bir olaydan sürekli ve çok fazla etkilenen bölgelerde tek bir doğa olayına da afet denilmiştir. Bu konuda Türkiye önemli bir örnektir. Türkiye’de afet denildiği zaman akla gelen ilk olay depremdir. Afet ile deprem adeta aynı kavramlar gibi kullanılmıştır. Bunun asıl sebebi, Türkiye coğrafyasında ilkçağlardan beri depremlerin yaşanmasıdır.

Afetlerin büyüklükleri, bir olayın meydana getirdiği can kayıpları, yaralanmalar, yapısal hasarlar ve yol açtığı sosyal ekonomik kayıplarla ölçülebilmektedir. Bu kavramlar içerisinde en önemlisi insan olduğu için kamuoyunda afetin büyüklüğünü, yol açtığı can kaybı ve yaralanmaların büyüklüğü ile değerlendirilmektedir. Olayların fiziksel büyüklüğü, yerleşme alanlarına uzaklığı, fakirlik ve az gelişmişlik, hızlı nüfus artışı, tehlikeli bölgelerdeki hızlı ve denetimsiz sanayileşme, bilgisizlik ve eğitim eksikliği, toplumun afet olaylarına karşı önceden alabildiği koruyucu ve önleyici önlemlerin ulaşabildiği düzey, afetlerin büyüklüğüne etki eden ana faktörler olmaktadır.

Bilim dünyasında tabii afetler hangi alanda kullanılacaksa ona göre değerlendirilirler. Mesela bir yerbilimci için önemli olan depremin yeri ve büyüklüğü ile şokun hangi mesafeye kadar hissedildiği, derinliğinin ne kadar olduğudur. Bir tarihçi ise tabii olayları daha farklı değerlendirir. Tabii olaylarda bir tarihçiyi ilgilendiren, depremin jeolojik özelliklerinden ziyade afetler sonucu meydana gelen, insani ve maddi kayıplar, olayın toplumsal ve ekonomik boyutu ve sonuçları gibi bilgilerdir. Tabii afetler, tarihin şekillenmesinde önemli rol oynadığı için, afetler sonrası yazılan ağıtlar,

destanlar da bir tarihçinin ilgisini çekebilir. Çünkü bunlar, birer kültür materyali olmuşlardır. Ve olayların insani yönünü yansıtır.

Tabii afetler, bazen bir zincirin halkaları gibi birbirini izlemektedir. Tabii afetlerin en yıkıcısı olan deprem çoğu zaman diğer tabii afetleri de beraberinde getirmektedir. Bir bölgede meydana gelen şiddetli bir deprem sonrası, o bölgedeki sarsıntılardan dolayı heyelanlar da görülmüştür. Bu bölgelerde evsiz, yiyeceksiz halk arasında salgın hastalıklar zuhur etmeye başlamıştır. Perişan olan halkın çalışamaması, bölgede kıtlığın yaşanmasına sebep olabilmektedir. Kuraklık, kıtlığa neden olmuş, ürün azlığından, para yokluğundan yeterince beslenemeyen halk, hastalıklara daha kolay yakalanabilmektedir. Seller de aynı şekilde hastalıkları beraberinde getirmiş, evleri yıkıldığı için, kalabalık ortamlarda kalmaya mecbur kalan halk, hastalıkların yayılmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca, sel sonrası aşırı yağıştan dolayı, bataklıklar oluşmuş, bu da hastalıklara zemin hazırlamıştır.

Anadolu coğrafyası, tabii afetlerin sıkça yaşanmasına uygun olması dolayısıyla geçmişte bir çok tabii afet yaşamıştır. Bu afetler, ayrı bir çalışma konusu teşkil edecek kadar fazla olduğu için, burada sadece bazı örnekler vermekle yetineceğiz. 19. yüzyıla kadar, özellikle deprem hakkındaki bilgiler, dolaşımı çok sıkı bir şekilde denetlenen kağıdın az bulunması ve fiyatının yüksek olması nedeniyle, seyyahların ifadelerine göre öğrenilmiş, 19. yüzyılda gazetelerin ortaya çıkmasıyla, deprem yazıcılığına başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde kadı sicilleri de deprem hakkında bilgi vermektedir¹.

Osmanlı Devleti zamanında Anadolu'da büyük afetler yaşamıştır. Mesela, 1509 İstanbul depremi tarihte İstanbul'daki en büyük deprem olarak kayıtlara geçmiştir. *Kıyamet-i suğra* (küçük kıyamet) adı verilen bu depremde 45 gün sarsıntılar devam etmiş, 1500 ev yıkılmış, 5000 kişi ölmüş, 15.000 kişi de yaralanmıştır². II. Beyazıt, depremden hemen sonra sarayın bahçesine çadır kurdurmuş, ve on gün dışarıda kalmıştır. Deprem üzerine yaptığı ayak divanında vezirlere, “ *O kadar haksızlık, o kadar zulüm ettiniz ki, mazlumların ahları göklere kadar çıkarak şehir ve memleket üstüne Allah'ın gazabını davet etti. Bunu bilin ve kendinize gelin. Reayayı haksız yere*

¹ Elizabeth Zachariadou, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, (Çeviren, Gül Çağalı Güven, Saadet Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 40.

² www.xmedya.com. Ayrıca bkz. Hamiyet Sezer, “1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, S. 29, Ankara, 1997, s. 169.

incitmeyin. Onları horlayacağınız yerde yardımlarına koşun ve meselelerini halledin. Tebaamız bize Allah'ın bir emanetidir. Bu zelzele size bir ders olsun. Belki böylece aklınızı başınıza devşirirsiniz" demiştir³. Eskiçağlardan beri süregelen, günümüzde de devam eden bir anlayış, burada çok iyi ifade edilmiştir. İnsanlar, bütün tabii afetleri birer ceza, Tanrının gazabı olarak görmüşlerdir. Osmanlı dönemi büyük depremlerinden biri de 1583 Erzincan depremidir. 27 Haziran 1583 tarihinde Erzincan'da büyük bir deprem olmuş, depremde şehrin tamamen yıkıldığı ve 15.000 kişinin öldüğü ifade edilmiştir⁴.

Tarihte tabii afetlerin bazen milletlerarası mücadelelerde işe yaradığına da rastlanmıştır. Mesela 1354 yılındaki Marmara depremi, Gelibolu kalesinin yıkılmasına neden olmuş, yüzlerce Bizans askeri depremden dolayı ölmüştür. Bundan faydalanan Türk ordusu, kaleyi işgal ederek yerleşmişlerdir⁵. Tabii ki bazen de tabii afetler, ordunun bölgeye girmesini engellemiştir.

Tarihin hemen her devrinde salgın hastalıklar da çok sık görülen tabii afetlerden olmuştur. Sürekli savaş halinde olan devletler, uzun süre buna engel olamamıştır. Devletlerin geçmiş zamanlarda aldığı tedbirler, bugünkülerle benzerlik göstermektedir. 1865 yılında İstanbul'da kolera hastalığı salgını yaşanmış, 30.000'den fazla insan bu sebepten hayatını kaybetmiştir. Yıllarca devam eden bu salgın, 1877'de 4000 kişinin ölümüne neden olmuştur. Devlet, salgın devam ettiği için, 1893'te, yaş incir, şeftali gibi yiyeceklerin İstanbul'a girişini yasaklamıştır. Hastalığı ihbar etme mecburiyeti getirilmiş, Paris Tebhirhaneleri Müfettişi Mondragon, dezenfektör olarak, İstanbul'a davet edilmiştir. Yılda 1300 lira gibi yüksek bir ücretle çalışan Mondragon, 15 yıl İstanbul'da kalmış, onun bu zaman zarfında aldığı para ile İstanbul'da dört tebhirhanenin inşaa ettirilebileceği söylenmiştir. Bunlardan başka temizlikler yapılmış, mikroplu suyu olan çeşmeler kapatılmış, hastaların giyecek ve eşyaları yakılmış, hastaların evleri kordona alınarak bütün ihtiyaçları padişah tarafından karşılanmıştır⁶.

³ Fahrettin Öztoprak, "Günümüzde Ve Tarihimize İstanbul Depremleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Eylül 1999, S. 153, s. 61.

⁴ Orhan Kılıç, "Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Depremler", *Osmanlı Toplum*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2000, s. 675.

⁵ Fahrettin Öztoprak, "Günümüzde Ve Tarihimize İstanbul Depremleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Eylül 1999, S. 153, s. 59.

⁶ Nuran Yıldırım, "1893'te İstanbul'da Kolera Salgını", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Eylül 1994, S. 129, s. 14, 19, 22.

17. ve 18. yüzyıllarda akarsular hiç kontrol altına alınmadığı için, hem bazı hastalıkların ortaya çıkmasına, hem de aşırı yağmurlardan dolayı sel olaylarının çokça yaşanmasına neden olmuştur. Köylüler, gerek sellerden gerekse bulaşıcı hastalıklardan korunmak için, yerleşim yerlerini akarsulardan biraz daha uzak yerlere kurmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin sel afeti için aldığı tedbirler hakkında fazlaca bilgi sahibi değiliz. Fakat devletin yaptığı en büyük yardım, halkın ödediği vergilerin silinmesi veya bu vergilerde indirim yapılması olmuştur. Bu tür yardımlar, Cumhuriyet döneminde de yapılmıştır. Osmanlı Devleti, saraya yem ve yiyecek sağlayan yerlerde meydana gelen sel afetlerine karşı, bu yerlere ayrı bir önem vermiştir⁷.

Tabii afetler, yeryüzündeki tüm canlıları etkileyen ve birbirini izleyen seri felaketlerden oluşmuştur. Kuraklık da bu felaketlerden biri olmuş, çoğu kez arkasından getirdiği kıtlıkla, canlıları ve özellikle insanları aç ve yoksul bırakmıştır. Yağış alamayan verimsiz topraklarda yoğun nüfusların yaşamaya çalışmaları, verimli topraklarda savaşlar dolayısıyla ekim yapılamaması gittikçe bu toprakların da verimsiz hale gelmesine yol açmıştır. Bu durum ekonomisini tarım ve hayvancılığa dayandıran toplumları yüzyıllarca olumsuz yönde etkilemiştir. Aydınlanma, ağaçlandırma, tarımda kaydedilen teknolojik ilerlemeler ve sanayileşme ile 19. yüzyılda ileri toplumlarda kıtlıkların hatta kuraklığın bile önü alınırken az gelişmiş ve çok nüfuslu yerlerde toplumların korkulu rüyası olmaya devam etmektedir.⁸ Tarihte bunun birçok örneği vardır. Kuraklık ve buna bağlı olarak gelişen kıtlık bir çok bölgede kitlesel göçlere sebebiyet vermiştir. Örneğin, Hz. Yakub'un son dönemlerinde Yahudilerin, çıkan kıtlık sonucu Mısır'a kitlesel göç yaptıkları söylenmektedir⁹. Ayrıca 1845 yılında İrlanda'nın yaşadığı patates kıtlığı, İrlandalıların Amerika'ya göçüne, patateslerin hastalığa uğraması ve bir tek mahsulün kalmaması bir milyon İrlandalının ölümüne neden olmuştur. Bu olay milletlerarası ilişkileri de etkilemiş ve bu olayda tepkisiz kalan komşu İngiltere ile İrlanda'nın bugün hala süren husumetini doğurmuştur¹⁰.

Teknoloji, insanoğlunun ihtiyaç duyduğu alanlarda kendini göstermiş, insanlığın en çok etkilendiği olaylarda ortaya çıkmış ve hayatı kolaylaştırma, refaha ulaşma

⁷ Elizabeth Zachariadou, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, (Çeviren, Gül Çağalı Güven, Saadet Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 282.

⁸ Seçil akgün, a.g.e., s.201.

⁹ www.angelfire.com.

¹⁰ www.aevalath.com

amacına yönelik kullanılmıştır. İnsan doğanın hışmına uğradığı anlarda doğaya hakim olma gayretine girmiş ve çeşitli teoriler üretmiştir. Bu teoriler uygulamaya başlandığı andan itibaren de bu alanlarda teknoloji giderek gelişmiştir. 1928 yıllarında Rusya'da uzun süre yaşanan kuraklık ve kıtlık dolayısıyla Lysenko adında bir Rus, Rusya'da tahıl üretimini artırma iddiasında bulunmuş ve tohumların düşük ısıda ıslatılmasının bitkilerin fizyolojik özelliğini değiştirebildiğini iddia etmiştir.¹¹

Anlaşılabacağı üzere kuraklık ve buna bağlı kıtlık tüm zamanları ve tüm insanlığı etkileyen bir afet olarak geçimi tarım ve hayvancılığa dayanan Anadolu halkını da zaman zaman açlık ve yoksulluk içinde bırakan bir felaket olmuştur. Kuraklık dolayısıyla mahsul alınamamış, buna bağlı olarak açlık ve fakirlik ilerlemiş, birbirine zincirleme bağlı olarak sağlık sorunları da ortaya çıkmış ve halkı perişan etmiştir. Mesela, III. Selim zamanında 1790 yılında Çukurova'da görülmemiş bir kıtlık olmuş, yiyeceklerini sağlayamayan çiftçiler ve toprak sahipleri, padişaha dilekçe vererek, tüm vergilerden bağışlanmalarını istemişlerdir. 1828 ve 1831 yılında aynı bölgede kıtlıklar yaşanmış, 1831 yılında havaların kurak gitmesinden dolayı, bölgedeki çeşmelerin çoğu kurumuş, kuyuların suları çekilmiştir. 1886 yılındaki çekirge afeti ve kuraklığı izleyen yıllarda ise Adana halkına dağıtılmak üzere, Amerikan hükümeti para yardımı yapmıştır¹². 1874 yılında da Ankara'da kuraklık afeti ve sonunda büyük bir kıtlık yaşanmış, binlerce insan ölmüştür. Bu dönemde sancak olan Ankara'nın Tabanlı, Bala, Keskinler ve Kangırı Sancağı'na bağlı Kalecik kazası halkının çoğu kışın kar yağışının yetersiz oluşu ve baharda da yağmurun az oluşu dolayısıyla evlerini terk etmiş ve şehre göç etmişlerdir. Şehirdeki zenginler halkı imkanları ölçüsünde beslemiş, fakat bu yeterli olmamıştır. Halk hayvan leşleriyle ve ağaç kabuklarıyla beslenmeye çalışmış, bu durum il merkezine bildirilmiş, fakat önem verilmeyince halk ölüme terkedilmiştir¹³. Bu yıllarda Ankara'da devam eden kuraklık ve kıtlık yıllarında vergi gelirleri sıfıra inmiş, tiftik keçisi sayısı yüzde altmış, tiftik üretim ve ihracı yüzde elli oranında azalmıştır¹⁴.

¹¹ www.bilimtek.org

¹² Yurt Ansiklopedisi, "Adana", c.1, s. 38.

¹³ Yurt Ansiklopedisi, "Ankara", c.1, s. 516. Fakat aynı kaynakta 1873- 1874 yılında Ankara'da kış oldukça sert geçtiği, normalin üstünde yağın yağmurların bölgede tarımı ve ulaşımı aksattığı yazılmıştır. Hayvan yemleri ve yiyecekler azalmış, tohumluklar yenmiştir. Yollar açıldıktan sonra köylüler her şeylerini satıp, yiyecek bulmak için köyden ayrılmışlar, Ankara göç etmişlerdir. Ankara'dan da İstanbul'a göçler olmuştur. 1874 yılında uluslar arası yardım kampanyası başlatılmış, bölge halkına yiyecek, giyecek ve tohumluk dağıtılmıştır. Bkz Yurt Ansiklopedisi, "Ankara", c.1, s. 542. Kanımızca ilk anlatılan kuraklık ve kıtlık dönemi 1874-1875 yıllarına aittir.

¹⁴ Yurt Ansiklopedisi, "Ankara", c.1, s. 543.

Aslında ilkçağlardan beri yüzlerce örneği olan bu tür afetler için, bugün gelişmiş ülkelerde akarsu ve göllerden yararlanmak için yapılan sulama kanalları, kuraklık için büyük ölçüde çözüm olmuş ve insanlar böylelikle doğaya bir nebze hükmedebilmişlerdir. Fakat bugün dahi Anadolu'da yağmur dualarıyla susuzluk ve kuraklığa çözüm aransa bile insanlık eski çağlardan beri devam eden tabiata hakim olma gayretlerini sürdürmektedir. Bir yandan da tabii olayları benimseyen insanoğlu tabiatın getirdiği felaketlerle yaşamaya alışmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1923 - 1950 YILLARI ARASINDA YAŞANAN DEPREM AFETLERİ

Deprem hakkında bir çok tanım yapılabilmektedir. Halk arasında *zelzele*, *yer deprenmesi*, *yersarsıntısı*, *hareket-i arz* gibi tabirlerle anılan depremin jeolojik tanımını verecek olursak, yer kabuğu içindeki kırılmalar nedeniyle ani olarak ortaya çıkan titreşimlerin dalgalar halinde yayılarak geçtikleri ortamları ve yer yüzeyini sarsma olayıdır diyebiliriz¹⁵. Bir başka ifadeyle de deprem, önceden oluş yeri, zamanı ve büyüklüğü bilinmeyen, yer altındaki çatlamlar ve kırılmalar sonucu yeryüzünün sarsılmasına ve dolayısıyla yapıların hasar görüp, insan ve yeryüzündeki diğer canlıların hayatlarını kaybetmesine neden olabilen bir doğa olayıdır.

Bilindiği gibi Türkiye, dünyanın en etkin deprem kuşaklarından birinin üzerinde bulunmaktadır. Geçmişten günümüze Türkiye’de birçok yıkıcı depremler olmuştur. Bu depremlerde büyük can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Gelecekte de bu türlü felaketlerin olabileceği kuvvetle muhtemeldir.

Deprem Bölgeleri Haritası'na göre, Türkiye'nin %92'sinin deprem bölgeleri içerisinde olduğu, nüfusunun %98'inin deprem tehlikesi altında yaşadığı ve ayrıca büyük sanayi merkezlerinin %98'i ve enerji santrallerinin de %98'inin deprem bölgesinde bulunduğu bilinmektedir¹⁶. (Harita 1) Bu durum, gelecekte olası depremlerde, Türkiye'nin nüfus, şehirleşme ve iktisadi bakımdan ciddi bir risk altında olduğuna delalet eder. Cumhuriyet döneminde Türkiye’de hafif, orta ve büyük şiddetli pek çok deprem meydana gelmiştir. 1923-1950 yılları arasında ise 27 tane hafif ve orta şiddetli, 9 tane de büyük şiddetli deprem tespit edilmiştir. Sarsıntı şiddeti insan, arazi ve yapılarda meydana gelen zararlarla ölçülmüştür. Farklı şiddetlerde olan bu depremlerin insan kayıpları, yer tahripleri, kısacası bütün özellikleri birbirinden farklı olduğu için, söz konusu dönemdeki depremler, büyük şiddetli depremler ve küçük şiddetli depremler olarak iki ayrı kategoride incelenmiştir.

¹⁵ www.belgenet.com.

¹⁶ Bülent Özmen, Murat Nurlu, Hüseyin Gürler, *Coğrafi Bilgi Sistemi İle Deprem Bölgelerinin İncelenmesi*, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1997, s. 7.

1. 1. Büyük Şiddetli Depremler

1923 – 1950 yılları arasında Türkiye’de 9 tane büyük şiddetli sayılabilecek deprem olmuştur. Bunlardan iki tanesi 6.6- 7.00 şiddet aralığında, 7 tanesi ise 7.00 şiddetinin üzerinde gerçekleşmiştir.

1.1.1. 1924 Erzurum Depremi

1924 yılında Erzurum’da Pasinler ve Horasan ilçelerinde 6.9 ve 9.8 şiddetinde iki ayrı deprem afeti yaşanmıştır¹⁷. Atatürk, mecliste yaptığı 1 Kasım 1924 tarihli konuşmasında Erzurum ve Kars illerinin bazı yerlerinde 13 Eylül 1924¹⁸ tarihinde meydana gelen depremin pek çok kayıplara neden olduğunu fakat felakete uğramış olan halkın gösterdiği özveri ve tüm ulusun gösterdiği ilgi ve şefkat ile Cumhuriyet hükümetinin bütün araç ve gereçlerini yönelterek bölgede aldığı önlemler sayesinde acıların hafifletildiğini söylemiştir¹⁹.

1.1.1.1. Ölü ve Yaralı Sayısı

Ölü ve yaralı sayısına dair kesin bilgiler olmamakla birlikte bu depremde 50 kişinin öldüğü iddia edilmiştir²⁰. İki ayrı depremden bahsedildiği için bu rakamlar değişebilmektedir. Bunlardan Pasinler’de olan depremde 310 kişinin öldüğü, 4300 kişinin de yaralandığı, daha şiddetli olan Horasan depreminde ise 50 kişinin öldüğü ve 25.000 kişinin de yaralandığı tespit ettiğimiz bilgiler arasındadır²¹.

1.1.1.2. Hasar Gören Yerler

Erzurum ve civarında meydana gelen deprem, bu bölgede 120 köyü harap etmiştir²². Kars ilinin Sarıkamış havalisi ile Erzurum ilinin Pasinler, Tortum, Hınıs kazalarında ise iki nahiye merkezi ve 14 köyün onda sekizlik bir bölümü harap olmuş,

¹⁷ www.yayim.meb.gov.tr.

¹⁸ Haluk Eyidoğan, Zuhâl Utku, Uğur Güçlü, Emet Değirmenci, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, İstanbul, 1991, s. 42. Aslında bu tarihte Horasan ve Pasinler de farklı şiddette iki deprem yaşanmıştır.

¹⁹ *Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni Açış Konuşmaları*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1987, s.142.

²⁰ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 42.

²¹ www.yayim.meb.gov.tr.

²² *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara, 1950, s. 66.

hükümet tarafından inşa ettirilmekte olan köy evlerinin de üçte biri yıkılmıştır. Erzurum'un doğusunda bulunan Hasankale, Sarıkamış, Karayazı, Görgör ve çevresinde 60 köy harap olmuş, ve burada 25.000 kişi evsiz kalmıştır. Bu çevrede görülen heyelan ve kaya düşmeleri de hasarı artırmıştır. Hasankale ve Sarıkamış arasındaki tren yolunda bulunan bazı vagonlar raydan çıkmış, Hasankale'deki istasyon, Aras üzerindeki Çoban köprüsü ve Köprüköy'deki demir yolu harap olmuş, Pasinler'deki köprüler ve Sarıkamış'taki demiryolu tesisleri de zarar görmüştür. Bu sebeple, uzun süre ulaşım adeta durmuştur. Depremde, Erzurum'daki Büyük Cami'nin minaresini yıkılmış, hükümet binası ve postane de zarar gören yerler olmuştur²³.

1.1.1.3. Deprem Sonrası Yapılan İşler ve Yardımlar

Bütün bunlardan sonra bu bölgede mesken ve bina inşa edilmesi için hükümet, 19 Mayıs 340 ve 8 Haziran 340 tarihindeki kararnamelerle bu bölgeye tahsisat verilmesi kararlaştırılmış, ancak, daha sonraki çalışmalar çok geniş olan hasar bölgesinde bu paranın yeterli olmadığını göstermiştir. Yapılan müracaatlarda Erzurum'da on iki muhacir köy halkının fakirlikten dolayı evlerini yapmakta müşkül durumda kaldıkları anlaşılmış, bunun için 3 Ağustos 340 tarihinde kabul edilen bir kararla 3 Nisan 339 tarihinde 319 numaralı kanun ile verilen tahsisattan yirmi bin liranın daha verilmesi uygun görülmüştür²⁴. Ayrıca verilen para yine yeterli olmadığı için zeminlikler yaptırılması hususunda Dahiliye Vekaleti ve idareyi umumiye-i vilayat müdiriyet-i umumiyesinin 8 eylül 340 tarihinde sunduğu tezkeredeki teklifi, bakanlar kurulunca görüşülmüş ve nihayetinde 9 Eylül'de çıkarılan kararnamede harp felaketzedeleri için ayrılan tahsisattan da 20 bin liranın verilmesi kabul edilmiştir²⁵. 1 Ekim 1924 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'a giderek felaketzedelere yardım için kurulmuş olan "Depremden Zarar Görenlere Yardım Komisyonu'nun" çalışmalarını denetlemiş ve felaketzedelere harcanmak üzere hem kendisi hem de Latife Hanım onar bin lira bağışta bulunmuştur. Ayrıca Hasankale ve köylerinde de dolaşarak incelemelerde bulunmuş, deprem felaketzedeleri için düzenlenmiş olan at yarışlarını izlemiştir.²⁶ Felaketzedeler

²³ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 42.

²⁴ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu*, 030 18 01 010 37 9.

²⁵ *BCA, BKKK*, 030 18 01 011 43 1.

²⁶ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara, 1983, s. 421.

için Hilal-i Ahmer Cemiyeti²⁷, 3000 liralık yiyecek, 1000 battaniye, 5500 parça giyecek dağıtmış; inşaat malzemesi, 150 çadır ve ilaç vs. sıhhi malzeme göndermiş, 20 yataklı da bir hastane açmıştır²⁸. Ayrıca İstanbul'da bir kitapçı Erzurum'daki felaketzede çocuklara kitaplar armağan etmiş, Atatürk, İbrahim Hilmi adındaki bu kitapçıya telgraf çekerek takdir etmiştir²⁹.

Kış mevsiminin yaklaşması felaketzedeler için daha zor günlerin yaşanması anlamına gelmekte ve dolayısıyla Erzurum depreminde yıkılan köylerin inşası ve felaketzedelerin barındırılması işlerinin hızlandırılması gerekmektedir. Bu iş için meclise kanun teklifi sunulmuş, bu teklif üzerine Erzurum ve civarındaki Sarıkamış, Kars ve Ardahan da dahil, depremde yıkılan meskenlerin inşası ve felaketzedelerin barındırılması için yapılacak satın alma işinin pazarlık suretiyle yapılmasına karar verilmiş ve bu da İcra Vekilleri Heyeti'ne bırakılmıştır³⁰. Bu konudaki kanun, İcra Vekilleri Heyeti'nce kabul edilmiştir³¹. Felaketzedeler için heyetler oluşturularak tedbirler alınmış, bir düzen içinde alınan tedbirler, başbakanlıktan çıkan bir kararnameyle belirlenmiştir³². Bu kararnameye göre;

“Erzurum felaketzedeganına ait işleri tedvir için mevcut ve teşekkül edecek olan heyetler berveçhi ati olacaktır.

1.Erzurum Valisi Zühtü Beyin riyasetinde merkezde müteşekkil Erzurum hareketi arz felaketzedeganı komisyonu Erzurum Mevkii Müstahkem Kumandanı Miralay Hasan Bey de memur edilmiştir.

²⁷ 11 Haziran 1868 tarihinde Mecruhın ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti olarak kurulan Kızılay Derneği, 14 Nisan 1877'de Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti; saltanatın kaldırılması üzerine 2 Kasım 1922'de Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti; 28 Nisan 1935'te Türkiye Kızılay Cemiyeti ve 1945 yılında da Türkiye Kızılay Derneği adını almıştır. Geniş bilgi için bkz. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin; *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, Ankara, 2001, s.1. Bundan sonraki bölümlerde de adı sıkça geçecek olan bu kurumun çeşitli isimlerle anılması sadece döneme göre yapılan isim değişikliklerinden kaynaklanmaktadır.

²⁸ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 66.

²⁹ Sadi Borak, Utkan Kocatürk; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları V*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.150.

³⁰ 12.10.1340 tarihli 3/295 numaralı “Erzurum ve civarı hareket-i arzdan yıkılan köprülerin inşası, felaketzedeganın barındırılması için yapılacak mübayaatın pazarlık suretiyle icrası hakkında Başvekaletten mevрут tezkere ve kavanin-i Maliye Encümeni Mazbatası” için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, İctima 2, C.9, s.49-50

³¹ 23 Teşrin-i Evvel 1340 tarihli ve 516 numaralı Erzurum ve civarı vilayetlerde hareket-i arzdan yıkılan mesakinin inşası, felaketzedeganın barındırılması için yapılacak mübayaatın pazarlık suretiyle icrasına dair kanun için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Devre II, İctima 2, C. 3, TBMM Matbaası, Ankara, 1942, s.1.

³² *BCA, BKKK, 030 18 01 011 46 8.*

2.Pasinler, Narman ve Hınıs kazalarında mahalli kaymakamların riyasetindeki Komisyonlar Dokuzuncu Kolordudan tayin kılınacak ümera-i askeriyeden bir zatın tahtı emri riyasetine gireceklerdir. İşbu kazalarda hareketi arzdan musap olan nahiyelerinde de Kolordudan tayin olunacak zabitan riyasetlerinde komisyonlar teşkil olunacaktır.

3.Dokuzuncu Kolordu ve Erzurum ve Kars mevaki-i müstahkemesi kıta halinde bin neferden aşağı olmamak üzere bir kuvveti ve bundan başka üç istihkam bölüğü ve inşaatı istihkamiye komisyonları da Erzurum hareketi arz felaketzedeganı komisyonu emrine verecektir. Bu kuvvet zeminlik ve baraka inşasında ahaliye delalet ve fiilen muavenet edecektir. İnşaatın intizam ve surati faaliyetini temin nokta-i nazarından hareketi arz sahası bir faaliyet mıntıkası itibar olunup Mevkii Müstahkem Kumandanı Miralay Hasan Bey'in tahtı emrinde bulunacaktır. Kazalar ve nahiyeler yekdiğerine merbut faaliyet mıntıklarına taksim olunacaklardır. Bu faaliyet mıntıklarının kumandanları ikinci madde de musarrah (belirtilmiş) komisyonlar rüesası olacaktır.

4.Faaliyet vesait temininde askeri ambarlarda mevcut bilumum vesait Kolordu ve mevakii müstahkeme kumandanlarının delaletiyle kullanılabilir.

5.Neticesi bir buçuk ay nihayetinde alınmak zaruri olan inşaata hariçten tahta yetiştirmenin belki de mümkün olamayacağını kabul etmek muvafığı ihtiyattır. Bu sebeble Sarıkamış ormanlarından bütün ihtiyacı tatbin edecek surette azami istifade imkanı aramak lazımdır. Kat'iyatın ihtiyaç nisbetinde tahtaya kalbide mümkün görülüyor zeminlik ve baraka inşaatının kısmı mühimmini ince direklerle yapmak zaruri olacaktır. Sarıkamış ormanlarından müstacel olan bu kat'ıyyatı yapabilmek ancak ciheti askeriyenin ciddi yardımıyla mümkün olabilir. Kat'ıyyatın bilhassa serian nakli fevkalade mühimdir. Bunun için Şark Şimendiferlerinin bütün müessisatıyla ve azami faaliyetiyle bu işe hasrı elzendir. Esbabı mesrudeden dolayı Sarıkamış ormanlarından kereste kat'ıyyatı ve bunlardan mümkün olan miktarın tahtaya kalbi ve kat'ıyyatın icap eden istasyonlara seri ve muntazam surette nakliyatı Dokuzuncu Kolordu Kumandanlığı tarafından deruhte ve temin olunacaktır. Bu maksatla kat'ıyyat yapabilecek orman memurları ve şarki Anadolu Demiryolları bütün müessisatıyla bu iş hitamına kadar Dokuzuncu Kolordu Kumandanlığının emri idaresinde bulunacaklardır. Bu müddet zarfında mübrem ve ticari nakliyat nazarı dikkate alınacaktır.

6.Felaketzedelerin üç sınıfa kabili tefrik olduğu anlaşılmıştır. Yerlerinde kalacaklara fiili ve nakdi muavenetle insanlar ve hayvanlar için zeminlikler ve barakalar inşa olunacaktır. Bircümle felaketzedelerin hayat ve sıhhatleri temin olunacaktır. Vilayet dahilinde Erzurum ve Erzurum civarındaki karyelere yerleştirilecektir. Mesken tedariki ve intikalde ve fakir olanların hayatını teminde muavenet Erzurum hareket-i arz felaketzedeganı komisyonuna aittir. Vilayet haricine gideceklere gidecekleri yerlerin tayini ve orada da daha evvel icap eden mesakinin ihzarı Dahiliye Vekaletinin tebligatı dairesinde Erzurum hareket-i arz felaketzedeganı komisyonu riyasetinin mezkur mahaller rüesayi idaresiyle bilmuhabere temin olunacak ve lüzum görülürse bu gibilerin seyahatına sureti muhtelifede muavenet olunacaktır.

7.Buldukları mahallerden infikak edeceklerin mahallerinde terke mecbur olacakları fazla zahireler için ayrıca bir talimat tezyil edilmiştir.

8.Erzurum felaketzedeganı için vuku bulan ianeti teslim ve sarfından Erzurum Hareket-i Arz Komisyonu me'suldur.

9.Erzurum Hareket-i Arz Felaketzedeganı Komisyonu bu talimatın itası tarihinden itibaren her on gün nihayetinde on günlük müddet zarfındaki mesaisi ve faaliyeti ve bunların netaici hakkında sarih ve kat'i bir raporu telgrafla dorudan doğruya Başvekalete bildirecektir. İşbu talimatname Heyet-i Vekilenin 4.10.340 tarihli ictimaında ittihaz olunmuştur.

Depremin vuku bulduğu yerlerde halktan bazıları mahallerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu konuda Başbakanlık'ın çıkardığı talimatnameye göre, mahallerini terk edecek olanlar, yiyeceklerini kaza merkezlerine nakledecekler, nakledemeyeceklerini ise gömeceklerdir. Gömülen zahireler, Felaketzede Komisyonu nezaretinde bekçi yada jandarma tarafından korunacaktır. Kaza merkezlerine naklolunan yiyecekler ise Felaketzede Komisyonu'na ait ambarlarda muhafaza edilecektir. Kaza ambarlarına gönderilen yiyeceklere karşılık eğer istenirse Ziraat Bankası tarafından para verilecektir. Eğer, durum böyle olursa zahire ambarları Ziraat Bankaları'na devir ve teslim edilecektir. Reis-i cumhur Mustafa Kemal 'in tasvibiyle 4 Teşrin-i evvel 340 tarihinde kabul edilmiş bu talimatnameden sonra yiyecek ambarları

Ziraat Bankasına teslim edilmiştir³³. Deprem sonrasındaki çalışmalar bu felakete adeta bir milli mesele olarak bakıldığını göstermektedir. Gerek devlet kurumlarının gerekse sivil halkın tutumu, depremin açtığı yaraların bir an önce sarılmasına yönelik bir birlik oluşturmuştur. Bu olayda da sosyal dayanışmanın çok kuvvetlendiğini görmekteyiz.

Erzurum depremi, milletlerarası ilişkilerde de etkili olmuş, maddi ve manevi desteklerle kimi zaman dostane ilişkilerin kurulmasını yada kurulan ilişkilerin devamının sağlanmasına uygun ortam hazırlamıştır. Bu depremden sonra, yeni Türk Devleti'yle dostane ilişkilere giren devletlerin başında Fransa gelmektedir. Fransa Cumhurbaşkanı Gaston Dümerg, Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek üzüntülerini belirtip, tesellilerde bulunmuştur³⁴.

1.1.2. 1928 İzmir – Torbalı Depremi

1928 yılının en büyük felaketi 30-31 Mart günü ilki saat 02:27'de, ikincisi ise 06:25'de İzmir ve civarında meydana gelen sarsıntılardır. Çok şiddetli (8.5,7,6 şiddetinde) ve tahrip edici olan bu sarsıntılar, Mayıs ayına kadar devam etmiş ve her defasında, ilk sarsıntıdan kısmen yıkılmış evlerin tamamen yıkılmasına neden olmuştur. Sarsıntı merkezi Hortuna- Çapak- Aslanlar- Maşat- Çaybaşı - Tepeköy-Torbalı kazası olan deprem, bu yerlerde hemen hemen aynı şiddette (8.5) ve aynı zamanda hissedilmiştir³⁵. Daha Yunan işgalinin ve bunu izleyen feci İzmir yangınının yaralarının tamamen sarılamadığı bölgede yeni bir felaket olarak meydana gelen deprem savaştan arta kalan evlerin de yıkılmasına sebep olarak on binden fazla kişinin açıkta kalmasına neden olmuştur. Deprem, Kayas'tan başlayarak Cumaovası ve Kızıllı vadilerini takip ederek İzmir'e kadar olan sahada şiddetli olarak hissedilmiştir.

İzmir depremi ile ilgili müşahedeler ve anlatılanlar, depremin büyüklüğünü ve ilginç etkilerini ifade etmektedir. Deprem sırasında havanın kapalı ve sakın olduğu, güneydoğu doğrultusunda gökyüzünde alev şeklinde kızılığın olduğu ve bu kızılığın beş dakika kadar ufka yakın bir yerde kaldıktan sonra Karaburun doğrultusunda

³³ BCA,BKKG, 030 18 01 011 50 11

³⁴ Sadi Borak, Utkan Kocatürk,; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları V*, s.150.

³⁵ İbrahim Hakkı, Hamit Nafiz; *30-31 Mart 1928 Tarihindeki Tepeköy- Torbalı İzmir Zلزlesi Mahallinde Yapılan Tetkikat Üzerine Darülfünun Emanetine Verilen Rapor*, İstanbul, 1929, s.5.

kaybolduğu gözlemlenmiş, deprem sırasında yer altından gürültüler de duyulmuştur³⁶. Cumaovası'nda evlerin duvarlarında çatlaklar oluşmuş, evlerin bacaları yıkılmış, tamamen yıkılan bina çok az olmuştur³⁷. Yörelere arasında bile şiddeti değişen depremin meydana geldiği bölgede oluşan yarıklardan sular çıkmış, çeşme ve kuyulardaki sular bulanık akmaya başlamış, hatta suyu tamamen kesilmiş olan tulumbalardan dahi günlerce çamurlu sular akmıştır. Kayas nahiyesinde yerden kaynak sular fişkırmış, bu bölgedeki ağaçları su içinde bırakmıştır³⁸. Bu depremi dünyanın bütün sismoloji laboratuvarları kaydetmiştir³⁹. Bu ifadelerden de anlaşıldığı kadarıyla depremin etkileri sadece can kaybı ve iktisadi değil coğrafi bakımdan da farklılaşmalara sebep olmuştur.

1.1.2.1. Ölü ve Yaralı Sayısı

Şiddeti dolayısıyla büyük tahribat yapan bu depremde yıkılan bina sayısına göre ölü ve yaralı sayısı daha az olmuştur. İzmir ve çevresinde 23 kişi ölmüş, 73 kişi yaralanmış, Torbalı'da ise 10 kişi ölmüş, 90 kişi de yaralanmıştır. 173 hayvan da telef olmuştur⁴⁰.

1.1.2.2. Hasara Uğrayan Yerler

Kaynaklarda bu depremde toplam 2000 evin yıkıldığı belirtilmektedir⁴¹. Sadece Torbalı ilçesi civarında yıkılan ev sayısının 2000 olduğu ifadelerine bakılacak olursa bu rakamın çok daha fazla olduğu bir gerçektir. Bu bölgede meydana gelen sarsıntılarda istasyon binaları gibi avrupalı tarzda yapılmış binalar hariç hemen hemen bütün binalar yıkılmış veya oturulamayacak hale gelmiştir⁴².

³⁶ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 46.

³⁷ İbrahim Hakkı, Hamit Nafiz; *30-31 Mart 1928 Tarihindeki Tepeköy- Torbalı İzmir Zلزlesi Mahallinde Yapılan Tetkikat Üzerine Darülfünun Emanetine Verilen Rapor*, s.14.

³⁸ İ. Hakkı, H. Nafiz; *30-31 Mart 1928 Tarihindeki Tepeköy- Torbalı İzmir Zلزlesi Mahallinde Yapılan Tetkikat Üzerine Darülfünun Emanetine Verilen Rapor*, s.7.

³⁹ İ. Hakkı, H. Nafiz; *30-31 Mart 1928 Tarihindeki Tepeköy- Torbalı İzmir Zلزlesi Mahallinde Yapılan Tetkikat Üzerine Darülfünun Emanetine Verilen Rapor*, s.36.

⁴⁰ İ. Hakkı, H.Nafiz; *30-31 Mart 1928 Tarihindeki Tepeköy - Torbalı İzmir Zلزlesi Mahallinde Yapılan Tetkikat Üzerine Darülfünun Emanetine Verilen Rapor*, s. 67.

⁴¹ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s.44.

⁴² İ. Hakkı, H. Nafiz; *30-31 Mart 1928 Tarihindeki Tepeköy- Torbalı İzmir Zلزlesi, Mahallinde Yapılan Tetkikat Üzerine Darülfünun Emanetine Verilen Rapor*, s. 8.

1.1.2.2.1. Yıkılan Resmi Binalar

İzmir'de 157 ticarethane, 16 fabrika, 9 okul, 13 cami ve mescit, 9 banka ve özel kurum binalarını da içeren binlerce bina yıkılmıştır. Sadece Torbalı'da iki binin üzerinde bina yıkılmıştır⁴³. Tepeköy'de, 1926 yılında inşa edilmiş olan hükümet konağı ve dispanserin duvarları çatlamış, askerlik şube binası da ağır hasara uğramıştır. Ayrıca tüm deprem bölgesinde birçok okul ve cami de depremden zarar görmüştür. Dönem itibariyle depremin şiddet derecesi ölçülememiş fakat İzmir-Aydın demiryolları şirketinin inşa etmiş olduğu binalar depremin şiddet derecesini ölçmekte esas alınmıştır. Çünkü Kayas İstasyonu haricindeki istasyon binaları çok zarar görmemiştir⁴⁴. İzmir'deki bu depremde kız ve erkek liseleriyle karma olan ortaokul binaları da hasara uğramıştır. Bu okulların tamiri ve bir an önce eğitim-öğretime başlatılması için harekete geçilmiştir. Fakat tamirat işi, müzayede (açık artırma), münakasa (eksiltme) ve ihale kanunlarıyla yapıldığı ve bu iş de çok zaman alacağı için Maarif Bakanlığı tarafından başbakanlığa bir teklif verilerek bu işin pazarlık suretiyle yapılması istenmiştir. Bu nedenle hazırlanan teklifte gerekçe şu şekilde ifade edilmiştir⁴⁵;

İzmir'de zelzele dolayısıyla kız ve erkek liseleriyle muhtelif orta mektep binaları hasara uğramıştır. Zelzelenin yaptığı tahribatın tamiri için lazımgelen havale gönderiliyor. Tamirat, müzayede, münakasa ve ihalat kanununun mevad-ı mahsusasına tevfikeyen münakasa ile yapılacak olursa münakasa için uzun bir zaman lazım olduğundan tamirat mali sene nihayetine kadar ikmal edilemeyeceği gibi mekteplerin vaziyetlerinin de buna tahammülü yoktur. Binaen-aleyh maruz mektepler tamiratının pazarlık suretiyle icrasıyla bir an evvel ikmali için münakasa ve müzayede ve ihalat kanununun on sekizinci maddesinin (z) fıkrası mucibince icab eden heyet-i vekile kararının istihsaline delalet-i samilerini istirham ider ve bu vesile ile de hürmet-i mahsusamı teyid eylerim efendim.

⁴³ S. Akgün, M. Uluğtekin; *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, s.179-180.

⁴⁴ İ. Hakkı, H. Nafiz; *30-31 Mart 1928 Tarihindeki Tepeköy- Torbalı İzmir Zelzelesi, Mahallinde Yapılan Tetkikat Üzerine Darülfünun Emanetine Verilen Rapor*, s. 8-9. Aynı raporda milletlerarası esas kabul edilen deprem şiddet ölçüsünün, her zaman avrupakari inşaattaki tahribatla ölçüldüğü ifade edilmektedir.

⁴⁵ *BCA, BKKK*, 18 145 58 1928.

Maarif Bakanlığı'nın 9 Nisan 1928 tarih ve 8191/ 2616 numaralı tezkeresiyle sunduğu bu teklif, Bakanlar Kurulu tarafından görüşülmüş ve uygun bulunarak 4 Nisan 1928 tarihinde kabul edilmiştir⁴⁶.

1.1.2.2 Yıkılan Özel Binalar

Depremi acı bilançosu köy ve kasabalarda daha da yüksek olmuş, kasaba ve köylerdeki kerpiç evlerin hemen hepsi yıkılmıştır. Buna karşılık Karataş, Karantina ve Göztepe'de kayalık zemin üzerine yapılan evlerde sadece hafif çatlaklar ve sıva dökülmeleri görülmüştür. Zemin sağlam olduğu için küçük eşyalarda dahi yer değiştirme olmamıştır⁴⁷. Merkez kazada Ertuğrul camii'nin kible duvarı ayrılmış, minaresi iki üç parçaya ayrılmıştır. Betondan yapılmış Parti binası da tamamen yıkılmıştır⁴⁸.

Torbalı'da 313 evin tamamı, Tepeköy-Ertuğrul'da 408, Aslanlar'da 135, Çaybaşı'da 195, Çapak'ta 172, Hortuna'da 126, Arapçı'da 48, Maşat'ta ise 61 evin tamamı harap olmuştur⁴⁹.

1.1.2.3. Ulaşım

Deprem, İzmir-Aydın demiryolu hattı üzerinde ve Tepeköy'den 1609 m. mesafedeki tren seferlerini engelleyecek derecede hasara neden olmuştur⁵⁰. Yine Kayas ve Çapak'ta büyük kaya parçaları düşerek, Karakızlar- Karaot yolunu kapatmıştır⁵¹.

Demiryolu ve karayollarında meydana gelen hasarlar, bölgede uzun süre ulaşımın aksamasına ve yardım faaliyetlerinin de güçlüğüyle yapılmasına neden olmuştur.

⁴⁶ BCA, BKKK, 18 145 58 1928.

⁴⁷ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s.45.

⁴⁸ İ. Hakkı, H. Nafiz; *30-31 Mart 1928 Tarihindeki Tepeköy- Torbalı İzmir Zلزlesi, Mahallinde Yapılan Tetkikat Üzerine Darülfünun Emanetine Verilen Rapor.*, s. 8.

⁴⁹ Geniş bilgi için bkz. İ. Hakkı, H. Nafiz; *30-31 Mart 1928 Tarihindeki Tepeköy- Torbalı İzmir Zلزlesi, Mahallinde Yapılan Tetkikat Üzerine Darülfünun Emanetine Verilen Rapor.*, s. 67-68.

⁵⁰ İ. Hakkı, H. Nafiz; *30-31 Mart 1928 Tarihindeki Tepeköy- Torbalı İzmir Zلزlesi, Mahallinde Yapılan Tetkikat Üzerine Darülfünun Emanetine Verilen Rapor.*, s.6.

⁵¹ İ. Hakkı, H. Nafiz; *30-31 Mart 1928 Tarihindeki Tepeköy- Torbalı İzmir Zلزlesi, Mahallinde Yapılan Tetkikat Üzerine Darülfünun Emanetine Verilen Rapor.*, s. 8.

1.1.2.4. Deprem Sonrası Yapılan İşler

Bakanlar Kurulu, İzmir depremi felaketzedelerine yurdun her yanından yapılan yardımların Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nce toplanıp, ihtiyacı olan yerlere yine cemiyet tarafından sevk edilmesini kabul etmiş⁵², bunun üzerine Kızılay yardım toplamaya başlamış, öncelikle cemiyet, mevsimin kış ve havanın yağışlı olması dolayısıyla İzmir şubesinden 300 çadır ve malzeme yardımı yapmış fakat yeterli olmadığı için Eskişehir Kızılay ambarındaki bütün çadırlar deprem bölgesine gönderilmiştir⁵³. Ayrıca, özel çadır fabrikaları da bağışta bulunmuştur⁵⁴. Kızılay bu bölgeye 165.000 liralık nakit yardım yapmıştır⁵⁵.

Ayrıca tonlarla ifade edilebilecek ekmek, pirinç, patates, şeker, yağ, sabun, tuz, limon, çay, un ve fasulye ile battaniye, don, gömlek, çorap ve çok miktarda sağlık malzemesi yardımı yapmıştır⁵⁶. Felaketzedelere bütün devletlerin Kızıllaçlarından 23.775.75 lira yardım gönderilmiştir. Ayrıca halkın yaptığı yardım da 347.515 liradır.

1928 'de Kızılay'ın deprem bölgelerine harcadığı para toplam 178.000'dir⁵⁷. 1928 yılı itibariyle aynı yardımlar dışında bölgeye yapılan nakdi yardım tutarı yaklaşık 200.000 civarındadır.

Bu felaket karşısında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İzmir valiliğine telgraf çekerek üzüntülerini bildirmiş, en çok ihtiyacı olanlara harcanmak üzere 10.000 lira bağışta bulunmuştur⁵⁸.

Tepeköy- Torbalı depreminden sonra harap olan bu yerler halkı için yeni bir şehir inşa edilmesi gerekliliği vurgulanmış, bu konuda yapılan çalışmalarda, belediye ve kaymakamlık, inşa olunacak yeni şehrin Torbalı ve Tepeköy istasyonları arasında ve şimendifer hattının iki tarafındaki emlak-ı milliyeye ait arazide kurulmasını önermiştir. Bu arazi dışındaki yerlerin de parçalara ayrılarak satılması düşünülmüştür. Belediyeye

⁵² S. Akgün, M. Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, s.180.

⁵³ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s.73.

⁵⁴ Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, s.180.

⁵⁵ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s.73.

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin; *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, s.180-181.

⁵⁷ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 73

⁵⁸ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi (1918-1938)*, s. 476.

ihale edilecek ve halka dağıtılacak arazi hakkında Bakanlar Kurulu'nda görüşülmüş ve bir karar alınmıştır. Bu konudaki kararname şu şekildedir⁵⁹;

Maliye Vekalet-i Celilesinden yazılan 28 Haziran 928 tarih ve /1168 numrolu tezkeresi; İzmir Vilayeti'ne merbut Torbalı ve Tepeköy'deki binaların vukua gelen hareket-i arzdan kısmen yıkılmış ve kısmen de hail-i inhidam bir hale gelmiş olması hasebiyle inşa idilecek yeni şehrin Torbalı ve Tepeköy istasyonları arasına ve şimendifer hattının iki tarafındaki emlak-ı milliyeye ait arazide te'sisinin mahalli belediye ve kaymakamlığınca tasvib edildiği ve bu araziden Tepe mezruu ve tahminen bin küsür dönüm raddesinde olup takdir edilen ahaliye tefviz olunacak arazi haricinde bulunan kısmına belediye tarafından bi'l-müzayede mübayaasına talep edildiğini bildirmek ve Torbalı ve Tepeköy'de hareket-i arzdan hanesiz kalan halka tevzii edilmek üzere belediyeye satılacak arazinin belediyece (meskensiz kalan ahali) müsemmin inşaatının mürurundan evvel yaptırılacak hanelere yerleştirilmek üzere mevzu' bahs imar mezru bin küsür dönüm raddesindeki arazi-yi milliyenin ikişer yüz dönümü havi parçalara bi'l-ifraz bedeli sekiz senede ve sekiz havi taksitte verilmek üzere bi'l-müzayede belediyeye satılması bina yaptırmak şartıyla ahaliye ihtiyaçları nispetinde arazi verilmesi bu arazinin belediyece suret-i münasebede tevzii olunması ve umumi bedelden her parçaya isabet eden miktara nihayet yüzde yirmiden fazla zam yapılmaması taliplere ikinci bir arsa verilmesi hususundan ancak erbab-ı müracaatın evvelki ihtiyaçları temin edildikten sonra nazar-ı dikkate alınması ve rekabet tesiriyle harice satılmamasını teminen belediyece icap eden muamelenin yapılması gibi şerait-i müsaide ve tedabir-i lazime derc u ittihazı suretiyle bi'l-müzayede belediyeye ihalesi hakkında bir karar teklif olunmuştur. Keyfiyet İcra vekilleri Heyetinin 30 Haziran 1928 tarihli içtimasında tezkere edilerek teklif mucebince muamele ifası tesvib ve kabul olunmuştur.

1.1.3. 1938 Kırşehir Depremi

19 Nisan 1938 tarihinde Kırşehir, Yozgat ve Keskin ilçesine bağlı bazı bucak ve köylerde 6.6 şiddetinde deprem meydana gelmiş, bu depremde bu bölgedeki binaların çoğu ya tamamen yıkılmış ya da ağır hasarlı bir şekilde zarar görmüştür. Deprem yamaçlarda heyelanlara neden olmuş, sarsıntının etkisiyle vadilerde tortullar yarılmış,

⁵⁹ BCA, BKKK, 18 99 28 1928.

sular fıskırmış ve kum konileri oluşmuştur. Birçok köyde kaynakların suları artmış, bazı kaynaklar da bulanık akmıştır. Çeşmelerin bazılarında sular tamamen kesilirken bazılarında ise bu durumun aksine çoğalmıştır⁶⁰. Depremi artçı şokları 20 gün kadar devam etmiştir⁶¹.

1.1.3.1.Ölü ve Yaralı Sayıları

Bu depremde tespit edilen ölü sayısı Kırşehir ilinin 150 köyünde 154 kişi, Yozgat ilinde 1 kişi, Ankara'nın Takazlı yöresinde ise 3 kişi olarak tespit edilmiştir⁶². Ölü sayısı bazı kaynaklarda da 149 kişi olarak verilmiştir⁶³. 680 hayvan da bu deprem sonucu telef olmuştur⁶⁴.

1.1.3.2 Hasar Gören Yerler ve Yıkılan Bina Sayıları

Orta Anadolu köy evleri, genellikle kerpiç duvarlı ve toprak damlıdır, damlar düz ve çok ağırdır. Taşla yapılmış olan evlerde ise helik adı verilen yuvarlak iri dere çakılları kullanılarak yapılmış harcın içinde seyrek olarak çamur ve kireç kullanılmıştır. Bu evlerin damları da yarım metre kalınlığında yapılmış toprakla örtülüdür. Küçük bir sarsıntıda duvarlar çatladığı zaman dam çökerek insan ve eşyaları ezebilecek yapıdadır. Durum böyle olunca, şiddetli bir sarsıntıdan hasarsız çıkmak da pek mümkün olmamaktadır. Bölgede sağlam olarak yapılmış istasyon, silo, resmi daire ve okul gibi yapılar da vardır. Hatta depremin şiddet değeri bu yapılara bakılarak anlaşılmıştır. Genellikle gevşek zeminlerde yani dere boylarında ve su kenarlarında yapılmış evler çok zarar görmüş, buna karşılık sağlam kayalardaki yapılarda zarar çok daha az olmuştur⁶⁵. Hanyeri, Deveci ve Çürükler arasındaki köprüler yıkılmış, buralardaki mezar taşları da devrilmiştir. Zemini kötü olan Akpınar, Sofrazlı, Deveci, Köşker, Alişan-yayla, Çürükler, Hanyeri, Çamsarılı, Cebişler, Kırteller, Takazlı ve Küçüködemişli depremden en çok zarar gören köyler olmuştur. Kırşehir ilinde 150 köyde 2157 ev yıkılmış, 1705 ev ağır, 1110 ev de hafif hasara uğramıştır.

⁶⁰ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s.49.

⁶¹ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s.53.

⁶² H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s.49.

⁶³ *Aydın Tarihi*, S.53, Mayıs 1938, s. 54.

⁶⁴ *Aydın Tarihi*, S.53, Mayıs 1938, s. 54.

⁶⁵ *Aydın Tarihi*, S.53, Mayıs 1938, s. 56.

Deprem, Kırşehir ilinin yakınındaki illerde de hasar ve kayıplara yol açmış, Yozgat ilinde, 140 ev tamamen yıkılmış, 64 ev ağır, 18 ev ise hafif hasara uğramıştır. Bu depremde, miktarı belli olmamakla birlikte, Ankara ilindeki hasarın Yozgat'tan daha fazla olduğu söylenmektedir⁶⁶.

1.1.3.3. Deprem Sonrası Yapılan İşler ve Yardım Çalışmaları

Kırşehir ve Yozgat illerinde meydana gelen depremin durumunu tespit etmek için İcra Vekiller Heyeti toplanarak 26 Nisan 1938 tarihli bir kararname çıkarmış, bölgede yapılan işler de bu doğrultuda düzenlenmiştir⁶⁷. Buna göre;

1. İlk imdat olarak iâşe, sıhhat ve sair yardımlar Kızılay kurumu marifetiyle yapılacak ve hükümetçe son defa alınan 30.000 liralık tahsisat bu kuruma verilecektir.

2. Bir kısım çadır ihtiyacını karşılamak ve bilahare iade etmek üzere şimdilik 400 çadır Milli Müdafaa Vekaleti'nden mazbata mukabili Kızılay Kurumu'na verilecektir.

3. Zelzele sahasının jeolojik durumunun Maarif ve Ziraat Vekaletlerinin göstereceği ve göndereceği mütehassıs profesörler tarafından acilen tetkik ve neticesi rapor halinde bildirilecektir.

4. İskan Umum Müdürü'nün reisliği altında Milli Müdafaa, Dahiliye, Maliye, Nafia, Maarif, Ziraat, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletleri ile Tapu Umum Müdürlüğü'nden memur edileceklerden mürekkep bir komisyon teşkil edilerek derhal zelzele sahasına gönderilecektir. Bu komisyon zelzele sahasını tahdit ve tetkik ederek yıkılan ve yıkılacak olan evlerle zayıfatı tespit ve yıkılacak veyahut yerinde bırakılacak köylerin yerlerini ve evlerini, evlerin tiplerini, malzeme miktarını ve yapılacak inşaatın cinsini ve yardımların tarzını vesair hususatını tayin edecek ve nihayet 10 gün içinde raporunu hükümete verecektir.

5. Maliye Vekaleti bu işler için 500.000 liralık tahsisat almaya teşebbüs edecek ve Kızılay Kurumu'na verecektir.

⁶⁶ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 49-50.

⁶⁷ BCA, BKKK, 030 18 01 02 83 35 11.

6. Bütün bu vazifeler Sıhhat Vekaleti tarafından yapılacaktır.

7. Vekaletler; zelzele sahası için yapacakları iş ve yardımları ve bu işe ayıracakları memurları Sıhhat Vekaleti emrine vereceklerdir.

8. İlaşe, inşaat ve buna müteallik her türlü muamelat Kızılay kurumu marifetiyle yapılacaktır.

9. Üçüncü ve dördüncü maddelerde sayılan komisyonlar, tetkikatı neticesinde köylerin zelzele sahasından tahdit edilen yerlerde tekrar tesisinde fenni ve kati mazur gördükleri takdirde bu cihet İcra Vekilleri Heyeti'nce ayrıca tetkik ve mütalaa olunacaktır.

Bölgeye bir milyona yakın nakit masraf yapılırken bunun yanında çadır, sıhhi malzeme ve gıda malzemeleri de gönderilmiştir. Deprem, sadece barınma ve yiyecek sorunlarına sebep olmamaktadır. Ailesini kaybederek kimsesiz kalan çocuklar da sosyal sorunlar oluşturmakta ve devlet bunlar için de gerekli tedbirleri almaktadır. Bu maksatla bölgeye müfettişlerden oluşan bir heyet gitmiş, öksüz ve kimsesizleri tespit ederek, himaye altına almıştır⁶⁸. Bu bölgede tahribat çok fazla olduğu için, hükümet tarafından buraya yapılması gereken iş hacminin 3 milyon liralık bir masrafa ulaşacağı hesaplanmış ve bu miktarın da gerek bütçe dahilinde ve gerekse bütçe haricinde herhangi bir şekilde karşılanmasına imkan görülmemiştir. Buna çare olarak önceden Kızılay'a verilmiş olan 30 bin lira ile özel bir kanunla tahsisi kararlaştırılmış olan 500 bin lira ve Kızılay tarafından toplanan iane nispetinde depremde zarar gören halkın evlerini yapmaları için, yardımda bulunulmasına karar verilmiştir⁶⁹. Bunun üzerine Kızılay hemen yardıma koşmuş, hükümet de felaketzedeler için 530.000 lirayı Kızılay Cemiyetinin emrine vermiştir⁷⁰. Ayrıca ilgili bakanlıkların da bu işi takip etmeleri karara bağlanmıştır. Bunun üzerine Bayındırlık bakanlığına bağlı fen heyetlerinden gerekirse Kızılay emrine verilecek, inşaat için gerekli keresteler ve inşaat malzemesi yapımında gerekli odun, kömür bedava olarak civar ormanlardan verilecek, her çeşit

⁶⁸ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 90.

⁶⁹ 14 Ekim 1938 tarihli ve 1/1141 numaralı, "Kırşehir, Yozgat ve Keskin mıntıklarında yersarsıntısından yıkılan ve harap olan binaların inşaat ve tamiratında kullanılmak üzere Kızılay tarafından sevk olunacak inşaat malzemesinin devlet demiryollarında parasız nakledilmesi hakkında kanun layihası ve Nafia ve Bütçe Encümenleri Mazbataları" için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, C. 27, Sıra no.24, s.1.

⁷⁰ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 90.

inşaat malzemesi devlet nakliye araçlarıyla bedava nakledilecek, inşaat işlerinde çalışacak ustalar, tamamen mahallinden bulunmazsa orduda bulunan ustaların inşaat mahallinde çalışmalarına müsaade edilecek, tamamen yıkılmış köylere ait evlerin uzmanlarca uygun görülen mahallerde yapılması hususu Dahiliye Bakanlığı'nca temin edilecek, kısmen hasara uğrayan köylerdeki ev sahipleri tarafından hemen tamir ve inşasına başlanması hususu Dahiliye Bakanlığı'nca ilgili bakanlıklara duyurulacak ve Kızılay, ilgili bakanlıklarla temasa geçip işin sonuçlanmasını temin edecektir⁷¹.

Kırşehir, Yozgat ve Keskin bölgelerinde afetten en büyük zarar gören, arazileri dar ve nüfusları az olan köyler de vardır. Bu köyler, büyük köylerle birleştirilmiş ve az zamanda deprem bölgelerinde yeni binalar yapılmıştır⁷². Kırşehir köylerinin yerlerini tayin için dahiliye vekili Şükrü Kaya'nın başbakan Celal Bayar'a bir yazı göndermiştir. Buna göre; zelzele tahribatına dayanamayacak yerlerdeki köyler, küçük köyler, arazisi dar, susuz, havası bozuk köyler mümkün olduğu kadar arazisi çok, suyu bol havası güzel yerlere yapılacaktır. En küçük ve fakir köy halkının bile köyünün alıştığı toprağa ve muhiti kolaylıkla terk etmek istemeyeceği açıktır. Köyleri büyük ve toplu yapmanın yeni muhite alışma zorluğundan başka köy ağalarının ve köylerdeki arazi sahiplerinin köylülerin dağılmasını istemeyecekleri ve ileride arazi dağıtımında birtakım zorluklar yaşanacağı gibi mahzurlar da vardı. Bütün bu sebepler ve zaman darlığı yüzünden bu projeden vazgeçilmiştir. Buna gerekçe olarak köylüyü toprağından ve çalıştığı mevkilerden ayırmanın ve uzaklaştırmanın güç bir iş olduğu ve köyleri büyütme amacıyla bunların susuz ve toprağı az yerlere yerleştirilmesi en güzel evler yapılsa bile bütün iyi niyetlere ve emellere rağmen köylülerin eski yerlerine harap ve tehlikeli kulübelerine dönecekleri gösterilmiştir. Buna şüphe olmadığı için nakilde keyfiyet yapılmaması ve bir an önce evlerin yapılması şart koşulmuştur⁷³. Ayrıca evlerin yapılması için, zaman iyi kullanılmazsa halkın dağılacığından endişe duyulmuştur. Bu bölgede depremde üç yüze yakın köy harap olmuş, 45 köy ise tamamen yıkılmıştır. Yer sarsıntısından az zarar gören yerlerde harap olan bina sahiplerine Kızılay tarafından para yardımı yapılırken, tamamen yıkılan köylerde ise en uygun yerlerin seçilmesi

⁷¹ 14 Ekim 1938 tarihli ve 1/1141 numaralı, "Kırşehir, Yozgat ve Keskin mıntıklarında yersarsıntısından yıkılan ve harap olan binaların inşaat ve tamiratında kullanılmak üzere Kızılay tarafından sevk olunacak inşaat malzemesinin devlet demiryollarında parasız nakledilmesi hakkında kanun layihası ve Nafia ve Bütçe Encümenleri Mazbataları" için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.2, Sıra no.24, s.1.

⁷² *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 90.

⁷³ *BCA, Dahiliye Vekaleti*, 030 10 66 441 9.

kaydıyla köy kanununa göre Kızılay tarafından 2000'den fazla ev yaptırıldığı ifade edilmiştir⁷⁴. Bu yeni binaların inşası ve kısmen yıkılan binaların tamirati için 9 Ocak 1939 tarihinde meclisten çıkan kanunla, inşaat malzemeleri, 25 Mayıs 1938 tarihinden itibaren Kızılay namına devlet demiryolları ile sevk edilmiş ve bu tarihten sonra sevk edilecek olan inşaat malzemesinden nakil ücreti alınmayacağı da ifade edilmiştir⁷⁵. Dahiliye vekili Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri de vali ve tüm il yönetim kurul başkanlıklarına bir yazı göndererek parti teşkilatlarının, bu depremde evsiz ve aç kalan vatandaşlara yardım edilmesi için halkı teşvik etmesi ve halkın hiçbir zorlamaya tabi tutulmadan yardımda bulunmalarını sağlamalarını istemiştir⁷⁶. C.H. P. İl teşkilatları ve halkevleri yardım toplama çalışmaları yapmış, Sinop, Çankırı, Kastamonu, İzmit, Afyon, Konya ve çeşitli illerde yardım komiteleri oluşturularak yardım toplanmıştır. Sovyet Büyükelçisi ise felaketzedeler için, 10.000 dolar göndermiştir⁷⁷. Kırşehir'de meydana gelen deprem dolayısıyla başlayan yardımlar, mesken kurma ve şehri yeniden inşa etme bakımından 1940-1941 yıllarında da devam etmiş, Kırşehir'e 5.944.04 lira sarf edilmiştir⁷⁸. Böylece 1938 yılı Kırşehir depreminin yaralarının sarılması çalışmaları 1941 yılı sonuna kadar yatırım, onarım çabaları şeklinde devam etmiştir.

1.1.3.4. Deprem Bölgesinde Yapılan Diğer Çalışmalar

Afet bölgesinde köylerin tesis edilmesinden önce bir daha böyle bir felaketin yaşanmaması için jeolojik araştırmaların yapılmasının gerekliliği hissedilmiş, bunun için gerekli araştırmalar devlet eliyle yaptırılmıştır. Köy yerlerinin de bu araştırmalar sonucu verilen raporlara göre belirlenmesi benimsenmiştir⁷⁹.

Depremden hemen sonra, bölgeye sağlık ekipleri ve sıhhi malzeme gönderilmiş, bütün köylerin iâşesi sağlanmıştır. İaşe için köylünün kendi buğdayları da

⁷⁴ 14 Ekim 1938 tarihli ve 1/1141 numaralı, "Kırşehir, Yozgat ve Keskin mıntıklarında yersarsıntısından yıkılan ve harap olan binaların inşaat ve tamiratında kullanılmak üzere Kızılay tarafından sevk olunacak inşaat malzemesinin devlet demiryollarında parasız nakledilmesi hakkında kanun layihası ve Nafia ve Bütçe Encümenleri Mazbataları" için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.27, Sıra no.24, s.3.

⁷⁵ 9.01.1939 tarihli ve 3554 numaralı "Yersarsıntısına maruz kalan bazı yerlerde Kızılay Kurumu'nca yaptırılacak inşaata ait malzemenin devlet demiryollarında parasız nakledilmesi hakkında kanun" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Devre 5, İctima 4, C.19, s.92.

⁷⁶ *BCA, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu*, 490 01 4 17 28.

⁷⁷ *Aynı Tarihi*, S.53, Mayıs 1938, s. 14 -15.

⁷⁸ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 98

⁷⁹ *Aynı Tarihi*, S.53, Mayıs 1938, s. 51.

değerlendirilmiş, toprak altındakiler elenmiş, taş altında kalanlar ise temizlenerek kurtarılmıştır. Köy değirmenleri tamir edilerek, buğdaylar öğütülmüştür.

Bölgedeki ilk yardım ve yardım işlerinin organizasyonu görevi idare amirlerine verilmiştir. Yardım organizasyonları, başından sonuna kadar büyük bir ciddiyetle yürütülmüştür. Bu görevlerde ihmali görülenler ise cezalandırılmıştır. Mesela Çiçekdağı kaymakamı bu görevi yerine getirmediği ve yeterince hassasiyet göstermediği için görevinden alınarak işten el çektirilmiştir⁸⁰.

Deprem, günlük geçimini hayvansal ürünlerden sağlayan vatandaşları zor durumda bırakmıştır. Bu konuda da vatandaşların mağduriyetini önlemek için telef olan 680 hayvanın köylüye verilmesi işini de Ziraat Bankası üstlenmiştir⁸¹.

1.1.4. 1939 Erzincan Depremi

Çok şiddetli yer sarsıntularına maruz kalmış olan Erzincan ve çevresi 26/27 Aralık 1939 gecesi yine çok şiddetli ve tahrip gücü yüksek bir depremi daha yaşamıştır. 1939 depremi, son yüzyılda yeryüzünde görülen 50 büyük depremden biri ve Türkiye’de vuku bulmuş en büyük deprem olarak belirtilmiştir⁸². 26/27 Aralık 1939 tarihinde gece saat 01:55’te vuku bulan depremin büyük yıkım ve kaybının en gerçekçi nedenlerini şöyle ifade etmek yerinde olacaktır.

Türkiye’nin, Kurtuluş Savaşı’ndan sonra kendisini iyileştirme çalışmalarına girişmesi ve dünya teknolojisinin ülkemize girmesi ile hızlı bir şehirleşme ihtiyacı doğmuş, bilhassa Milli Mücadele döneminde yakılıp yıkılan Erzincan şehrinin bir an önce benliğine kavuşma isteği deprem şartlarına uygun binaların yapılmasını engellemiş, bu konuda acele edilmiştir. Öte yandan inşaat kontrol birliğinin sağlanmaması da, bu feci durumun nedenleri arasında olmuştur⁸³.

Ayrıca Erzincan’da yerleşmenin bulunduğu zemin, akarsu çökellerinden oluşmuştur. Şehrin orta bölümleri çakıl ve kum katmanları halindedir. Bu katmanlar oldukça yerleşmiş ve sıkı yapılı olduğu halde şehrin yukarı kesimleri yumuşaktır. 1939

⁸⁰ *Aydın Tarihi*, S.53, Mayıs 1938, s. 55.

⁸¹ *Aydın Tarihi*, S.53, Mayıs 1938, s. 58.

⁸² Dolunay Şenol, “Deprem, Dünya ve Türkiye”, *Türk Yurdu*, Kasım 1999, S. 147, s.51.

⁸³ *Deprem ve Erzincan*, s. 41.

depreminden sonra yerleşim alanı dışında bırakılmış olan eski şehrin zemini, kalın bir tarihi enkaz örtüsüyle kaplı yerleşmemiş akarsu birikintileri üzerindedir ve depremin ağır hasar vermesinin en büyük nedeni de bu olmuştur⁸⁴.

Tüm bu nedenlerle birlikte 1939 tarihindeki deprem küçümsenemeyecek kadar şiddetli olmuştur. Dünyanın en şiddetli yer sarsıntıları arasında yer alan bu depremin feci bir yıkıma sebebiyet vermesi kaçınılmazdır. Fakat yıkımı en aza indirmek için de gerekli tedbirleri almak insanoğlunun elindedir.

Konumu 39° 80' kuzey paraleli ve 39° 51' doğu meridyeninde bulunan depremin⁸⁵ derinliği de 25-30 km.⁸⁶ olarak ölçülmüştür. Şiddeti 7.9⁸⁷ (bkz. Tablo 1) olan depremin şiddeti o kadar büyüktü ki Ankara ve İstanbul'da da hissedilmişti.

Bu sarsıntının etkilediği alan doğuda Erzincan ovasından batıda Kelkit vadisine kadar uzanmaktadır. Hasara uğrayan bölgelerin uzunluğu Erzincan'ın doğusundan Amasya'ya kadar 400 km., genişliği ise güneyde Sivas'tan kuzeyde Karadeniz'e kadar 200 km'lik bir alanı kaplamaktadır. Bu depremde, Erzincan'dan Kelkit Vadisi'ni izleyerek Niksar'a kadar uzanan yaklaşık 350 km'lik bir kırık sistemi oluşmuştur⁸⁸.

1939 Erzincan depremi, Erzincan, Amasya, Ordu, Giresun, Samsun, Tokat şehir ve ilçe merkezleri ve köylerinde de hissedilmiş ve buralarda da ağır tahribat yapmıştır. Erzincan şehrini yerle bir eden bu depremin ardından, şehirde yangın çıkmış ve binlerce insan enkaz altında can verirken birçoğu da yangın sebebiyle yanarak hayatını kaybetmiştir⁸⁹.

1.1.4.1. Depremin Erzincan ve Çevre İllerdeki Etkileri

Yukarıdaki bilgilerde de bir çok kez görüldüğü gibi Erzincan depremi sadece Erzincan ilini değil aksine oldukça geniş bir çevreyi etkileyen büyüklüktedir. Bu yönüyle ve verdiği zararlarla adeta bölgesel bir deprem niteliğini taşır.

⁸⁴ "Erzincan", *Anabritannica*, s. 281.

⁸⁵ "Erzincan", *Anabritannica*, s. 281.

⁸⁶ *Cumhuriyet*, 28 Birinci Kanun 1939.

⁸⁷ Dolunay Şenol; "Deprem, Dünya ve Türkiye", s. 56.

⁸⁸ "Erzincan", *Anabritannica*, s. 281.

⁸⁹ *Deprem ve Erzincan 13 Mart 1992 Erzincan Depreminin Öncesi, Deprem Olayı Sonrası*, Erzincan Valiliği Yayınları, İstanbul, 1992, s. 41.

1.1.4.1.1. Erzincan Şehir Merkezinde Deprem Sonrası Durum

Erzincan'daki hükümet konağı, Ordu Müfettişliği, Orduevi ve postane ile şehrin en sağlam binaları dahil olmak üzere bütün evler ve dükkanlar tamamen yıkılmış⁹⁰, şehirde hasar görmeyen bina kalmamıştır. Sadece Gar binası, Taşhan, Paşa Hamamı, Halk Eğitimi Merkezi gibi beş veya altı bina ayakta kalabilmiştir⁹¹. Ayrıca pek az hasara uğrayan ve zayıf vermeyen yerlerden biri de asker kışlaları olmuştur. Zaten nüfusun birçoğunun enkaz altında kaldığı bölgede, bu kışlalardan gelen askerlerle enkaz altında kalanların kurtarılmasına ve çıkan yangınların söndürülmesine çalışılmıştır.

Haberleşme imkanı olmadığından Erzincan şehri, telgraflarını Kemah ve Dumanlı istasyonlarından göndermiştir⁹².

Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli Başvekalet, Dahiliye, Sıhhat Vekâletine, Genelkurmay Başkanlığı'na, Malatya'da 3. Ordu Müfettişliği'ne ve 4. Umumi Müfettişliğine gönderdiği 28.12.1939 tarihli telgrafta Erzincan vilayetinin depremden sonraki ilk durumu hakkında şu malûmâtı vermiştir;

1- *Sarsıntı hafif olarak devam etmektedir.*

2- *Şehirde yıkılmamış bina kalmamıştır. Sarsıntının tahribatı tasavvur edilemeyecek kadar çoktur. Şehrin bütün sokakları enkaz ile kapanmıştır.*

3- *Enkaz temizlenemediğinden henüz ölü ve yaralıların adedi tamamen tespit edilememiş ise de yaralı ve ölü adedinin tahmininden çok fazla olduğu anlaşılmaktadır. Şehir nüfusunun takriben yüzde ellisi ölü ve yüzde yirmisi de yaralıdır. Yaralılar tedavi edilemediği ve sağ olanlar da kapalı yerlere yerleştirilemediği için vaziyetleri tehlikededir.*

4- *Çarşı tamamen yıkılmış ve kısmen de yanmış olduğu için şehirde yiyecek ve içecek kalmamıştır.*

⁹⁰ *Cumhuriyet*, 28 Birinci Kanun 1939.

⁹¹ *Deprem ve Erzincan, 13 Mart 1992 Erzincan Depreminin Öncesi, Deprem Olayı Sonrası*, s. 41.

⁹² *Cumhuriyet*, 28 Birinci Kanun 1939.

5- Henüz bir taraftan bir yardım treni gelmemiştir. Ankara'dan gelecek imdat trenlerinin Erzincan'a gelebilmelerini temin için Kemah-Erzincan arasındaki bozuk kısmın tamirine de çalışılmaktadır.

6- Erzincan ile Tercan arasındaki köprülerden biri bozulmuş olduğu için Erzurum'dan da tren gelememiştir.

7- Bugün alaylardan alınan erler ile yaralı ve ölülerin enkaz altından çıkarılmasına çalışılmaktadır.

8- Yapılacak yardımın hem tez hem de ihtiyacı önleyecek şekilde yapılması lazımdır.

9- Başvekâlete, Dahiliye, Sıhhat Vekâletlerine, Kızılay Başkanlığı'na, 4. Umumi Müfettişliğe ve Malatya'da 3. Ordu Müfettişi General Orbay'a arz edilmiştir⁹³.

Erzincan valiliği, felaketin daha ilk anından itibaren askeri idarenin de yardımıyla enkaz altında kalan vatandaşların kurtarılmasına, ölen vatandaşların tespitine, sağ kalanların fakat tüm evler enkaz yığını haline geldiğinden sokaklarda kalma mecburiyeti olanların iâşe ve ibatelerine, acil yardımların yapılmasına başlamıştır. Depremi hemen ilk günü çevredeki illerden sıhhi imdat heyetleri ve erzak kamyonları Erzincan'a gelmiştir⁹⁴.

1.1.4.1.2. Erzincan'ın İlçe ve Nahiyelerindeki Durum

Erzincan'ın tüm nahiye ve köylerindeki hasar ve kayıplar hakkında ayrı ayrı bilgi sahibi değiliz. Kaynaklar, birkaç nahiye ve bazı köylerdeki kayıplar hakkında bilgi vermektedir. Bu bilgilere göre; deprem Erzincan'ın Başköy nahiyesinde 16, Mans nahiyesinde 4, Karakulak nahiyesinde 13 köyde tahribata sebebiyet vermiştir. Başköy nahiyesinde 80 ev tamamen, 303 ev kısmen yıkılmış ve 607 ev de hafif hasara uğramıştır. Mans nahiyesinde 63 ev tamamen, 56 ev kısmen yıkılmış, 163 ev hafif hasara uğramıştır. Karakulak nahiyesinde ise 102 ev tamamen, 472 ev kısmen yıkılmış, 450 ev de hafif hasara uğramıştır.

⁹³ BCA, Özel Kalem Müdürlüğü Kataloğu, 030 01 121 769 1939.

⁹⁴ Cumhuriyet, 29 Birinci Kanun 1939.

Bu üç nahiyede 6 kadın ve 21 çocuk enkaz altında kalarak ölmüş ve altısı ağır yaralı olmak üzere 56 yaralı tespit edilmiştir. Hafif yaralılar mahallerinde tedavi altına alınmış, ağır yaralılar ise Erzincan Devlet Hastanesine nakledilmiştir. Sözkonusu nahiyeye ve köylerde 120 bin kg. yiyecek ve tohumluk; 3000 lira değerinde eşya ve 5000 lira değerinde hayvan enkaz altında kalarak kaybedilmiştir⁹⁵.

Depremin zarar verdiği Erzincan, ilçe ve köylerinde yıkılan ve zarara uğrayan bina sayıları tablo halinde aşağıda verilmiştir⁹⁶:

Tablo 1: Erzincan Depreminde Yıkılan ve Hasar Gören Bina Durumu

Depremden Zarar Gören Yer	Yıkılan Bina	Ağır Hasar Gören Bina
Erzincan şehri	6601	605
Merkez ilçe köyleri	5473	2019
Pülümür ilçesi	15	-
İliç ilçesi	-	-
İliç köyleri	142	571
Kemah ilçe merkezi	58	300
Kemah ilçesi köyleri	548	245
Refahiye ilçe merkezi	15	105
Refahiye ilçesi köyleri	2673	-
Kemaliye ilçe merkezi ve köyleri	-	-
Tercan ilçe merkezi	-	-
Tercan ilçesi köyleri	776	1098
Toplam	14.401	4043

1.1.4.1.3. Depremden Zarar Gören Diğer İllerdeki Durum

1939 Erzincan depremi, Kuzey Anadolu Fay hattı üzerindeki diğer illeri de sarsmış, önemli miktarda insan ve hayvan kaybına sebep olmuştur. İllerdeki deprem sonrası durum şöyledir:

1.1.4.1.3.1. Ordu İlinde Depremin Etkileri

Ordu ili, 1939 depreminin büyük tahribat yaptığı illerden biri olmuştur. Bu ilde Fındık fabrikalarının birçoğu yıkılmıştır. Ordu Mesudiye köyünün tüm evleri yıkılmış, yüzde doksan oranında insanı da hayatını kaybetmiştir⁹⁷.

⁹⁵ Cumhuriyet, Birinci Kanun 1939.

⁹⁶ 1973 Erzincan İl Yıllığı, Erzincan Valiliği Yayınları, Ankara, 1973, s.15.

Ordu İlinde Adliye binası, İş Bankası Binası başta olmak üzere 40 resmi bina tamamen yıkılmış 69 resmi bina ise hasar görmüştür⁹⁸.

Fatsa ilçesinde ise posta binası da dahil olmak üzere bütün resmi daireler yıkıldığı için haberleşme imkanı bulunamamış, köylere giden yollar da tamamen karla örtülü olduğu için hiçbir yardım götürülemedi.

Ayrıca deprem sonrası kaçınılmaz olan hastalıklar da baş göstermiş, bunun için de ilk iş olarak Samsun'dan çok miktarda tifo aşısı gönderilmiştir⁹⁹.

1.1.4.1.3.2. Giresun İlinde Deprem Etkileri

Giresun şehrinde merkezdeki tahribat, Ordu'ya nispeten daha az olmuştur. Fakat Giresun'un kaza ve köylerinde çokça hasar meydana gelmiş ve çok sayıda hayvan telef olmuştur.

Giresun'da da yollar kapalı olduğu için İstanbul'dan gelen yardım heyetleri köylere gidememiştir.

Şebinkarahisar ilçesi tamamen harap olmuştur. Giresun'dan bu ilçeye giden yol üzerinde 500 m. yüksekliğinde bir tepe kaymış ve yol kapanmıştır¹⁰⁰. Ulaşımın aksaması yardım ve kurtarma çalışmalarını adeta imkansız hale getirmiştir.

1.1.4.1.3.3. Samsun İlinde Deprem Etkileri

Samsun, fay hattı üzerinde fakat depremden en az etkilenen şehirlere biri olmuştur. Deprem zarar verdiği şehirlere yakın olması nedeniyle tüm olumsuz şartlara karşın yaralıları tedavi için Samsun şehrine ya da Çarşamba'daki devlet hastanelerine getirilmişlerdir¹⁰¹. Bu depremle Samsun'da resmi binalardan İş Bankası binası kısmen yıkılmıştır¹⁰².

⁹⁷ Cumhuriyet, 8 İkinci Kanun 1940.

⁹⁸ BCA, BÖKMK, 030 01 121 769 2

⁹⁹ Cumhuriyet, 8 İkinci Kanun 1940

¹⁰⁰ Cumhuriyet, 8 İkinci Kanun 1940

¹⁰¹ Cumhuriyet, 8 İkinci Kanun 1940

¹⁰² BCA, BÖKMK, 030 01 121 769 2

1.1.4.1.3.4. Tokat İlinde Deprem Etkileri

Tokat, 1939 depreminden Erzincan'dan sonra en çok zarar gören şehir olmuştur. Bunun nedenini şöyle açıklamak mümkündür; Tokat şehri dahilindeki köylerin hemen hemen hepsi topraktan yapılmıştır. Evlerde kiremit kullanılmamış, evlerin üzerine iki metre kalınlığında toprak ve kum dökülmüştür. Felaketin büyüklüğünü artıran da bu toprak damlı evler olmuştur.

Tokat'ın merkeze bağlı Davru, Biskeni, Çerçi, Varazlar, Gömeç, Kocacık, Dive, Dedeli, Yelçik, Komanak, İblisli ve Turhal nahiyesine bağlı Kunüt köyünde hemen hemen tüm yapılar yıkılmıştır¹⁰³. Tokat merkezde de C.H.P halkevi binası, Ziraat Bankası ve sinema binaları yıkılmıştır¹⁰⁴.

Fakat Tokat'ta depremin en korkunç bilançosu Reşadiye'den alınmıştır. Reşadiye'de deprem çöküntü şeklinde olmuş, yerler parça parça yarılmış, evler yerin altına batmış, 400 m. uzunluğunda ve 3.50 m. genişliğinde uzun uzun yarıklar meydana gelmiştir.

Reşadiye'de facianın büyük olmasının bir nedeni ilçede deprem tarihinden bir gün sonra pazar kurulacağı için birçok köylünün ilçeye gelmesi ve dolayısıyla ilçe nüfusunun artması olmuştur. Depremin vuku bulduğu sırada 1512 kişinin bulunduğu ilçede, deprem sonrası 1171 kişi kalmış, 341 vatandaş hayatını kaybetmiştir. Ölen 341 kişiden 128'i çöküntüyü terk edemediği için ilçede çıkan yangında diri diri yanmışlardır¹⁰⁵.

İlçede Damadın otelinde yangın çıkmış, depremin yaptığı tahribat yetmezmiş gibi meydana gelen yangınla Reşadiye tamamen yıkılmıştır. Evlerin alt katlarında oturanlar depremden ölmüş, üst kattakiler ise diri diri yanmışlardır.

Reşadiye'ye bağlı sadece Meadün köyünde 750 ölü tespit edilmiştir. Reşadiye'de depremin facia halinin almasının nedenlerinden biri de, haberleşme imkânı olmadığı için durumun ancak beş gün sonra Tokat'a iletilebilmesi olmuştur.

¹⁰³ *Cumhuriyet*, 9 İkinci Kanun 1940

¹⁰⁴ *BCA, BÖKMK*, 030 01 121 769 2

¹⁰⁵ H. Eyidoğan, U. Güçlü, E. Değirmenci, Z. Utku, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 60.

Fakat beş gün sonra durumun vehameti anlaşılmiş olsa bile şose yollar berbat ve aşırı kar olduğu için Reşadiye'ye gitmek imkansız hale gelmiştir. Ancak hükümet çözüm yolları aramış, halkın mağdur olmaması için, imdat ekiplerini, develerle göndermiştir. Ancak bu sayede onbeş gün sonra ikiyüz kadar asker ve imdat ekipleri Reşadiye ye ulaşabilmiştir. Bu aksaklıklar Reşadiye'de yiyecek ve barınma sorununu hat safhaya çıkarmıştır. Olumsuz hava şartları ve devam eden sarsıntılar karşısında sağ kalan halk, un peltesi yaparak, soğan yiyerek ve sert mısır tanelerini çiğneyerek açlıktan kurtulmaya çalışmışlardır. Gecenin bir yarısında şiddetli bir sarsıntıyla uyanan halk günlerce ayakkabısız, çorapsız ve elbisesiz kalmışlar, ellerine geçirebildikleri hemen her şeyi kullanarak barınaklar oluşturmaya çalışmışlardır¹⁰⁶.

Tokat'ın Niksar ilçesinde de durum pek farklı olmamıştır. Niksar'ın eski kalesinde önemli yıkılmalar olmuş, şiddetli sarsıntıdan dolayı su boruları bozulmuş, birkaç kaynağın da debisi artmıştır¹⁰⁷. Ayrıca Ayvaz su kaynağının sıcaklığı da 27 derece olarak ölçülmüştür¹⁰⁸. Niksar'da Yağbasan Medresesi, Ulucami, Kulak tekkesi, Kırkkız türbesi de önemli hasar görmüştür¹⁰⁹.

¹⁰⁶ *Cumhuriyet*, 10 İkinci Kanun 1940.

¹⁰⁷ H. Eyidoğan, U. Güçlü, E. Değirmenci, Z. Utku, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 61.

¹⁰⁸ H. Eyidoğan, U. Güçlü, E. Değirmenci, Z. Utku, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 60.

¹⁰⁹ Baki Canik; "Tokat'ın Depremselliği ve Tarihte Geçirdiği Depremler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Ankara, 1987, s. 247.

Tokat'ın Turhal kazasında ve köylerinde de önemli hasar ve zayıat olmuştur. Turhal deki kayıplar aşağıdaki gibidir.

Tablo 2: 1939 Erzincan Depreminde Tokat İli'nin Turhal Kazasındaki Kayıplar

Yer	Ölü	Yaralı	Yıkılan Ev	Hasarlı Ev
Turhal	18	12	24	47
Vazonya köyü	33	38	60	-
Gülüt köyü	100	25	160	-
Dozmana köyü	3	-	4	-
Arabören köyü	3	-	8	-
Taşlıhüyük köyü	2	13	15	-
Toplam	159	88	271	47

Turhal'da hayatını kaybeden toplam kişi sayısı 171, yaralı sayısı 96, yıkılan ev sayısı da 295'i bulmuştur.

Turhal kaza ve köylerinde tespit edilen rakamlara göre 867 sığır, 35 manda, 1339 keçi, 1638 koyun, 17 at, 30 eşek telef olmuştur¹¹⁰.

İlk yardım olarak Tokat merkezinden ilçelere gönderilen erzak, vesaire, halkın ihtiyaçlarını önemli ölçüde karşılamış, Kızılay da yetecek miktarda çadır yardımı yapmıştır. Fakat Kızılay'ın dağıttığı çadırlarda kar, soğuk ve yağmur altında uzun zaman barınamayacağını anlayan halk kısmen daha koruyucu olan barakalar yapma ihtiyacı duymuştur¹¹¹.

1.1.4.1.3.5. Amasya İlinde Deprem Etkileri

Amasya il merkezi de depremden daha az etkilenirken Amasya'ya bağlı Kılıçhisar'da 10 ilkokul, tarihi eser camiler ve Selçuklular zamanına ait olan bir tımarhane yıkılmıştır¹¹². 500 yıl önce inşa edilen Beyazıt Camii, Mehmetpaşa Camii, Said Paşa Camii ve Sofiler Camii yıkılan tarihi eserler arasındadır. Diğer camilerin de minareleri ve duvarları çatlamıştır. Merkezde ilkokul, ortaokul, elektrik santrali, belediye, jandarma ve istasyon binaları da kısmen hasara uğramıştır. Amasya valiliği,

¹¹⁰ *Cumhuriyet*, 10 İkinci Kanun 1940.

¹¹¹ *Cumhuriyet*, 30 Birinci Kanun 1939.

¹¹² *BCA, BÖKMK*, 030 01 121 769 1939.

camilerin yıkılma tehlikelerini önlemek için Dahiliye Vekaleti'nden 1000 liralık tediye (ödeme) emri ve keşif heyeti istemiştir¹¹³.

1.1.4.1.3.6. Elazığ İlinde Deprem Etkileri

Elazığ da depremden etkilenen illerden biri olmuştur. Merkezde herhangi bir zayıt yokken, Palu kazasında telgrafhanede çatlaklar oluşmuştur. Pülümür'de de çatlak ve çöküntüler oluşmuş, asker birliklerinden yaralılar ve ölümler olmuştur¹¹⁴.

1.1.4.1.3.7. Tunceli İlinde Deprem Etkileri

Etki sahası çok geniş olan 1939 depremi Tunceli istasyonu yakınındaki Gaban Köprüsü'nü açmış, açılan bu köprü, kullanılamaz hale gelmiş, dolayısıyla ulaşımı da engellemiştir. Ayrıca, Tunceli – Pülümür'de Aznam ve Şeleri kuleleri tamamen yıkılmıştır¹¹⁵.

1.1.4.1.3.8. Sivas İlinde Deprem Etkileri

1939 depreminde Sivas-Koyulhisar yakınında 500 m. yüksekliğindeki dağ yamacı kayarak Sivas-Koyulhisar karayolu üzerinde 3-5 km. uzunluğunda bir bölgeyi kapamıştır. Deprem beraberinde getirdiği felaketlerden biri olan heyelanla kapanan bu bölgenin arkasında kalan alan daha sonra küçük bir göle dönüşmüştür¹¹⁶. Sivas – Hafik'te hükümet konağı binası; Sivas – Zara'da da postane binası tamamen yıkılan resmi binalar olmuştur¹¹⁷.

Deprem zarar verdiği Erzincan dışındaki diğer illerde yıkılan ve zarara uğrayan bina sayıları tablo halinde verilmiştir¹¹⁸:

¹¹³ BCA, BÖKMK, 030 01 121 769 1939.

¹¹⁴ BCA, BÖKMK, 030 01 121 769 1939.

¹¹⁵ BCA, BÖKMK, 030 01 121 769 1939.

¹¹⁶ H. Eyidoğan, U. Güçlü, E. Değirmenci, Z. Utku, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 56.

¹¹⁷ BCA, BÖKMK, 030 01 121 769 2.

¹¹⁸ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı, (1877-1949)*, s.92.

Tablo 3: 1939 Erzincan Depreminden Etkilenen İllerdeki Hasar Durumu

İller	Yıkılan Bina	Hasarlı Bina
Sivas	1214	105
Samsun	770	1112
Tokat	4738	71
Giresun	237	1002
Gümüşhane	599	1053
Yozgat	490	193
Trabzon	425	453
Ordu	1158	2456
Malatya	-	2
Amasya	949	1013
Toplam	10.580	7.460

1.1.4.1.4. Erzincan İli, İlçeleri ve Köyleri ile Diğer İllerdeki İnsan Kayıpları ve Yaralı Sayıları

İçişleri Bakanlığı'nın 29.01.1940 tarihli bildirisine göre 1939 depreminde Erzincan ili, merkez, ilçe ve köylerindeki ölü ve yaralı sayısı aşağıdaki tabloda verildiği üzere şöyledir¹¹⁹:

Tablo 4: 1939 Depreminde Erzincan'da Ölü ve Yaralı Durumu

Depremden Zarar Gören Yer	Ölü	Ağır Yaralı
Erzincan Şehri	9189	3464
Merkez İlçe Köyleri	4125	388
Pülümür İlçesi	15	5
Ilıç İlçesi	-	-
Ilıç Köyleri	-	3
Kemah İlçe Merkezi	-	-
Kemah İlçesi Köyleri	55	76
Refahiye İlçe Merkezi	2	1
Refahiye İlçesi Köyleri	2	192
Kemaliye İlçe Merkezi ve Köyleri	-	-
Tercan İlçe Merkezi	-	-
Tercan İlçesi Köyleri	12	16
Toplam	15.600	4125

Erzincan ili dışında felaketten etkilenen diğer illerdeki ölü ve yaralı sayısı da tabloda görüldüğü üzere şöyledir¹²⁰;

¹¹⁹ 1973 Erzincan İl Yıllığı, s. 11.

Tablo 5: 1939 Erzincan Depreminden Etkilenen İllerdeki Ölü ve Yaralı Durumu

Yer	Ölü	Yaralı
Sivas	7583	1969
Tokat	6826	1976
Giresun	1439	488
Amasya	660	118
Ordu	463	488
Gümüşhane	233	82
Samsun	45	142
Tunceli	8	7
Yozgat	6	6
Trabzon	3	9
Niğde	5	2
Toplam	17.271	5.287

Erzincan ve depremden etkilenen diğer illerde toplam 32.871 insan hayatını kaybetmiş, 9412 yaralanmıştır.

1.1.4.2. Kurtarma, Acil Yardım Çalışmaları ve Diğer Hizmetler

1.1.4.2.1. Deprem Bölgesinde Yapılan Çalışmalar

Dahiliye Vekâleti Erzincan ve depremden zarar gören diğer illere bir tamim göndererek alınan tedbirlere ait her gün 16.00'da yazılacak raporlarda, sarsıntıların devam edip etmediği, depremde vekâlete bildirilmeyen ölü ve yaralı sayısı, yıkılan ev miktarı, hayvan ve mal zayıyatı hakkında valiliklerden bilgi istemiştir¹²¹.

Ayrıca depremin vuku bulduğu andan itibaren devlet tedbirler almaya ve hızla yardım toplamaya ve göndermeye başlamıştır. Başbakanlıktan dönemin Dahiliye Vekili Şükrü Saraçoğlu'na çekilen telgrafta felaketedelere yapılacak yardım konusunda dikkat edilecek hususlar şu şekilde belirtilmiştir;

I- Deprem felaketedelerinin ibate ve iaşeleri, tedavi ve nakilleri gibi hususatta mahalli idare amirlerince alınacak tedbirlere bütün devlet daire ve müesseselerinin yardımları mecbûri olduğu gibi idare amirlerinin bu iş için bütün devlet vasıtalarından işar ve istişare ve mezuniyet istihsaline lüzûm görmeksizin istifade etmeleri lazım ve

¹²⁰ Cumhuriyet, 17 Şubat 1940.

¹²¹ BCA, BÖKMK, 030 01 121 769 2

zarûridir. Deprem muntikasına hem hudud ve civar vilayet ve kazaların da bu yerlere vaki olacak yardım taleplerini, keza merkezden emir ve mezuniyet olmaksızın müstacelen yerine getirmeleri ve neticeden aid olan makamlara malûmat vermeleri icap eder.

Yardımların faydalı ve müessir olabilmesi için en seri vasıtalarla en kısa zamanda yapılmasını daimе gözönünde bulundurulmasını ehemmiyetle rica ederim.

2- Para lazımsa onu da ayrıca bildiriniz.

3- Üçüncü ve dördüncü Müfettişliklere ve deprem muntikalarına mücavir bilumum vilayetlere yazılmıştır¹²².

Deprem muntikasındaki valilikler, derhal merkeze gönderilmek üzere bilgi toplamaya ve gerekli tedbirleri almaya başlamıştır.

1.1.4.2.2. Emniyet Hizmetleri

Deprem muntikalarına yurdun dört bir yanından yardım ekipleri gönderilmiştir. Yardım ekipleri, bir can kurtarmak için hummalı bir çalışma yaparken, enkaz altındaki servete ulaşmaya çalışan çapulculara karşı da tedbirler almış, bunun için şehirlerin bütün girişleri tutulmuştur.

Emniyet dairesi de, Ankara'dan gönderilen polislerle yeniden teşekkül ettirilmiştir¹²³.

1.1.4.2.3. Kurtarma ve İlk Yardım Hizmetleri

Deprem sonrasında acil durumlardan biri, yaralının kendi mahallerinde ya da imkan varsa hastanelere taşınarak tedavi edilebilmesi iken diğeri de salgın hastalıklar tehlikesine karşılık ölülerin, sağ kalanların sağlığı için bir an önce defnedilmesidir.

Bu konuda Dahiliye Vekaleti, deprem muntikasındaki vilayetlere bir tamim göndererek, deprem felaketinden kurtulanların ve yaralıların hayatını koruma işi

¹²² BCA, BÖKMK, 030 01 121 769

¹²³ Cumhuriyet, 10 İkinci Kanun 1940.

üzerinde en acil ve zarûri tedbirlerin alınmasını bildirmiştir. Bu tamim üzerine, deprem mıntıklarındaki vilayetlerin valileri, ilk olarak bu mıntıkada barındırılmayan ailelerin depremden etkilenmemiş şehir, kasaba ve köylere nakilleri için harekete geçmişlerdir¹²⁴.

Zaten insan kaybının, şehir nüfusunun yüzde ellisi olduğu anlaşılan Erzincan ilinde bu feci depremden kurtulabilenler ilk olarak tren vagonlarında barındırılmışlardır. Açıkta kalanlardan 1500 kişi de Divriği'ye gönderilmiştir¹²⁵.

Erzincan'da halk, günlerce 50 cm.'den fazla kar ve sıfırın altında 15-30° soğukta sokaklarda yatmıştır. On binlerce insanın soğuktan hasta olmaması için hükümet doğrudan ya da Kızılay aracılığı ile tedbirler almaya, yardım göndermeye devam etmiş, şehri boşaltmaya çalışmıştır¹²⁶.

Bir yandan şehri boşaltma işi devam ederken diğer yandan kısmen zarara uğrayan ve insan kaybının olmadığı askeri kışlalardan gelen 200 asker ve Erzincan, Erzurum, Erbaa, Şebinkarahisar, Aluçra, Fatsa ve Niksar'dan gelen mahkumlarla enkaz kaldırma ve kurtarma çalışmaları yapılmıştır¹²⁷.

Enkaz ve ölülerin kaldırılması vs. için öncelikle Erzincan'a giriş yasaklanmıştır. Bu konuda dönemin Ulaştırma Bakanı Ali Çetinkaya ve Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'nün Yüksek Başvekâlete gönderdiği telgraf sureti şöyledir:

Yüksek Başvekâlete

Erzincan'daki son zelzele dolayısıyla barınacak mebani kalmamış gibi olup bütün teşkilat istasyon civarında toplanmış ve felaketten kurtulan halkın, istasyonun sağlam binalarına yerleştirilmesine mecburiyet hasıl olmuştur.

Erzincan'daki iaşe vaziyeti de ancak yardım teşkilatıyla felaketzedelere kifayet edecek kadardır.

¹²⁴ BCA, BÖKMK, 030 01 121 769 2

¹²⁵ Cumhuriyet, 31 Birinci Kanun 1939.

¹²⁶ Cumhuriyet, 31 Birinci Kanun 1939.

¹²⁷ Cumhuriyet, 19 Nisan 1940.

Demiryolu ile yaralıların nakline başlanmış olup halkın da nakli Reis-i Cumhuriyetlerinin yüksek direktiflerin icabındadır.

Erzincan'daki akraba ve taallukatı olan halk, insanî duygularla bunların imdadına koşmak istemekte ve giden trenlerle her gün 3-4 yüz kişi Erzincan'a akın etmekte olduğu gibi civar havaliden çapul kasdiyle gelen bazı uygunsuz eşhas da izdihamı artırmaktadır.

Gidenlerin orada barınacak yerleri olmadığı gibi yiyecek ve içecek bulmaları da müşkildir. Ve bunlar nihayet felaketzedelerin ekmeğine iştirak etmektedirler. Bu nevi halkın Erzincan'dan tahrik edilen katarlara tehacümü de yaralılara yardım vesait ve imkanlarını azaltmaktadır.

Nihayet bu günlerde ölümlerin tefessuhu neticesinde Erzincan'da sari hastalık zuhuru da muhtemel olup bu taktirde halkın tehlikeye maruz kalması ve bu gibilerin bilahare seyahat edecekleri mıntikalarda hastalığın sirayetine sebebiyet verecekleri tabiidir.

Binâ'en-aleyh bu mehziri önlemek için işarı ahire kadar diğer mahallerden Erzincan'a gidilmesinin ve demiryolu vasıtasıyla yolcu nakl olunmasının men'i hakkında vekiller heyetince bir karar ittihazına müsaade buyurulmasını saygı ile arz eyerim¹²⁸.

Bunun üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nce verilen karar da şöyledir;

Erzincan'daki enkaz ile ölümlerin kaldırılması asayiş ve umumi sıhhatin korunmasını temin için ikinci karara kadar Erzincan'a gidilmesinin ve demiryolu vasıtasıyla yolcu naklinin men edilmesi, Münakalât Vekilliği'nin 3/1/1940 tarihli teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nce 3/1/1940 tarihinde kabul olunmuştur¹²⁹.

Reis-i Cumhuriyet

İsmet İnönü

¹²⁸ BCA, BKKK, 18 153 23 1940

¹²⁹ BCA, BKKK, 030 18 01 89 124 8

Erzincan'a giriş de bu şekilde yasaklandıktan sonra hızla defin işlerine başlanmıştır.

Deprem felaketinde feci bir şekilde hayatlarını kaybedenler enkaz kaldırma çalışmalarıyla birlikte birer birer çıkarılmış, her yanda, yıkıntılar arasında kopuk kollar, bacaklar, kafalar toplanmıştır. Organları toplanamayacak durumda olanlar mahallerinde gömülürken, bütün halinde çıkarılabilen cesetler toplu mezarlara defnedilmişlerdir.

Reşadiye'de felakete kurban giden vatandaşların definleri, depremden 15 günden sonra yapılabilmektedir. Reşadiye köylerine ceset kokularını alan aç kurt sürüleri girmiş, Hatipler köyüne inen kurtların, cesetleri yemeye başlamaları üzerine sağ kalan vatandaşlar, bunlarla da mücadele etmeye çalışmışlardır.

Ölü sayısı fazla olan Erbaa'da da defin işi kısa sürede nihayet bulmuş fakat dini merasim yapmak ve yıkamak üzere hoca bulmak zor olmuştur. Ayrıca ölüler birer birer yikanarak istif edilmiş, çocuklar anneleri veya babalarıyla beraber gömülmüşlerdir¹³⁰.

1.1.4.2.4. Ulaşım Hizmetleri

Ulaşım, en seri ve güvenli olan demiryolları ile yapılmaktadır. Depremden sonra demiryollarının durumu ise şöyledir;

Sivas-Erzurum arasındaki istasyon binaları önemli derecede hasar görmüş ve bazı yerlerde hatlar bozulmuştur.

Çetinkaya ile Karagöl istasyonu arasındaki hat ağır hasara uğramıştır¹³¹.

Samsun-Çarşamba treni 32-35 km. arasındaki saha çatladığından işleyememiştir¹³².

Hatların bozuk olmadığı yerlerde de aşırı kar yüzünden trenler kara saplanmış kalmışlardır¹³³.

¹³⁰ *Cumhuriyet*, 9 İkinci Kanun 1940.

¹³¹ *Cumhuriyet*, 30 Birinci Kanun 1939.

¹³² *Cumhuriyet*, 29 Birinci Kanun 1939.

¹³³ *Cumhuriyet*, 11 İkinci Kanun 1940.

Tokat Valisi'nin emri ve nezareti altında kapanan Niksar-Reşadiye yolunda 1 mühendis, 3 fen memuru, 400 asker ve yüzlerce amele hummalı bir faaliyetle çalışmışlardır¹³⁴.

Yapılan tüm bu çalışmalar sonucu yollar kısmen açılmış, deprem mıntıklarından çıkan trenler ve diğer illerden deprem mıntıklarına gelen trenler her halükârda yerlerine ulaşmışlardır.

1.1.4.2.5. Haberleşme Çalışmaları

Depremden sonra deprem mıntıklarında haberleşme imkânı kalmamış, sadece Kemah-Dumanlı istasyonundan haberleşme sağlanabilmiştir¹³⁵. Haberleşmenin olmaması, bölgedeki durumun öğrenilememesi ve dolayısıyla yardım faaliyetlerinin başlatılmasında gecikmeler yaşanmasına sebep olmuştur.

1.1.4.2.6. Geçici İskan Çalışmaları

Depremden sağ olarak kurtulan vatandaşlar için hükümet geçici iskân şehirleri seçmiş, vatandaşları bu şehirlere yerleştirmiştir. Bu konuda geniş bilgiyi beşinci bölümde vereceğiz. Bu başlık altında ise depremden hemen sonra yapılan “menzil barakaları”ndan bahsedeceğiz.

Menzil barakaları Tokat'ta dönemin Dahiliye Vekili Faik Öztrak'ın verdiği talimat üzerine, Tokat-Niksar; Niksar-Reşadiye arasında ve her 10 km.de bir baraka olacak şekilde yapılmış ve bir binbaşının nezâretine verilmiştir.

Bu barakaları yapılma nedeni ise felaketedelerin Tokat'a nakilleri anında icab ederse istirahatlarını temin etmek olmuştur¹³⁶.

1.1.4.2.7. Merkezde Deprem Bölgesi İçin Yapılan Çalışmalar

Kurtarma barındırma, sağlık ve diğer yardım çalışmaları deprem sahalarının dışında da hızlı ve hummalı bir şekilde yürütülmüştür. Bu çalışmalar daha çok hükümet tedbirleri uygulamalar ve yardım işleri ile ilgili diğer organizasyonların koordine

¹³⁴ *Cumhuriyet*, 10 İkinci Kanun 1940.

¹³⁵ *Cumhuriyet*, 28 Birinci Kanun 1939.

¹³⁶ *Cumhuriyet*, 10 İkinci Kanun 1940.

edilmesi şeklindedir. Bu maksatla Ankara’da ve yurt dışında yerli ve yabancı yardım komiteleri hizmet görmüştür.

1.1.4.2.7.1. Yerli Yardım Komite ve Komisyonları

1.1.4.2.7.1.1. Müsteşarlar Komisyonu

Ankara’da deprem mıntokasında yapılacak çeşitli işlerin merkezileştirilmesi için Başvekâlet müsteşarının riyâseti altında Dahiliye, Sıhhiye ve İctimaî Muavenet, Nafia Vekâletleri müsteşarlarından ve Kızılay mümessilinden oluşan, merkezi bir komisyon teşkil edilmiştir¹³⁷.

1.1.4.2.7.1.2. Milli Yardım Komitesi

1939 felaketinin ilk günlerinde acil olarak yardıma ihtiyaç duyulduğundan toplanan ya da toplanacak tüm yardımların bir an önce temini için merkez ve kazalarda milli yardım komiteleri teşekkül etmiş, nahiyelerde de birer tâli komite kurulmuştur¹³⁸.

Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda’nın başkanlığı altında teşekkül eden bu yardım komitesi hemen her yerde kurularak faaliyete geçmiş ve hem aynı hem nakdi yardım toplamayı amaç edinmiştir¹³⁹.

Merkez komitesine bağlı olmak üzere mahallinin en büyük mülkiye memurunun tespit edeceği zatlardan, her vilayet merkezinde azami yedi ve kaza merkezlerinde beşer kişilik komiteler şeklinde kurulmuştur. Milli Yardım Komitesi’ne bağlı olarak Erzurum’da kurulan yardım komisyonu Erzurum Vali vekili Hilmi Balcı reisliğinde ve Belediye reisiyle, Ticaret odası reisi ve sağlık müdüründen oluşmuştur¹⁴⁰. Diğer illerde de bu şekilde komisyonlar oluşturularak acil olarak yardım toplanmış, deprem mıntokalarına gönderilmiştir.

¹³⁷ *Cumhuriyet*, 16 İkinci Kanun 1940.

¹³⁸ *Cumhuriyet*, 27 İkinci Kanun 1940.

¹³⁹ *Cumhuriyet*, 28 Birinci Kanun 1939.

¹⁴⁰ *Cumhuriyet*, 29 Birinci Kanun 1939.

1.1.4.2.7.2. Yabancı Yardım Komite ve Komisyonları

1.1.4.2.7.2.1. Fransa Yüksek Komitesi

Anadolu felaketzedelerine yardım toplamak üzere dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Albert Lebrun'un riyâsetinde Fas Sultanı, Tunus Beyi ve Fransa Devleti'ne mensup birçok yüksek zevatın iştirakiyle teşekkül etmiştir¹⁴¹.

1.1.4.2.7.2.2. İngiltere Yardım Komitesi

Lord Loyd'un riyasetinde oluşturulan bu yardım komitesi de Anadolu felaketzedelerine yardım için aynı ve nakdi yardım toplamıştır. Komiteye gelen on binlerce mektup içinden 1 şilinden 1000 İngiliz lirasına kadar para çıkmıştır. Ayrıca 27 bin kişiye de bu vesileyle giyecek eşya toplanmıştır.

1.1.4.2.7.2.3. Belçika Yardım Komitesi

Belçika'da oluşturulan bu komite de yüz bin frank para toplayarak Kızılay'a göndermiştir.

1.1.4.2.7.2.4. Milletler Cemiyeti Sıhhiye Komisyonu

Milletler Cemiyeti nezdinde kurulmuş olan Sıhhiye Komisyonu, Kızılay kurumuna 35,000 doz ilaç ve 500 serum göndermiştir¹⁴².

1.1.4.3. Deprem Sonrası Yardım Çalışmaları

1.1.4.3.1. Sağlık Alanında Yapılan Yardımlar

Deprem sonrası yapılması gereken en acil ve önemli iş genel olarak sağlığın korunması işidir. Halkın yüzde ellisinin öldüğü yüzde yirmisinin yaralı olduğu bir sahada hayat kurtarma, sağlığı koruma işi tüm olumsuz şartlara rağmen büyük bir dikkatle ve önemle yapılmıştır.

¹⁴¹ *Cumhuriyet*, 18 İkinci Kanun 1940.

¹⁴² *Cumhuriyet*, 27 İkinci Kanun 1940.

Yurdun dört bir yanından yardımlar toplanmış, ulaşılabilen yerlere gönderilmiştir. Ulaşılamayan yerlerde de sağ kalan doktor ve sağlık görevlileri imkânları dahilinde hizmet vermişlerdir.

Sivas valisi bir otomobil, 15 kamyon, bir sandık sıhhi imdat malzemesi ve 2000 kilo da ekmek alarak 280 amele ile Erzincan'a gitmiştir.

Elazığ'dan trenle 2000 ekmek, 1 kamyon, 1 hasta nakliye otomobili, 1 doktor ve çok miktarda ilaç gönderilmiştir.

Erzurum'dan Erzincan'a sıhhiye müdürünün reisliği altında doktor, sıhhat memuru, hastabakıcı ve katiplerden oluşan ekipler gönderilmiştir. Bu ekipler çadır, battaniye ve sedye gibi levazımdan başka halkın ihtiyacı olan yiyecek ve giyecek yardımları da götürmüşlerdir.

Tokat'ta mevcut doktor ve sıhhat memurlarından sıhhi imdat heyetleri oluşturularak bu heyetler yolu olan yerlere otomobil ile, yolları bozuk ya da kapalı olan kaza ve köylere ise hayvanlarla gönderilmişlerdir. Ağır yaralılar merkez hastanesine sevk edilmiş, bu hastaneden başka, oteller ve hastane olmaya uygun binalardan da istifade edilmiştir. Ayrıca tedavi için askeriyeden alınan iki hava çadırı kurulmuştur. Samsun'dan gelen sağlık ekipleri de Reşadiye, Niksar ve Erbaa kazalarına gönderilmiştir.

Soğuk hava ve karın tesiriyle grip, zatürre ve buna benzer hastalara rastlanmış, yaralılarından soğuktan ölenler olmuştur¹⁴³.

Yine Ankara Numune Hastanesi'nde 3, Cebeci Askeri Hastanesi'nden 4 doktor Reşadiye, Niksar ve Erbaa'ya gönderilmiştir¹⁴⁴.

Ayrıca Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti'nden her biri bir dahiliye mütehassısı, bir kıdemli hariciye asistanı, bir hastabakıcı, bir laboranttan ve bir hademeden oluşan, dahili ilaçlar, aşı ve serumlarla donatılmış, seyyar birer laboratuara sahip iki ekip hazırlanıp Sivas'a gönderilmiştir. Erzurum ve Sivas hastanelerine de

¹⁴³ *Cumhuriyet*, 10 İkinci Kanun 1940.

¹⁴⁴ *Cumhuriyet*, 9 İkinci Kanun 1940.

cerrahi malzeme gönderilmiştir. İstanbul'dan da Sivas Numune Hastanesi'ne 500 kg pamuk sevk edilmiştir¹⁴⁵.

Sivas kaza ve köylerine ise, Sivas merkezde oluşturulan ekipler, tıbbi malzeme ve erzak ile jandarma refakatinde gönderilmiştir¹⁴⁶.

Yine Sivas deprem mıntıkasına Sıhhiye Vekaletince Haydarpaşa, Numune, Çocuk ve Haseki hastanelerinden imdat ekipleri hazırlanmış, Haydarpaşa Numune Hastanesi ekibi Suşehri kazasının Ezbider, Haseki Hastanesi ekibi Ağvanis nahiyesine¹⁴⁷, Çocuk Hastanesi ekibi de Koyulhisar kazasına gönderilmiştir.

Soğuk ve kar yağışının devam ettiği zor şartlarda bu mıntikalara kısmen atla, kısmen de yaya gidilmiştir. Ekipler, memur edildikleri yerlerde vicdani duygularıyla hareket ederek sağlık taramaları da yapmışlardır¹⁴⁸.

Deprem mıntıklarının bir çoğunda mevcut hastaneler kullanılmış fakat yaralı sayısı fazla olduğundan ve yataklar kâfi gelmediğinden yaralılar ya diğer illere gönderilmiş- bu durum hava şartlarının kötü olmasından dolayı da sakıncalı olmuştur – ya da deprem mıntıklarında emniyetli ve uygun yerlerde hastaneler kurmak suretiyle tedavi edilmişlerdir. Hava şartlarının kötü oluşu diğer illere hasta nakillerinde önemli zorluklar doğurmuştur. Bu durum hastalara mümkün olduğunca deprem mahallerinde bakılmasını gerekli kılmıştır. Sivas valiliğinden Sağlık Bakanlığı'na gönderilen telgrafta Vilayet konağında dahi 10-15 yataklı bir hastane açılabilceği bildirilmiştir¹⁴⁹.

Kızılay da felaketin ilk gününden itibaren yaralıların tedavisi için Etimesgut ambarlarından aylarca yetecek bollukta ve en küçük ayrıntılarına kadar vagonlar dolusu sıhhi, cerrahi malzemeyi deprem mıntıklarına göndermiştir.

Ayrıca Kızılay, yardım hastaneleri adı altında, Erzincan'da 300 yataklı, Suşehri'nde 100 yataklı, Koyulhisar'da 50 yataklı, Zara'da 25 yataklı, Suşehri'nin

¹⁴⁵ BCA, BÖKMK, 030 01 77 482 5.

¹⁴⁶ BCA, BÖKMK, 030 01 77 482 4.

¹⁴⁷ Cumhuriyet, 16 İkinci Kanun 1940.

¹⁴⁸ Cumhuriyet, 24 İkinci Kanun 1940.

¹⁴⁹ BCA, DV, 030 01 77 482 4.

Ezbider Nahiyesi'nde 25 yataklı, Suşehri'nin Ağvanis Nahiyesi'nde 25 yataklı olmak üzere 6 şeyyar hastane kurmuştur¹⁵⁰.

Bu hastanelerden Erzincan'daki hariç, görevlerini tamamlamış olanlar sıra ile kapatılmıştır. Erzincan hastanesinde de yatak adedi azaltılmıştır. 1940 yılı sonuna kadar Erzincan Hastanesi'nde 2601 yaralı ve hasta yatırılarak tedavi edilmiş, polikliniklerde de 12,000 vatandaş muayene ve tedavi edilmiştir¹⁵¹.

Bundan başka daha önce bahsettiğimiz Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti'nce teşkil edilip deprem mıntıklarına gönderilen sıhhi ekiplerin ecza, cerrahi alet gibi bütün sıhhi malzemesi, Kızılay tarafından verilmiş ve de idare masrafları doktor ve sair personel aylık ücret ve masrafları Kızılay Cemiyeti tarafından ödenmiştir¹⁵².

1.1.4.3.2. Ülke Genelinde Yapılan Ayni ve Nakdi Yardımlar

1.1.4.3.2.1. Ayni Yardımlar

Deprem anından itibaren deprem mıntıklarına adeta yardım yağmıştır.

İstanbul valiliğinden deprem mıntığındaki valilikler emrine şu eşyalar gönderilmiştir;

Samsun valiliğine; 1 hasta nakliye kamyonu, 17 balya eşya, Sivas valiliğine; 56 balya yiyecek ve ilaç, Gümüşhane valiliğine; 300 çadır ve teferruatı Giresun valiliğine; 83 çuval yiyecek, 52 teneke helva ve kavurma, 64 balya giyecek eşya, Ordu valiliğine; 8 çuval , 11 sandık muhtelif eşya, 191 çadır direği, 32 balya giyecek, 22 teneke peynir, 59 çuval makarna, 43 teneke helva vs. yiyecek, Tokat valiliğine; 500 sandık çivi, 300 keser, 300 testere, 304 çadır, 116 balya eşya¹⁵³.

Yine İstanbul Muavenet Komitesi vasıtasıyla;

Tokat'a 74299 parça giyecek eşya, Ordu'ya 29334 parça giyecek eşya, Giresun'a 30423 parça giyecek eşya, Sivas'a 5940 parça giyecek eşya gönderilmiştir.

¹⁵⁰ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949) ,s.94.

¹⁵¹ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 97.

¹⁵² Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 94.

¹⁵³ Cumhuriyet, 16 İkinci Kanun 1940.

Bundan başka yine Tokat'a 2353 parça yatacak eşya, 4717 çift ayakkabı, Ordu'ya 2800 parça yatacak eşya 2499 çift ayakkabı Giresun'a da 2500 parça yatacak eşya ile 3335 çift ayakkabı gönderilmiştir¹⁵⁴.

Depremin ilk günü Sıhhat Vekili'ne dördüncü genel müfettişlikten gelen telgrafta Orgeneral Orbay'ın derhal Erzincan'a hareket ettiği ve beraberinde 100 çadır, 1000 kaput, 1000 kg makarna, 2000 kg şeker, 100 kg çay, 1000 kg kuru üzüm, 1000 kg ekmeke, 500 kg konserve götürdüğü, ayrıca Erzincan'a bir sıhhiye otomobili ile bir kamyon ve çok miktarda ilaç ve 2100 kg ekmeke gönderildiği bildirilmiştir¹⁵⁵.

Felaketi takip eden ilk üç ay içinde memleketin her yanından Kızılay'a gelen yardımlar, Kızılay kaza merkezleriyle, parti ve halkevlerince toplanan eşyalar Kızılay merkezine sevk edilmiş, merkez, toplanan yardımları orada büyük bir depoya yerleştirerek tasnif ettikten sonra merkez milli komitesinin verdiği direktife göre icap eden yerlere sevk etmiştir¹⁵⁶.

Sevkiyat, depo ve transit işleri için Sivas, Malatya, Erzurum, Trabzon ve Samsun illerinde birer transit deposu teşkil edilerek tertiplenmiş¹⁵⁷, muhtelif şehir, kasaba ve köylerin ihtiyaçları bu depolardan karşılanmıştır.

İaşe işleri de bu şekilde yoluna koyulduktan sonra yardım toplama işlemi daha kolay hale getirilmiş yardımlar hızla devam etmiştir. Çorum vilayeti halkı 1165 kg zeytinyağı, Artvin halkı 1172 parça eşya, Buraka halkı 233 parça eşya, Hopa halkı 28 sandık portakalı Kızılay merkezlerine teslim etmişlerdir. Muş halkı da 938 çift çorap ve 1649 parça çamaşırı Kızılay Sivas sevk ambarına göndermiştir¹⁵⁸. Konya vilayetine ait eşya yardım miktarı 21317 parça, yiyecek maddesi yardımı ise 72015 kg olarak tespit edilmiştir. Soma kazasında ise 1200 parça eşya toplanmış, Kurban Bayramı'nda ise felaketzedeler için 60 teneke kavurma yapılmıştır¹⁵⁹.

¹⁵⁴ *Cumhuriyet*, 20 İkinci Kanun 1940.

¹⁵⁵ *BCA, BKKK*, 030 01 77 482 4.

¹⁵⁶ *Cumhuriyet*, 2 İkinci Kanun 1940.

¹⁵⁷ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 93.

¹⁵⁸ *Cumhuriyet*, 24 İkinci Kanun 1940.

¹⁵⁹ *Cumhuriyet*, 27 İkinci Kanun 1940.

Felaketzedelere Kızılay merkezlerinde toplanan bulgur, fasulye, nohut, helva, yağ, peynir, un, pekmez kavurma gibi yiyeceklerden başka temizlik maddeleri de dağıtılmıştır.

Şişli Halk evi, felaketzedeler için 30 bin parça kullanılmış, 10 bin parça yeni eşya, 300 yatak ve yastık hazırlayarak Kızılay merkezine göndermiştir. Bir kibrit şirketi de deprem mıntikasına gönderilmek üzere 100 bin kutu kibrit yardım yapmıştır¹⁶⁰.

Bunlardan başka İstanbul Belediyesi, kazalara gönderdiği bir tebliğde, kurban bayramında kesilecek kurbanların derilerinin. Belediye teşkilatı vasıtasıyla toplattırılarak Kızılay'a teslimini istemiştir. Deprem felaketzedelerine ait işlerle meşgul olan Müsteşarlar Komisyonu'nun emriyle ise kazalarda felaketzedelere gönderilmek üzere kavurma imal ettirilmiştir¹⁶¹.

Memleketin dört bir yanından gelen giyecek ve yiyecek yardımları, felaketzedelere ulaşmış, kışın soğuşunda çorapsız, gömleksiz kalan, yıkıntılar arasında aç susuz yaşam mücadelesi veren deprem mıntikası halkının imdâdına yetişmiştir.

1.1.4.3.2.2. Nakdi Yardımlar

Ülke genelinde her müessese, her fert memleketin başına gelen bu felakette yaraları sarmaya, canla başla katılma arzusu içinde, ellerinden gelen yardımı yapmaya çalışmışlardır. Aynı yardımlardan başka çokça nakdi yardım da yapılmıştır. Nakdi yardımlar çeşitli şekillerde gerçekleşmiştir.

1. *Resmi kurumlarda çalışan memurların ücretlerinden kesilmek suretiyle* : Resmi kurumlarda çalışan memur ve müstahdemlerin yardıma iştirak etmeleri, aylık maaşlarından kesilmek suretiyle gerçekleşmiştir. Ticari ve Sınai müesseselerde çalışanların yardımı da bu şekilde alınmaya çalışılmışsa da İstanbul valiliğinin tamimi üzerine ticari ve sınai müesseselerde çalışan işçilerin rızası alınmadan ücretlerinden kesinti yapılmasının yanlış olduğu, yardım işinin mecburiyet haline getirilmemesi konusunda, yetkililer uyarılmıştır¹⁶².

¹⁶⁰ *Cumhuriyet*, 16 İkinci Kanun 1940.

¹⁶¹ *Cumhuriyet*, 18 İkinci Kanun 1940.

¹⁶² *Cumhuriyet*, 28 İkinci Kanun 1940.

2. *Müsamere, konser ve futbol turnuvaları düzenlenerek gelirler, Kızılay'a verilmek suretiyle:* Felakete uğrayan vatandaşlara yardım amacıyla İstanbul'da turnuva maçları düzenlenmiştir. İstanbul Taksim stadında yapılan maçların gelirleri deprem felaketzedelerine gönderilmiştir¹⁶³.

Yine felaketzedeler menfaatine, Fransız tiyatrosunda bütün yabancı artist ve müzisyenlerin katıldığı bir müsamere yapılmıştır¹⁶⁴. Maksim salonlarında Yunan artistlerinin katılımıyla müsamereler düzenlenmiştir.

Ayrıca İstanbul İpek, Kadıköy Süreyya sinemaları ve Kristal salonlarından yardım konserleri düzenlenmiş, bu konserlere Taksim Kristal gazinosu söz heyetiyle Kadın Macar Orkestrası katılmıştır¹⁶⁵.

Viyolonist Huberman da felaketzedeler yararına konser vermek üzere Türkiye'ye gelmek istediğini bildirmiş ve Piyanist Roubakin'ın beraberinde gelmesi için de izin istemiştir. Bu konuda Dışişleri Bakanlığının, Bakanlar Kurulu'na arzı ve Bakanlar Kurulu'ndan çıkan karar şöyledir;

Yüksek Başvekâlete

Polonya Sefirinin Leh tebasından maruf Viyolonist Huberman'ın refakatinde Piyanist İbbeken Roubakin olduğu halde zelzele felaketzedeleri menfaatine konser vermek için memleketimize gelmek istediğini bildirmesi üzerine keyfiyet Yüksek ittilaglarına arz edilerek bunların gelmelerine esas itibariyle muvafakatlari şifahen istihsal edilmişti.

Bu sanatkarlardan Piyanist Roubakin'ın pasaportu hamili Beyaz Ruslardan olduğu anlaşılmakta kendisine iki ay müddetle memleketimizde ikamet hakkı veren vize verilebilmesi için Pasaport kanununu 22'inci maddesi mucibince İcra Vekilleri Heyeti kararı alınmasını yüksek tasviplerine arz ederim.

Hariciye Vekili

Bu konudaki karar da şöyledir;

¹⁶³ *Cumhuriyet*, 6 İkinci Kanun 1940.

¹⁶⁴ *Cumhuriyet*, 20 İkinci Kanun 1940.

¹⁶⁵ *Cumhuriyet*, 6 İkinci Kanun 1940.

Zelzele felaketzedeleri menfaatine konser vermek üzere Viyolonist Huberman ile beraber memleketimize gelecek olan beyaz Ruslardan nansen pasaportunu hamil Piyanist Roubakın iki ay kalmak üzere memleketimize gelmesine izin verilmesi Hariciye Vekilliği'nin 7/2/1940 tarih ve 57446/48 sayılı teklifi üzerine 3519 sayılı pasaport kanununun 22'inci maddesine tevfi kan İcra Vekilleri heyetince 12/2/1940 tarihinde kabul olunmuştur¹⁶⁶.

Tüm bunlardan başka İstanbul'da çeşitli eğlence yerlerinin sahipleri ve sinemacılar, valiliğe müracaat ederek elim facia ve memleketteki üzüntü dolayısıyla yılbaşında müsamere ve diğer eğlence programlarını İcra etmeyeceklerini bildirmiş, hem Ankara hem de İstanbul'da yılbaşı eğlenceleri iptal edilmiştir. Bu programlar için verilmiş olan paralar, halkın isteğiyle Kızılay'a verilmiştir.

Ayrıca İstanbul'da halk opereti, hasılâtı tamamen deprem felaketzedelerine verilmek üzere bir yardım gecesi tertip etmiştir¹⁶⁷.

Sonuç olarak memleket genelinde tüm eğlenceler iptal edilmiş, yapılanların gelirleri de yardım amacıyla Kızılay'a verilmiştir.

3. *Vatandaşların istekleri doğrultusunda gelirlerinden verdikleri para yardımı ile:* Vatandaşlar istekleri doğrultusunda gelir durumlarına göre gönüllü para yardımında bulunmuşlardır Kızılay'ın raporlarına göre bu yardımların miktarı 3,666,885,005 liradır¹⁶⁸.

4. *Sanayi ve ticaret erbâbının, gelirlerinden istekleri doğrultusunda yardım yapmaları suretiyle:* Yerli ve yabancı banka sahipleri, Türk Maden Şirketi Havagazı Şirketi, Lastik Şirketi, nakliye ve otomobil şirketleri sahipleri kendi gelirlerinden ve şirket gelirlerinden bir miktar para yardımı yapmış, bazı şirketler de aynı yardımda bulunmuştur¹⁶⁹.

Sanayi Birliği'nin teşebbüsleri ile değirmenler, makarna, çeltik, bisküvi, tahin ve helva, nişasta; kundura, elbise, battaniye, çamaşır, hidrofil pamuk, havlu, pamuklu

¹⁶⁶ BCA, BKKK, 18 88 228 1940.

¹⁶⁷ Cumhuriyet, 30 Birinci Kanun 1939.

¹⁶⁸ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 93.

¹⁶⁹ Cumhuriyet, 31 Birinci Kanun 1939.

mensucat, el dokumaları, fanila, trikotaj, hazır elbise, kasket, ip ve halat müessese ve fabrikalarından istifade edilmesi sağlanmıştır¹⁷⁰.

5. *Çeşitli cemiyetlerin üyelerinden toplanması suretiyle*: Çeşitli cemiyetler, çeşitli etkinliklerde bulunarak yardıma katılmışlardır.

İstanbul'daki Galatasaray Cemiyeti, hasılatı 450 lira tutmuş olan bir konser düzenlemiş, bu paraya kendi namına 100 lira daha ilave etmiş ve 550 lirayı Kızılay'a teslim etmiştir¹⁷¹.

6. *Yabancı devletlerden ve Türkiye dışındaki Türklere toplanarak gönderilmek suretiyle*: İngiltere, Amerika Birleşik Devleti, Polonya, İtalya, İran, Japonya, Yunanistan ve pek çok dünya ülkesi bu depreme yardımda bulunmuştur¹⁷². Bunun yanı sıra Üsküp Türkleri ve Türk asıllı pek çok kişi tarafından yardım yapılmıştır¹⁷³.

1.1.4.3.3. Deprem Bölgesinde Eğitim Alanında Yapılan Yardımlar

Çocuk Esirgeme Kurumu, Keçiören'de deprem mıntikasındaki çocukları getirip yerleştirmek üzere bir paviyon yaptırmıştır.

Türk Maarif Cemiyeti de felakete uğrayıp öksüz kalmış olan çocuklardan okuma çağında olup da ilkokulu bitirmiş ve ilkokulun son sınıfında bulunan 10 erkek ve 10 kız çocuğunun senede 4000 lira burs verilerek okutulmasını sağlamıştır¹⁷⁴. Türk Okutma Kurumu da, Darüşşafaka'ya 10 kimsesiz çocuğu kabul etmiştir¹⁷⁵.

Maarif Vekâleti'nin emri üzerine diğer şehirlere gönderilen ailelerin okula giden tüm öğrencileri okullara yerleştirilmiştir. Ayrıca Vekalet, deprem mıntikasından gelen ilk ve orta öğretim öğretmenlerini istedikleri yerlere, tayin etmiştir¹⁷⁶. Tayin işi oluncaya kadar da öğretmenlerin maaşlarını buldukları yerin Maarif İdaresi ödemiştir¹⁷⁷. Depremden hemen sonra okullar tamir edilmiş ve yeniden okul inşa

¹⁷⁰ *Cumhuriyet*, 29 Birinci Kanun 1939.

¹⁷¹ *Cumhuriyet*, 27 İkinci Kanun 1940.

¹⁷² *Cumhuriyet*, 10 İkinci Kanun 1940; *Cumhuriyet*, 24 İkinci Kanun 1940.

¹⁷³ *Cumhuriyet*, 10 İkinci Kanun 1940.

¹⁷⁴ *Cumhuriyet*, 6 İkinci Kanun 1940.

¹⁷⁵ *Cumhuriyet*, 9 İkinci Kanun 1940.

¹⁷⁶ *Cumhuriyet*, 28 İkinci Kanun 1940.

¹⁷⁷ *Cumhuriyet*, 24 İkinci Kanun 1940.

edilmiştir. Buna karşılık ise öğretmen sayısında azalma görülmüştür. Öğretmen kadrosunu merkezden gelen öğretmenlerle tamamlamak imkansız olduğu için kadroyu geçici öğretmenlerle doldurmak ve bunu için de askerlik dolayısıyla başvuranların öğretmenlik yapması gibi tedbirler alınmıştır¹⁷⁸.

Öğrencilerin durumu ise birinci dönem notları olmadığından, sınıf geçme vaziyetleri ikinci ve üçüncü kanaat devrelerinde alacakları notların ortalamasına göre tespit edilmiştir¹⁷⁹.

Diğer şehirlere gönderilen öğrenciler için de Maarif Vekaleti, okullara bir tamim göndermiş ve öğrencilerin kendi ifadelerine göre, istedikleri sınıflara alınmalarını sağlamıştır. Lise ve ortaokul öğrencilerinin sınıf durumu da Vekalet'te bulunan, önceki yıla ait sınıf geçme defterlerini tetkik ettirerek, İlkokul öğrencilerinin durumuna da enkaz altındaki evraklar çıkarıldıktan sonra ulaşılmıştır¹⁸⁰.

1.1.4.3.4. Merkezde Yapılan Diğer Çalışmalar

Deprem mıntikasında ölen subay ve askeri memurların çocuklarına, yetim maaşı bağlanmıştır¹⁸¹.

Orman Umumu Müdürlüğü, felaket mıntikalarında tahribe uğramış köy ve kasabaların yeniden tesisi için felaketzedelere kereste temin etmek ve bu mıntikaların uygun mahallerinde devlet işletmesi tesis ederek ve fabrika kurarak ormanları modern bir şekilde işletmeyi ve ihtiyaçları bu suretle kolay ve çabuk şekilde karşılamaya çalışmıştır. Bunun için orman amanajman mühendislerinden oluşan dörder kişilik iki heyeti Sivas'a göndermiş, Refahiye'nin Kızıl ve Dumanlı dağları ile Reşadiye-Kelkit civarı ormanları hakkında çalışma yaptırmıştır. Kelkit çayı üzerinde Tokat'a kadar olan mıntika incelenerek işletme mıntikalarına göre fabrika kurmak için asri teçhizat ve fenni malzeme bu mıntıkaya gönderilmiş, felaketzedelere mümkün olduğu kadar kısa sürede kerestelik ağaç vermek için Zonguldak ve Kaş'tan yardımcı mühendisler memur

¹⁷⁸ Süküti Tükel, *Yeni Erzincan Nasıl Kuruldu ve Niçin Bitirilemedi ?*, 1949, s. 86.

¹⁷⁹ *Cumhuriyet*, 23 Mart 1940.

¹⁸⁰ *Cumhuriyet*, 24 İkinci Kanun 1940.

¹⁸¹ *Cumhuriyet*, 18 İkinci Kanun 1940.

edilmiştir. Giresun ve çevresinde yıkılan evlerin yeniden yapılması için de İstanbul'dan 310 m³ olan keresteler gönderilmiştir¹⁸².

Bundan başka Ziraat Vekâleti de felaketzede köylüleri tekrar müstahsil hale getirmek amacıyla deprem mıntikasındaki halka çift hayvanı vermiştir. Ziraat Vekâleti Kızılay ile müşterek olarak yaklaşık 10,000 baş çift hayvanını halka dağıtmıştır¹⁸³. Büyükbaş hayvanın çok fazla olduğu deprem bölgesinde felaket sonucu çok fazla da hayvan zıyatı olmuştur. Bu da sadece bu bölgenin değil, tüm ülke ekonomisini etkilemiştir. Et ihtiyacını doğu bölgesinden karşılayan ülke geneli ve özellikle İstanbul'da, depremin verdiği zarardan dolayı et fiyatları da artmıştır. Deprem, her defasında geçmişten günümüze ülke ekonomimizde büyük yaralar açmıştır.

Yine özellikle İstanbul'da deprem bölgesine dahil şehirler halkından olan fakat İstanbul'da ticaret, sanayi ve çeşitli işlerde çalışanlar, işlerini terk ederek ailevi ve içtimai ilişkileri dolayısıyla deprem bölgesine akın etmiş, bunların işlerini terk edip gitmeleri şehrin iktisadi hayatında özellikle sanayide aksaklıklar meydana getirmiştir. Hükümet, bunlar için demiryolları istasyonlarında bilet kesmeyerek, müsaade etmeyerek tedbir almıştır¹⁸⁴.

Ayrıca hükümetin yaptığı çalışmalardan biri de depremden zarar gören memur, müstahdem, emekli ve yetimlere avans verilmesi olmuştur. Maliye Vekâletinden çıkan karara göre, mâlen ve bedenen önemli zararlara uğradıkları mahalli idare heyetlerince tasdik olanlara maaş ve ücretleri tutarının iki mislini emekli ve yetimlere maaşları tutarının üç mislini geçmemek üzere avans verilmiştir. Bu avansların geri ödeme şekli de 1 Haziran 1940 senesinden itibaren azami iki sene zarfından maaşlarından kesilmek suretiyle olmuştur¹⁸⁵. Erzincan'daki felaketzedeler için Mayıs ayı sonuna kadar yevmiyeler verilmiş, Haziran ayına ait yevmiyelerin ödenmesi için de vali tarafından başbakanlıktan 2550 lira istenmiştir¹⁸⁶.

Hükümet, deprem felaketine uğrayanların kurtarılması, enkazın kaldırılması hususunda büyük hizmetleri görülen mahkumların kendi hayatlarını tehlikeye atarak

¹⁸² *Cumhuriyet*, 28 İkinci Kanun 1940.

¹⁸³ *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1940.

¹⁸⁴ *Cumhuriyet*, 6 İkinci Kanun 1940.

¹⁸⁵ *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1940.

¹⁸⁶ *BCA, BKKK*, 030 01 121 771 1.

fedakar bir şekilde çalıştıkları ve buldukları kıymetli eşyaları sahiplerine vermek üzere saklamış oldukları, kaçmalarını önleyecek hiçbir tedbir alınmadığı halde buna teşebbüs etmedikleri ve resmi mercilerin emir ve kararlarına sadık kaldıkları gerekçesiyle aflarına karar vermiştir. Erzincan, Erzurum, Erbaa, Şebinkarahisar, Aluçra, Fatsa, Erbaa ve Niksar cezaevlerindeki mahkumların kışın zor şartları içinde yaptıkları fedakarane hizmetleri dolayısıyla hazırlanan kanun teklifinde, on seneyi geçmeyen cezalarının tamamen ve mahkumiyet miktarları on seneden fazla olan mahkumların da cezalarının onar senesinin affedilmesi ileri sürülmüştür. Ayrıca para cezaları da buna dahil edilmiştir. Aftan yararlanan 241 mahkumun 187'si tamamen, 54'ü de kısmen affa uğramıştır. Mahkumlar zamanında aldıkları bir can için verilen cezayı, bin can kurtararak ödemiş olmuşlardır¹⁸⁷. Kabul edilen kanunda adları ve soyadları belirtilmiş olan 241 mahkumun mahkumiyet sürelerinin beşte dördü, amme hukuku ve tazminat şeklinden olan para cezaları affedilmiştir. Bunların muhakeme masraflarıyla iâşe bedelinden olan borçları da silinmiştir¹⁸⁸. Affedilen 241 mahkumdan bir yıl sonra 32 mahkumun da aynı şekilde affına karar verilmiştir. Ancak kanunun inzibati cezalara etkisi olmadığı da belirtilmiştir¹⁸⁹. Deprem bölgesindeki tutuklular için de ceza hükümleri ve tevkif kararlarının infazının, durum düzelinceye kadar Adliye Vekaletince tecil edilmesi düşünülmüştür. Bu konuda çıkarılan kanunda bu kararın uygulanacağı yerler ve durumun düzeldiğine dair karar da icra vekilleri heyeti kararıyla olacaktır¹⁹⁰.

¹⁸⁷ 5 Nisan 1940 tarihli ve 1/358 numaralı "Zelzele felaketine uğrayanların kurtarılması hususunda fevkalade hizmetleri görülen bazı mahkumların affi hakkında kanun layihası ve Adliye Encümeni Mazbatası" için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: VI, İçtima 1, C.10, S.103, s.1. Ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1940.

¹⁸⁸ 19 Nisan 1940 tarihli ve 3804 numaralı "27 Kanun-ı Evvel 1939 tarihinde vukubulan zelzelede felakete uğrayanların kurtarılmasında fevkalade hizmetleri görülen bazı mahkumların cezalarının affi hakkında kanun" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Devre: VI, İçtima; 1 C.21, s. 238. Ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1940.

¹⁸⁹ 14 Nisan 1941 tarihli ve 3999 numaralı "27 Kanun-ı Evvel 1939 tarihinde ve müteakip günlerde vukubulan zelzelede felakete uğrayanların kurtarılmasında fevkalade hizmetleri görülen bazı mahkumların cezalarının affi hakkında kanun" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Devre: VI, İçtima; 2, C. 22, s.198.

¹⁹⁰ 10 Ocak 1940 tarihli ve 3768 numaralı "Zelzele Mıntıkasında Ceza Hükümleriyle Tevkif Kararlarının Infazının Tehirine Dair Kanun" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Devre VI, İçtima 1, C.21, s.98.

1.1.4.4. Deprem Sonrası Felaketzedelerin İskanı ve Yeniden Yapılanma

1.1.4.4.1. Erzincan Halkının Diğer İllerdeki Geçici İskanı

1939 Erzincan felaketinde evleri yıkılıp da sağ kalan Erzincan halkının pek çoğu hükümet tarafından Hatay, İskenderun, Adana, Mersin, Maraş ve diğer illere yerleştirilmişlerdir.

Depremden sonra harabeye dönen Erzincan'da sağ kalan fakat birçoğu yaralı olan halk, evlerin hepsi yıkıldığından öncelikle sağlam olan tren vagonlarına yerleştirilmiş, durumu ağır olan yaralılar civar illerdeki hastanelere götürülmüş, durumu biraz daha iyi olanların yaraları olay mahallinde sarılmıştır.

Depremden yara almadan kurutulan halk ise yine civar illere misafir olarak davet edilmiştir. Sivas valiliğinden çekilen bir telgrafta; Divriği halkının 1500 felaketzedeyi bir ay müddetle misafir etmeyi kabul ettikleri bildirilmiş ve isteklerinin yerine getirilmesi için Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nden izin istenilmiştir¹⁹¹. Ve vekâletten alınan izinle 1500 felaketzede Sivas Divriği'ye gitmiştir. Felaketzedelerden yaklaşık 1000 kişi de İstanbul'a gönderilmiştir. İstanbul'a giden felaketzede kabileleri Kızılay ve Milli Yardım Komitesi tarafından kısmen otellere, kısmen akrabalarının yanlarına yerleştirilmişlerdir. Gelen kabilelerden 70 kişi de çeşitli kurumların misafirhanelerine yerleştirilmiştir. Felaketzedeler için Kadıköy ve Eminönü'nden Kızılay tarafından evler kiralanmış, bu evlere sobalar kurulmuş ve odun, kömür temin edilmiştir¹⁹². Ayrıca yiyecek, barınacak ve yatacak ihtiyaçları da temin edildikten sonra nüfus başına da 9 liradan ibaret olan birer aylık iâşe bedeli verilmiştir¹⁹³.

İstanbul'da bir süre bu şekilde bulunan felaketzedeler, valiliğe müracaat ederek memleketlerine dönmeyi istemişler ve bunların istekleri kabul edilerek trenlerde amele tarifesine tabi tutularak ucuz biletle nakilleri sağlanmış¹⁹⁴. Deprem felaketzedelerine bu yardım 30 Haziran 1940 tarihine kadar devam etmiştir. 8 Haziran'da Başbakan tarafından Dahiliye, Nafia, Sıhhat ve İctimai Muavenet, Münakalat Vekâletlerine,

¹⁹¹ BCA, BKKK, 030 01 77 482 4

¹⁹² Cumhuriyet, 16 İkinci Kanun 1940.

¹⁹³ Cumhuriyet, 28 İkinci Kanun 1940.

¹⁹⁴ Cumhuriyet, 2 İkinci Kanun 1940.

Dördüncü Umumi Merkez Başkanlığı'na gönderilen resmi yazıda şu açıklamalar yapılmıştır;

“Deprem felaketzedelerinin Kızılay Cemiyeti nam ve hesabına yapılmakta olan iskan, iaşe ve ilbas masrafları 30 Haziran 1940 tarihine kadar devam edecek ve bu tarihten sonra yardım yapılmayacaktır.

Erzincan felaketzedelerinin iskân mıntıkası kabul edilen Hatay, İçel, Seyhan, Malatya, Gaziantep, Kayseri, Maraş illeri mıntıkası dahilinde bulunanlarla iskân mıntıkası haricindeki illere kendi arzularıyla gitmiş ve yerleşmiş olanlardan Erzincan'a dönmek isteyenler 1 Temmuz 1940 tarihinden itibaren birden bire tehacüm vukuuna meydan verilmeksizin Erzincan Valiliği ile muhabere edilerek kafieler halinde fasıllı olarak Kızılay hesaplarına Erzincan'a gönderileceklerdir.

Buldukları yerlerde iş tutanlardan veya akrabalarının yanına yerleşmiş bulunanlardan ve her ne suretle olursa olsun dönmek istemeyenler dönüş için zorlanmayacaklardır. Yalnız 30 Haziran 1940 tarihinden sonra bu gibilere iskan ve iaşeleri için yardım yapılmayacaktır.

Erzincan'a dönmek isteyen felaketzedelere vilayetlerde Valiler, kazalarda kaymakamlar tarafından verilecek vesikalar üzerine Devlet Demiryolları İdaresi'nce Kızılay Cemiyeti Umumi Merkezi hesabına kaydedilmek suretiyle tren ve bagaj ücretleri peşin ödenmeksizin nakil edileceklerdir. Masraflar Kızılay Cemiyeti'nce umumi hesaplaşmada Devlet Demiryolları Umumu Müdürlüğü'ne ödenecektir”¹⁹⁵.

Başbakanın ilgili bakanlık ve kurumlara gönderdiği bu açıklamasından sonra felaketzedeler, yanlarında eşyalarıyla birlikte, trenle ve kiralanan kamyonlarla memleketlerine sevk edilmişlerdir. Gaziantep'te bulunan 360 depremzedenin memleketlerine sevk edilmesi yine Kızılay Cemiyeti tarafından sağlanmış, bu 360 kişinin ve eşyalarının taşınması için 38 kamyonun gerektiği başbakanlığa bildirilmiş, bunun için de Erzincan valisi, başbakanlıktan asgari 500 lira para istemiştir¹⁹⁶.

¹⁹⁵ BCA, BKKK, 030 01 121 770 6.

¹⁹⁶ BCA, BKKK, 030 01 121 771 1

1.1.4.4.2. Erzincan ve Depremden Etkilenen Diğer İllerdeki Geçici Zeminliklerde İskan

Erzincan ve depremden zarar gören diğer illere ve bu illerin kaza ve köylerine, Kızılay, yeterli miktarda çadır yardımı yapmıştır. Fakat mevsimin kış olması dolayısıyla karlı ve soğuk havada çadırdaki barınmak çok güç olduğundan Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili'nin tetkikleri ve bildirisi üzerine Kızılay Genel Merkezi'nce deprem yüzünden açıkta kalan halkın muvakkaten iskanları için özellikle köylerde acele olarak zeminlikler inşasına karar verilmiş, bu iş için lazım olan para ve diğer ihtiyaçlar mahallerine gönderilmiştir. İnşa işi öncelikle Tercan ilçesinde başlamıştır¹⁹⁷.

Ordu ve Giresun'a İstanbul'dan ilk yardımı götüren Dumlupınar vapuru, yardım heyeti ve eşyaları buraya bırakmış, Trabzon'dan da kereste alarak yine Giresun'a getirmiştir. İlk tedbir olarak burada da baraka yapılması düşünülmüş fakat bu defa da bölgedeki çivi bühranı yüzünden bu karar uygulanamamıştır. Bu bölgede çivi bulunmadığı gibi, bulunsa da kilosu 90 kuruşa kadar satılmaya başladığı için İstanbul'dan bu bölgeye çivi gönderilmiştir¹⁹⁸.

1939 felaketinden sonra Erzincan ve diğer deprem mıntıkası şehirleri halkının çok zor şartlar altında barınma, yiyecek ve giyecek ihtiyaçları gerek Kızılay gerek devlet yardımları gerekse sivil yardımlarla geçici olarak sağlanmıştır. Halkın çoğu uzunca bir süre karlı ve soğuk havada çadırlarda ve yapılan barakalarda yaşamak zorunda kalmıştır.

1.1.4.5. Deprem Sonrası Yerleşim Biriminin Tespit Çalışmaları ve Geçici Şehrin Kurulması

1.1.4.5.1. Şehir Yerleşim Biriminin Tespiti Çalışmaları

1939 depremi sonrası enkaz kaldırma, emniyet, halkın barınma, yiyecek ve giyecek ihtiyaçları yeterince karşılandıktan sonra yeni bir şehrin kurulması için tespit çalışmaları başlamıştır.

¹⁹⁷ *Cumhuriyet*, 8 Birinci Kanun 1939.

¹⁹⁸ *Cumhuriyet*, 8 Birinci Kanun 1939.

Hükümet, Erzincan'da yeni bir şehir inşasına karar verdikten sonra, bu işlerle meşgul olmak üzere dördüncü müfettişlik Nafia müşaviri İsmail Hakkı'nın başkanlığında bir heyet oluşturmuş ve bu heyet yeni Erzincan şehrinin kurulması işi etrafında tetkikat yapmak üzere görevlendirilmiştir¹⁹⁹.

1940 yılında ise Nafia Vekâleti, şehrin yeniden inşası ve yıkılmış yerlerin değiştirilmesi amacıyla iki komisyona görev vermiştir. Bu komisyonda yerli ve yabancı uzmanlar görev almış, bunlardan Parejas ve arkadaşları Tokat, Amasya, Samsun, Ordu ve Giresun'u ziyaret ederek depremin hasar alanının doğu kesimine etkilerini incelemiş, bölge halkının gözlemlerini ve depremin vatandaşlar üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Arazi çalışması 51 gün sürmüş, Ankara-Sivas-Samsun demiryolu Turhal'de bittiği için çalışma Turhal'de sona ermiş ve çalışma sonunda araştırmacılar hasar bölgelerini gruplara ayırarak raporlar halinde Nafia Vekaleti'ne sunmuşlardır. Kurulacak yeni şehrin yeri konusunda bu raporlar göz önünde tutulmuştur²⁰⁰. Yeni şehrin yapılması için yapılan tetkiklerden biri de üniversite jeoloji asistanı, M.T.A Enstitüsü Jeologu ve üniversite jeoloji ordinaryüs profesöründen oluşan bir heyetin raporudur. Bu heyetin tespitleri sonucunda depremin meydana geldiği yerlerde tektonik deprem hattı bulunduğu ve bu sebeple şehrin tekrar aynı yerde kurulmasında jeolojik mahzurlar görülmesi nedeniyle yeni şehir için deprem bakımından daha emniyetli ve deprem hatlarından daha uzak ve zemini daha sağlam bir yer aranarak, deprem hattının tamamen dışında, zemini sağlam tabakalardan oluşan, yeterli miktarda suyu olan ve her türlü afet tehlikesinden uzak olması sebebiyle Kemah Boğazı ile Hah arasındaki sahanın yeni bir şehir kurulması için en uygun bir saha olduğu belirtilmiştir. Nafia Vekaleti ise topladığı raporlar neticesinde önerilen bu yerin deprem sahasının dışında olmasına karşı birçok mahzuru olduğunu iddia etmiştir. Çünkü önerilen yer de yüzde 50-70 derecesinde hasara maruz kalan ikinci bir bölge olmuştur. Ayrıca bu yerin, eski şehirden ve eski şehirde kurulmuş olan büyük demiryolu teşkilat istasyonundan uzak olacağı, Erzincan ovasının bitiminde ve köy çoğunluğu az olan bir sahada oluşu, buranın kuzeydoğu rüzgarlarına maruz kalışı, hazır içme suyunun bulunmayışı, güneybatısının dağlarla çevrili oluşu ve dolayısıyla sadece kuzeydoğu istikametinde gelişebileceği ki bunun da şehrin iktisadi ve sosyal gelişmelerine engel olacağı düşüncesini ileri

¹⁹⁹ *Cumhuriyet*, 9 İkinci Kanun 1940.

²⁰⁰ H. Eyidoğan, U. Güçlü, Z. Utku, E. Değirmenci, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 57.

sürmüştür. Bununla birlikte yeni bir şehir kuruluncaya kadar eski şehir civarına yerleşmiş veya yerleşecek olan halkın yeni şehre nakillerinde zorluklar hatta imkansızlıklarla karşılaşılacağı veya şehrin ikiye bölünmesi söz konusu olması dolayısıyla bu saha içinde birinci sınıf bir idari ve askeri merkez kurulmasının çok zor şartla ve büyük masraflarla mümkün olacağı ve bu zor şartların da böyle bir merkezin gelişmesine engel olacağını iddia etmiştir. Bu konuda halk da Cumhurbaşkanı'ndan isteklerde bulunmuştur²⁰¹. (Bkz Ek 1). Bütün bu sebepleri göz önünde bulundurarak, Nafia Vekaleti bir teklif hazırlayarak Bakanlar Kurulu'na sunmuştur ki bu teklifte de büyük teşkilat istasyonunun, askeri kışlaların ve hastanenin var olduğu, eski şehre yakın bir alanda halkın kendiliğinden yerleşmekte olduğu, rüzgar ve güneş bakımından daha uygun bir yerde olan ve içme suyunun kolaylıkla temininin sağlanabileceği gibi sebeplerle yeni kurulacak şehrin eski Erzincan merkezinin 5.50 km. kuzeyinde Trabzon yolu üzerindeki saha ile kışlalar civarında kurulmasının daha uygun olacağı, aynı zamanda daha güvenli olması için depreme dayanıklı inşaatların yapılmasına önem verileceği yer almıştır. Bakanlar Kurulu'nda görüşülen bu teklifler sonucunda Nafia Vekaleti'nin teklifi uygun görülmüş ve şehrin eski Erzincan merkezinin 5.5 km. kuzeyinde Trabzon yolu üzerindeki saha ile kışlalar civarında kurulması kabul edilmiştir²⁰².

1.1.4.5.2. Geçici Şehrin Kurulması

Bir gece içinde şiddetli bir yersarsıntısıyla tanınmaz hale gelen Erzincan şehrinde, bu sarsıntının verdiği korkudan kurtulmak ve yeni sarsıntılara karşı korunma imkanlarını aramak için demiryolu istasyonunun kuzeyinde, güneye doğru hafif meyilli olan ova bölümünde tek katlı, çoğu ahşap geçici bir şehir kurulmuştur. İçine Çarşı mahallesi ve Taksim mahallesini alan bu sahaya muvakkat (geçici) bölge adı verilmiştir.

Şehir ilk olarak Karasu kıyısında kurulmuş iken, her yıkıcı yer sarsıntısından sonra biraz daha kuzeye taşınma durumunda kalmış ve en son Erzincan Ovası'nın kuzeyini çeviren dağların eteklerine ve aşağı yamaçlarına yanaşır bir durumu almıştır²⁰³.

²⁰¹ BCA, BÖKMK, 030 01 2 12.

²⁰² BCA, BKKK, 030 18 01 02 71 60 16.

²⁰³ "Erzincan", *Türk Ansiklopedisi*, s. 281.

Hükümetin geçici olarak kurulan Erzincan şehrinde ilk düşüncesi numunelik 40 bina inşa etmek olmuştur. Bu binaların ise ahşap ve portatif olması, mümkün olduğu kadar kolay kurulabilecek nitelikte yapılması düşünülmüştür.

Hükümetin görevlendirdiği dördüncü müfettişlik Nafia Müşaviri'nin başkanlığını yaptığı heyet, İstanbul'a gitmiş, ilgililerle görüşmüş ve ilk olarak, şehrin hükümet konağının yıkıldığı, bundan dolayı da idari işlerin aksamaması için valinin ve vilayet memurlarının çalışabilmelerine yarayacak portatif bir bina hazırlanması ve parçalar halinde Erzincan'a getirilmesi sağlanmıştır.

Ayrıca diğer binaların da geniş arsalar içinde ve birbirlerinden ayrı olarak inşa edilmesi esas alınmıştır.

Yeni Erzincan şehrinin kurulması için süratle bir imar planı tanzim ettirilerek işe başlanılmasına karar verilmiş fakat bu işe başlama süresi uzun süreceği için bir an önce yıkılan yerlerin süratle imar edilebilmesi amacıyla geçici şehirde ahşap inşaata müsaade edilmiş ve inşaat mıntıkları da hükümet tarafından belirlenmiştir²⁰⁴.

Geçici şehir kurulduktan sonra Erzincan'da içler acısı hayat normale dönebilmiştir. Şöyle ki yeni Erzincan'a intikal edilinceye kadar bir durak mahiyetinde kurulan geçici şehirde, çok uzun süreli yerleşim olmamış fakat ömrü ne kadar az olursa olsun halkın toplanma yeri sayıldığı için halkın sıhhi durumunu, refahını, emniyetini ve her türlü içtimai ve medeni ihtiyaçlarını karşılayacak tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir. Bu gerekleri yerine getirecek birimlerin başında belediye gelmiş ve belediye gerekli çalışmaları yapmıştır.

Ancak belediye yevmiyeleri bile ödeyemeyecek durumda olduğu için zamanla teşkilatı dağılmıştır. Dağılan bu kadro, belediye görevlerinden ve muhasebelerinden anlayabilen elemanlarla yeniden kurulmuş ve belediye kanunları ile nizamnameleri göz önünde tutularak yeni bir bütçe hazırlanmıştır. Toplam yetmiş bin lira olan bütçe belediye meclisince onaylandıktan sonra birçok iş için kullanılmıştır²⁰⁵.

²⁰⁴ *Cumhuriyet*, 9 İkinci Kanun 1940.

²⁰⁵ Süküti Tükel, *Yeni Erzincan Nasıl Kuruldu ve Niçin Bitirilemedi*, s. 19.

1.1.4.5.2.1. Geçici Şehirde Belediyenin Yaptığı Çalışmalar

1.1.4.5.2.1.1. İmar Planı

Yeni Erzincan şehrinin kurulacağı sahanın belediye tarafından istimlâkine ait kanuna göre bütün arsaları belediyeye ait olan muvakat (geçici) şehirde, muvakkat baraka yaptırarak, geçici olarak barınmak isteyen hali ve vakti yerinde olan vatandaşlara ev yeri gösterebilmek ve rastgele yapılacak inşaatları engelleyebilmek için, o sahanın geçici bir imar planı yapılmış; o sahanın gösterir bir plan yaptırılarak belediyeye ve nafia dairesine astırılmıştır.

1.1.4.5.2.1.2. Mezbaha

Depremi şiddeti, şehrin mezbahasını yıkmış olduğundan kesimlerin sıhhi olarak yapılabilmesi için, deprem talimatnamesine ve Sıhhiye Vekâleti'nin kabul ettiği örneklere uygun bir mezbaha yaptırılmıştır. Bu mezbaha sadece geçici şehrin değil, aynı zamanda yeni Erzincan'ın mezbahası olacağı düşüncesiyle daha esaslı yaptırılmıştır.

1.1.4.5.2.1.3. Aydınlatma İşleri

Halkın gece ihtiyaçlarını karşılamak, emniyet teşkilatın görevlerini kolaylaştırmak amacıyla geçici şehrin cadde ve sokaklarını aydınlatmak gereği duyulduğu için belediye mevcut lüks lambalarını tamir ettirerek ve ilaveler yaptırarak şehrin bu ihtiyacını da karşılamıştır.

1.1.4.5.2.1.4. İtfaiye

Şehirdeki resmi dairelerin, evlerin ve diğer müesseselerin ahşap oluşu yangın tehlikesini doğuracağından ve belediye bu yüzden çıkabilecek yangınları ihtimal dahilinde bulundurduğundan, bir itfaiye garajı yaptırmış, yangın araçları tamamlanmış ve yapılan bu garajda koruma altına alınmıştır. İtfaiye elemanları da tahsis edilen yerler yerleştirilmiş, hatta makine dairesinde sobalar yakıtılarak, araçlar her an hazır bulundurulmuştur.

1.1.4.5.2.1.5. Temizlik İşleri

Belediye içleri çinkolu arabalar ve bunları çekecek hayvanlar satın almış, bir de temizleme ahır yaptıırarak hayvanların barınmasına ve malzemesinin muhafazasına çalışmış böylece temizlik işlerini de yoluna koymuştur²⁰⁶.

1.1.4.5.2.1.6. Su İşleri

Geçici şehirde, su kaynakları harap olduğundan su sıkıntısı yaşanmış, bunun için belediye yeniden su yolları ve gereken yerlere de çeşmeler yaptırmıştır.

1.1.4.5.2.1.7. Hâl Yapımı

Gıda maddelerinin temiz bulundurulmasını temin etmek için sebzeçilerle kasapları bir arada toplayacak nitelikte bir hâl binası yaptıırılmış, belediye bu hâli gelir kaynağı olarak kullanmıştır.

1.1.4.5.2.1.8.Kaldırım Yapımı

Kış mevsiminde depreme maruz kalan halk, çamur içinde kalmıştır. Geçici bir şehirde kısıtlı bir bütçeden çok paralar sarfedilerek modern yollar yapılamayacağı için ileride taşları sökülüp tekrar kullanılmak şartıyla Arnavut kaldırımını inşası tercih edilmiş, bütün evlerin araları, sokakları, caddeleri bu tarzda yaptıırılarak halkın endişesiz gidip gelmesi sağlanmıştır.

1.1.4.5.2.1.9. Otel İnşası

Geçici şehirde, halk tarafından yapılan otellerin yanında belediye de deprem talimatnamesine uygun olarak bir otel yaptırmıştır. Bu otele Ankara'dan eşya getirilmiş ve "Erzincan Palas" ünvanı verilmiştir.

1.1.4.5.2.1.10. Mezarlık Yapımı

Yıkılan şehrin eski mezarlıkları yeni kurulacak Erzincan şehinden uzak kaldığı için belediye asri mezarlık tesis etmiştir.

²⁰⁶ Süküti Tükel, *Yeni Erzincan Nasıl Kuruldu ve Niçin Bitirilemedi*, s. 20.

Mezarlıkta bir şüheda anıtı yapılmıştır. Bu anıtın temelinde çok sayıda müşterek şüheda kabri de yapılmıştır. Amaç ise eski şehirde enkaz altında kalarak ölenlerin hepsinin kemikleri kabirde toplamak ve Erzincanlılara müşterek felaketin müşterek kabrini hediye etmek olmuştur. Enkaz altında ölen ve çoğu öldükleri yerde gömülen tabiat şehitlerinin kemikleri buldurulmuş ve ayrı ayrı torbalara konularak üzerlerine de isimleri yazdırılmış, büyük bir törenle müşterek kabre getirilmiş ve defnedilmiştir²⁰⁷.

1.1.4.5.2.2. Geçici Şehirde Özel İdarenin Yaptığı Çalışmalar

1.1.4.5.2.2.1. Okul İnşası

Geçici şehirde özel idare bütçesinden beş dershaneli iki ilkokul yaptırılarak, önemli bir eksiklik tamamlanmıştır²⁰⁸.

Ayrıca sağlam kalan Halk Eğitim Merkezi de bu şehirde ortaokul olarak hizmet vermiştir²⁰⁹.

1.1.4.5.2.2.2. Matbaa

Geçici şehirde yine özel idare bütçesiyle bir il matbaası tesis edilmiş ve “Yeni Erzincan” adıyla bir gazete çıkarılmıştır.

Bunlardan başka beden terbiyesi kendi bütçesinden geçici bir spor sahası yapmak ve gerekli malzemeyi satın alarak gençliğin spor ihtiyacının giderilmesine çalışmıştır.

Erzurum’daki eczanesini kapatıp, Erzincan’a gelen bir eczacıya yeni bir eczane açma imkanı verilmiş, şehrin ilaç ihtiyacını temin etme konusundaki eksikliği de önlenmiştir²¹⁰.

²⁰⁷ Süküti Tükel, *Yeni Erzincan Nasıl Kuruldu ve Niçin Bitirilemedi*, s. 21-22.

²⁰⁸ Süküti Tükel, *Yeni Erzincan Nasıl Kuruldu ve Niçin Bitirilemedi*, s. 22.

²⁰⁹ *Deprem ve Erzincan, 13 Mart 1992 Erzincan Depreminin Öncesi, Deprem Olayı Sonrası*, s. 42.

²¹⁰ Süküti Tükel, *Yeni Erzincan Nasıl Kuruldu ve Niçin Bitirilemedi*, s. 25

1.1.4.6. Erzincan'da Yeni Şehrin Kurulması

Erzincan şiddetli yer sarsıntıları bölgesi dahilinde bulunan bir yerleşim merkezi olarak zaman zaman yeri değişebilen bir şehir olmuştur.

Şehir 1939'daki depreme kadar Karasu ırmağını (Fırat'ın yukarı kesimi) 2-3 km kadar kuzeyinde ve demiryolunun hemen güneyinde yer almıştır. 26/27 Aralık 1939 tarihinde yıkıntı haline gelen şehir geçici olarak demiryolu istasyonunu kuzeyine taşınmıştır.

Şehrin 1939 felaketini yaşadığı günlerdeki yeri akarsu birikintilerinin dağınık bulunduğu ve dolayısıyla dayanıksız bir zemindi²¹¹. Bu dayanıksız zemin üzerindeki bir şehrin 7.9 şiddetinde bir depremde yerle bir olması kaçınılmaz olmuştur.

Eski Erzincan'da, daha doğrusu depremden etkilenen şehirlerde yıkımın fazla olması sadece depremin şiddetinden ya da akarsu kenarında zemini tam oturmamış bir alanda kurulmasından değil, bu şehirlerdeki bina yapısından da kaynaklanmıştır. Daha önce Tokat'taki yapı tarzlarından bahsetmiştik. Anadolu'nun bu bölgelerinde binaların damlarına kalın çamur tabakası konulması ve üzerlerinin tekrar taşlarla örtülmesi, yer sarsıntısıyla binaların çökmesine ve altında bulunan binlerce insan ve hayvan ölmesine neden olmuştur²¹².

Erzincan ovasının bütünü, Kuzey Anadolu deprem kuşağının çok hareketli bir bölümü ise de, yeni şehrin kurulacağı yer için sarsıntılara karşı dayanabilme özelliği gösteren alanlar aranmıştır. Ve Erzincan şehrinin yeniden kuruluşuna jeoloji mütehassıslarının yaptıkları tetkikattan sonra karar verilmesi uygun görülmüştür.

Erzincan şehrinin yeniden kurulmasında Kızılay'ın rolü çok büyük olmuştur. Kızılay tahsisatıyla 8 memur apartmanı ve hastane binası, deprem talimatnamesine göre yaptırılmıştır²¹³. Kızılay'ın yaptırdığı evlerden oluşan mahallede 540 evin de ev yaptıramayacak kimselere verilmesine karar verilmiştir. 1947 yılında dahi 1939

²¹¹ "Erzincan", *Türk Ansiklopedisi*, s. 281.

²¹² *Cumhuriyet*, 9 İkinci Kanun 1940.

²¹³ Süküti Tükel, *Yeni Erzincan Nasıl Kuruldu ve Niçin Bitirilemedi*, s.45.

depreminin etkisinden kurtulamamış olan Erzincan muhtaçlarına ev ve baraka inşasına yardım için 100.000 lira para verilmiştir²¹⁴.

Uzun yıllar akıllardan silinmeyecek bu depremden sonra Erzincan şehrinin yapılanması da uzun yıllar almıştır. Hükümet 1942 yılında da Erzincan için mecliste kabul edilen bir kanunla Erzincan belediyesine 2.5 milyon liranın ikrazına karar vermiştir. Bu tahsisatın bir kısmının Erzincan kanalizasyon tesisatına bir kısmı da 150 memur evi, vesair mesken, han, hamam ve otel inşasına harcanılması düşünülmüştür²¹⁵.

1.1.5. 1942 Çorum Depremi

Çorum'da 1942 yılına kadar çok sayıda deprem olmuş, bunlardan özellikle Çorum'un üçte birinin yıkılmasına ve halkın bir bölümünün Mısır'a göç etmesine neden olan 1514 depremi ve 2554 evin yıkılmasına ve 618 kişinin ölümüne yol açan 1942 yılı depremidir²¹⁶. 1942 yılının sonlarına doğru Kuzey Anadolu fay hattı birbirini izleyen depremler oluşturmuştur. 21 Kasım 1942'de meydana gelen deprem ve Aralık ayının 2'si ve 11'inde aynı bölgede her ikisi de 5.9 şiddetinde yaşanan depremler hasar yapıcı depremler olmuşlardır²¹⁷. 1942 yılı içinde Erbaa'da olan deprem de bu fay hattının hareketliliğinden doğan hasar yapıcı bir depremdir. Bu hareketlilik içindeki ilk deprem 21 Kasım 1942'deki Osmançık-Gümüşhacıköy depremidir²¹⁸. Bu ilk deprem diğerlerinin öncüsü niteliğinde olmuş, bölgeye asıl zararı veren 2 Aralık 1942 depremi olmuştur. 2 Aralık'taki depremden en çok etkilenen yerler Çorum merkezden ziyade Çorum'un Osmançık kaza merkezi ve çevre nahiye ve köyler olmuştur²¹⁹. 11 Aralık 1942'de meydana gelen diğer bir deprem de Hamamözü Vadisi depremi olarak adlandırılmış olan Çorum bölgesi depremidir. Bu tarihten önce meydana gelmiş olan depremler bu bölgede yaşayanların depreme hazırlıklı olmasını sağlamış, çok fazla hasar olmasına rağmen can kaybı az olmuştur²²⁰. 11 Aralık depremini ise daha yıkıcı ve geniş bir sahayı içine alarak meydana gelmiş ve Kastamonu, Sivas, Samsun, Çankırı, Ordu şehri dahil Türkiye'nin güney sınırları hariç Orta Anadolu'nun doğu ve batı

²¹⁴ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 113.

²¹⁵ *Cumhuriyet*, 14 Mart 1942.

²¹⁶ "Çorum", *Yurt Ansiklopedisi*, C.3, s.2014.

²¹⁷ www.yayim.meb.gov.tr

²¹⁸ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 68.

²¹⁹ *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1942.

²²⁰ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 69.

kısımları da dahil olmak üzere geniş bir bölgede hissedilmiştir. Özellikle Çorum şehri ve şehrin kuzeybatısında yer alan Kırkdilim boğazı önemli derecede hasar görmüştür²²¹.

1.1.5.1. Ölü ve Yaralı Sayısı

İlk depremde Osmancık kazasında ve köylerinde Çorum'da 2 kişi ölmüş, 7 kişi yaralanmıştır²²². Çorum dahilinde ilk sarsıntıda 26, ikincisinde ise 25 kişi olmak üzere toplam 51 kişi hayatını kaybetmiştir²²³. Kırkdilim boğazında ise 10 kişi ölmüş, 11 kişi yaralanmış, 65 hayvan telef olmuştur. Bir ay boyunca devam eden artçı sarsıntılar sonucu da toplam 20 kişi ölmüş, 24 kişi yaralanmış, 86 hayvan da telef olmuştur²²⁴.

1.1.5.2. Yıkılan ve Hasara Uğrayan Bina Sayısı

2 Aralık 1942 Çorum-Osmancık depreminde (bu deprem, Kızılırmak Vadisi depremi olarak da adlandırılmaktadır.) Çorum'un Osmancık ilçesine bağlı Kumbaba köyünde 75 kerpiç evin hepsi zarar görmüş, 50 ev de yıkılmıştır. Depremin şiddetle hissedildiği Güvercinlik köyü ise sarp kayalar üzerinde kurulduğu için hiç hasar görmemiştir. Osmancık'ta 1200 evden 200'ü yıkılmış, 300'ü de ağır hasara uğramıştır. Kumba köyünde 70 evden 50'si yıkılmış, diğerleri de zarar görmüş, Lacir köyünde, evlerin tamamına yakını yıkılmış, geri kalan 30 ev oturulamayacak kadar hasar görmüş, Yarun köyündeki evlerin yüzde 80'i zarar görmüş, Türkler köyünde 10 ev çökmüş, diğer evlerde de çatlaklar olmuştur. Patak köyünde oturulacak bir ev dahi kalmamıştır. Ayaz köyünde de 15 ev yıkılmış, 15 ev de oturulamaz hale gelmiştir²²⁵. 11 Aralık depreminde ise Çorum merkez ilçesine bağlı Laçın bucağında daha önceki sarsıntılardan kurtulmuş olan 60 ev bu sarsıntıyla ağır hasara uğramıştır. Mescitli köyündeki evler tamamen yıkılmış, Kavaklı Çiftlik köyünde 15 ev çökmüş, Karapınar, Şeyhgodinli köyünde 29, Bazık köyünde 30 ev, Osmancık ilçesine bağlı Dozoga köyünde 180 ev yıkılmış, kalanlar da hasar görmüştür. 100 haneli Berk köyü de tamamen ağır hasar görmüştür. Çorum'da 39, Kırkdilim boğazında ise 500 ev tamamen

²²¹ *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1942.

²²² *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1942.

²²³ www.yayim.meb.gov.tr Ayrıca bkz. Ayın Tarihi, S.109, Ankara, 1942, s. 26.

²²⁴ *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1942.

²²⁵ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 69.

yıkılmış; Çorum'da 261, Kırkdilim boğazında ise 880 ev ağır hasar görmüştür. Toplam olarak 1622 ev tamamen, 1363 ev de kısmen hasara uğramıştır²²⁶.

1.1.5.3. Bölgeye Yapılan Yardım Çalışmaları

Depremin meydana geldiği andan itibaren valilikler harekete geçerek ilk olarak itfaiye ve diğer yardım araçlarını halkın imdadına yetiştirmişlerdir. Kızılay da para, çadır, kereste ve çivi gibi malzemeleri deprem bölgelerine göndermek suretiyle yardım etmiştir. Yapılan ilk yardım halkın kıldan çadırlara yerleştirilmesi olmuş, 1000 çadır da Çorum'a gönderilmiştir. Halk daha sonra zarar görmeyen binalara yerleştirilmiştir²²⁷.

Çorum milletvekili İsmet Eker, hasar gören yerlere çivi ve kereste gönderilmesini istemiş, Dahiliye, Ziraat Bakanlıkları ve Kızılay ile görüşmüş, Kızılay tarafından Çorum'a kereste gönderileceğini ve civar ormanlardan da kereste elde edilerek mevsimin izin verdiği ölçüde baraka inşasının yapılacağını bildirmiştir. Bu duruma binaen Ziraat Vekilliğinin aralık ayının onunda meclise sunduğu Çorum ve havalisinde meydana gelen yer sarsıntısında evleri yıkılan ve harap olan kişilere yeniden yaptıracakları ev, ahır ve samanlıklar için devlet ormanlarından parasız olarak kerestelik ağaç verilmesi konusundaki tezkeresindeki teklifi 16 aralıkta Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilerek onaylanmıştır²²⁸.

1.1.6. 1942 Erbaa Depremi

1942 yılı aralık ayının yirmisinde Erbaa ve Niksar civarında saat 17:05'de 7 şiddetinde bir sarsıntı olmuştur²²⁹. Depremin asıl şiddet merkezi Erbaa olmak üzere Niksar'ın doğusundan başlayarak Ladik civarına kadar Kelkit çayı ve Tuzanlı ırmağı vadisine kadar şiddetini göstermiştir²³⁰. Sarsıntıdan en çok etkilenen yerler Erbaa, Tepeköy, Hayati bucağı, Aladun, Ahırköy, Evyaba, Yukarıçandır, Ravak, Kızılcubuk,

²²⁶ *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1942.

²²⁷ *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1942.

²²⁸ Bu konudaki kararname için bkz. *BCA, BKK*, 18 99 125 1942. Ayrıca bkz. 030 18 01 02 100 105 1.

²²⁹ *Cumhuriyet*, 23 Birinci Kanun 1942. *Cumhuriyet* gazetesinde depremin Aralık ayının 20'sinde olduğu yazmaktadır. Fakat depremin asıl tarihi 20 Aralık'tır. Ayrıca birçok kaynakta depremin saati 17:05 olarak gösterilirken asıl saat 14:03'tür.

²³⁰ *Cumhuriyet*, 31 Birinci Kanun 1942. Depremin asıl merkezi Erbaa olarak bilinmekte ise de bazı yerlerde bu merkez Niksar olarak geçmektedir. bkz. www.yayim.meb.gov.tr; ayrıca bkz. www.netbul.com.tr.

Çilkidir, Hacıpazar ve Almus'tur²³¹. Bu sarsıntıdan sonra Erbaa'da bulunan 1000 evden sadece 10 ev kalmış, buraya bağlı köylerde de yüzde yetmişbeş hasar tespit edilmiştir. Deprem sonrası çeşitli yerlerde yangınlar çıkmış, fakat bu yangınlar, Tokat, Amasya ve Samsun belediyeleri itfaiye ekipleri, Turhal şeker fabrikası itfaiye ve sağlık ekibinin gayretleriyle kısa sürede söndürülmüştür. Ayrıca çevrede bulunan kıtaat tarafından da kurtarma kolları oluşturulmuştur²³².

1.1.6.1. Ölü ve Yaralı Sayıları

Almus'un Kadıvakfi köyünde 3 ölü, 1 ağır yaralı; Niksar ve köylerinde 53 ölü ve 18 ağır yaralı, 102 hafif yaralı; Erbaa ve köylerinde ise 450 ölü, 106 ağır ve 539 hafif yaralı tespit edilmiştir. Özellikle Erbaa'da hayvan kaybı da çok olmuştur. Yaralılar, Samsun ve Tokat hastanelerine nakledilerek ya da mahallerinde tedavi edilmişlerdir²³³.

1.1.6.2. Yıkılan ve Hasar Gören Yerler ve Bina Sayıları

Depremde Erbaa'nın 30, Niksar'ın 20 köyü hasara uğramış, Erbaa'da 2115 ev tamamen, 2017 ev de kısmen yıkılmış; Niksar'da 410 ev tamamen 623 ev de kısmen; Almus'ta 14 ev tamamen, 46 ev de kısmen yıkılmıştır.²³⁴ 1942 depremiyle tamamen silinen Erbaa, bu tarihten sonra tekrar kurulmuştur. Yeni Erbaa'nın temeli 15 nisan 1944'te eskisinin daha güneyinde İnbat deresinin batısında Ardıçlık mevkiinde atılmıştır.²³⁵ Deprem dolayısıyla yeri değiştirilen bu kasabada halkın kendi barakalarını yapmasına izin verilmiş, yıktırılmak üzere yapılan bu barakaların yıkım tarihleri de Bayındırlık Bakanlığı'nın teklifi üzerine ve Bakanlar Kurulu tarafından alınan bir kararla 1949 yılı sonuna kadar uzatılmıştır²³⁶.

²³¹ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci, *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 71.

²³² *Cumhuriyet*, 23 Birinci Kanun 1942.

²³³ *Cumhuriyet*, 27-31 Birinci Kanun 1942. Ayrıca bkz. *Ayun Tarihi*, S. 109, 1942, s. 16.

²³⁴ *Cumhuriyet*, 27 Birinci Kanun 1942. Ayrıca bkz. *Ayun Tarihi*, S. 109, 1942, s. 16.

²³⁵ "Erbaa", *Yeni Hayat Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul, 1983, s.1173

²³⁶ BCA, BKKK, 030 18 01 119 42 15.

1.1.6.3. Deprem Bölgesinde Yapılan Çalışmalar

1.1.6.3.1. Haberleşme Çalışmaları

Depremden hemen sonra telefon ve telgraf hatlarının bozulması, Erbaa'da posta ve telgraf binasının yıkılması, muhabere memurunun vefat etmesi gibi nedenlerle haberleşme kurulamamış, dolayısıyla bu bölgeden bir gün süreyle haber alınamamıştır²³⁷. Tamir edilen hatlarla bir gün sonra bölgeden haber alınabilmektedir.

1.1.6.3.2. Enkaz Kaldırma ve Kurtarma Çalışmaları

Depremden sonra yaralılar, halk tarafından enkaz altından çıkarılarak, seccade ve kerestelerden yapılan sedyeler aracılığıyla sağlam binalara taşınmıştır. Erbaa'da yıkılmış olan hükümet konağının enkazı kaldırılmış, evraklar çıkarılmıştır. Belediye, posta, telgraf, maliye daireleri ve diğer resmi daireler de enkaz halinde olduğu için evrakları çadırlara taşınarak burada çalışmaya devam etmişlerdir²³⁸.

1.1.6.4. Bölgeye Yapılan Yardım Çalışmaları

Depremden sonra Dahiliye, Sıhhat Vekaleti ve Kızılay ortak çalışarak yardım tedbirleri almıştır. Sıhhi ekipler hazırlanmış, sıhhi malzemeyle birlikte Erbaa'ya gönderilmiştir. Yaralılar, Tokat ve Samsun hastanesine yerleştirilmiş, Çocuk Esirgeme Kurumu, kimsesiz kalmış çocukları himayesine almıştır²³⁹. Kızılay, 1700 çadır, yeteri kadar yiyecek ve giyecek toplamış, imalat için atölyeler kurmuş, ayrıca 500 battaniye ve ilk yardım için harcanmak üzere 14 bin lira göndermiştir. Samsun, felaketzedelerin iaşesi ve bakımı için gerekli tedbirleri almış, arazöz, motorpomp, kazma, kürek ve benzin ile merkezden Toprak Ofisi aracılığıyla iki vagon un temin edilerek fırınlarda ekmek yaptırılmıştır. Ayrıca Ladik istihkam kıtasından 100 kişilik bir kurtarma ekibiyle ekmek, doktor ve sıhhi malzeme gönderilmiştir. Ladik'teki halkevi binası hastane haline getirilmiş, Samsun'daki motorlu araçlar da malzeme ve yaralı taşımak için kullanılmıştır²⁴⁰. Kızılay tarafından ve çevreden temin edilen kerestelerle 925 baraka

²³⁷ *Cumhuriyet*, 31 Birinci Kanun 1942.

²³⁸ *Cumhuriyet*, 26 Birinci Kanun 1942.

²³⁹ *Ayın Tarihi*, S. 109, 1942, s. 16.

²⁴⁰ *Cumhuriyet*, 23 Birinci Kanun 1942.

yapılmıştır. Erbaa'da ekmek ihtiyacı için de hemen iki fırın açılmıştır²⁴¹. Tokat'tan Erbaa'ya seyyar hastane, Zile'den beş ton çeşitli erzak, iki balya giyecek ve baraka yapımı için dört ton çivi ve 15 marangoz gönderilmiştir²⁴². Bütün bunlar deprem felaketinin yaralarını sarmak için yapılmış ilk yardımlar olmuştur. Fakat halkın belki uzun yıllar kendine gelemeyeceği bir ekonomik buhran yaşatacak bu afet için devlet, daha uzun süreli bir yardım için memur, müstahdem, emekli ve yetimlerini düşünerek, depremin meydana geldiği yerlerde genel bütçeden maaş ve ücret alan memur ve müstahdemlerden yardıma muhtaç derecede madden ve bedenen önemli zararlara uğradıkları mahalli idare heyetleri tarafından tasdik edilenlere maaş ve ücretlerinin üç katını, emekli ve yetimlere de maaşları tutarının dört katını geçmemek üzere Bakanlar Kurulu'nun tayin edeceği miktar üzere avans verilmesini ve bu avansların maaş ve ücretlerden eşit taksitlerle kesilmek suretiyle 1 Haziran 1943 tarihinden itibaren dört yıl zarfında geri alınmasını ve ikramiye alacak olanların da borçlarının ikramiyelerinden kesilmek suretiyle tahsil edilmesine karar vermiştir²⁴³. Aslında verilecek olan avansların geri alınmamak üzere yani yardım şeklinde verilmesi düşünülmüş, fakat ülkenin ekonomik durumu buna izin vermemiştir²⁴⁴. Bu hükme belediyeler ve özel idareler de eklenmiş, bu idarelerin vereceği avanslar için hazine tarafından kredi açtırılarak, bu suretle temin edilmesi istenmiştir. Bu avansların da tahsil edildikçe hazineye yatırılması ve dört yıl içinde tamamen tahsili ve hazineye teslimine mecburiyet getirilmiştir. Ayrıca depremden zarar gören yerlerdeki özel ve katma bütçeli dairelerin mefruşat, demirbaş, tenvir, teshin, kırtasiye, müteferrika, icar bedeli, inşaat, defatir ve evrak-ı matbua, harcırah, tedavi ve yol masrafi ihtiyaçlarına tahsis edilmek üzere her dairenin 1942 yılı mali bütçesinin, daireler bütçesinde açılacak özel bir fasla Bakanlar Kurulu kararıyla nakil yapılabileceği ifade edilmiş ve dairelere de bu şekilde yardım yapılabilmıştır²⁴⁵.

²⁴¹ *Cumhuriyet*, 26 Birinci Kanun 1942 .

²⁴² *Cumhuriyet*, 27 Birinci Kanun 1942.

²⁴³ 15 Ocak 1943 tarihli ve 4386 numaralı "Tokat, Çorum ve Balıkesir vilayetlerindeki yersarsıntısından müteessir olan mıntikalarda zarar görenlere yapılacak yardım hakkında kanun" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, C.24, s. 237.

²⁴⁴ 12 Ocak 1943 tarihli ve 1/924 numaralı "Tokat, Çorum ve Balıkesir vilayetlerindeki depremden müteessir olan mıntikalarda zarar görenlere yapılacak yardım hakkında kanun layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası", *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VI, İçtima 4, C.30, S. 95, s. 2.

²⁴⁵ 15 Ocak 1943 tarihli ve 4386 numaralı "Tokat, Çorum ve Balıkesir vilayetlerindeki yersarsıntısından müteessir olan mıntikalarda zarar görenlere yapılacak yardım hakkında kanun" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, C.24, s. 237.

Tokat ve çevre illerde meydana gelen bu depremden sonra devlet, evleri yıkılan ve harap olanlardan ihtiyacı olanlara ev, ahır ve samanlıkları için devlet ormanlarından parasız olarak kerestelik ağaç verilmesini kabul etmiştir²⁴⁶.

1.1.6.5. Erbaa Depreminden Sonra Merkezde Yapılan Çalışmalar

1942 yılında Tokat, Çorum ve Balıkesir'de meydana gelen deprem bu şehirlere tabi kaza, nahiye ve köylerde ağır hasar yapmış, bundan dolayı, devlet, buralarda zarar görenlere yardım yapılmasını gerekli görmüştür. Yapılacak yardım için, Erzincan'da zarar görenlere yapılan yardım hakkında çıkarılmış 3773 numaralı kanun esasları kabul edilmiştir²⁴⁷. Ayrıca evleri depremden dolayı tamamen yıkılan veya çok hasara uğrayan vatandaşlara gereken yapı malzemesi yardımında ve gerekirse nakdi yardımda bulunmak üzere Nafia Vekaleti bünyesinde yeniden açılacak bir fasla bir milyon liralık fevkalade tahsisat konulmasını temin etmek için de meclise bir layiha sunulmuştur.²⁴⁸ Mecliste görüşülen bu layiha sonucunda Tokat, Çorum ve Balıkesir illeri dahilinde meydana gelen depremden zarar gören yerlerde yapılacak işler ve yardımlar için 1942 mali yılı Bayındırlık Bakanlığı bütçesine 1 milyon 500 bin lira tahsisat konulmuş ve bu tahsisatın da sarf edilme şeklinin Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmesine karar verilmiştir. Ayrıca deprem sonucu belirlenen sahalarda, yıkılan belediye binalarının da yeniden inşa, tamir ve tesisi için de 1943 mali yılı bütçesine de tahsisat konulmuştur²⁴⁹. Aslında devlet, zarar görenlere kasabalardan 15-25 kg. çivi, 1.5-3 metreküp kereste ve köylerde fakirlere 10-15 kg. çivi ve 20-30 lira para olmak üzere yardım yapılmasını istemiş fakat toplanan yardım yeterli olmayınca tahsisatın bir buçuk milyona çıkarılmasına karar vermiştir²⁵⁰.

Ayrıca bu depremden sonra ekici ve alıcı arasında tütün alım ve satımının denk halinde yapılacağı hakkındaki kanunun bu hükmü değiştirilerek, depremden zarar gören yerlerde 1942 yılı mahsulü tütünlerin alım ve satımında bu hükmün uygulanmayacağına

²⁴⁶ BCA, BKKK, 030 18 01 02 100 106 16.

²⁴⁷ 12 Ocak 1943 tarihli ve 1/924 numaralı "Tokat, Çorum ve Balıkesir vilayetlerindeki depremden müteessir olan mıntikalarda zarar görenlere yapılacak yardım hakkında kanun layihası ve Muvakkat Encümen Mazbatası" için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VI, İçtima 4, C.30, S. 95, s.1, ayrıca adı geçen 3773 sayılı kanun için bkz. Erzincan'da ve Erzincan yersarsıntısından müteessir olan mıntıkada zarar görenlere yapılacak yardım hakkında kanun, *TBMM Kavanin Mecmuası*, C.21, s.150.

²⁴⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VI, İçtima 4, C.30, S. 95, s.1.

²⁴⁹ *TBMM Kavanin Mecmuası*, C.24, s.238.

²⁵⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VI, İçtima 4, C.30, S. 95, s.1.

karar verilmiştir. Bu hükmün uygulanamayacağı yerler de yine Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecektir²⁵¹.

Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, daha önceki depremlerden sonra mühendis ve mimarlardan oluşan heyetlerin araştırmalar yaparak memleketin bir jeolojik haritasını yaptıklarını, yurttta meydana gelen yer sarsıntılarına karşı en küçük binadan en büyüğüne kadar tüm ev tiplerinin hazır olduğunu ve bunların mahallerine gönderilerek mecburi tutulmak suretiyle yaptırıldığını ifade etmiştir²⁵².

Erbaa depreminin açtığı zarar ticaret ve tarımın tamamen durması halkı zor durumda bırakmıştır. Devlet vatandaşlarının bu zorluğunu hafifletmek için çeşitli vergilerden muafiyet sağlayan bir kanun çıkarmıştır. Bu kanunda 1942 yılında Erbaa depreminde sahibi olduğu yada kira ile oturdukları evleri yıkılmış veya barınılamayacak derecede harap olmuş bulunan halkın depremin oluş tarihine kadarki süre içerisinde belli olmuş fakat tahsil edilmemiş olan kazanç, iktisadi buhran vergileriyle, ruhsat ve unvan tezkeresi ve vergi karnesi borçları, hayvanlar, arazi, bina, bina buhran, muamele, istihlak, veraset ve intikal, yol vergileriyle tüm belediye vergi ve resimleri ve zamlarının ayrıca ikametgahı yıkılmamış fakat ticarethanesi yada mülkü yıkılmış veya harap olmuş olanların da sadece bu ticarethane ve mülklerine ait olan vergilerinin silineceği ifade edilmiştir. Yine bu kanuna göre yukarıdaki vergi muafiyetlerinden ayrı olarak, depremden sonra zarar görenlere yardım amacıyla yabancı ülkelerden gönderilen her türlü eşya, malzeme, erzak ve araçlar da bu konudaki 4386 numaralı kanunun yayınlandığı tarihten itibaren bir yıl süreyle gümrük resmiyle, her türlü vergi ve resimlerden, ayrıca belediye resimleriyle devlet tarafından idare edilmekte olan limanlarda liman, iskele, rıhtım ücreti ve resimlerinden muaf tutulacaktır²⁵³.

1.1.7. 1943 Samsun - Ladik Depremi

1943 yılının 27 ikinci teşrin (kasım) günü gece saat bir buçukta meydana gelen 7.2 şiddetindeki yer sarsıntısı, Türkiye'nin neredeyse tamamında hissedilmiştir. Depremden hemen sonra Trabzon, Isparta, Bolu, Kütahya, Elazığ, Van, Erzurum,

²⁵¹ *TBMM Kavanin Mecmuası*, C.24, s.238.

²⁵² *Cumhuriyet*, 31 Birinci Kanun 1942. Ayrıca bkz. *Ayin Tarihi*, S. 109, 1942, s. 53.

²⁵³ 15 Ocak 1943 tarihli ve 4386 numaralı "Tokat, Çorum ve Balıkesir vilayetlerindeki yersarsıntısından müteessir olan mıntikalarda zarar görenlere yapılacak yardım hakkında kanun" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, C.24, s.238.

Giresun, Zonguldak, Yozgat ve civar illerden gönderilen telgraflardan depremin buralarda da hissedildiği anlaşılrsa da sarsıntının harap ettiği bölge Çankırı, Kastamonu, Çorum, Amasya, Samsun, Tokat, Sinop ve Ordu ili olmuştur. İstanbul, Kocaeli, Bursa, Konya, Afyon, Kırşehir, Diyarbakır ve Antalya'da da hafif olarak hissedilmiştir²⁵⁴. Bu bölgede en büyük zararı özellikle Adapazarı- Hendek'ten başlayarak Karadeniz kıyısındaki tüm kasaba ve köyler görmüştür. Çankırı'nın Ilgaz, Kastamonu'nun Tosya, Kargı, Çorum'un Osmancık, Amasya'nın Merzifon, Gümüşhacıköy, Samsun'un Havza ve Ladik, Vezirköprü, Tokat'ın Erbaa kasabası en fazla harap olan yerlerdir. Özellikle Ladik'te sağlam ev kalmamış, deprem Ladik gölünden Arslantaş önündeki yola kadar bir buçuk metre eninde ve derinliği tespit edilemeyen bir hendek açmış, bu hendek Musmus Ağacı yolunu takip ederek bu mevkideki tren raylarını bükme suretiyle fırlatarak Vezirköprü yönünde ilerlemiştir. Ladik'teki Mehmed paşa camii minaresi, şerefe kısmından koparak alem tarafı toprağa iki metre gömülmüştür. Bu da sarsıntının şiddetini anlamak için yeterlidir. Kasabadaki ölü ve yaralı sayısı sarsıntı şiddetine göre beklenenden daha azdır. Bu da kasabadaki evlerin ahşap oluşundan kaynaklanmıştır²⁵⁵. Çorum'un Osmancık ve Mecidözü kazalarında evlerin hepsi, Amasya'nın Merzifon kazasında ise evlerin yüzde on beşi yıkılmış veya zarar görmüştür. Samsun Vezirköprü'de de evlerin yüzde altmışı, Ilgaz'da postane ve halkevi yıkılmış, buradaki hükümet konağı da zarar görmüştür²⁵⁶.

Bu depremde tarihi Kastamonu kalesinden kopan elliden fazla ve her biri birkaç ton ağırlığındaki kayalar, Hisarardı boğazına düşmüş, iki kaya beş evi ezmiştir. Bu olayda da altı kişi ölmüş, beş kişi de yaralanmıştır²⁵⁷. Bu büyük depremden sonra özellikle Erbaa'da sarsıntılar devam etmiş, Destek nahiyesindeki tepelerde tonlarca ağırlıkta büyük kaya parçaları yerlerinden uçmuş ve nahiyedeki evleri harap etmiştir. Yeşilirmak nehri üzerindeki köprü hasar görmüş ve Destek yolunda büyük yarılar oluşmuştur. Bazı su kaynakları da depremden sonra kaybolmuştur²⁵⁸.

²⁵⁴ *Cumhuriyet*, 28 ikinci teşrin 1943.

²⁵⁵ *Cumhuriyet*, 30 ikinci teşrin 1943.

²⁵⁶ *Cumhuriyet*, 28 ikinci teşrin 1943.

²⁵⁷ *Cumhuriyet*, 28 İkinci Teşrin 1943.

²⁵⁸ *Cumhuriyet*, 2 Birinci Kanun 1943.

1.1.7.1. Ölü ve Yaralı Sayıları

Çankırı şehrinin Ilgaz ilçesinde 86, merkez köylerinde ise 2 ölü olmak üzere toplam 88; Kastamonu merkezde 9, Tosya'da 577, Kargı'da 200, Daday'da 7, Taşköprü'de 3 olmak üzere toplam 797; Çorum merkezde 3, Osmancık'ta 432, İskilip'te 87 olmak üzere toplam 522; Amasya köylerinde 66, Merzifon'da 170, Gümüşhacıköy'de 51 olmak üzere toplam 287; Samsun merkezde 9, Havza'da 232, Ladik'te 100, Vezirköprü'de 160, Bafra'da 8, Kavak'ta 14, Çarşamba'da 4 olmak üzere toplam 527; Tokat- Erbaa'da 492 ve Tokat kazasında 3 kişi olmak üzere toplam 495; Sinop merkezde 1, Boyabat'ta 8; Ordu- Ünye'de 1 olmak üzere bu bölgede toplam 2719 vatandaş hayatını kaybetmiştir²⁵⁹.

Çankırı'da toplam 42, Kastamonu'da 757, Çorum'da 369, Amasya'da 309, Tokat'ta 173, Sinop'ta 1, Ordu'da 3 kişi olmak üzere toplam 1084 kişi de ağır yaralı olarak tespit edilmiştir²⁶⁰.

1.1.7.2. Yıkılan ve Hasara Uğrayan Özel, Resmi ve Tarihi Binalar

Depremde, Çorum'da tarihi Hamid camisinin minareleri yıkılmış, Büyük caminin minare ve çeşmesiyle kargir okullar ve binalar önemli derecede hasar görmüştür. Kastamonu'da hükümet binası, vali konağı, askerlik şubesi, ziraat bankası, inhisarlar binası, Gazipaşa İlkokulu oturulamayacak derecede hasar gören resmi daireler arasındadır. Sinop'ta hükümet binası çatlamış, Büyük cami ve belediye binası da ağır hasar görmüştür. Boyabat kaymakamlık binası da ağır hasarlı binalar arasındadır²⁶¹. Osmancık hükümet binası ile resmi binalar tamamen, Ordu'da da onbeş mağaza, iki han, bir cami, bir otel, üç fabrika ve okul binaları yıkılmıştır. Vezirköprü'de belediye, hükümet tabipliği binaları tamamen yıkılmış, cezaevi, jandarma, inhisarlar idaresi binaları ve ilkokul binası tamir edilemeyecek bir hale gelmiştir²⁶².

Büyük sarsıntı sonucu Kastamonu'da toplam 158, Çorum'da 164, Amasya'da tamamı Merzifon'da olmak üzere 1162, Tokat'ta 2, Sinop'ta 37, Ordu'da 57, Erbaa ve

²⁵⁹ *Cumhuriyet*, 30 İkinci Teşrin 1943.

²⁶⁰ *Cumhuriyet*, 30 İkinci Teşrin 1943.

²⁶¹ *Cumhuriyet*, 29 İkinci Teşrin 1943.

²⁶² *Cumhuriyet*, 1 Birinci Kanun 1943. Cumhuriyet gazetesinin 30 İkinci Teşrininde Erbaa'da yıkılan ev sayısı 48 olarak verilmişse de aynı gazetenin 1 birinci kanun tarihli nüshasında yıkılan ev sayısı 3200 olarak verilmiştir.

köylerinde 15'i tamamen 33'ü kısmen olmak üzere 48, Samsun'da da sayı belli olmamakla birlikte Vezirköprü'nün dörtte biri ile Ladik kasabasının üçte biri olmak üzere toplam 3321 ev tamamen yıkılmıştır²⁶³.

1.1.7.3 Bölgede Yapılan Çalışmalar

1.1.7.3.1. Kurtarma Çalışmaları

Kurtarma işi için yine bölgeye gelen askeri birlikler çalışmış, ayrıca bölgede yıkılan cezaevlerindeki tutuklular da enkazın kaldırılması ve yaralıların çıkarılması ve sevk edilmesinde canla başla çalışmışlardır²⁶⁴.

1.1.7.3.2. Yardım Çalışmaları

Deprem bölgesine hemen Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti ve Kızılay tarafından 500 çadır, birer operatör ve bir yardımcıyla hastabakıcılardan oluşan iki sağlık ekibi ve malzemeler gönderilmiştir. En yakın hastaneler de yaralılara tahsis edilmiştir. Ayrıca Sivas'tan da özel bir trenle gıda maddeleri ve gerekli malzeme gönderilmiştir. Bu facia dolayısıyla bölgede resmi daireler ve okullar bir gün süreyle tatil edilmiştir²⁶⁵. Deprem sonrasında bölge civarındaki askeri birlikler sıhhi teşkilat ve istihkam kıtalarıyla deprem bölgelerine yardıma koşmuşlardır. Yerel idareciler de deprem bölgelerine gitmişlerdir²⁶⁶.

Sümerbank, Yerli Mallar Pazarları aracılığıyla bütün yurttan yapmakta olduğu mensucat dağıtımını deprem bölgeleri için iki katına çıkarmış ve yirmi bin liralık mamul mensucat yardımı yapmıştır. Karadeniz Orman İşletme Türk Anonim Şirketi de beş yüz lira nakdi yardım yapmıştır²⁶⁷.

Kızılay, Samsun'a 1000 çadır, 8 sandık ilaç, 5 ton çivi ve 30.000 lira; Çorum-Osmancık'a 500 çadır, 3 sandık ilaç, 5000 lira; Ilgaz'a 250 çadır, 4 sandık ilaç, 1 ton çivi ve 2000 lira; Kastamonu-Tosya'ya 1000 çadır, 10 sandık ilaç, 1 ton çivi, 100 gemici feneri ve 30.000 lira; Amasya'ya 100 çadır, 2 ton çivi ve 2000 lira; Erbaa'ya 250

²⁶³ *Cumhuriyet*, 30 İkinci Teşrin 1943.

²⁶⁴ *Cumhuriyet*, 1 Birinci Kanun 1943.

²⁶⁵ *Cumhuriyet*, 28 İkinci Teşrin 1943.

²⁶⁶ *Cumhuriyet*, 30 İkinci Teşrin 1943.

²⁶⁷ *Cumhuriyet*, 1 Birinci Kanun 1943.

çadır, 4 sandık ilaç, 10.000 lira; Boyabat'a 500 lira yardım yapmıştır. Ayrıca bu bölgelere erzak alımı gönderilmesi için Sivas'a 5000 lira gönderilmiştir²⁶⁸. Mısır Kralı Faruk da felaketzedeler için 1000 mısır lirası yardımda bulunmuştur²⁶⁹.

1.1.7.4. Merkezde Yapılan Çalışmalar

Depremden sonra Maarif Vekaleti, araştırma yapmak üzere Kandilli rasathanesinden bir heyeti, Amasya'nın Alevi köyüne göndermiştir. Ayrıca 30 İkinci Teşrin 1943 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan toplantıda depremin her zaman Anadolu'nun bir faciası olduğu, dolayısıyla şehir, köy ve kasabaların devamlı surette harap olduğu ifade edilmiş, bunun üzerine evlerin inşa tarzında değişiklik yapılması gerektiği ve bunun için de Dahiliye, Nafia ve Sıhhat Vekaletleri tarafından bir fen heyeti oluşturulması ve belediye yapı ve yollar kanununda deprem için bir madde bulunmaması nedeniyle bir layiha hazırlayarak meclise verilmesi istenmiştir. Bunun üzerine Nafia Vekaleti deprem ve yangına mukavemet esaslarını gözönüne alarak bir kanun layihası hazırlamıştır²⁷⁰.

1944 yılının birinci ayında da yine bu depremle ilgili olarak, bu bölgedeki yapılacak işler hususunda Nafia Vekaleti'nin bakanlar kuruluna sunduğu yazılar görüşülmüş ve tahribatın çeşitli illerde kaza merkezleriyle köyleri de etkilemesi ve kışın en soğuk günlerinde bulunulması sebebiyle Kızılay tarafından da yapılan yardımlarla mahallerinde çok acil ve geçici iskan ve ibate tedbirlerinin alınmış olduğu için, Adapazarı depreminde olduğu gibi halka binalarının inşa ve tamiri için teknik yardımda bulunulması ve kolaylık gösterilmesi, binalarının zaruri tamirlerini veya geçici meskenlerini tamamen yada kısmen yapamayacakları tespit edilen muhtaçlara Kızılay tarafından gereken yardımlarda bulunulması, amme hizmetlerini yerine getiren dairelerle bu maksatla çalıştırılan memurlardan meskensiz kalanların hizmetlerinin haleldar olmamasını temin ederek, mahalli malzeme ve maddi imkanlar göz önünde bulundurularak bir an önce tamir veya inşa suretiyle temin edilecek bina ve esaslı barakalarda yerleştirilmeleri, tüm bunların ise halk ve hazine yardımlarından istifade edilerek Kızılay tarafından temin edilmesi, resmi teşekküllere ait ilgili daireler

²⁶⁸ *Cumhuriyet*, 30 İkinci Teşrin 1943.

²⁶⁹ *Cumhuriyet*, 2 Birinci Kanun 1943.

²⁷⁰ *Cumhuriyet*, 30 İkinci Teşrin 1943.

tahsisatından yaptırılacak inşaat ve tamiratın emaneten icra edilmesi ve tüm bunların Nafia Vekaleti tarafından önemle yürütülmesi kararları alınmıştır²⁷¹.

1.1.8. 1943 Adapazarı Depremi

Adapazarı bölgesi, zaman zaman yıkıcı depremlere sahne olmuştur. 358 yılında olan depremde bölgedeki tüm tarihi yapılar yıkılmıştır²⁷². Adapazarı 1943 yılının 20 haziranında saat 18:33'te bir depremle sarsılmıştır. Sarsıntının merkez üssü Adapazarı, Hendek ve Geyve'dir. Şiddetli sarsıntı Erzincan'dan İzmir'e kadar birçok yerde Ankara, Eskişehir ve Bolu'da da hissedilmiştir. Şehre büyük oranlarda hasar veren deprem şehrin dörtte üçlük bir kısmını harap etmiştir. Depremden sonra büyük de bir yangın çıkmıştır²⁷³. Depremın ikinci büyük tahribatı Hendek'te olmuştur. Sarsıntı günlerce devam etmiştir²⁷⁴.

Depremden sonra başlayan yağmurlar sebebiyle Adapazarı ovası, tarım arazileri ve dolayısıyla mahsulat sular altında kalmıştır²⁷⁵. İnhisarlar idaresinin Hendek'teki tütün depoları tamamen harap olmuştur²⁷⁶.

1.1.8.1. Ölü ve Yaralı Sayısı

Adapazarı merkezde 322 ölü, 210 ağır yaralı, 320 de hafif yaralı olduğu bildirilmiştir. Hendek'te de 25 ölü ve 100 kadar yaralı tespit edilmiştir²⁷⁷. Adapazarı merkezdeki nüfus zayıyatı genellikle kadın ve çocuklarda olmuştur²⁷⁸. Bunun nedeni ise depremin oluş saatinde daha ziyade kadın ve çocukların evlerde bulunmasıdır. Hendek'te ise sağlam bina kalmamasına rağmen nüfus zayıyatının az olmasının nedeni günlerden Pazar olduğu için halkın tarla başında ve dışarıda bulunmasından kaynaklanmıştır²⁷⁹.

²⁷¹ BCA, BKKK, 030 18 01 104 6 15.

²⁷² H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 72.

²⁷³ *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1943.

²⁷⁴ 20 Haziran'dan 23 Haziran'a kadar 25 sarsıntı kaydedilmiştir. *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1943.

²⁷⁵ *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1943.

²⁷⁶ *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1943.

²⁷⁷ *Cumhuriyet*, 22-23 Haziran 1943.

²⁷⁸ *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1943.

²⁷⁹ *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1943.

1.1.8.2. Yıkılan ve Hasar Gören Yerler ve Bina Sayıları

Adapazarı'nın Budaklar, Büyük Tebriye, Taşlık ve Şafak köylerindeki evler yıkılmış, taş taş üstünde kalmamıştır²⁸⁰. Köçekler köyü civarında yarım kilometre uzunluğunda bir yarık oluşmuştur²⁸¹. Adapazarı ve Hendek'teki evlerin yüzde ellisi yıkılmış, yüzde ellisi ise zaten oturulamayacak hale gelmiştir. Adapazarı'nda İstiklal, Ozanlar ve Karaağaç mahalleleri tamamen yıkılmış, demir ve tahta fabrikası, hükümet binası, belediye ve adliye binaları ile postane ve hastane binaları da yıkılmıştır. Hükümet memurları görevlerine çadırlarda devam etmiş, halk ise kırlarda ya da vagonlarda yatmıştır²⁸².

Bu depremin şiddeti her yerde farklı farklı olmuştur. Adapazarı'nın orta kesiminde özellikle çarşı ve Gedikyolu, Semerciler, Kurtuluş, Sakarya, İbrahimbey, Hocazade mahallelerindeki bütün yapılar yıkılmış ve dört katlı betonarme yapılar olduğu gibi çökmüştür. Aynı mahallelerdeki daha eski ve daha kötü gibi görünen yapılar hasar görmemiştir. Pazarmeydanı, Mahmutbey, Kemaliye ve Başpınar mahallelerinde çok hasar olduğu halde hiç zarar görmemiş yapılar da vardır. Bu da bu depremin şiddetinin yer yer farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'ndan alınan raporlara göre bu depremde yıkılan yada onarılamayacak kadar zarar görmüş, yapı sayısı 5975, onarılabilecek yapı sayısı ise 4361'dir. Yıkılan ve zarar gören yapılar, ahşap ve kagir olarak yapılanlar olmuştur²⁸³.

Adapazarı deprem afetinin hemen ardından şiddetli yağın yağmurlarla sel afetini de beraberinde yaşamıştır. Depremden kurtulabilen binaları yağmur, tamamen harap etmiştir. Halk, deprem korkusundan evlerine girememiş yağmura razı olmuşlardır²⁸⁴. Ancak depremden beş gün sonra hayat canlanmış, dükkan, kahve ve lokantalar açılmıştır²⁸⁵.

²⁸⁰ *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1943.

²⁸¹ *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1943.

²⁸² *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1943.

²⁸³ H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s.72.

²⁸⁴ *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1943.

²⁸⁵ *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1943.

Felaketten kurtulabilen halk, İzmit, İstanbul ve civar şehirlere göç etmiş, demiryolları idaresi bu göçü engelleyememiştir. Bölgede kalan halk ise sağlam evlerde iskan edilmiştir²⁸⁶.

1.1.8.3. Bölgede Yapılan Çalışmalar

1.1.8.3.1. Ulaşım Çalışmaları

Depremden en çok etkilenen demiryolu ulaşımı olmuştur. Tren raylarının bükülmesiyle demiryolları ulaşımı sağlanamamıştır²⁸⁷. Fakat bölgeye yardımın acilen ulaşması için demiryolu hattının onarılması sağlanmıştır ki depremin hemen ertesinde İzmit'ten yardım trenleri gönderilmiştir. Fakat depremden hemen sonra başlayan şiddetli yağmurlar da ulaşımı güçleştirmiş, Ankara'dan Kızılay'ın gönderdiği yardım trenleri yolda kalmış, yardımın bir an önce bölgeye ulaşmasını sağlamak için de kamyonlarla bölgeye ulaştırılmıştır²⁸⁸.

1.1.8.3.2. Haberleşme Çalışmaları

Telefon hatları depremden dolayı kesilmiş, dolayısıyla haberleşme sağlanamamıştır²⁸⁹. Depremden birkaç gün sonra haberleşme sağlanabilmiştir.

1.1.8.3.3. Kurtarma ve Enkaz Kaldırma Çalışmaları

İmdat ekipleri kurtarma çalışmalarını yürütmüş, bölgede 3000'den fazla yardım ekibi görev yapmıştır. Enkaz altında yaşam belirtisi olup olmadığını anlamak için dinleme ekipleri de oluşturulmuştur²⁹⁰. Fakat yağın şiddetli yağmurlar deprem bölgesinde kurtarma işini de zorlaştırmıştır. Kızılay'ın kurduğu çadırları su basmış, kurulmuş olan seyyar hastanede hizmet vermek imkansız hale gelmiştir. Çadırlar kuruldukları yerden çıkarılıp başka yerlere nakledilmiştir. Günlerce devam eden yağmurla birlikte bir çok yere de yıldırımlar düşmüştür²⁹¹.

²⁸⁶ Cumhuriyet, 23 Haziran 1943

²⁸⁷ Cumhuriyet, 21 Haziran 1943.

²⁸⁸ Cumhuriyet, 23 Haziran 1943.

²⁸⁹ Cumhuriyet, 21 Haziran 1943.

²⁹⁰ Cumhuriyet, 24 Haziran 1943.

²⁹¹ Cumhuriyet, 23 Haziran 1943.

Yolların enkazdan temizlenmesi, yıkılma tehlikesi gösteren binaların yıktırılması ve sağlam dükkanların hemen açtırılarak normal hayatın başlayabilmesi için birçok sivil ve askeri ekipler oluşturulmuştur²⁹². Ayrıca bu iş için gündeliği 600 ila 1000 kuruş olan ameleler tutulmuştur. Bazı kişiler de amele tutarak kendi evlerinin enkazını kendileri temizletmişlerdir²⁹³.

1.1.8.3.4. Emniyet Hizmetleri

İzmit polisi ve askeri makamları, sıkı inzibati tedbirler almış, soygunculuğa meydan vermemek için önlemler alınmıştır. Ayrıca Adapazarı'ndaki mahkumlar da İzmit'e götürülüp İzmit cezaevine nakledilmişlerdir²⁹⁴.

1.1.8.4. Bölgeye Yapılan Yardım Çalışmaları

1.1.8.4.1. Sağlık Yardımları

Yardım konusunda öncelik sağlık yardımlarına verildiği için, Adapazarı halkevi, hastane haline getirilerek sağlık hizmetleri için kullanılmıştır. Memleket hastanesi yıkılmış olduğu için nakillerinde sakınca görülen yaralılar halkevinin müsamere salonunda tedavi edilmişlerdir. Yıkılan hastanelerdeki hastalar da buraya nakledilmiştir²⁹⁵. Deprem sonrası Adapazarı'na yardımlar gelmeye başlamış, İzmit'teki bütün nakil araçları Adapazarı'na sevk edilmiş ve enkaz temizleme çalışmaları için de ameleler gönderilmiştir. Ayrıca yine İzmit'ten doktorlar, yardım ekipleri ve sağlık ekiplerini taşıyan bir yardım treni gönderilmiştir. İzmit Kızılay Cemiyeti ve hayır cemiyetleri de yardım ekiplerini Adapazarı'na sevk etmiştir²⁹⁶. Yaralılar, kafiler halinde trenle İstanbul'a getirilmiş, ağır yaralılar, Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde, hafif yaralılar da diğer hastanelerde tedavi edilmişlerdir. Bunlar için gerekli her türlü

²⁹² *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1943.

²⁹³ *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1943.

²⁹⁴ *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1943.

²⁹⁵ *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1943. Bu depremden sonra imdat ekiplerinin uçakla gönderilmesinin önemi anlaşılmıştır. Çünkü tren ve arabalarla imdat yetişinceye kadar yaralıların birçoğu ölmüştür. bkz. *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1943.

²⁹⁶ *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1943.

düzenleme de yapılmıştır. İzmit'e giden yaralılar da askeri hastaneye sevk edilmişlerdir²⁹⁷. Milli yas ilan edilmiş, İzmit'in kurtuluş bayramı kutlanmamıştır²⁹⁸.

1.1.8.4.2. İaşe Yardımları

Adapazarı'ndaki askeri makamlar tarafından halka 20 bin ekmek, çorba, fasulye, şeker vs. yiyecek maddeleri dağıtılmıştır. İstanbul'dan da 10 bin ekmek gönderilmiştir²⁹⁹. Ayrıca hükümet Adapazarı ve Hendek halkının tamamen dar gelirliliğine kanaat getirerek toprak mahsulleri ofisi tarafından verilen ekmeğin ucuza verilmesini kararlaştırmıştır³⁰⁰.

Kızılay da 300'ü Hendek'e olmak üzere 1200 çadırı ve 3 ton çiviye deprem bölgesine göndermiş ve buralarda aşhaneler hazırlamıştır³⁰¹. Fakat Kızılay'ın çadırları yeterli olmamış, halk açıkta kalmıştır³⁰².

1.1.8.4.3. Diğer Yardımlar

İstanbul'daki halkevleri çocuk esirgeme kurumu, yardımsevenler cemiyeti de yardım faaliyetlerine katılmış, özellikle halkevleri, yardım toplamak için memurlar görevlendirmiş, yardım etmek için arayan kimselerin evlerine kadar gidilerek giyecek ve para toplanmıştır³⁰³. İzmit kağıt fabrikası 3000 lira yardım yapmış, Sümerbank felaketzedelere dağıtılmak üzere 2500 metre Amerikan bezi ve 2500 m. basma yardımı yapmış, Yardımsevenler cemiyeti de bunlardan biner metresinin dikilmiş olarak dağıtılmasını sağlamıştır. Bolu'dan 4200, Erbaa'dan 2115 lira nakdi yardım gönderilmiştir. Bu yıl içinde Kızılay, deprem felaketine maruz kalan Adapazarı, hendek, Balıkesir, Erbaa, samsun, Kastamonu, çorum, Çankırı, tokat, Amasya, ordu ve Sinop şehirlerine hükümetten aldığı bir milyon lira tahsisatla birlikte 1.645.145.87 liralık yardımda bulunmuştur³⁰⁴.

²⁹⁷ *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1943.

²⁹⁸ *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1943.

²⁹⁹ *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1943.

³⁰⁰ *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1943.

³⁰¹ *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1943.

³⁰² *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1943.

³⁰³ *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1943.

³⁰⁴ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 104.

1.1.8.4.3.1. Yabancı Devletlerin Yardımları

Romanya başbakanı depremzedelere verilmek üzere bir milyon ley vermiştir³⁰⁵. Ayrıca bir milyon ley değerinde kereste göndermiştir. Mısır Kızılayı 1000 mısır lirası, Almanya büyükelçisi Von Papan 1000 lira, İran büyükelçisi ise 200 türk lirası yardımda bulunmuştur³⁰⁶.

İngiltere, Bulgaristan gibi birçok ülkeden taziye telgrafları da gelmiştir³⁰⁷.

1.1.8.5. Depremden Sonra Merkezde Yapılan Çalışmalar

Nafia Vekaleti, Adapazarı ve Hendek'te araştırmalar yapmak üzere ve kasabaların yeni imar planlarını hazırlamak üzere mühendislerden oluşan bir fen heyeti oluşturmuştur. Bu zaman zarfında ise halkın geçici barınaklar yapması için malzeme kolaylığı yapılacağı açıklanmıştır. Ayrıca Maarif Vekaletinin emriyle Adapazarı, Geyve ve Bolu'ya kadar olan yerleri jeolojik açıdan inceleyecek ve rapor hazırlayacak bir heyet oluşturmuştur³⁰⁸.

Depremzedeler hükümetten yeni mahsul vergisinin 1943 yılında bu bölgeden alınmamasını, ev yapmak için de bol miktarda çivi ve sair malzeme verilmesini, imar planının hemen çizilerek işe başlanmasını, yetim, dul ve kimsesiz yaşlıların himaye edilmesini talep etmişlerdir³⁰⁹. Bakanlar Kurulu'nca görüşülen bu konuda, kış gelmeden önce halkın bir çatı altına alınması ve amme hizmetlerinin duraklamaması için bir an önce mesken yapılması kararlaştırılmıştır. Bunun için de meskenlerini kendileri yapacak kimselere teknik yardım yapılması ve kolaylık gösterilmesi, binalarının tamirini yada geçici meskenlerini yapamayacak durumdaki olanlara da Kızılay tarafından gerekli yardımın yapılmasına karar verilmiştir. Amme hizmetleri veren dairelerin de en kısa zamanda yerleşmesini sağlayacak gerekli tamirat ve inşaat da ilgili dairelerin tahsisatından verilecek parayla emaneten yapılacaktır³¹⁰.

³⁰⁵ *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1943.

³⁰⁶ *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1943.

³⁰⁷ *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1943.

³⁰⁸ *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1943.

³⁰⁹ *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1943.

³¹⁰ *BCA, BKKK*, 030 18 01 02 102 56 3.

Bütün bunların yapılması için, 4498 sayılı kanunla 1943 mali yılı Nafia Vekaleti bütçesinde Adapazarı, Hendek, Erbaa ve Niksar zelzele mıntıklarında yapılacak işler ve yardımlar adıyla açılan 618/A faslına konulan 1.500.000 lira tahsisattan 1.000.000 lirasının halka yapılmakta olan yardımlarla Adapazarı ve Hendek'te açıkta kalanları barındırmak üzere yapılan inşaat bedeline sarfedilmek üzere Kızılay'a verilmesi kararlaştırılmıştır³¹¹. Ayrıca ayrılan bu 1.500.000 liralık tahsisattan başlanılan işleri ikmal etmek, elektrik, su vs. gibi amme hizmetleri için belediyelere gerekli yardımları yapmak üzere 1.000.000 liraya ek olarak 350.000 liranın daha Kızılay'a verilmesi kararlaştırılmıştır³¹². Bu tahsisatın yeterli olmadığı anlaşıldığından 1944 yılının Ocak ayında alınan bir kararla da 4510 sayılı kanunla 1943 mali yılı Nafia Vekaleti bütçesinde "zelzele mıntıkasında yapılacak işler ve yardımlar adıyla açılan 618/C faslına konulan 1.500.000 liralık tahsisatın zelzele mıntıkasındaki illerde açıkta kalanları barındırmak için yapılacak inşaat ile bu bölgelerdeki durumun gerektirdiği diğer hizmet ve yardımlara sarfedilmek üzere yine Kızılay Kurumu'na verilmesine karar verilmiştir³¹³.

1.1.9. 1944 Bolu-Çerkeş Depremi

1944 yılında tabii afetlerin en yıkıcısı olan deprem yine Türkiye'yi vurmuş, 2 Şubat 1944 tarihinde sabah altıda insanları uykuda yakalamıştır. Bu defa felaketin merkezi Gerede ve Düzce şiddeti ise 7.2 olmuştur³¹⁴. Fakat Anadolu'nun büyük bir kısmında hissedilmiştir. Yüksek hasar batıda Bolu ovasından, doğuda Kurşunlu'ya kadar uzanan yaklaşık 200 km. uzunluktaki bir bölgede gözlemlenmiştir. Komşu illerden Ankara, Eskişehir, Bilecik, Kastamonu, Zonguldak ve Çankırı bölgelerinde hafif hasarlar görülmüştür. Depremin oluş zamanı ile ilgili olarak vatandaşların tasvirleri oldukça ilginçtir. Mesela, deprem anında uçak filosunun geçişine benzer bir gürültü duymuşlar ve ışık gördüklerini ifade etmişlerdir³¹⁵. Sarsıntı anında bir de kar fırtınası olmuş, buna rağmen halk çırılçıplak sokaklara çıkmışlardır. Depremden hemen sonra kaplıcaların suları kesilmiştir. Ve Adapazarı'ndan bir çok kişi tipi altında kamyonlarla Bolu'ya gitmiştir. Bolu'da da şehrin elektrikleri kesilmiş, dolayısıyla şehir

³¹¹ BCA, BKKK, 030 18 01 02 103 74 13.

³¹² BCA, BKKK, 030 18 01 02 104 4 10.

³¹³ BCA, BKKK, 030 18 01 02 104 9 20.

³¹⁴ www.yayim.meb.gov.tr.

³¹⁵ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 77.

karanlıkta kalmıştır. Halk meydanlarda çuval parçalarından, halı ve kilimlerden çadır yapmaya çalışmış, şehirde ekmek bile olmadığı için açlık tehlikesi baş göstermiştir.

Deprem afeti kendi yıkımından başka beraberinde yangın afetini de getirmektedir. Böyle bir genelleme yapamasak bile yangın afeti depremin tabii sonucu olarak görülmektedir. Nitekim bu depremin de ardından Adapazarı- Çirapazarında yangın çıkmış, büyümesine fırsat verilmeden söndürülmüşse bile, 5000 liralık maddi zarara neden olmuştur. Fakat bu yangında insan kaybı olmamıştır³¹⁶.

Şiddetli ana depremden sonra artçı depremler devam etmiş, 15 Şubat'ta Düzce'de olan artçı depremde 3000 ve yıkılmış, 80 kişi ölmüş, 11 Mart'ta Gerede'de 5300 yapı hasar görmüş, 700 kişi ölmüş, 5 Nisan'da Mudurnu'da 900 ev hasar görmüş, 30 kişi ölmüş, 30 Eylül ve 2 Ekim'de Kastamonu'da bazı binalarda çatlama olmuş, 9 Şubat 1945'de Mudurnu'da, 7 Haziran 1945 Kurşunlu köylerinde, Ekim 1945'de Ilgaz ve köylerinde hafif hasarlar olmuştur³¹⁷.

1.1.9.1. Ölü ve Yaralı Sayıları

Büyük bir alanı etkileyen depremde bölgenin nüfus kaybı da çok olmuştur. Tespit edilen rakamlara göre 1944 depreminde ölü ve yaralı sayısı şöyledir³¹⁸.

Tablo 6 : 1944 Depreminde Ölü ve Yaralı Sayısı

Yeri	Ölü	Yaralı
Ankara	103	90
Bolu	2336	1871
Çankırı	1019	366
Zonguldak	108	168
Kastamonu	1	4
Toplam	3.567	2.499

Bolu merkezde 23 , Bolu Hamzabey köyünde 700 nüfustan 83 kişi, Bolu-Mengen'in 11 köyünde 91, Bolu- Yeniköy nahiyesinde 153³¹⁹, Bolu-Çerkeş'te de harap olan 14 köyden 104 kişi hayatını kaybetmiş, 500 kişi ağır yaralanmış, 262 kişi de hafif

³¹⁶ Cumhuriyet, 5 Şubat 1944.

³¹⁷ H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 77.

³¹⁸ Cumhuriyet, 8-16 Şubat 1944.

³¹⁹ Cumhuriyet, 3 Şubat 1944.

yaralanmıştır. Ölen ve yaralanan hayvan sayısı da 2256 olarak tespit edilmiştir³²⁰. Mudurnu kazasının ikiyüz köyünde üçyüz ev yıkılmasına rağmen ölen olmamıştır. Yaralı sayısı tespit edilememekle beraber çok fazla olduğu ifade edilmiştir. Karabük'te 50 kişi yaralanmış, Ilgaz'da 79 kişi ölmüş, 67 kişi de yaralanmıştır³²¹. Ayrıca Bolu'da hayvan zayıtatının da yüzde altmıştan fazla olduğu tespit edilmiştir. Sadece Bolu merkez kazasıyla Düzce'de 3575 baş hayvan telef olmuştur. Bu hayvanlardan çoğu da süt hayvanıdır. Bu durum da köylüyü ve dolayısıyla bölge ekonomisini olumsuz etkilemiştir³²². Bu bölgelerden başka Ankara- Ayaş, Kızılcahamam ve Beypazarı'nda 103 ölü ve 90 yaralı tespit edilmiştir. İzmit'te 1 kişi, Düzce'de 11 ölmüştür³²³.

1.1.9.2. Yıkılan ve Hasar Gören Bina Sayıları

Gerede'de fay üzerindeki bazı binalar, doğu-batı yönünde ve doğuya doğru kaymışlardır. Yapılarda yatay yer değiştirmenin yanı sıra dönmeler de görülmüştür. Gerede'deki tahribat yüzde 73 nispetinde olmuştur. Bolu'da ise (Bolu bu tarihte ilçedir) yüzde 27'dir. Bolu'dan ziyade Sultanköy'de hasar daha çok olmuştur³²⁴. Ankara'da Başbakanlık binasının, memurlar kooperatifi, demiryolları eski umum müdürlük binası, ticaret odası binası ve Irak sefaretinin duvarlarında çatlaklar olmuştur. Ayrıca Ayaş, Kızılcahamam ve Beypazarı'nda bine yakın ev yıkılmıştır³²⁵. Bolu'da ikibin evden binyirmibiri tamamen yıkılmış, altıyüzü ise oturulamayacak hale gelmiştir. Memleket hastanesinden başka sağlam kalan büyük bina kalmamıştır. Hükümet binası da yıkılmıştır. Ayrıca Mudurnu kazasının ikiyüz köyünde üçyüz kadar ev yıkılmıştır. Safranbolu köylerinde 150, Karabük'te 317 ev ağır hasar görmüş, Ilgaz'da da evlerin yüzde altmışı yıkılmıştır³²⁶. Bolu- Gerede'de ikibinden fazla evin yıkıldığı tespit edilmiş, Demirci mahalləsi tamamen yıkılmış, yıkılmayan tek bina hastane olarak kullanılan parti binası olmuştur³²⁷. Düzce'de de 5 ev yıkılmış, 200 ev ise ağır hasar görmüştür³²⁸. Düzce'de hükümet konağı tamamen yıkılmış, ortaokul, orman okulu,

³²⁰ *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1944.

³²¹ *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1944.

³²² *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1944.

³²³ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1944.

³²⁴ H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 78.

³²⁵ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1944.

³²⁶ *Cumhuriyet*, 3 şubat 1944.

³²⁷ *Cumhuriyet*, 5-7 Şubat 1944.

³²⁸ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1944.

enstitü, belediye ve parti binaları çatlamış ve oturulamayacak bir hale gelmiştir. Kazadaki çarşı ve fırınlar da yıkıldığı için ekmek buhranı başgöstermiştir³²⁹. Bazı kaynaklarda depremin asıl merkezi olarak gösterilen Çerkeş'te ise 1192 ev tamamen yıkılmış, 1048 ev ağır hasar görmüştür³³⁰. Sultan Murad zamanında yapılmış olan Çarşı camii de bu depremde yıkılmıştır. Yıkılan ev sayısının fazlalığına rağmen ölü sayısı azlığı dikkat çekmektedir. Bunun nedeni ise evlerin ahşap oluşuna ve dağılmadan çökmüş olmasına bağlanmıştır. Çerkeş'teki resmi daireler de yıkılmış olduğu için işlerin devamını sağlayabilmek amacıyla vagonlarda çalışmışlardır³³¹.

Bölgede meydana gelen yıkım kesin olmamakla birlikte aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir³³².

Tablo 7: 1944 Depreminde Yıkılan ve Hasarlı Bina Sayısı

Yeri	Yıkılan Bina	Hasarlı Bina
Ankara	837	364
Bolu	7661	7818
Çankırı	586	200
Zonguldak	639	181
Kastamonu	11	1590
Toplam	6930	10153

1.1.9.3. Bölgede Yapılan Çalışmalar

1.1.9.3.1. Haberleşme Çalışmaları

Felaketin merkezi olan Gerede ve Düzce, Bolu'dan yardım istemek için irtibata geçmeye çalışmış fakat Bolu ile haberleşme mümkün olmamıştır. Telefon ve telgraf hatları kesilmiştir. Posta idaresi, derhal bozulan hatları tamir etmeye çalışmıştır. Haberleşme, sadece Ankara'yla sağlanabilmiştir. Bolu hakkındaki bilgilere sadece

³²⁹ *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1944.

³³⁰ *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1944.

³³¹ *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1944.

³³² *Cumhuriyet*, 8-16 Şubat 1944. Bu depremde 50000 binanın kısmen yada tümüyle yıkıldığı da ele geçen bilgiler arasındadır. bkz. H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 77.

Bolu'dan İzmit'e giden yolcuların verdiği malumatlarla ulaşılmıştır ve Bolu'nun yüzde elli zarar gördüğü malumatı alınmıştır³³³.

1.1.9.3.2. Kurtarma Çalışmaları ve Diğer Çalışmalar

Kurtarma işi için özel bir ekip olmadığı için kurtarma ve enkaz kaldırma işi mevcut olan askeri birlikler ve cezaevindeki mahkumlardan oluşan ekiplerle yapılmıştır.³³⁴ Ancak depremden sekiz gün sonra Bolu köylerine atlı ve yaya olarak birçok kurtarma ekibi gönderilmiştir³³⁵. Yaralılar, deprem bölgesinden İstanbul'a kamyonlarla taşınmıştır. İzmit kağıt fabrikasına ait tomruk kamyonları ve askeri birliklere ait nakil araçları da Bolu ve civarındaki felaketzedelere yapılacak yardımlar için tahsis edilmiştir³³⁶.

Çerkeş'te halk, kendi evindeki cenazeyi kendisi çıkarmış, kendisi taşımış ve defnetmiştir.

Emniyet hizmetleri için de Ankara'dan 6 polis memuru gönderilmiştir³³⁷. Depremden sonra çalışmalar devam etmiş, su yolları tamir edilmiş, yeniden kurulan elektrik şebekesiyle de sokaklar aydınlatılmıştır³³⁸.

1.1.9.3.3. Ulaşım Hizmetleri

Ulaşım, zaten her deprem sonunda felç olmuştur. Gerek demiryollarında meydana gelen hasar, gerek yollarda meydana gelen yarıklar ve gerekse mevsimin kış olduğu zamanlarda yolların karla kapanması sonucu ulaşım sağlanamamıştır. Özellikle kasaba ve köylere yardım ulaştırılamaması ve kayıpların daha fazla olmasının nedeni felaket sahalarına ulaşamamak olmuştur.

Bu depremde Çerkeş ve Karabük arasındaki demiryolu bozulmuş, burada geçici geçitler yapılarak ulaşım sağlanabilmiştir. Yine depremin etkisiyle bozulan Ankara-Zonguldak- Ankara arasında işleyen yolcu trenleri felaketten üç gün sonra seferlerine

³³³ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1944.

³³⁴ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1944.

³³⁵ *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1944

³³⁶ *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1944.

³³⁷ *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1944.

³³⁸ *Cumhuriyet*, 16 şubat 1944.

devam edebilmiştir. Bu konuda en mağdur olan yerler buralara giden yolların karla kapalı olması dolayısıyla Düzce, Mudurnu ve Göynük olmuştur³³⁹. Durum o kadar vehamet arz eder ki köyünün durumunu ifade etmek için Gerede'ye altı saat uzaklıkta bulunan Tekke köyünden iki kişi, bu mesafeyi koşarak aşmış ve halkın enkaz altında bulunduğunu haber vermiştir³⁴⁰.

Bolu'da ise köylere felaketten ancak sekiz gün sonra ulaşılabilmiş, buradaki yaralılar Adapazarı, İzmir ve İstanbul'a gönderilmişlerdir³⁴¹. Bolu yolunun açılması sonucu halkın yiyecek, yakacak ve diğer ihtiyaçları da Adapazarı'ndan karşılanmıştır³⁴².

1.1.9.3.4. Eğitim Hizmetleri

Depremde yıkılmış olan Bolu ortaokulundaki 34 öğrenci İstanbul'a götürülerek Haydarpaşa Lisesi'ne yerleştirilmişlerdir³⁴³. Diğer öğrenciler de Maarif Vekaleti tarafından İstanbul'da belirlenen okullara sevk edilmişlerdir³⁴⁴.

1.1.9.4. Bölgeye Yapılan Yardım Çalışmaları

Halkın sağlığı her şeyden daha önemli olduğu için öncelikle Sağlık Bakanlığı tarafından Çerkeş ve Gerede kazalarına birer operatör başkanlığında doktor ve pansumancılardan oluşan iki sağlık ekibi gönderilmiştir. Bunlardan başka Ayaş, Kızılcahamam, Beypazarı ve Düzce'ye de sağlık ekipleri gönderilmiştir³⁴⁵. Ayrıca Ankara'dan Bolu'ya 15 hastane çadırı ve İstanbul hastanelerinden iki sağlık heyeti gönderilmiştir. Bolu'dan gelebilecek yaralılar için de İstanbul hastanelerinde yer ayrılmıştır³⁴⁶.

İzmit ve Ankara'dan Kızılay çadırları gönderilmiş, ayrıca Kızılay, Gerede'de bir hastane açmıştır. Bundan başka Kızılay ilk yardım olarak Gerede ve Düzce'ye 25.000 lira nakit para ile 500 çadır, 1 hasta nakliye otomobili, 30 sandık serum, 3 ton çivi, 100 keser ve testere, 75 gemici feneri ve 700 kişilik giyim eşyası; Çerkeş kazasına, 10.000

³³⁹ *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1944.

³⁴⁰ *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1944.

³⁴¹ *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1944.

³⁴² *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1944.

³⁴³ *Cumhuriyet*, 8 şubat 1944.

³⁴⁴ *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1944.

³⁴⁵ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1944.

³⁴⁶ *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1944.

lira, 400 çadır, 20 sandık ilaç, pansuman malzemesi ve serum, 2 ton çivi, 200 keser ve testere, 50 gemici feneri ve 400 kişilik giyim eşyası gönderilmiş, üçer litre gaz dağıtılmıştır. Ayrıca Ayaş, Kızılcahamam ve Beypazarı'na 200 çadır, 1.5 ton çivi, 90 keser ve testere ile 30 fener gönderilmiştir³⁴⁷. Ayrıca Bolu'ya 8 kamyon, 200 çadır, 5 ton çivi, 150 fener, 200 çuval un, 4 sandık ilaç, çok miktarda tetanos serumu ve giyim eşyası göndermiştir. Ankara'daki depremezeler için 90 çadır gönderilmiş, Çankırı'ya da ekmek ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için 5000 lira gönderilmiştir³⁴⁸.

Bu yıl içinde Erzincan, Adapazarı, Hendek, Kastamonu, Çorum, Çankırı, Samsun, Ankara, Bolu, ve Zonguldak'ta meydana gelen deprem zararları için Kızılay toplam 654.145 lira yardım yapmıştır³⁴⁹. Mısır hanedanı da felaket nedeniyle Kızılay'a 10.000 lira yardım yapmıştır³⁵⁰.

Ankara valiliği felaketzede halk için 125.000 lira toplamış, okullarda yardım kolları oluşturulmuş, üniversite ve yüksekokullar da nakdi yardım toplamıştır. Hamallar cemiyeti de nakdi yardım toplamıştır³⁵¹. Ankara'dan iki tüccar Çerkeş'e bir vagon ekmek ve bir vagon zeytin götürerek dağıtmış, giyecek ve para da vermişlerdir.

İstanbul'da, İstanbul Ticaret Odası ve Borsası ile Bölge Sanayi Birliği önderliğinde sanayi erbablarına ve esnaf odası yoluyla esnaflara yardım etmeleri için müracaat etmek üzere yardım komitesi kurulmuş, bu komite nakdi ve aynı yardım toplamıştır.

İstanbul C.H.P. teşkilatı da ev ev dolaşarak yardım toplamışlardır. İstanbul'daki okullar da para toplama işini üstlenmiştir. Kiraathanelerde müzayedeler yapılmış, toplanan paralar Kızılay hesabına yatırılmıştır³⁵².

1.1.9.5. Merkezde Yapılan Çalışmalar

Ankara, Bolu ve Çankırı bölgesinde meydana gelen depremden sonra Nafia Vekaleti, bu yerlerdeki yolların açılmasını sağlamak, zarar gören şehir, kasaba ve

³⁴⁷ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1944.

³⁴⁸ *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1944.

³⁴⁹ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 106.

³⁵⁰ *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1944.

³⁵¹ *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1944.

³⁵² *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1944.

köylerdeki binaların durumunu tetkik etmek ve gereken tedbirleri almak amacıyla deprem bölgesine fen heyetleri ve yardımcı ekipler göndermiştir. Yardımcı ekipler Ankara- Gerede- Bolu ve Bolu- Düzce yollarını açmış, fen heyetlerinin araştırmaları sonucunda da gereken para yardımı yapılmış, gerek resmi gerekse halk tarafından yapılacak inşaatın denetimi için de Nafia Vekaleti'ne bilgi verilmiştir³⁵³. Hükümet, depremden zarar gören evler için, Romanya'dan çok miktarda pencere camı ve 150 vagon çimento satın almıştır. Ayrıca bu mallardan muamele vergisi almamış ve tüm ihracat vergilerinden muaf tutmuştur³⁵⁴.

Her depremde büyük yaralar, büyük acılar, zararlar veren bu tabiat olaylarına karşı ne yapacağını şaşırın hükümet, depremlere karşı alınacak tedbirler hakkında bir kanun layihası hazırlayarak meclise sunmuştur. İçerisinde acilen uygulanması gereken hükümler olduğu için bir an önce sonuçlanması istenen bu layiha, Nafia Vekili Sırrı Day tarafından önerildiği üzere beş encümen ve üçer aza seçilerek geçici bir encümene bırakılmıştır³⁵⁵. Türkiye Büyük Millet Meclisi, depremlere karşı tedbirler alınması gereğine inanarak 1944 yılının Temmuz ayında depremden önce ve sonra alınması gereken tedbirler hakkında mecliste görüşmüş ve alınacak tedbirleri kanunlaştırmıştır. Tehlikeli deprem bölgesi olsun ya da olmasın bütün illerde alınacak tedbirler TBMM'nin 18 Temmuz 1944 tarihli 4623 numaralı "Yersarsıntısından Önce Ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun"unda yer almış³⁵⁶ ve bu kanuna göre her ilde kurtarma, yaralıları tedavi, barındırma, ölü gömme, yangın söndürme, enkaz temizleme ve felaketzedelere iâşe temin etmek gibi hususlarda kullanılmak üzere vazife ve vazifelilerin tayin, toplanma mahallerini tespit eden bir programın tanzim edileceği ve gereken araçların hazırlanarak saklanacağı ifade edilmiştir. Bu programın ise Dahiliye, Nafia, Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaletleri tarafından ortak olarak tespit edilecek esaslar çerçevesinde yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca deprem esnasında veya hemen sonrasında haberleşme konusunda da tedbirler alınmış ve haberleşme aracı bulunan kişilerle, resmi-özel idare ve kurumların deprem esnasında edinecekleri haberleri derhal bölgenin mülkiye amirine bildirilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca ilk yardımlar

³⁵³ *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1944.

³⁵⁴ *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1944.

³⁵⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VII, İctima 1, C.9, s.251.

³⁵⁶ Tehlikeli depreme maruz kalan bölgelerin Nafia ve Maarif Vekaletlerinin ortak hazırlayacağı ve İcra Vekilleri Heyetinin tasdik edeceği listeler ve haritalarla belirleneceğine karar verilmiştir. 18 Temmuz 1944 tarihli ve 4623 numaralı "Yersarsıntısından Önce Ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, C.26, s. 703-709.

için, PTT merkezleri, demiryolu istasyonları ve askeri haberleşme kuruluşları, çekilecek tel yazılarını ve telefon haberleşmelerini parasız ve acele olarak kabul etmeye ve derhal yerine ulaştırmaya mecbur tutulmuştur. Deprem sonrasında deprem bölgesinin mülkiye amiri, memur olsun yada olmasın gördüğü kimselere görev vermeye , bedeli ödenmek üzere canlı ve cansız nakil araçlarına ve gerekli aletlere el koymaya kayıt işlemi yapılmaksızın tedavi, kurtarma ve iâşe gibi aciliyet arzeden durumlarda gerekli yardımları yapmaya ve tehlikeli binaları tahliye, müsait bina ve meskenleri işgal etmeye yetkili kılınmıştır. Eğer mevcut yardım teşkilatı ve araçları yetersiz ise çevre illerden veya kazalardan yardım da isteyebilecektir. Yardım istenen il ve kazaların yardıma koşması ise zorunlu tutulmuştur. Bu işlerin yapılması için, gerekli gördüğü takdirde çevredeki asker, jandarma, gümrük muhafaza ve orman koruma kıtalarından ve bunlara ait araçlardan da yararlanılmıştır³⁵⁷. (Bkz. Ek 2)

1944 yılına kadar birçok deprem afeti yaşayan Türkiye’de bu tarihte başkent Ankara’da bir sismojeoloji enstitüsü kurulması için çalışmalara başlanmıştır. Bu enstitü kurulmadıkça depremlerin neden olacağı mal ve can kaybını azaltıcı fenni tedbirlerin alınmasına imkan olmadığı anlaşılmış, çöküntü hendekleri, fay hatları, depremin nerelerde, ne şiddetle olabileceğinin ve hangi yönden gelebileceğinin, sarsıntıların meydana getireceği toprak hareketlerinin tespit edilmesinin gerekliliği ancak bu yılda anlaşılmıştır³⁵⁸.

1. 1.10. 1949 Bingöl-Karlıova-Kiğı, Erzincan-Tercan Depremi

1949 yılı Ağustos ayının 17’sinde Erzurum-Çat ve Kiğı-Karlıova, Tercan merkezli 6.7, 5.3 ve 5.2 şiddetlerinde sarsıntılar olmuş, bu sarsıntıda Çat bucağına bağlı Ağaköyü, Karaşih, Göbekveren ve Oyuklu köylerinde birçok ev yıkılmış, birçok kişi de ölmüştür. Deprem Lice, Artvin, Bismil, Akçaabad, Varto, Mardin, Muş, Bulanık, Söğüt ve Erzurum merkezde de hissedilmiş, fakat buralara pek hasar vermemiştir³⁵⁹.

³⁵⁷ TBMM Kavanin Mecmuası, C.26, s. 703.

³⁵⁸ Cumhuriyet, 7 Şubat 1944.

³⁵⁹ Cumhuriyet, 19 Ağustos 1949.

1. 1.10.1. Ölü ve Yaralı Sayısı

Bu depremde Şenköy ve Kümbet arasındaki bölgede 7 kişi ölmüş, 20 kişi yaralanmış, Kiğı ilçe merkezi ve 36 köyünde 136 kişi ölmüş, 217 kişi de yaralanmıştır. Bu bölgede 929 hayvan da telef olmuştur. Depremi şiddetinin en çok hissedildiği Karlıova ilçe merkezi ve 33 köyünde 165 kişi ölmüş, 102 kişi de yaralanmıştır. 20 hayvan da ölmüştür. Erzurum- Çat bucağı ile 31 köyünde 13 ölü, 20 yaralının olduğu ve 173 hayvanın telef olduğu tespit edilmiştir. Erzincan'ın Tercan ilçesinin köylerinde bir kişi ölmüş, 13 kişi de yaralanmıştır. Hayvan kaybı da 15'tir. Bu bölgedeki Kangız köyünde de nüfus kaybı olmamış, fakat 120 hayvan telef olmuştur. Tüm bu verilere göre, toplam 321 kişi ölmüş, 372 kişi yaralanmış, 1257 hayvan da telef olmuştur³⁶⁰.

1. 1.10.2. Yıkılan ve Hasar Gören Bina Sayıları

Bu depremde Ağaköy'de 30 ev yıkılmış, 50 ev ise oturulamaz hale gelmiştir³⁶¹. Aslında Erzurum'un Çat ilçesine bağlı olan Ağaköy'ün yıkılmasına, deprem sırasında meydana gelen heyelan sebep olmuştur. Şenköy ve Kümbet arasındaki bölgede de heyelan ve kaya düşmeleri gibi olaylar sıkça yaşanmış, bu da hasarın artmasına neden olmuştur³⁶². Kangız köyünde tuzla binası yıkılmış, Tercan'da da Pırnaşel, Armudluk, Karacaklık köylerinde hasar çok fazla olmuş fakat nüfus kaybı olmamıştır³⁶³. Kiğı ilçe merkezi ve 36 köyünde 1500 ev tamamen yıkılmış, diğerleri de önemli derecede zarar görmüştür. Karlıova ilçe merkezinde hükümet binası, jandarma dairesi, ilkokul, belediye ve halkevi binası, cezaevi binaları yıkılmıştır. Sadece Karlıova'da 694 ev tamamen yıkılmış, 255 ev kısmen harap olmuştur³⁶⁴. Erzurum- Çat bucağı ile 31 köyünde 124 evin tamamen, 495 evin de kısmen yıkıldığı tespit edilmiştir. Erzincan'ın Tercan ilçesinin köylerinde, 137 ev tamamen, 249 ev de kısmen yıkılmıştır. Tunceli'nin Nizamiye köylerinde bir iki ev yıkılmıştır. Bu depremde, bölgede 2487 ev tamamen yıkılmış, 3160 ev de depremden ağır hasar almıştır³⁶⁵.

³⁶⁰ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1949.

³⁶¹ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1949.

³⁶² H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 85.

³⁶³ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1949.

³⁶⁴ *Ayın Tarihi*, S. 189, Ağustos 1949, s. 5.

³⁶⁵ *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1949.

1. 1.10.3. Bölgeye Yapılan Yardımlar

Depremden hemen sonra ilk yardım için İl Jandarma Komutanı ve Belediye hekimi sağlık ekipleriyle birlikte Çat'a gitmiştir³⁶⁶. Erzurum'dan Karlıova'ya da iki sağlık memuru, bir hastabakıcı ve ilaç gönderilmiştir. Kiğı'ya ellışer kişilik iki seyyar hastane, bir doktor, iki sağlık memuru ve ilaç gönderilirken, Tercan'da ki yaralılar da Erzincan hastanesine götürülmüştür. Bingöl valisi ve milletvekilleri de deprem bölgesine gitmiş, tetkikler yapmışlardır. Bu tetkikler sonunda sekiz köyde evlerin oturulamayacak durumda olduğu ve yirmi beş köyde de evlerin çoğunun hasarlı olduğu tespit edilmiştir³⁶⁷.

Bingöl askeri birliklerindeki erzak felaketzedelere dağıtılmış, Kiğı'ya 100 çuval un, Karlıova'ya iki sandık gemici feneri, 200 çadır, ekmek, peynir, zeytin, patiska ve kaput bezi gönderilmiştir³⁶⁸. Kiğı ilçesinin ulaşılmayan Cerme ve Hosnik bölgelerine Diyarbakır'dan iki uçak vasıtasıyla paketler halinde yiyecek ve giyecek atılmış, bundan başka da beş nakliye uçağı gönderilmiştir³⁶⁹. Deprem bölgesine atılan şeker, zeytin ve sabun gibi maddeler ziyan olmuş, halk bunların yerine kazma, kürek, çivi ve çadır istemiştir. Kamyonlarla sevk edilen yüzlerce çuval un da günlerce açıkta beklemiştir³⁷⁰.

Kızılay, Bingöl'ün Karlıova ve Kiğı ilçelerinde, Erzurum'un Çat bucağıyla Erzincan'ın Tercan, Bursa'nın Orhaneli ve Çankırı'nın Eskipazar ilçelerinde meydana gelen depremden zarar görenlere 27.000 lira para yardımından başka açıkta kalanları barındırmak için 2800 çadır ve afetzedelerin tedavileri için gereğı kadar ilaç ve pansuman malzemesi göndermiştir³⁷¹.

1. 1.10.3.1. Vergi Muafiyetinin Sağlanması

Devlet, birçok afetten sonra yaptığı gibi 17 Ağustos 1949 tarihli deprem sonrasında da bölgede vergi borçlarının silinmesi için faaliyete geçmiş ve alınan karar üzerine Bingöl ilinin Karlıova ilçesi halkının sarsıntı tarihine kadar tahsil edilmemiş olan ruhsat tezkeresi harcından 233,53, kazanç vergisinden 5159,07, iktisadi buhran

³⁶⁶ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1949.

³⁶⁷ *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1949.

³⁶⁸ *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1949.

³⁶⁹ *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1949.

³⁷⁰ *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1949.

³⁷¹ *Türkiye Kızılay Derneğı 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 118.

vergisinden 787,07, zam cezasından 1109,26, davar ve deve vergisinden 3948,75, diğer hayvanlar vergisinden 580,05, zam cezasından 106,10, veraset ve intikal vergisinden 488,46 lira yani toplam 12412,29 lira vergi borçlarının silinmesine karar verilmiştir³⁷². Bu sarsıntılardan etkilenen Elazığ ilinin Tadım köyü halkının da sarsıntı tarihine kadar tahsil edilmemiş olan bina, buhran, müdafaa ve arazi vergileri borçlarından oluşan toplam 578.95 liranın da İçişleri Bakanlığı'nın yazısı üzerine silinmesi kararlaştırılmıştır³⁷³.

Bayındırlık bakanlığı, depremden sonra bu bölgeye iki yüksek mimar ve bir jeolog göndererek incelemeler yaptırmıştır³⁷⁴.

Karlıova depreminin artçı sarsıntıları 1950 yılına kadar devam etmiş, 27 Ağustos 1950 tarihinde meydana gelen depremde Muş'un Varto ilçesinin Karkarut köyündeki evlerin bir kısmı yıkılmış, 2 kişi hayatını kaybetmiş, 3 kişi de yaralanmıştır. 4 Şubat 1950 tarihinde Kiğı'da meydana gelen sarsıntılarda Pıhıklı köyünde 50, Yemlik köyünde 13, Eyüpler köyünde 20, Hasan köyünde ise 3 evin tamamen yıkılmasına neden olmuş, bu depremde ölen veya yaralanan olmamıştır³⁷⁵.

1.2. Küçük Şiddetli Depremler

1.2.1. 1923 Yozgat – Devecidağı Depremi

1923 yılı Mayıs ayında Orta Anadolu'da Yozgat'ın Devecidağı mevkiinde şiddeti bilinmeyen bir deprem meydana gelmiştir. Depremin verdiği zarar konusunda herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Miktarı belli olmasa da açıklamalardan anlaşılacağı üzere, deprem yıkıma sebep olmuş, devlet, yoksul ve yardıma muhtaç olan vatandaşlara elini uzatmıştır. Ancak, depremin meydana geldiği tarihin 1923 yılı olması, büyük bir savaştan çıkmış yeni bir devletin maddi zorlukları sebebiyle yapılan yardımların yetersiz kalacağını göstermektedir. Deprem bölgelerinde bazı yerler bu durumu kabullenirken, bazıları da hükümetten bu yetersizliğe çözüm bulunmasını istemiştir. Bu tarihten önce, Tokat ilinde deprem olmuş, hükümet, yardım için buraya

³⁷² BCA, BKKK, 030 18 01 02 125 17 7.

³⁷³ BCA, BKKK, 030 18 01 02 122 11 5.

³⁷⁴ Cumhuriyet, 23 Ağustos 1949.

³⁷⁵ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 85-86.

3000 lira göndermiş, Yozgat'ta da yıkım yapan bir deprem olunca, buraya yardım için de bu paradan sarf edilmesini istemiştir. Fakat Yozgat mutasarrıflığı Yozgat'ın Devecidağı kazasında meydana gelen depremde bu kasabanın da en az Tokat kadar zarara uğradığını ileri sürerek ayrı para tahsis edilmesini talep etmiştir. Bunu da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden istemiştir. Ayrıca, Tokat'a yapılan yardımlardan Yozgat'ta Devecidağı kasabasına gönderilen kısmının bu kasabaların yaralarını sarmakta yetersiz kaldığı Dahiliye Vekaleti'ne de bildirilmiş, bunun üzerine bakanlık Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım istemiştir. Ve Yozgat'a cemiyet tarafından 1500 lira yardım yapılmıştır³⁷⁶.

1.2.2. 1924 Afyonkarahisar Depremi

Afyonkarahisar'da, 21 Kanun-i sani 340 tarihinde bir deprem meydana gelmiş, bu deprem ilde 16 kişinin ölümüne, Çobanlar, Süleymanlı, Kaleli, İmraniye köylerindeki ev, samanlık ve ahırların yıkılmasına sebep olmuştur. Çay nahiyesinde yirmibeş evden oluşan Yeniköy, civar kaza ve köyler depremden dolayı harap olmuş, buradaki çift hayvanları tamamen, Süleymanlı köyünde de yüz hayvan enkaz altında kalarak telef olmuştur³⁷⁷. Bu deprem, Denizli, Sarayköy, Çal ve Çivril'de de şiddetli olarak hissedilmiştir. Hamidiye ve Denizli arasındaki bölgede daha çok hasar görülmüş, buradaki demiryolu tesisleri de zarar görmüştür. Depremin artçı sarsıntıları, 1926 yılına kadar sürmüştür³⁷⁸. Deprem hakkında fazla bilgi olmamakla birlikte yıkılan bina sayısı 2000 olarak verilmiştir³⁷⁹. Açıkta kalan halktan bir kısmı, kolordudan getirilen çadırlara bir kısmı da civar köylere yerleştirilerek iaşeleri de temin edilmiştir. Kızılay da 500 lira yardım göndermiştir³⁸⁰. Afyonkarahisar'daki açıkta kalan deprem felaketzedelerinin meskenlerinin inşa edilmesi ve bu sayede kışın şiddetinden korunmaları için elli bin

³⁷⁶ Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin; *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, s.177-178.

³⁷⁷ BCA, BKKK, 18 99 9 1924. Bazı kaynaklarda bu depremin Dinar'da 7 Ağustos 1925 tarihinde meydana geldiği yazmaktadır. H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 42. Burada belirtilen tarih, bazı resmi internet sayfalarında 17 Ağustos olarak geçmiştir. İkisinin de aynı deprem olması muhtemeldir yada aynı yıl aynı bölgede iki ayrı deprem olmuştur. Ayrıca bu deprem, 2000 yılında meydana gelen Sultandağ depreminin olduğu bölgedir.

³⁷⁸ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 42.

³⁷⁹ Said Selim, "Depremler ve Büyük Felaketler-2", www.xmedya.com.

³⁸⁰ BCA, BKKK, 18 99 9 1924.

bölgedeki bu tehlikeye karşı hükümet yardımıda bulunmaya karar vermiştir. Felaketzedelerin civar köylere yerleştirilmesi, iaşelerinin temin edilmesi için Hilal-i Ahmer Genel Merkezi'nden de yardım istemiştir³⁸⁶. Halk ve hayvanların, civar köylere nakledilmesinde kararlı olan devlet güçlüklerle karşılaşmış, bölgede deprem devam ettiği ve civar köylerin durumu da pek güvenli olmadığı için daha uzak yerlere nakledilmeleri düşünülmüş, fakat nüfus fazla olduğu için bunun da mümkün olmayacağı anlaşılmıştır. Bunun üzerine başka bir tedbir olarak barakalar yapılmasına karar verilmiştir. Bunun için de civar ormanlardan kesilecek kerestelerle yapılacak olan barakalar için usta parası ve çivi vs. ihtiyaçlar için 5000 liraya ihtiyaç duyulmuştur. Dahiliye Vekaleti tarafından, meclise verilen teklifle istenen beş bin liranın verilmesi, Bakanlar Kurulu tarafından görüşülmüş ve bunun mesarif-i gayri melhuze faslından ödenmesi kabul görmüştür. Fakat Maliye Vekaletinden gelen yazıda, gayri melhuze faslında yeterli para olmadığı için buradan karşılanmasının imkansız olduğu bildirilmiş, bunun üzerine verilecek beş bin liranın yeni sene bütçesinden ödenmesine karar verilmiştir³⁸⁷.

1.2.5. 1926 Antalya-Finike Depremi

18 Mart 1926 yılında Antalya, Marmaris, Fethiye, Köyceğiz bölgesinde doğudan batıya doğru otuz iki saniye süren 5.9 şiddetinde bir deprem afeti yaşanmış³⁸⁸, Fethiye'de bir okul binası tamamen yıkılmış, hükümet konağı da oturulamayacak derecede hasar görmüştür. Depremde bu bölgedeki kordon, boydan boya 30 cm. uzunluğunda yarılmış ve mevcut evlerin tümü çatlamıştır. Köyceğiz kaza merkezinde birkaç ev ve dükkan yıkılmış, Karaman nahiyesinde Cumain karyesindeki evlerin bir kısmı harap olmuş, bir kısmı da yıkılmıştır. Dalaman nahiyesinde bina duvarları çatlamış, buradaki telgraphane hasar görmüş ve Marmaris kaza merkezinde ise üç ev kısmen harap olmuştur. Sarsıntılar, günlerce devam etmiş, halk korkudan evlerine girememiştir. Dahiliye Vekaleti, bu bölgeyle ilgilenmiş, hasar tespiti çalışmaları yapmış ve durumu Başbakanlığa bildirmiştir. Buradaki halk için, 300 çadıra ihtiyaç olduğu

³⁸⁶ BCA, BKKK, 18 99 18 1926. Bu deprem için verilen farklı bir tarih de 1 Mart olup, depremin merkezi de Denizli-Honaz olarak verilmiştir. Aynı kaynaktan depremden dolayı 200 evin yıkıldığı da yazılmıştır. Bilgi için bkz. H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 42.

³⁸⁷ CA, BKKK, 18 99 18 1926.

³⁸⁸ Muzaffer Gökman, *50 Yılın Tutanağı 1923-1973*, İstanbul, 1973, s.44.

liraya ihtiyaç duyulmuş³⁸¹, halkın bu ihtiyaçlarına harcanmak üzere Maliye bütçesinin gayri melhuze fashına elli bin lira tahsisat eklenmiştir³⁸².

1.2.3. 1925 Ardahan Depremi

Ardahan'da, 8 Şubat 1925 tarihinde 5.9 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir³⁸³. Bu depremde Ardahan'da 148 kişi ölmüş, 800 hayvan da telef olmuştur. Ardahan'ın Hanak nahiyesinden dört köy tamamen yıkılmış, ve bin nüfuslu bir köy ile 42 köyde önemli derecede hasar meydana gelmiştir. Nahiye dairesi, jandarma karakolu ve okul binası harap olmuş, iki jandarma da hayatını kaybetmiştir. Eksi 25-30 derece soğukta, açıkta kalan halkın barındırılması için de acil tedbirler alınmıştır³⁸⁴. Bu depremde Hilal-i Ahmer Cemiyeti, halka, 1000 battaniye, biner kat fanila ve çamaşır, ilaç sıhhi malzeme dağıtmıştır³⁸⁵.

1.2.4. 1926 Denizli, Tavas, Garbikaraağaç Depremi

2 Mart 1926 tarihinde Denizli'de saat ikiyi on üç geç kırk saniye kadar devam eden şiddetli olarak ve yirmi beş dakika sonra da hafif olarak üç defa deprem olmuş, Denizli ve Tavas'ta meydana gelen bu depremde, Tavas kazasının bitiminde ve Garbikaraağaç sınırında bulunan Gölecik, Fırınlı, Günay ve Çakır köylerinde evler yıkılmıştır. İnsan kaybı az olmakla birlikte hayvan telefı çok olmuş ve köylüler de açıkta kalmıştır. Bu bölgeye biraz daha uzak olan Garbikaraağaç kazasında bile, depremden dolayı, bazı köylerde, evler harap olmuş, insan kaybı olmamışsa da Gedikli çiftliğinde ve bazı köylerde çok hayvan telef olmuştur. Sekiz köyde, 397 ev halkının açıkta kaldığı kazalarda çadır olmaması, mesafenin uzak olması ve kış mevsiminde bulunulması dolayısıyla bölgeye çadır gönderilememiş, bunun için de Dahiliye Vekaleti tarafından, Tavas ve Garbikaraağaç kaymakamlıklarına, felaketzedelerin derhal civar köylere yerleştirilmesi gerektiği bildirilmiştir. Bu depremde 7 kişi ölmüş, 8 kişi de yaralanmıştır. 95 büyük ve küçükbaş hayvan telef olmuştur. Sarsıntılar günlerce ve birbirine saatlerce uzaklıkta bulunan bütün Görenis bölgesinde devam etmiş ve

³⁸¹ BCA, BKKK, 18 99 9 1924.

³⁸² 24 Kanun-ı Sani 1341 tarihli ve 547 numaralı "Afyonkarahisar vilayeti mesabininin tehvini ihtiyacı hakkında kanun" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Devre II, İçtima II, C.3, s.50.

³⁸³ Ahmet Acar, "Türkiye'deki Depremler," *Atatürk Üniversitesinin Kuruluşunun XX. Yıl Armağanı Çeşitli Konular*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1978, s.337.

³⁸⁴ *Cumhuriyet*, 14 Kanun-ı Sani 1341.

³⁸⁵ *Türkiye Kızılây Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s.67

bildirilmiş ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım istenmiştir³⁸⁹. Hilal-i Ahmer Cemiyeti felakete uğrayanlara 15.550 lira ve 450 çadır göndermek suretiyle yardımda bulunmuştur³⁹⁰.

Aynı yıl Muğla'nın Reşadiye nahiyesinde meydana gelen depremde afetzedelere 2000 lira yardım yapılmıştır³⁹¹.

Yardıma muhtaç olan halka, devletin gösterdiği ilgiyi gözardı etmeyen halk, minnet duygularını da ifade etmiştir. Antalya bölgesinde meydana gelen depremden sonra, Dahiliye Vekili'nin Başbakanlığa gönderdiği bir yazıda bu minnet duyguları şöyle ifade edilmiştir³⁹²;

Finike halkının hareket-i arz sebebiyle duçar olduğu alam ve ıstırabatın tehvin ve ihtiyacatının temini için hükümet-i cumhuriyenin ibzal buyurduğu şefkat ve muavenet dolayısıyla sekene-yi beldenin payansız şükranla mesrur ve müteselli olarak hissiyat-i minnetdaranelerini arz ve iblağ eyledikleri mahalinden işar edilmekle arz olumur efendim.

1.2.6. 1928 Kalecik Depremi

8 Ekim 1928 tarihinde Ankara'nın Kalecik kazası köylerinde deprem olmuş, Kızılay buraya 50 çadır ve 5000 lira para göndermiş ve yiyecek yardımında bulunmuştur. Depremi yaşadığı günlerde bu bölge zaten kuraklık yüzünden açlık çekiyordu ve Kızılay'dan yardım alıyordu. Halkın başına felaket üzerine felaket gelmiştir. Yine aynı yıl, Orhaneli kazasının Gökçedağ nahiyesinde ve Kütahya'nın Dağarlı nahiyesinde şiddetli depremler olmuş ve yüzlerce ev yıkılmıştır. Kızılay

³⁸⁹ BCA, BKKK, 18 99 18 1926.

³⁹⁰ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 71. Ayrıca bkz. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin ;Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II, s.178.

³⁹¹ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 72.

³⁹² BCA, BKKK, 18 99 18 1926.

buralara da ancak 50 çadır gönderebilmiştir³⁹³. Ayrıca Gökçedağ nahiyesine 5000, Dağarlı nahiyesine de 3000 lira para yardımı yapılmıştır³⁹⁴.

1.2.7. 1929 Sivas-Suşehri Depremi

18 Mayıs 1929 tarihinde Sivas'ın Suşehri kazasında 6.1 şiddetinde bir deprem olmuştur³⁹⁵. Bu bölgede birden fazla meydana gelen sarsıntılar sonucu 91 köy felakete maruz kalmıştır³⁹⁶.

Bu depremde Suşehrinde 56 kişi ölmüş, 62 kişi de yaralanmıştır. Koyulhisar'da ise 8 kişi ölmüş, 10 kişi de yaralanmıştır³⁹⁷.

Başbakanlığa hemen bildirilen bilgiler sonucu bu depremde Suşehrinde 993 evin tamamen 313 evin de kısmen yıkıldığı ve yine bu bölgedeki Koyulhisar kazasında 364 evin tamamen yıkıldığı anlaşılmıştır³⁹⁸.

Depremden hemen sonra enkaz kaldırma ve iaşe dağıtmaya başlanmış, çok miktarda çadıra ihtiyaç duyulduğu için Hilal-i Ahmer Cemiyeti, deprem afetine maruz kalan Suşehri kazasına 20 bin lira ve 250 çadır; Refahiye'ye 300 lira ve 50 çadır; Reşadiye'ye 1000 lira; Başkale'ye 2000 lira, Şiran'a 500 lira yardım yapmıştır³⁹⁹.

1.2.8. 1934 Bingöl- Çapakçur Depremi

12 Kasım 1934 tarihinde hareketlenmeye başlayan bölgede, 15 Aralık günü 4.9 şiddetinde meydana gelen ana şoktan önce küçük sarsıntılar yaşanmıştır. Özellikle Kos köyünü etkileyen depremde 10 kişi ölmüş, 60 kişi de yaralanmıştır. Kos köyü ve yakınındaki birkaç köy de ağır hasar görmüştür. Çapakçur'da olan bu deprem Bingöl,

³⁹³ Gökçedağ ve Dağarlı da binlerce evin yıkılması ve gönderilen çadır sayısının bu denli az olması bir tezat gibi görünse de İzmir'de yaşanan büyük deprem ve Kalecik depreminden sonra çadır sıkıntısı çekilmiş ancak 50 çadır temin edilebilmiştir. bkz. *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 73.

³⁹⁴ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s.73.

³⁹⁵ www.yayim.meb.gov.tr.

³⁹⁶ *BCA, DV, 030 10 117 818 26.*

³⁹⁷ *BCA, DV, 030 10 117 818 26.*

³⁹⁸ *BCA, DV, 030 10 117 818 26.*

³⁹⁹ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 76

Genç ve Gökdere arasındaki otuz yerleşim biriminde hasara yol açmıştır. Siirt ve Mardin'de de şiddetle hissedilmiş, bazı evlerin camları kırılmıştır⁴⁰⁰.

1.2.9. 1935 Marmara Depremi

1935 yılında Marmara, Erdek, ve civarında meydana gelen 6.7 şiddetindeki bir deprem bu bölgede büyük hasar vermiştir⁴⁰¹. En büyük hasarlar Kapıdağ yarımadası ve Marmara adalarında olmuş, Marmara adalarında bulunan 570 evden 500'ü bu depremde yıkılmıştır⁴⁰². Bu deprem, İstanbul, Edirne ve İzmir illerinde de hissedilmiş, Marmara adasında Gündoğdu, Çınarlı ve Asmalı köyleri tümüyle, Marmara bucak merkezi yer yer yıkılmıştır. Avşa adasında Türkeli köyünde 128 ev, Yiğitler köyünde tüm evler yıkılmıştır. Paşalimanı adasındaki Poyraz, Harmanlı köyleri tamamen, Paşalimanı ve Balıklı köyü kısmen zarar görmüştür. Deprem gündüz olduğu için can kaybı az olmuş, 5 kişi ölmüş, 30 kişi de yaralanmıştır⁴⁰³. Kızılay reisi ve genel müfettişi bizzat felaket bölgesine giderek ihtiyaçları ve yardım işlerini tanzim etmişlerdir. Felaketzedelere yiyecek, giyecek, barındırma yardımlarıyla sıhhi bakım temin edilmiş, çadır gönderilmiştir⁴⁰⁴. Ayrıca Dahiliye Vekaleti'nin araştırmaları sonucu burada yapılacak inşaat için 10.000 liranın valilik emrine verilmesi, gerekli olan iaşe ihtiyacının da Büyük Millet Meclisi tahsisatından verilmek üzere Hilal-i Ahmer tarafından temin edilmesi istenmiştir⁴⁰⁵.

1.2.10. 1935 Kars-Digor Depremi

1 Mayıs 1935 tarihinde Kars'ın Digor ilçesi merkez olmak üzere 50-60 km² çaplı bir çember içindeki bütün köylerin harap olduğu bu deprem, 800 evin yıkılmasına, birçok insan ve hayvanın zarar görmesine neden olmuştur. Kars ilinde hükümet konağının duvarları çatlamış, bazı evlerin de duvarları yıkılmıştır. Tarlalarda geniş kırıklar oluşmuştur. Digor bucağında yıkılan ev sayısı 300- 400'ü bulmuştur.

⁴⁰⁰ H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*,s. 47.

⁴⁰¹ www.netbul.com.

⁴⁰² *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s.84.

⁴⁰³ H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*,s. 48.

⁴⁰⁴ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 84.

⁴⁰⁵ BCA, BKKK, 030 18 01 02 51 2 18.

Köylerde yıkılan ev sayısı da 709 kadardır⁴⁰⁶. Şiddeti 6.7 olan depremde ölü sayısı, kesin olmamakla birlikte 200, yaralı sayısı 500'den fazla olarak tespit edilmiştir⁴⁰⁷. 912 hayvan da telef olmuştur⁴⁰⁸.

1.2.10.1. Bölgeye Yapılan Yardımlar

Askeriyeden çadır alınarak, açıkta kalan halka dağıtılmış, yaralılara yardım için de Erzurum'dan bir operatör, iki sağlık memuru ve çok miktarda sağlık malzemesi gönderilmiştir. Yıkılan evlerin yeniden yapılması için, hükümet gerekli tedbirleri almış, Kızılay, bu iş için yirmi bin lira göndermiştir⁴⁰⁹.

Kars yer sarsıntısı yüzünden evleri yıkılanlara yardım olmak amacıyla Maliye bütçesinin gayri melhuz masraflar tertibinden kırk bin lira verilmesi kararlaştırılmıştır⁴¹⁰. Buraya da Kızılay 24.500 lira, İran Kızılarsları ile Güneş cemiyeti 5000 Fransız frangı, Kahire'de Türk Hayır cemiyeti 100 sterlin, Irak Hilal-i Ahmer cemiyeti de 1000 Türk lirası yardım yapmıştır⁴¹¹.

1. 2.11. 1936 Kiğı Depremi

Kiğı'da 1936 yılında bir deprem olmuş, buradaki yer sarsıntısından zarar gören halk ve memurlara dağıtılmak üzere mesarif-i gayri melbuze faslından 3000 lira tahsis edilmiştir⁴¹². Buraya Kızılay tarafından 2000 lira yardım gönderilmiştir⁴¹³.

1.2.12. 1939 Dikili- Bergama Depremi

22 Eylül 1939 tarihinde Dikili ve Bergama bölgesinde bütün Batı Anadolu bölgesinde hissedilen 7.1 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir⁴¹⁴. Bergama-Dikili

⁴⁰⁶ H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s.49.

⁴⁰⁷ Depremde ölen ve yaralıların sayısı kesin olmamakla birlikte ölü sayısı 83, yaralı sayısı da 81 olarak tespit edilmiştir. Bilgi için bkz. *Aydın Tarihi*, S.18, Mayıs 1935, s. 2. Ayrıca bkz. www.yayim.meb.gov.tr.

⁴⁰⁸ *Aydın Tarihi*, S.18, Mayıs 1935, s. 7.

⁴⁰⁹ *Aydın Tarihi*, S.18, Mayıs 1935, s. 5.

⁴¹⁰ BCA, BKKK, 030 18 01 02 56 52 18.

⁴¹¹ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 85.

⁴¹² BCA, BKKK, 030 18 01 02 60 100 5.

⁴¹³ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 86.

⁴¹⁴ www.yayim.meb.gov.tr.

depreminde Dikili’de 41 kişi ölmüş, 55 kişi yaralanmıştır. Kabakum’da 13 kişi ölmüştür⁴¹⁵.

1.2.12.1. Hasar Gören Yerler ve Yıkılan ve Zarar Gören Bina Sayıları

Bu depremde Bergama’da 4565 evden 215’i hasar görmüş, 30’u da yıkılmıştır. Dikili’de 627 ev tamamen, 316 ev kısmen, 50 ev de oturulamayacak hale gelmiştir. Dikili’nin kumsal düzlüğünde kurulmuş olan bölümü tümüyle ağır hasar görmüş, ancak betonarme yapılmış olan iki hükümet binası yıkılmamıştır. Kayalar üzerine kurulmuş mahallelerde hasar az olmuştur. Dikili’nin yakınında bulunan 250 haneli Bademli köyünde 30 ev yıkılmış, 120 ev de hasar görmüştür. Çandarlı’da 12 ev tamamen yıkılmış, 56 ev de hasara uğramıştır. Aralık ayında olan ikinci depremde 133 ev daha hasara uğramıştır. Depremde zarar görmeyen sadece yarım adanın kayalık kesiminde inşa edilmiş olan göçmen evleri olmuştur. İzmir’den başlayarak 97 km. uzaklıktaki bölgede kırıklar oluşmuş ve buradan sıcak sular fişkırmıştır. Bu bölgede Kabakum’da hiç ev kalmamıştır. Altınova’da 65’i ağır olmak üzere toplam 180 ev hasara uğramıştır⁴¹⁶.

Dikili’de meydana gelen ve büyük zararlara yol açan bu deprem için Kızılay 142.058.57 lira para ayırmıştır⁴¹⁷.

1.2.13. 1939 Tercan Depremi

1939 yılının Kasım ayında Erzincan’ın Tercan ilçesinde bir deprem meydana gelmiş, bu depremde Karakulak bucağı, Hınzari, Agam, Cagam, Kordivan köylerinde, Maraş bucağı ve Sebege köyünde yüzde 95 oranında ağır hasar meydana gelmiş, bu depremde 6 kişi ölmüş, 3 kişi de ağır yaralanmıştır. Bu deprem Aralık depreminin öncü şoku olarak değerlendirilmiştir⁴¹⁸.

⁴¹⁵ H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*,s.53, 55.

⁴¹⁶ H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*,s.53, 55.

⁴¹⁷ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 98

⁴¹⁸ *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1939. Ayrıca bkz. H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*,s. 55.

1.2.14. 1940 Kayseri Depremi

Kayseri'nin Develi kazasında 21 Şubat 1940 tarihinde 5.2 şiddetinde⁴¹⁹ sarsıntı olmuş, bu felakette bütün evleri yıkılan bir köyde 120 kişi hayatını kaybetmiş, 800 hayvan da telef olmuştur. Aynı günlerde Muğla, İzmir, Aydın ve Sivas'ta da sarsıntılar olmuş fakat hasar olmamıştır⁴²⁰. Bu depremden etkilenen Soysal, Sendenmekeköy, Develi, Kulpak, Kizik, Hacılar'ı içine alan bölgede beş yüzden fazla ev yıkılmıştır⁴²¹.

Felakete maruz kalan köylerden ikisinin sızlıklara yakın olması dolayısıyla sıtma yaptığı düşünülerek yapılacak olan yeni inşaatta köy yerlerinin değiştirilmesi ve inşa tarzları konusunda tetkikler yapılması da kararlaştırılmıştır⁴²². Depremden altı ay sonra köy yerleri tespit edilmiş, köylüleri ev yapmaları için de kereste verilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte köylünün kendi evini yapması istenmiş, askerde bulunanların evlerinin de köy imecesi tarafından yapılmıştır⁴²³.

1.2.15. 1940 Yozgat Depremi

13 Nisan 1940 tarihinde 5.6 şiddetinde meydana gelen deprem Ankara, Yozgat, Tokat, Çorum, Zile, Kırşehir ve Sivas'ta hissedilmiş, Yozgat ilinin Mağden ilçesinin Peyik bucağı ile Dedefakıllı, Karamağara, Kanberli, Karapınar ve Karacaalan köylerinin evleri tamamen yıkılmıştır. Üç köyde 4 kişi ölmüş, 14 kişi de yaralanmıştır. Can kaybının az olmasına karşılık hasar çok fazla olmuştur⁴²⁴. Yozgat depreminde toplam 20 kişi ölmüş, 1250 ev de yıkılmıştır⁴²⁵.

Merkez, özellikle deprem bölgesindeki hasat işleriyle uğraşmış, bu işlerin hemen bitirilmesi için tedbirleri almıştır. Özellikle Akdağmadeni'ne orak ve harman makineleri

⁴¹⁹ Afet İşleri Genel Müdürlüğü'den alınan verilerde şiddeti 5.2 olarak verilen depremin şiddeti birçok kaynaktaki 6.7 olarak verilmiştir. Ahmet Acar makalesinde bu depremin 21 şubat 1941 tarihinde olduğunu yazmıştır. Fakat diğer kaynaklara bakılacak olursa deprem bir yıl önce yani 1940 yılında olmuştur. bkz. A. Acar, "Türkiye'deki Depremler", s.340.

⁴²⁰ *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1940.

⁴²¹ *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1940. Bazı kaynaklar bu depremden ölü sayısını 37 olarak vermiştir. Dönemin gazetesinin verdiği sayı kesin olmamakla birlikte abartılı görünmektedir. Ayrıca deprem tarihleri arasında da hemen hepsinde farklı tarihler kullanılmıştır.

⁴²² *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1940.

⁴²³ *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1940.

⁴²⁴ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 66.

⁴²⁵ www.yayim.meb.gov.tr

ile bu işleri düzenlemek üzere iki ziraat uzmanı gönderilmiş, Kızılay da 200 baş çift hayvanı satın alıp bu bölgeye göndermeyi taahhüt etmiştir⁴²⁶.

1.2.16. 1941 Muğla Depremi

23 Mayıs 1941 tarihinde Muğla ve çevresinde 6.0 şiddetinde⁴²⁷ bir deprem meydana gelmiştir. Ölü sayısı iki olarak belirlenen depremde bina hasarı daha fazla olmuştur. Muğla'nın yedi köyünde daha fazla hasar tespit edilmiş, 180 ev tamamen, 202 ev de kısmen yıkılmıştır. buradaki evlerin yeniden inşası ve tamiri için Ziraat Vekilliği, İcra Vekilleri Heyeti'ne, devlet ormanlarından parasız kerestelik ağaç verilmesi konusunda teklifte bulunmuş, 1322,5 metreküp kereste ihtiyacı belirlenen bölgeye bu ağaçların verilmesi kararlaştırılmıştır⁴²⁸.

1.2.17. 1941 Erciş- Van Depremi

10 Eylül 1941 tarihinde Van ilinin Erciş ilçesinde 5.9 şiddetinde meydana gelen depremde ilçenin 36 köyünde 600 ev tamamen yıkılmıştır. Merkezde müdürlük binası, jandarma karakolu ve okul yıkılmıştır. 192 kişi ölmüş, 190 kişi de yaralanmıştır. Ağrı ilinin Tatne ilçesinde 7 ev kısmen yıkılmış, hükümet konağı da hasar görmüştür. Dedeli bucağında 10 ev kısmen yıkılmış, 1 kişi de ölmüştür. Deprem Erzincan, Bitlis, Van, Malazgirt'te de hissedilmiştir⁴²⁹.

1.2.18. 1942 Balıkesir Depremi

1942 yılının sonlarına doğru kuzey Anadolu fayında hareketlilik başlamış, birbirini izleyen sarsıntılar kaydedilmiştir. Bu yıl içinde meydana gelen depremler, ülkeye oldukça zarar vermiştir.

15 Kasım'da 20:05'te 6.1 şiddetinde meydana gelen yer sarsıntısında en çok zarar gören şehir Balıkesir, Balıkesir'de ise Bigadiç nahiyesi ve Sındırgı kazasının Gölcük nahiyesi olmuştur⁴³⁰. Bu deprem İstanbul, Bursa, İzmir, Manisa, Çanakkale,

⁴²⁶ *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1940.

⁴²⁷ www.yayim.meb.gov.tr.

⁴²⁸ CA, BKKK, 030 18 01 02 96 80 9.

⁴²⁹ H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 67.

⁴³⁰ www.yayim.meb.gov.tr

Kocaeli, Bolu, Eskişehir, Kütahya, Simav, Turgutlu, Akhisar, Nazilli, Salihli, Kemalpaşa, Tekirdağ, Bergama'da da hissedilmiştir⁴³¹. Balıkesir'de 7 kişi ölmüş, 6 kişi yaralanmış, 11 hayvan da telef olmuştur. 1262 ev de yıkılmıştır⁴³². Depremden en çok etkilenen Bigadiç'te binaların yüzde 80'i yıkılmış, nüfusun yüzde 7'si ölmüş veya yaralanmıştır⁴³³. Manisa'da da 1 kişi ölmüş, 6 ev yıkılmış, 36 ev de ağır hasar görmüştür⁴³⁴.

1.2.18.1 Bölgeye Yapılan Yardımlar

Deprem dolayısıyla Balıkesir bölgesine Kızılay merkezi tarafından İş bankası vasıtasıyla 2000 lira ve 500 çadır gönderilmiştir⁴³⁵. Ayrıca devlet, Ziraat Vekaleti'nin, felaketzede köylüler için parasız kerestelik ağaç verilmesi teklifine karşılık 24 Ekim 1942 tarihinde kabul edilen kararnameyle köylülere ev, ahır ve samanlıklarını yapmaları için parasız kerestelik ağaç verilmiştir⁴³⁶.

Balıkesir'de Kızılay yardımıyla 100 baraka inşa edilmiştir. Eskişehir milletvekili Emin Sazak da yardımlar konusunda her şeyin Kızılay'a bırakılmamasını, Dahiliye, Sıhhiye ve Ziraat Bakanlıklarından oluşturulan bir heyetin deprem bölgesine gönderilmesini istemiştir. Bu istek hükümetin sosyal görevlerini yerine getiremediği gibi bir anlam verirken, Dahiliye vekili Recep Peker, işin iyi yapılması için tüm vasıtaların kullanılacağı konusunda ve hükümetin genel bünyesinde bu olayla ilgilenileceği şeklinde karşıt bir cevap vermiştir⁴³⁷.

1.2.19. 1944 Gediz Depremi

25 Haziran 1944 tarihinde Gediz'de 6 şiddetinde meydana gelen depremde, 20 kişi ölmüş, 3500 ev de yıkılmıştır. Bolu, Denizli, Manisa, Balıkesir, Kütahya, Afyon, Uşak, Bursa ve İzmit'te de hissedilen bu depremde bazı ev ve kamu yapıları ile

⁴³¹ *Cumhuriyet*, 17 İkinci Teşrin 1942.

⁴³² www.yayim.meb.gov.tr. Ayrıca bkz. *Aynı Tarihi*, S. 109, Aralık, 1942, s.25. 12 Aralık 1942 tarihli *Cumhuriyet Gazetesinde* de Balıkesir'de yıkılan ev sayısı 1075 ev olarak verilmiştir. Bazı kaynaklarda da bu sayı 1144 olarak verilmiştir.

⁴³³ Ahmet Acar, "Türkiye'deki Depremler", s.339.

⁴³⁴ *Cumhuriyet*, 12 Aralık1942. 1942 yılında hemen hemen yakın zamanlarda meydana gelmiş olan depremler, gazetede aynı anda olmuş gibi verilmiştir. Fakat Afet İşleri Genel Müdürlüğü'nden elde ettiğimiz bilgilerle bu depremlerin farklı oldukları anlaşılmaktadır.

⁴³⁵ *Cumhuriyet*, 18 İkinci Teşrin 1942.

⁴³⁶ *BCA, BKKK*, 030 18 01 02 100 97 13.

⁴³⁷ *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1942.

minareler zarar görmüş, Uşak'ta 35 ev tamamen, 35 ev de kısmen yıkılmış⁴³⁸, Gediz'de Kurşunlu Camiinin minaresi yıkılmış, hamamda da çatlaklar görülmüştür⁴³⁹. Çavdarhisar'daki Zeus Roma Tapınağı da önemli derecede zarar gören yerler arasındadır⁴⁴⁰.

1.2.20. 1944 Edremit Körfezi- Ayvalık Depremi

6 ekim 1944 tarihinde Akhisar, Manisa, Tekirdağ ve Gönen'de meydana gelen depremde, Ayvalık'ta 3 mahalle tamamen yıkılmış, resmi daireler ise hasar görmüştür. Gömeç bucağında binaların büyük bir kısmı ve fabrika yıkılmıştır. Ayvalık'ın yıkılan mahallelerinde deniz baskını olmuş, elektrik santrali yıkıldığı için şehir karanlıkta kalmıştır. Rıhtımda yarıklar olmuş ve sular fişkırmıştır. Babakak burnu denize doğru kaymış ve çıkıntı yapmıştır. En fazla hasar Ayvalık, Edremit, Havaş ve Midilli'de olmuş, 30 kişi ölmüş, 5500 ev de yıkılmış ve ya zarar görmüştür. Ağır hasar genellikle 2 veya 3 katlı yapılarda olmuştur. Ayrıca dere kenarında ve molozların üzerine kurulmuş köyler, depremden en çok zarar gören yerler olmuştur⁴⁴¹.

1.2.21. 1945 Adana Depremi

Adana, tarih içinde birçok depremi yaşayan bir şehir olmuştur. Tarihte 526 ve 1259 yıllarında yaşadığı iki depremle şehir yerle bir olmuş, yeniden kurulmuştur. Misis, Anavarza, Karataş ve Tarsus ise bu depremlerde bütünüyle yıkılmıştır⁴⁴². Cumhuriyet döneminin incelediğimiz yılları arasında ise Adana, 1945 yılında yıkıcı bir depreme maruz kalmıştır. Adana, 1947 (10 Aralık) yılında da merkez üssü Reyhan-Misis olan Gaziantep, Hatay ve Diyarbakır'da hissedilen fakat fazla yıkıcı olmayan bir depremi yaşamıştır⁴⁴³.

⁴³⁸ H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 78-79.

⁴³⁹ *Aydın Tarihi*, S. 127, Haziran 1944, s.11.

⁴⁴⁰ H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 78-79.

⁴⁴¹ H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s.79.

⁴⁴² "Adana", *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s.11.

⁴⁴³ "Adana", *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s.51.

20 Mart 1945 tarihinde saat 10:59'da 6.0 şiddetinde⁴⁴⁴ meydana gelen deprem Adana, Ceyhan, Mersin, Tarsus, Misis ve Antakya çevresinde şiddetle hissedilmiş⁴⁴⁵, Kayseri, Niğde, Erzincan ve Ankara'da da daha hafif şiddette kendini hissettirmiştir. 35 saniye süren deprem, şehrin en yüksek kesimi olan Tepebağ'da çok şiddetli hissedilmiş, fakat sadece Misis, Ceyhan ve Kozan'da can ve mal kaybı olmuştur⁴⁴⁶. Halk, deprem korkusundan bağlara taşınmış, geceyi meydanlarda geçirmiştir.

Her deprem sonrası ulaşım da adeta felç olmuş, genelde köprülerde zarar meydana geldiği için ulaşım ve dolayısıyla da yardım çalışmaları aksamıştır. Bu depremde de Misis'teki taş köprü, üç yerinden çatlamış, yıkılmasından korkulduğu için trafiğe kapatılmıştır. Anadolu-Bağdat hattının geçtiği Ceyhan köprüsünün de ayakları oynamış, köprü sol tarafa kaymıştır⁴⁴⁷.

Depremden en çok etkilenen yerlerden biri olan Tepedağ'da 300 bin lira gibi bir meblağla yapılmış olan Gazipaşa okulu kısmen harap olmuş, Misis'te ilkokul binası yıkılmış, Ceyhan'da ise büyük bir taş bina olmasına rağmen ortaokul da hasara uğramıştır. Bu binada bulunan kimya laboratuvarındaki maddelerin patlaması sonucu da yangın çıkmıştır. Eğitim- Öğretim yılının ortasında meydana gelen bu depremle eğitim de durmuştur⁴⁴⁸.

1.2.21.1. Ölü ve Yaralı Sayıları

1945 yılı Mart ayının 20'sinde, Adana'da meydana gelen depremden en çok zarar gören yerler Ceyhan ve Kozan ilçeleri olmuştur. Bu depremde Ceyhan'da 10, Kozan'da 5, Kızılkış köyünde ise 1 kişi ölmüş; Adana'da 9, Ceyhan'da 16'sı ağır 100'ü hafif olmak üzere 116, Kozan'da ise 12 yaralı tespit edilmiştir⁴⁴⁹.

⁴⁴⁴ www.yayim.meb.gov.tr.

⁴⁴⁵ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1945

⁴⁴⁶ H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 80.

⁴⁴⁷ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1945.

⁴⁴⁸ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1945.

⁴⁴⁹ *Cumhuriyet*, 22 Mart 1945.

1.2.21.2. Yıkılan ve Hasar Gören Binalar

Mart ayında Mecliste yapılan toplantıda, dönemin Dahiliye Bakanı Hilmi Duran'ın verdiği demeçte, depremin gündüz olmasının insan kaybını azalttığı, fakat 777 özel, 23 resmi binanın tamamen yıkıldığı ve 2259 özel, 24 resmi binanın ağır hasar gördüğü depremde bina tahribinin çok fazla olduğu ifade edilmiştir⁴⁵⁰. Şehirde hükümet konağı, belediye dairesi, iki hamam ve diğer bazı binalar hasar görmüş, Misis'te 51 ev tamamen yıkılmış, 30 ev de zarar görmüştür. Ceyhan'da 89 ev ve dükkan ve Muradiye camisinin minaresi yıkılmıştır. Buradaki resmi dairelerin hepsi çatlamış, postane kullanılamayacak hale gelmiştir. Ceyhan merkez ve köylerdeki kagir yapıların yüzde 80'i yıkılmış, un ve çırçır fabrikası çökmüştür. Kurd köyü ise depremden sonra meydana gelen kaya düşmeleri sonucu ağır hasara uğramış, tüm evler yıkılmıştır. Müminli'de 15, Zıpkıcı köyünde 30, Baklalı'da 32, Yarımca'da 7, Dağcı'da 25, Şevketli'de 15 ev ve okul, Tatlıkuyu ve Hara'da da taş binalarla eski binalar, tamamen yıkılmıştır⁴⁵¹. Depremlerde kaybolan tarihi eserler arasına giren Horasaniye'deki tarihi kervansaray, cami ve han da bu afette tamamen yıkılmıştır. Bu deprem Ceyhan- Kadirli arasındaki Anavarza Kalesi'nin de kral burcunu yıkmış, burada sular fişkırmıştır⁴⁵².

Belediye deprem dolayısıyla tehlikeli hal alan binaları hemen yıktırıştır. Ceyhan'da hasara uğrayan hapishanedeki mahkumlar da Adana'ya sevk edilmiştir⁴⁵³.

1.2.21.3. Bölgede Yapılan İşler

Depremden sonra, il yöneticileri hükümetten 2000 metreküp kereste, çivi, çimento, demir ve çadır istemiş, Kızılay da 1000 çadır , 5000 lira para ve 10 ton çivi göndermiştir. Depremden hemen sonra binaları tetkik etmek üzere afet bölgesine merkezden bir fen heyeti gönderilmiştir. Tedbirleri yakından incelemek üzere dahiliye bakanı da deprem mahaline gideceğini ifade etmiş ve gönderilen fen heyetinin tetkikatından sonra lazım olacak eşyanın bölgeye gönderileceğini de söylemiştir⁴⁵⁴.

⁴⁵⁰ Dahiliye Bakanı Hilmi Duran'ın Demeci için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VII, Toplantı 2, C.15, s.196.

⁴⁵¹ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1945. Ayrıca bkz. H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 80.

⁴⁵² *Cumhuriyet*, 22 Mart 1945.

⁴⁵³ *Cumhuriyet*, 22 Mart 1945.

⁴⁵⁴ Dahiliye Bakanı Hilmi Duran'ın Demeci için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VII, Toplantı 2, C.15, s.196.

Sadece Ceyhan bölgesinde 2 milyon liralık zarar tespit edilmiş, buraya Toprak Ofisi tarafından 100 çuval un ve 40 çadır gönderilmiştir⁴⁵⁵.

Bu yıl deprem için Kızılay'ın yaptığı yardım miktarı 27.706.35 lira olarak tespit edilmiştir⁴⁵⁶.

1.2.22. 1945 Van Depremi

Van şehri, tarih boyunca şiddetli depremleri yaşayan bir bölgede hala varlığını devam ettirmektedir. Şehirde milattan sonra 1111 yılından günümüze kadar yedi şiddetini aşan 36 deprem meydana gelmiştir⁴⁵⁷. Van şehri 1945 yılının da yedi ayını aralıklarla meydana gelen depremlerle geçirmiştir. Ve bu dönem içerisinde şehirde oturulacak bina kalmamıştır⁴⁵⁸. Ocak ayının 15'inde Van- Muradiye merkezli altı şiddetinde, Mayıs ayının 31'inde Van gölü çevresinde, Temmuz ayının 21 ve 29'unda yedi şiddetinde (bazı kaynaklarda depremin şiddeti 5.8 olarak geçmektedir), yine bu tarihler aralığında Erçiş'te, Kasım ayının 20'sinde ise sekiz şiddetinde depremler kaydedilmiştir⁴⁵⁹. Kasım ayında meydana gelen depremde bir kişi ölmüş, 9 kişi yaralanmış, bir kısım binalar yıkılmış, bir kısmı da oturulamayacak hale gelmiştir⁴⁶⁰. Van'ın Pertek(Pertik) ve Kurubaş köyleri tamamen harabe haline gelmiş, Zivistan köyünde de evler yıkılmıştır⁴⁶¹. 30 Haziran 1945'de başlayan ve 1946'ya kadar devam eden sarsıntılarının ilkinde Van'da iki katlı evlerin tamamı yıkılmış, kasım ayında olan sarsıntıyla da önceki sarsıntılarda az hasar alan yapılar yıkılmış, 2 kişi de ölmüştür. Bütün bu sarsıntılarla Van ili ve köylerinde 2000'den fazla ev yıkılmıştır⁴⁶². Aralık ayında Van şehrinde 9683 kişi açıkta kalmıştır⁴⁶³.

⁴⁵⁵ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1945.

⁴⁵⁶ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 109.

⁴⁵⁷ Metin Tuncel, Sermet Erer, Ümit Sergün, Kemal Göçmen, *24 Kasım 1976 Çaldıran- Muradiye Depremi*, İ.Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978, s.9.

⁴⁵⁸ *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1945.

⁴⁵⁹ M. Tuncel, S. Erer, Ü. Sergün, K. Göçmen, *24 Kasım 1976 Çaldıran- Muradiye Depremi*, s.9.

⁴⁶⁰ *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1945.

⁴⁶¹ *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1945.

⁴⁶² H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 80.

⁴⁶³ *Cumhuriyet*, 21 Aralık 1945.

1.2.22.1. Merkezde Yapılan Çalışmalar

1.2.22.1.1. Avans Verme

Maliye Bakanlığı, Van merkez ilçesi sınırları içinde bölgede önemli zararların meydana geldiğini ve burada oturan memur ve emeklilere acele yardım yapılması gerektiğini öğrenmiş ve 18/07/1944 tarih ve 4623 sayılı kanununun 28'inci maddesi gereğince şayet yüksek makamlar tarafından uygun görüldüğü takdirde Van sınırları içinde bulunup da deprem sonucunda manen ve bedenen zarar gördüğü tespit edilen memur ve hizmetlilere maaş ve ücretlerinin iki katı, emekli ve yetimlere de emekli aylıklarının üç katı tutarında avans verilmesi için başbakanlığa yazarak Bakanlar Kurulu'ndan izin istemiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresindeki memur, hizmetli, emekli ve yetimlere de uygulanacak olan bu karar 30.11.1945 tarihinde Bakanlar Kurulu'nda kabul edilmiştir⁴⁶⁴.

1.2.22.1.2. Vergi Muafiyetinin Sağlanması

Van iline büyük ölçüde zarar veren 20 Kasım 1945 tarihli deprem sonucu bölge halkına yardım maksadıyla vergi muafiyeti sağlanmaya çalışılmış ve bu çerçevede 1949 yılında alınan karar üzerine depremden zarar gören 224 mükellefin vergi borçlarından, ruhsat tezkeresi harcından 956,90 lira, kazanç vergisinden 12.995, 59 lira, iktisadi buhran vergisinden 2657,87 lira, fevkalade zamdan 24181,38 lira, muvazene vergisinden 174,17 lira, hava kuvvetlerine yardım vergisinden 16,63 lira, hayvanlar vergisinden 521, 10 lira, muamele vergisinden 6265,02, veraset ve intikal vergisinden 248,89 lira, fevkalade zamdan 347,45, damga resminden 0,88, para cezasından 15.333,36 lira olmak üzere toplam 63.703,70 lira olan borçlarının silinmesine karar verilmiştir⁴⁶⁵.

1.2.22.2. Bölgeye Yapılan Yardım Çalışmaları

Depremlerden sonra gerekenler Ankara ve Van civarındaki mülki ve askeri makamlarca yapılmıştır⁴⁶⁶. Erzurum'dan 1000 çadır gönderilmiş, Kızılay'ın göndermiş olduğu 35 bin lira ile kereste alınmış ve baraka yapılmıştır. Diyarbakır'dan da kereste

⁴⁶⁴ BCA, BKKK, 030 18 76 286 1945.

⁴⁶⁵ BCA, BKKK, 030 18 01 02 121 85 17.

⁴⁶⁶ Cumhuriyet, 21 Kasım 1945.

ve çivi gönderilmiş, hükümet daireleri için de baraka yapılmıştır. Bitlis'ten para yardımının yanında 1500 kg. ekmek, 15 çadır ve 12 sanatkar gönderilmiştir⁴⁶⁷.

1.2.23. 1945 Buldan Depremi

1945 yılı Aralık ayının 21'inde saat 19:50 ila 20:30 arasında Nazilli, Günay, Tavas, Sarayköy, Ödemiş, Kütahya ve Bursa'da sarsıntılar olmuş, merkezi Buldan ve Sarayköy olan depremde, Buldan'da 7 , köylerinde ise 216 ev yıkılırken; Sarayköy ve iki köyünde 58 ev tamamen yıkılmıştır⁴⁶⁸. Bu deprem Buldan ilçesine bağlı Eldirek, Yenice, Oğuz, Bozalan, Narlıdere, Süleymaniye, Külahal, Derbent, Sayak ve Mahmudiye ile Sarayköy'e bağlı Abdal, Ahmetli ve Tepeköy'de 27 Şubat 1946'ya kadar süren bir dizi art sarsıntıya neden olmuştur. Bu süre içerisinde yaklaşık 400 ev yıkılmış, 190 kişi da yaşamını yitirmiştir⁴⁶⁹.

Buldan belediyesi depremde en çok zarar gören Eldirek ve Yenice köylerine geçici barınaklar yapılması için iki kamyon kereste, çivi ve örtülük teneke göndermiştir. Kızılay'dan çadır istenmiş, bunlar gelinceye kadar da halkın barınması için saz barakalar yaptırılmıştır⁴⁷⁰.

Resmi binalar için de Bayındırlık Bakanlığı bütçesine konan 370.000 liralık ek ödenekle yıkılan ve hasar gören resmi binaların yeniden yapılması ve her türlü giderlerinin karşılanması sağlanmıştır. Bu ödenek ise Maliye ve Bayındırlık Bakanlıkları tarafından tespit edilecek hizmetlerin yerine getirilmesi için Kızılay Derneği'ne verilecektir⁴⁷¹.

1.2.24. 1946 Ilgın- Argıthan Depremi

21 Şubat 1946 tarihinde Akşehir'in doğusunda bulunan Argıthan, Çavuşçu ve Turşunlu'da bir deprem meydana gelmiştir. Argıthan'da 90 evin tamamen yıkıldığı 250 evin ise oturulamayacak derecede hasar gördüğü depremde, Ilgın'da 24, Doğanhisar'da

⁴⁶⁷ Cumhuriyet, 23 Kasım 1945.

⁴⁶⁸ Cumhuriyet, 25 Aralık 1945.

⁴⁶⁹ H. Eyidoğan, Z. Utku, U. Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 81.

⁴⁷⁰ Cumhuriyet, 25 Aralık 1945

⁴⁷¹ BCA, BKKK, 030 18 01 02 109 74 16.

2, Kacas köyünde 2, Azmi köyünde 5, Erdoğan köyünde ise 63 evin hasar görmesine neden olmuştur. Bu depremde 12 kişi hayatını kaybetmiş, 9 kişi de yaralanmıştır⁴⁷².

1.2.25. 1946 Muş- Varto Depremi

1946 yılı 31 Mayıs'ta da Varto ve Hınıs'ta deprem afeti yaşanmış, bu depremde 839 kişi hayatını kaybetmiş, 349 kişi de yaralanmış, bu tarihten Haziran ayına kadar olan sarsıntılarda 1991 ev yıkılmıştır⁴⁷³. Hükümet, bu depremde Varto'ya 350 bin lira yardımda bulunmuş, tamamen yıkılan binaların inşası için kereste temin etmiş ve dağıtmıştır. Fakat bütün bunlara rağmen, ilçede hasarın yine il idare heyetince yüzde yüz bulunması ve halkın hala çok mağdur durumda olması gerekçesiyle, kaymakam başkanlığında mal müdürü, tahrirat katibi, hükümet tabibinin katılımıyla ilçe idare kurulu toplanmış ve 1947 yılı Aralık ayının 13'ünde, bu bölgede 71 köyde 1140 mükellefin 1941-1946 yıllarına ait yol vergisinden 18543 lira 51 kuruş, arazi vergisinden 1158 mükellefin 4578 lira 83 kuruş, bina vergisinden 146 mükellefin 519 lira 9 kuruş, buhran vergisinden 146 mükellefin 158 lira 29 kuruş, müdafaa vergisinden 146 mükellefin 158 lira 29 kuruş, yani toplam 3136 mükellefin 23.958 lira 1 kuruş olan vergilerinin silinmesinin gerekliliğine karar vermiş, bu durum Muş Valiliği'nin de yazısıyla İçişleri Bakanlığı'na sunulmuştur. İçişleri Bakanlığı'nca da kabul gören bu teklif, yine aynı bakanlık tarafından Başbakanlığa yazılarak bu konu için Bakanlar Kurulu kararı kabul edilmesi istenmiş, Maliye Bakanlığı'na da sunulan bu teklif, 22 Mart 1948 tarihinde Bakanlar Kurulu'nda görüşülmüş ve mahalli idare kurulunun yazısında belirtilen miktarıyla adı geçen vergilerin silinmesine karar verilmiş, ve bu karar gerekenin yapılması amacıyla İçişleri, Maliye Bakanlığı ve Sayıştay başkanlığına bildirilmiştir⁴⁷⁴. Muş- Varto, Karlıova, Akşehir, Iğın'da yaşanan deprem afetleri dolayısıyla, Kızılay felaketzedelere toplam 99.664 liralık yardım yapmıştır⁴⁷⁵.

Deprem bölgelerinde resmi binalar da yıkılmış, bu bölgedeki resmi işlerin ve hizmetlerin aksamaması için resmi binaların derhal yapılması ve tamir edilmesi gerekmektedir. Bayındırlık Bakanlığı zelzele bölgelerinde yapılacak işler ve yardımlar

⁴⁷² H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 82.

⁴⁷³ H. Eyidoğan, Z. Utku, U.Güçlü, E. Değirmenci; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, s. 82 ya da bkz. www.biltek.tubitak.gov.tr.

⁴⁷⁴ BCA, BKKK, 030 18 01 02 76 841 2.

⁴⁷⁵ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 111.

için her yıl ödenek ayırmış, 1946 yılında ise resmi binalar yapma ve her türlü giderlerini karşılamak için 200.000 lira, yardımlar için de 300.000 lira ek ödenek koymuştur. Bu paranın ise Maliye ve Bayındırlık Bakanlıkları tarafından verilecek talimatlar çerçevesinde gösterilen hizmetlere harcanmak üzere Kızılay Derneği'ne verilmesine karar verilmiştir⁴⁷⁶.

1.2.26. 1947 Ağrı Depremi

1947 yılında Ağrı ilinin Tahir, Cicikan ve Sarıköy köylerinde deprem meydana gelmiş, kayıtlarda tespit edemediğimiz bu deprem, tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece bu köylerde tahribat yapmıştır. Tahir köyünde 28 ev oturulamayacak derecede harap olmuş, Cicikan'da 2, Sarıköy'de ise 5 ev tamamen yıkılmıştır.

Yıkılan ve harap olan evler için tarım bakanlığı başbakanlıktan 200 metreküp keresteliğe yetecek kadar ağacın parasız olarak verilmesini istemiş, 25 Aralık 1947 tarihinde Bakanlar kurulunun verdiği karar üzerine Ağrı ilinin Tahir, Cicikan ve Sarıköy köylerinde meydana gelen depremde evleri yıkılan ve oturulamayacak derecede hasar gören muhtaç köylülere devlet ormanlarından parasız olarak 200 metreküp keresteliğe yetecek kadar ağaç verilmesine karar verilmiştir⁴⁷⁷.

Erzurum, Ağrı ve Adana'da meydana gelen depremlerden zarar görenlere Kızılay 23.000 lira para, çadır, çamaşır, ilaç ve inşaat malzemesi yardımıyla bulunmuştur. Erzurum- Pasinler ilçesinin Velibaba Bucağı'nda meydana gelen depremde evleri yıkılan muhtaç köylülere devlet ormanlarından parasız olarak 270 metreküp kerestelik ağaç verilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁷⁸.

⁴⁷⁶ BCA, BKKK, 030 18 01 02 112 75 1.

⁴⁷⁷ BCA, BKKK, 030 18 1 46 72 1947

⁴⁷⁸ BCA, BKKK, 030 18 01 115 75 8.

İKİNCİ BÖLÜM

1. CUMHURİYET DÖNEMİNDE MEYDANA GELEN SEL AFETLERİ

Cumhuriyet döneminde, seylab ifadesiyle kullanılan sel veya su baskını, her zaman yaşanması mümkün doğal olaylar arasındadır. Aşırı yağışların akarsu, göl, dere ve çayları olabileceğinden fazla doldurarak, bu suların kenarına kurulmuş yerleşim bölgelerine ve tarım alanlarına zarar vermesiyle afet haline gelebilen sel, tarih içinde bir çok kez ülkemize zarar vermiştir. İklim ve meteorolojik şartlar gereği, su baskını olaylarına maruz kalan ülkemizde, aşırı yağışlarla birlikte akarsuların zaman zaman meydana getirdikleri taşkınların etkisiyle geniş alanlar su altında kalmış, devlet bu yüzden de hemen her yıl maddi ve manevi zararlara uğramıştır.

Tabii afet kapsamına aldığımız diğer olaylar (deprem, kuraklık, dolu, hastalık vs.) gibi sel yada su baskını dediğimiz olayın tabii bir afet olup olmadığı konusunda çeşitli tartışmalar vardır. Bilindiği üzere, bir olaya afet denilebilmesi için, o olayın önceden bilinmemesi, meydana geldiği bölgede büyük yıkımlar ve zararlar vermesi ölçütü alınmıştır. Tabii afet kavramı da, meydana gelen büyük yıkım ve zararın, tamamen tabii, tabiat kaynaklı olmasıyla açıklanabilir. Her ne kadar sel, tabii olaylar etkisiyle gerçekleşiyorsa da suni etkenlerle de afet kapsamına girmektedir. Taşkın sahalarında başka amaçlarla yapılmış olan tesisler ve inşaatlar, taşkınların şiddetini artırmakta ve tahrip sahasını genişletmektedir. Ayrıca sel olaylarını afet kapsamından çıkarabilecek bir diğer özellik, artık günümüzde rasat merkezleriyle önceden bilinebilmesidir. Bu özelliğiyle de tamamen tabii kaynaklı olan depremden ayrılmaktadır. Sel çeşitleri, sellerin oluşum süreçleri ve yerlerinin saptanması ile önceden bilinebilecek taşkın olayları zamanında alınacak tedbirlerle önlenilecek ve dolayısıyla da afet kavramı dışında da tutulabilecektir. Gelişmiş ülkelerde, geliştirilen teknolojiyle alınan bazı tedbirlerle sel olayları, kısmen önlenilmektedir. Fakat sel olayı, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde hala büyük tehlike arz etmekte, insan kayıplarına ve büyük maddi zararlara sebep olabilmektedir.

1.1. Of ve Sürmene Sel Felaketi (1929)

5-8 Temmuz 1929 tarihinde Of ve Sürmene’de sel afeti yaşanmış, arkasından gelen heyelanla birlikte 146 kişi hayatını kaybetmiştir⁴⁷⁹. Bu sel afeti ve arkasından gelen heyelan afeti sonucunda 2000 ev yıkılmış ve bu 2000 evde 12.000 nüfus açığa ve tehlikede kalmıştır. Bu nüfus hemen Maçka ve Bayburt kazalarına sevk edilmiş ve buralarda iskan edilmiştir. Of ve Sürmene’den buralara gelen halkın buraya yerleşmesi işi ancak 1933 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla uygun bulunmuş ve onaylanmıştır⁴⁸⁰. Felaketzedeler, sadece burada iskan edilmemiş, Erzurum’a bağlı Tercan kazasının Pülk köyüne de 177 nüfus yerleştirilmiştir. Hatta buraya gelenlerin, 1935 yılında Bakanlar Kurulu’nca alınan bir kararla temelli olarak yerleşmeleri sağlanmıştır⁴⁸¹.

1.2. Adana Sel Felaketi (1936)

1936 yılının en büyük felaketi Adana’yı su altında bırakan Seyhan nehrinin taşmasıdır. Günlerce aralıksız olarak yağın yağmurlar sonucu, Seyhan nehri, normal seviyesinden 5.57 cm. yükselmiştir. Yükselen sular, halkı kurtarmak için yapılan çalışmaları sonuçsuz bırakmış, yetmiş aileye, araç bulunamadığı için yardım yapılamamıştır. Adana ilinin üçte ikisi sular altında kalmış, sular altında kalan ve evleri yıkılan insan sayısı da 30.000 olarak tespit edilmiştir⁴⁸². Bu afetten en fazla Karşıyaka mahallesi ve ilin güneyindeki mahalleler zarar görmüş, buralarda 50 kişi hayatını kaybetmiş, 1000 kadar hayvan boğulmuş, 1800’den fazla ev de yıkılmıştır. Seller bu bölgede bulunan Büyük Çakit ve Saimbeyli köprüsünü yıkmıştır. Evleri su altında kalan vatandaşlardan dört bin kişisi camilere, hanlara ve büyük binalara yerleştirilmiştir⁴⁸³.

Valilik, Belediye ve Kızılay kurumu afetten hemen sonra çalışmalara başlamış, fakat, afetin ilk günlerinde halka yardım götürmenin imkanını bulamamıştır. Nehir kenarındaki binalar çatlamış, belediye tehlikeli bulunduğu binaları yıktırmıştır⁴⁸⁴.

⁴⁷⁹ Nuray Köken, “Doğu Karadeniz Bölgesinde Oluşan Taşkın ve Heyelanlara Meteorolojik ve Hidrolojik Açıdan Bakış”, *Trabzon ve Yöresi 20 Haziran 1990 Sel Felaketi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 22-24 Kasım 1990, Trabzon, s.87.

⁴⁸⁰ BCA, BKKK, 030 18 01 02 36 39 1.

⁴⁸¹ BCA, BKKK, 030 18 01 02 57 66 5.

⁴⁸² *Aydın Tarihi*, S. 37, İlkkanun 1936, s. 4.

⁴⁸³ *Aydın Tarihi*, S. 37, İlkkanun 1936, s. 6.

⁴⁸⁴ *Aydın Tarihi*, S. 37, İlkkanun 1936, s. 7.

Bu felaket karşısında Atatürk, afetzedelere 10.000 lira bağışta bulunmuştur. Kızılay da, Adana'ya ilk yardım olarak 5000 lira ile 3000 çadır, yiyecek ve giyecek maddeleriyle sağlık malzemesi götürmüştür⁴⁸⁵. Osmanîye Halk Partisi teşkilatı, afetzedelere yardım için 10 ton kömür, 30 ton odun göndermiş, Adana'daki halk da 9.000 lira yardım toplamıştır. Şehirdeki İsmet İnönü Kız Enstitüsü atölye haline getirilmiş, dikiş makineleri temin edilmiş ve gönüllü bayanlar tarafından, fabrikalardan gönderilen bezlerle çamaşır ve elbise dikilmiştir⁴⁸⁶.

1. 3. Konya Sel Felaketi (1937)

1937 yılının Ocak ayında Konya'da meydana gelen sel olayında 37 ev tamamen, 35 ev de kısmen yıkılmıştır. Bu afet sonucunda ciddi hasarlar olmuş, 73.000 lira zarar tespit edilmiştir⁴⁸⁷. Kızılay tarafından felaketzedelere bir miktar yardım yapılmıştır⁴⁸⁸.

1. 4. Gediz Sel Felaketi (1938)

Aşırı yağıştan kaynaklanan sel afetleri özellikle köprülere zarar vermiş, dolayısıyla ulaşımı engellemiştir. 1938 yılının Şubat ayında aralıksız yağın yağmurlar sonucu, Gediz, Bakırçay, Irlamazçay ve Menderes taşmış, Gediz çayının suları Menemen ve Manisa ovasını tamamen kaplamıştır. Bazı köyler ve bağlar sular altında kalmış, köyler arası ulaşım da sular yüzünden kapanmıştır. Kasaba ile Çobanisa arasındaki Irlamazçayı büyük köprüye de zarar vermiştir. Sular bütün köprülerde hatların üzerine çıkmış, İzmir'den gönderilen ameleler ile katar hattı tamir edilmiştir⁴⁸⁹.

1. 5. Ankara Sel Felaketi (1938)

Ekim ayında Ankara'da yağın yağmurlar, sele dönüşmüş ve Ankara-Haymana arasında ve İkizce nahiyesi civarında bir sene önce yaptırılan köprü ile Sarıgöl köprülerini yıkmış, Dereköy köprüsü ile Topaklı köprülerini de tamir gerektirecek tehlikeli bir hale getirmiştir. Bu köprülerden geçilemez olmuş, durum hemen Başbakanlığa ve Nafia Vekaleti'ne bildirilmiştir. Sel, Ankara'da çok fazla tahribat

⁴⁸⁵ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 86

⁴⁸⁶ *Aydın Tarihi*, S. 37, İlkkanun 1936, s. 8-9.

⁴⁸⁷ *Aydın Tarihi*, S.49, İkinci Kanun 1938, s. 2.

⁴⁸⁸ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 90.

⁴⁸⁹ *Aydın Tarihi*, S. 51, Şubat, 1938, s. 1-2.

bir kat daha artırmaktadır. Temmuz ayında Ankara'ya düşen yağmurlar da doluyla birlikte yağarak, bölgeye geniş çapta zararlar vermiştir. Ankara'nın kaza ve köylerindeki hasar durumu valilik tarafından derhal başbakanlığa sunulmuş, buna göre Polatlı kazasının Kocaali, Yıldızeli köyleriyle Avadan çiftliği arazisinde 65, Kocahacılı'da 43 hektar arazideki mahsul harap olmuş, Haymana kazasının Ücret köyünde 200 hektar hububatın yüzde 75'i, 50 hektar bağın yüzde 100'ü ve Kötek köyünde 100 hektar hububatın yüzde 75'i zarar görmüştür. Çubuk kazasının Okçular, Yayla, Kışlacık, Çavundurba, Kuruçay, Çam ve Uzunlar köylerindeki hububat da önemli derecede zarar görmüştür. Etimesgut nahiyesinin Saraycık ve Peçenek köylerinin beş dönüm arazisi tahrip olmuş, Zir nahiyesine bağlı Zirpeçenek köyü mahsulü de yüzde 50 oranında zarar görmüştür. Kalecik kazasında sele dönüşen yağmur ve dolu yüzünden Solakyurt, Pohrenk, Ağaylı, Yeniceli, Hasayaz, Elecik çiftliği ile Akçataş, Karahüyük ve Karacakaya köyleri mezruatında da yüzde 50 oranında zarar görmüştür⁴⁹¹.

1. 6. Niğde Sel Felaketi (1938)

1938 yılı Ağustos ayında Niğde ilinde de meydana gelen su baskını olaylarında büyük tahribat olmuştur. Sadece Aktaş köyünde üç kadın ve iki çocuk boğulmuş, bunun haricinde ölen olmamış, fakat Niğde merkez kazası ile Ovacık, Kiçağaç, Uluğal, Güllüce, Veli, İsa, Sazlıca, Aktak, eski ve yeni Gümüş ve Dikilitaş köylerinde 150'ye yakın ev yıkılmış, Bor kazasında da 100 ev yıkılmış, Ulukışla'da da 50 ev de su altında

⁴⁹⁰ BCA, DV, 030 10 118 825 35.

⁴⁹¹ BCA, DV, 030 10 118 825 26.

kalmıştır⁴⁹². Ağustos ayında yağın yağmurlar, Niğde'deki istasyondan geçen dereye 200 m. genişliğinde ırmak haline gelerek, bağ ve bağ evlerini hatta köprüleri götürmüştür. Bor kazasında da Kemerhisar köprüsü bu yüzden yıkılmış, buradaki bağ ve bahçeler de tahrip olmuştur. Halk, hayatlarını kurtarmak için ağaçlara çıkmıştır. Tüm bu yerlerde 150.000 liradan fazla zarar tespit edilmiş, bununla birlikte tohumluk ve yemeklik hububatların da tahrip olması dolayısıyla önce bunlara ihtiyaç duyulmuş, bunların tespitine çalışılmıştır. Bu afetten hemen sonra Niğde Valisi, ekmeksiz ve yiyeceksiz kalan felaketzedeler için imdat ve yardım komitesi kurmuştur. Bor ve Ulukışla kaymakamlarına da bildirerek faaliyete geçmelerini sağlamıştır. Aksaray ve Nevşehir Kızılayları da yardım için harekete geçmiştir. Dahiliye Vekaleti de başbakanlığı sürekli bilgilendirmiş, ilgili bakanlıklardan da yardım istenmiştir⁴⁹³.

1. 7. Bursa Sel Felaketi (1939)

1939 yılı Türkiye için felaketler yılı olmuştur. Bu felaketlerden biri de Mustafakemalpaşa'da meydana gelen sel afetidir. Bu felakette 25 kişi hayatını kaybetmiş ve sel bölgesinde büyük tahribat meydana gelmiştir⁴⁹⁴. 50 km. uzunluğundaki Karacabey ovasını tamamen sular kaplamış, sular köprüleri bile aşmıştır. Yeşilirmak nehriyle birlikte Cıngardere, karadere, cambazlı, Simav ve apolyond gölü de taşmıştır. Buna karşılık halk klasik korunma yöntemlerini kullanarak, damların üzerine çıkarak kendilerini sulardan kurtarmaya çalışmıştır⁴⁹⁵. Kirmasti'de 200 ev sular altında kalmış, 160 ev ağır, 300-400 ev de hafif hasar görmüştür. Karacabey'de 150.000, Kirmasti'de ise 100.000 dönüm arazi sular altında kalmıştır. Bursa milletvekili Muhiddin Pars, Erzincan felaketzedelerine yardım için hazırlanan kanun teklifinde, Bursa'daki sel felaketzedelerine de yardım yapılması gerektiğini ifade etmiştir⁴⁹⁶.

Felaket, yalnız Bursa'da olmayıp Çanakkale'nin Lapseki kazasında da büyük tahribat yapmış, burada halkın geçim kaynağı olan ve yılda bir buçuk, iki milyon liralık üzüm üreten bağlar tamamen mahvolmuştur. Çanakkale'nin Lapseki kazasına da bu

⁴⁹² BCA, DV, 030 10 118 825 26.

⁴⁹³ BCA, DV, 030 10 118 825 26. Ayrıca bkz. *Aydın Tarihi*, S. 57, Ağustos 1938, s.9.

⁴⁹⁴ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 94.

⁴⁹⁵ *Cumhuriyet*, 31 Birinci Kanun 1939.

⁴⁹⁶ Bursa Milletvekili Muhiddin Baha Pars'ın meclisteki konuşmaları için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VI, İçtima 1, C. 6, s. 69.

yüzden yardım yapılması ve burada sel afeti, her yıl tehlike olduğu için devletin bir çalışma yaptırılması istenmiştir⁴⁹⁷.

Sel felaketzedeleri için tedbirler alınmış, Gemlik, Mudanya ve Çekirge'den kamyonlarla köylere sandal getirilmiş, jandarma kuvvetleri halkı bu sandallarla alarak yüksek yerlere nakletmişlerdir. Ayrıca valilik, Balıkesir askeri kumandanlığından da istihkam, tomboz ve ışıldak bölüklerinin sel bölgesine gönderilmesini istemiştir. Bursa'da bulunan tüm çadır ve kurtarma araçları derhal sel bölgesine gönderilmiştir⁴⁹⁸. Kızılay, sel felaketine uğrayanlara ilk ve acil yardım olmak üzere 50.000 lira ve ekmeğe göndermiş, mahalli teşkilatı tarafından kurulan komite aracılığıyla da 4000 kişinin iâşesi ve giyecekleri karşılanmıştır⁴⁹⁹. Milli yardım komitesi, Bursa'ya on kamyonla 10.000 kg. ekmeğe, 100 çuval un, zeytin ve 2760 parça giyecek eşya ile çadır göndermiştir⁵⁰⁰.

1. 8. İzmir Sel Felaketi (1939)

30.12.1939'da şiddetli yağın yağmurlardan dolayı Ödemiş'in Birgi çayı taşmış ve Bozdağ'a giden yolun 100 m.lik bir kısmı yıkılmış, akıntı Birgi nahiyesinde hükümet arkasından ve belediye önünden itibaren 1 m. derinlikte çay haline gelmiştir. İnsan ve hayvan kaybının olmadığı bu taşkında maddi hasarlar oluşmuştur⁵⁰¹.

Ayrıca 01.01.1940 günü İzmir valiliği tarafından çekilen bir telgrafta 31.12.1939 gününde yağın yağmurlarda Ödemiş-Adağı'de yolunun geçilmez bir hale geldiği bu yüzden tütün nakliyatının durduğu, Bergama ovasının tamamen sular altında kaldığı birçok köylerde ulaşım ve telefon haberleşmesinin kesildiği, Bergama ve köylerinde bina ve arazilerinde çokça zarar olduğu, Bakır çayının taşmasından dolayı Dikili'nin Hanımçiftliği'nden, Pamuktepe, Demirtaş ve Bano çiftliği arazisini tamamen suların istila ettiği ve Çandarlı ile ulaşımın kesildiği bildirilmiştir⁵⁰².

⁴⁹⁷ Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Etili'nin meclisteki konuşmaları için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VI, İçtima 1, C.6, s. 70.

⁴⁹⁸ *Cumhuriyet*, 31 Birinci Kanun 1939.

⁴⁹⁹ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 94.

⁵⁰⁰ *Cumhuriyet*, 31 Birinci Kanun 1939.

⁵⁰¹ *BCA, BKKK*, 030 18 121 770 2.

⁵⁰² *BCA, BKKK*, 030 18 121 770 2.

İzmir ili, 1939 yılı içerisinde çok sayıda sel afetine maruz kalmıştır. Bu afetlerde toplam 6455 ağaç, 1050 hektar ve 1500 dönümlük hububat mahvolmuştur⁵⁰³.

Devamlı yağmurlar sebebiyle Gediz ve Küçük Menderes'in suları yükselmiş⁵⁰⁴, Torbalı, Tire ve Bayındır kazalarının arazilerinin bir kısmı da sular altında kalarak maddi zararlara sebep olmuştur⁵⁰⁵.

1. 9. Sakarya Sel Felaketi (1939)

30 Aralık 1939 tarihinde saat 23:00'da Sakarya nehri kabarmış, civarındaki Karaaliler, Güneşler, Karagöz, Tosbek, Trabzonlar, Beşerenler, Süleymanbey, Komurluk, Domuztepe köyleriyle Söğütlü, Kurudil köyleri kısmen su altında kalmıştır. Evleri oturulamaz hale gelen köylüler diğer köylere nakledilmiştir. Taşkının şiddeti Sakarya köprüsü üzerinden aşmasıyla daha iyi anlaşılmaktadır. Hendek- Adapazarı arasındaki ulaşım durmuştur. Şehirde on mahalleyi su basmış, mevcut olan sandallar yetmediği için İzmit'ten yardım istenmiştir. Bunun üzerine sekiz sandal, bir bahriye müfrezesi ve bir çok görevli Sakarya'ya gönderilmiştir⁵⁰⁶.

1. 10. Manisa Sel Felaketi (1939)

Manisa şehrinde günlerce devam eden yağmurlar sonucunda Manisa Ovası'ndan geçen Gediz, Nif ve Kum çayları 1322 senesinden beri görülmemiş bir şekilde taşmış ve ova köylerini su basmıştır. Merkez kaza köyleri ve Akhisar, Turgutlu ve Salihli ova köylerinde mahsur kalan halk için İzmir'den kayık ve yardım ekipleri gönderilmiş, gerekli tedbirler alınmıştır. Suyun taşması ulaşım da zarar vermiş, Afyon, Bandırma ve İzmir tren hatları bozulmuş, dolayısıyla trenle ulaşım durmuştur. Akhisar, Manisa ve Demirci- Salihli arasındaki yollarda da tahribat olduğu için bu yollardaki seferler de durmuştur. Bölgede su istilasına maruz kalan yerlerde köy ve bağlardaki evler kısmen yada tamamen yıkılmıştır⁵⁰⁷.

⁵⁰³ BCA, DV, 030 10 117 818 10.

⁵⁰⁴ Cumhuriyet, 15 Birinci Kanun 1940.

⁵⁰⁵ Cumhuriyet, 16 Birinci Kanun 1940.

⁵⁰⁶ BCA, BÖKMK, 030 01 121 770 5.

⁵⁰⁷ BCA, BÖKMK, 030 01 121 770 5.

1. 11. Eskişehir Sel Felaketi (1940)

1940 yılında, Eskişehir’de Porsuk suyunun taşmasıyla meydana gelen sel afetinde bazı evler çökmüş, afet insanları gece yakaladığı için kurtarma işleri sabah başlamış, kayıklarla tahliye işleri yapılmıştır. Gazoz fabrikası, gazoz deposu, otomobil garajı, eski salhane binası ve bir çok ev tamamen yıkılmıştır. Afetin bilançosu yarım milyondan fazla olarak tespit edilmiştir⁵⁰⁸.

1. 12. Edirne Sel Felaketi (1940)

Trakya’da Ergene nehrinin aylarca devam eden taşkın durumu, havanın lodosa çevirmesiyle bütün nehirlerin taşmasının önüne geçilemeyeceği endişesini doğurmuştur⁵⁰⁹. 1940 yılı nehirlerin yağmurlarla beslenerek coştığı bir yıl olmuştur. Bu endişe çok geçmeden gerçeğe dönüşmüş, felaket Edirne’de 174 evin tamamen, 164 evin kısmen harap olmasına 1248 kişinin de selden zarar görmesine neden olmuştur⁵¹⁰. Ayrıca geniş tarım alanları da zarar görmüştür. Dönemin gazeteleri 30-40 yıldan beri böyle bir felaketin görülmediğini yazmıştır.

1. 13. Amasya Sel Felaketi (1940)

Amasya şehrinde şehrin ortasından geçen Yeşilırmak nehri, aralıksız yağın yağmur ve eriyen kar sularının etkisiyle 60 yıldan beri görülmemiş bir şekilde 5 m. yükselerek taşmış, merkeze bağlı köyler tamamen, şehir ise köprülerin kapanması yüzünden kısmen sular altında kalmıştır. Amasya’ya 25 km. mesafede bulunan yaklaşık 15 köy ile yüzlerce bağ ve bahçe su baskınına maruz kalmıştır. Aynı bölgedeki Tersanakan ırmağı da taşarak felaketin boyutunu artırmıştır. Halk, ağaçlara çıkarak korunmaya çalışmıştır.⁵¹¹ Evlerin alt katları, birçok buğday ambarları ve un fabrikaları su altında kalmış ve buna bağlı olarak da şehirde ekmek buhranı başlamıştır. Hükümet

⁵⁰⁸ *Cumhuriyet*, 9 Mart 1940.

⁵⁰⁹ *Cumhuriyet*, 13 Mart 1940.

⁵¹⁰ *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1940.

⁵¹¹ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1940. Amasya şehrindeki Yeşilırmak nehrinin iki sahilini birleştiren ve Selçuklular devrinde inşa edilmiş olan beş gözlü kargir köprüsünün gözlerinin kapanmasına çok az kaldığı ve eğer bu gözler tam kapanırsa şehrin çok daha büyük bir felakete maruz kalacağı yazılmıştır.

daireleri boşaltılmış, evler ve dükkanlar tahliye edilmiştir⁵¹². Sel olayları yüzünden Gümüşhacıköy'e bağlı Çiftçioğlu köyünün de yeri değiştirilmiştir⁵¹³.

Sel felaketi, Amasya şehrinde 25'ten fazla köy ve şehirde 10 mahalleyi harap etmiş, 15 bin dönüm araziye sular altında bırakmıştır. Ölü sayısı hakkında bilgi bulunamazken, 60 kişinin kurtarıldığı ifade edilmiştir⁵¹⁴.

1.14. Adana Sel Felaketi (1940)

1940 yılında Ceyhan nehrinin taşması sonucu da Kısık, Keli, Macidiye köylerini su basmış, sel, insan ve hayvanlara zarar vermemiş, fakat Kısık Keli köyü önünde buğday kuyularında bulunan buğdayları ıslatmak suretiyle buraya zarar vermiştir⁵¹⁵.

1. 15. Tokat Sel Felaketi (1940)

Kelkit ve Yeşilırmak nehirlerinin taşması Tokat şehrinin Erbaa ilçesinde de kasaba ve köylerin sular altında kalmasına neden olmuştur. Bu bölgede Boğazkesen mevkiinde birleşen bu iki nehir, yakınındaki ovaları göl haline getirmiştir. 2800'ü tarım alanı olmak üzere 7300 dekar alanı sular istila etmiştir. Yeşilırmak tuğyanı yüzünden Samsun-Sivas demiryolu ve karayolları üzerinde ulaşım durmuştur⁵¹⁶. Sel afetine uğrayan halk çevre köylere ve Kızılay çadırlarına yerleştirilmiş ve halka yine Kızılay tarafından ekmek, şeker, gaz ve peksimet dağıtılmış, temin edilen kayıklarla evlerden eşya çıkarılması ve köylülerin her türlü ihtiyaçları sağlanmaya çalışılmıştır⁵¹⁷.

1. 16. Urfa, Elazığ Sel Felaketi (1940)

Aynı yıl Fırat nehrinin Ocak ayının 4'ünde 3.5 m. yükselmesi sonucu Urfa da hasar görmüş, zarar miktarı hakkında bilgilere ulaşamadıysak da bu yükselme sonucu Habur suyu üzerine yaptırılmış olan köprünün bir kısmı çökmüştür. Özellikle Viranşehir'de büyük hasarlar olmuştur⁵¹⁸. Elazığ'da da sel yüzünden bir çok ev ve köprü yıkılmış, sokaklar enkaz haline gelmiştir. Şehir eğimli bir yapıda olmasına

⁵¹² *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1940.

⁵¹³ "Amasya", *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s.411.

⁵¹⁴ *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1940.

⁵¹⁵ *BCA, BÖKMK*, 030 01 121 770 5.

⁵¹⁶ *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1940.

⁵¹⁷ *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1940.

⁵¹⁸ *BCA, BÖKMK*, 030 01 121 770 5.

rağmen sular 3 m. yükselmiştir. Sel afetine maruz kalan halktan iki kişi ölü bulunmuş, fakat sayı tam olarak belirtilmemiş ise de nüfus zayıtının fazla olduğundan bahsedilmiştir. Halkın ambarlarındaki gıda malzemeleri harap olmuş, halk yiyeceksiz kalmıştır⁵¹⁹. Elazığ-Aksaray'da da bahçe ve tarlalar harap olmuştur⁵²⁰. 1940 yılı sel afetlerinin yaşandığı bir yıl olmuştur. Yağmurların fazla yağması yüzünden Dicle nehri de taşmış, bu yüzden de Mardin- Diyarbakır arasındaki nakliyat durdurulmuş ve Malatya'ya gönderilmesi gereken yiyecek ve giyeceklerin sevkleri ertelenmiştir⁵²¹.

1. 17. Denizli Sel Felaketi (1940)

11-12 Temmuz 1940 gecesi dört saat süren dolu ile karışık yağmur sele dönüşmüş, sel sebebiyle Denizli-Acıpayam şosesi üzerindeki Çukur köyünde dere kenarında bulunan 50 evden on tanesi tamamen yıkılmış, 40'ı da az miktarda zarar görmüştür.

Bu afet dolayısıyla 14 kişi hayatını kaybetmiş, 6 kişide yaralanmıştır. Afet mahaline sağlık ekibi ve merkezden erzak gönderilmiş ve selzedelere dağıtılmıştır. Kayıpların aranması, köy yollarının ve çevre yolunun temizleme işine ait tedbirler alınmış, açıkta kalanların barınmaları temin edilmiştir⁵²².

1.18. Bursa Sel Felaketi (1940)

Mustafa Kemalpaşa kasabasından geçen, suyunu Simav çayı ile Karacabey ovasından alan Hanife deresi gedikler açarak kasabanın 5 mahallesini istila etmiş ve Fevziye, Şevketiye, Attariye mahallelerindeki 1500 evi beraberinde sürüklemiştir. Bu evlerden hiç eser kalmamıştır⁵²³. Sel afeti Susurluk ve Manyas'ta etkisini göstermiş, ölü sayısının da 600'den fazla olduğu söylenmiştir⁵²⁴. Bunun üzerine valilik gereken tedbirleri almıştır. Çamurlar arasında kalan halk için alınan kurtarma tedbirleriyle, sandallar gönderilmiş, kurtarılanlar hükümet tarafından sağlam binalara yerleştirilmiş, ekmek ve giyecek verilmiştir. Evleri yıkılıp açıkta kalan halk geçici olarak okullara

⁵¹⁹ *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1940.

⁵²⁰ *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1940.

⁵²¹ *BCA, BÖKMK*, 030 01 121 770 5.

⁵²² *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1940.

⁵²³ *Cumhuriyet*, 3 İkinci Kanun 1940.

⁵²⁴ *Cumhuriyet*, 2 İkinci Kanun 1940.

yerleştirilmiştir⁵²⁵. Evler tahliye edilmiştir⁵²⁶. Mustafa Kemalpaşa'daki diğer köylerin su baskınına uğramaması için birtakım tedbirler alınmıştır. Buna rağmen, Çeltikçi köyü ile Haydar geçidi mevkiinde Nafia Vekaleti tarafından yaptırılmış olan bendin bir kısmı yıkıldığı için yönünü değiştiren sular, Durumbey köyünü tamamen istila etmiştir. Azaltı köyü de mahsur kalmıştır. Bu yörede insan ve hayvan kaybı olmamıştır. Durumbey halkı ise çevresinde bulunan çiftlik binalarına yerleştirilmiştir⁵²⁷.

Yaşanan sel afetinde bölgedeki elektrik, telgraf ve telefon şebekesi tamamen harap olmuş, şehir karanlıkta kalmıştır. Kızılırmak felaketzedelerinin ailelerine verilmek üzere halktan 1670 lira yardım toplanmıştır⁵²⁸.

1. 19. Sakarya Sel Felaketi (1941)

Sakarya suları, 1.50 m. yükselmiş ve Adapazarı'ndaki Çark suyu taşmış ve Adapazarı ovası ve kenar mahalleleri sular basmıştır. İzmit'te de Köse köyünü su basmış ve buradaki halk için bir kamyon yiyecek ve kayıklar gönderilmiştir. Bu afette de Geyve'de Ziraat Bankası, askerlik şubesi ve evlerin alt katları ile hükümet meydanı, istasyon ve İstasyon köyü de sular altında kalmıştır⁵²⁹.

1. 20. Antakya Sel Felaketi (1941)

Çoğu zaman yağmurların sürekli ve şiddetli olmasıyla ortaya çıkan sel yada su baskını olayları genellikle nehirleri taşırarak bölge halkına maddi, manevi zararlar vermiştir. 1941 yılında Antakya şehrinde de sel afeti yaşanmış, Asi nehri Demirköprü'de 3.32 cm., Afrin nehri de 1.92 cm. yükselmiştir. Bu yükselme sonucu, Antakya Yayladağı yarılmış, Harbiye nahiyesinin Aynaşumak köyünü su basmış, 5 bahçe de tahrip olmuştur. Suveydiye'nin Gilliye köyü tarlalarını da Asi nehri suları kaplamıştır. Kırıkhan'la Muratpaşa arasındaki yolun her iki tarafı göl haline gelmiş, fakat ulaşım zorlukla sağlanabilmiştir. İskenderun- Tarsus yolunda sel yataklarına rastlayan kısımlarda yollar açılmış, çakıl ve kumlarla dolmuştur. ulaşım durmuştur. Şehirde temiz su ihtiyacı olduğu için Defne'deki su kısmen şehre akıtılmıştır.

⁵²⁵ *Cumhuriyet*, 3 İkinci Kanun 1940.

⁵²⁶ *Cumhuriyet*, 16 Birinci Kanun 1940.

⁵²⁷ *Cumhuriyet*, 18 Birinci Kanun 1940.

⁵²⁸ *Cumhuriyet*, 27 İkinci Kanun 1940.

⁵²⁹ *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1941.

Defne'deki yedi değirmen tamamen yıkılmış, üçü de kısmen harap olmuştur. İnsan kaybı olmamış fakat özellikle ziraat alanları büyük zararlara uğramıştır. Zamanında tohumu tarlaya atmayan çiftçinin, önceki yıla nazaran daha az buğday, yulaf ve arpa elde edeceği konusunda da endişeler uyanmıştır⁵³⁰.

1. 21. 1941 Yılındaki Diğer Sel Felaketleri

7 Ocak 1941 tarihinde Bursa'da da su baskını olmuş, bazı köylerde yüze yakın ev yıkılmış, binlerce dönüm ekili arazi sular altında kalmıştır⁵³¹.

Amasya, Bursa, Çivril, Denizli, Edirne, Eskişehir, Hatay, Manisa, menemen, Mustafakemalpaşa, Pertek, Samsun, Ürgüp ve Yüksekova'da sel ve su baskınları olmuş, köy ve çiftlikler ile tarlaları zarar görmüştür. Sellerden zarar gören yerlere Kızılay tarafından 50 çadır yollanmış, 500 battaniye, 1440 parça giyecek ve 30 ton buğday dağıtılmıştır. Ayrıca 74.848.24 lira da nakdi yardım yapılmıştır⁵³². 1941 yılı yağışların bol olduğu bir yıl olmuş, Dikili kazasında bu yüzden 50 hektar kışlık mezruatın tamamı ve Kuşadası, Foça kazalarında yüzde 30 toplanmamış pamuklardan yüzde 10'u zarar görmüştür⁵³³.

1. 22. Edirne Sel Felaketi (1942)

Havaların ısınması ile yağın karların erimesiyle Tunca ve Meriç nehirleri 4.5-5 m. yükselerek taşmış, sular Bulgaristan'dan büyük buz parçalarını sürükleyip Türkiye sınırları içerisine taşımıştır. Bu duruma karşı zabita kenar mahallelerde, belediye de tipi dolayısıyla yolların kapanmaması için halka talimat vererek ve kontrollerini artırarak gerekli tedbirleri almıştır⁵³⁴. Avrupa'ya giden yolcular geri dönmüş, bunların dinlenmelerini ve açıkta kalan halkın ihtiyaçlarını zabita sağlamıştır⁵³⁵. Verilen talimatlara uymayanlar valilik tarafından cezalandırılarak, mecburi hale getirilmiştir⁵³⁶.

⁵³⁰ BCA, DV, 030 10 118 833 9.

⁵³¹ "Bursa", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 3, s. 1658.

⁵³² *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 99.

⁵³³ BCA, DV, 030 10 118 833 16.

⁵³⁴ *Cumhuriyet*, 10 İkinci Kanun 1942.

⁵³⁵ *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1942.

⁵³⁶ *Cumhuriyet*, 25 İkinci Kanun 1942.

Bazı mahalleleri su basmış, bazı evler tahliye edilmiş, fakat insan kaybı kaydedilmemiştir⁵³⁷.

1. 23. Adana Sel Felaketi (1949)

1942 yılının Mart ayında Ceyhan nehri 6.10 m. yükselmiş⁵³⁸ ve kazaya bağlı 12 köy arazisini sular altında bırakmıştır⁵³⁹. Ceyhan bölgesinde taşkın dolayısıyla telefon direkleri yıkılmış ve haberleşmeye imkan kalmamıştır. Sularla mahsur kalan hayvanlardan bir kısmı ise açlıktan ölmüştür⁵⁴⁰. Ceyhan'a bağlı Büyük Mangit ve Küçük Mangit gibi bazı köylerin mezruatı nehrin getirdiği kumların altında kalmıştır. Selle birlikte gelen don afeti su altında bulunan tarlalardaki ekilmiş ilkbahar ürünlerinden pamuk, fasulye, mısır, kum darı gibi ürünlere zarar vermiştir. Hatta selden zarar gören ekili tarlaların çoğu sökülerek yeniden pamuk ekilmiştir⁵⁴¹. Adana, Kozan, Osmaniye ve Ceyhan'da yazlık meyve ve sebzeler %30 ila % 80 oranında zarar görmüştür⁵⁴². Ceyhan bölgesindeki meydana gelen sel, yaklaşık olarak 100 bin dekar araziye istila etmiştir. Bu, tarımda ekilebilen arazinin zararı konusunda önemli bir rakam olmakla beraber çiftçinin yaptığı stokun da telef olarak ülke ve bölge ekonomisine getirdiği zararı açıkça göstermektedir⁵⁴³.

1. 24. Amasya Sel Felaketi (1942)

1942 yılında Amasya'da yağan şiddetli yağmurlar sele dönüşmüş ve her sel afeti sonrasında yaşananlar gibi 20 evi seller götürmüş, mecraları tıkamış ve sürüklediği taşlarla şehrin bir kısım yollarını kapamıştır. Az sayıda kişi hayatını kaybetmiş, bir çok hayvan da sularla birlikte sürüklenmiştir⁵⁴⁴.

⁵³⁷ *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1942.

⁵³⁸ *Cumhuriyet*, 28 Mart 1942.

⁵³⁹ *Cumhuriyet*, 11 Mart 1942. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. *Cumhuriyet*, 28 Mart 1942.

⁵⁴⁰ *Cumhuriyet*, 26 Mart 1942.

⁵⁴¹ *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1942.

⁵⁴² *Cumhuriyet*, 28 Mart 1942.

⁵⁴³ *Cumhuriyet*, 11 Mart 1942.

⁵⁴⁴ *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1942.

1. 25. 1942 Yılındaki Diğer Sel Felaketleri

1942 yılının yaz aylarında İzmit'te sel afeti yaşanmış, 3 ev yıkılmış ve 400 kadar ev de sular altında kalmıştır⁵⁴⁵.

Borçka, Şarkikarahisar ve Rize'nin köyleriyle; Bursa, Hayat, Vezirköprü, Beyşehir, Konya ve Hekimhan köylerinde sel yüzünden evler yıkılmış, Kızılay cemiyeti buralara 9.534.68 lira para, 120 çadır, 4000 m. Amerikan bezi, 3500 kg. çivi göndermiştir⁵⁴⁶.

1942 yılında arka arkaya meydana gelen sel felaketleri, 1941 yılında Nafia ve Dahiliye Bakanlıkları tarafından hazırlanarak, Meclise sunulan taşkın ve su hücumlarına karşı korunma kanun layihasını, kabul ederek uygulamaya geçirmeye mecbur bırakmıştır. 1939 yılı ve sonrasında yaşanan sel felaketlerinin tabii olmaktan daha çok ihmallerden ve gelişmiş güzel yapılan inşaatlardan kaynaklanmış olması ilgili Bakanlıkları, bu teklifi sunmaya sevk etmiştir⁵⁴⁷. Nitekim bu teklif, 14 Ocak 1943 yılında kabul edilmiş ve uygulamaya konmuştur⁵⁴⁸. (Bkz. Ek 4)

1. 26. 1943 Yılı Sel Felaketleri

Sakarya nehri yağın şiddetli yağmurlardan dolayı 4 m. yükselmiş, bu bölgedeki Doğanıçler, Turnadere, Kavaklı, orman köyleriyle söğütlü nahiyesine bağlı Maksudiye, Değirmendere, Beylikkışla, Minare köyleri tamamen sular altında kalmıştır. Değirmendere'de 15 ev ve 2 değirmen yıkılmış, köy halkı sandallarla güvenli yerlere taşınmışlardır. Geyve'nin büyük kısmı da sular altında kalmış, Doğançay köprüsü de yıkılma tehlikesi geçirmiş, gerekli tedbirler valilikçe alınmıştır⁵⁴⁹.

⁵⁴⁵ *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1942.

⁵⁴⁶ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 100.

⁵⁴⁷ 14 Nisan 1941 tarihli ve 1/613 sayılı "Taşkın ve Su Hücumlarına Karşı Korunma Hakkında Kanun Layihası ve Nafia, Adliye, Dahiliye, Maliye ve Bütçe Encümenleri Mazbataları" için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.30, Devre VI, İçtima 4, S.88, s.1.

⁵⁴⁸ 14 Ocak 1943 tarihli ve 4373 numaralı "Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanunu" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, C.24, Devre VI, İçtima 4, s. 208-211.

⁵⁴⁹ *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1943.

1. 27. 1945 Yılı Sel Felaketleri

Akhisar'da meydana gelen sel afetinde 3 mahalle kısmen, Reşatbey mahallesi de tamamen sular altında kalmıştır⁵⁵⁰. Bu mahallede 87 ev tamamen 69 ev de kısmen yıkılmış, Saraçoğlu köyünde 38 ev tamamen, 40 ev kısmen; Medar köyünde de 18 ev yıkılmıştır⁵⁵¹. Nüfus kaybı olmamasına rağmen tütün ve eşya kaybı olmuştur⁵⁵². Ve halk dışarıda kalmıştır. Akhisar'da selden zarar görenler han ve otellere yerleştirilmiş, acil ihtiyaçları da hayır kurumları tarafından karşılanmıştır. Kızılay da buraya ilk yardım olarak 5000 lira göndermiştir⁵⁵³.

Balıkesir'de suların taşmasıyla İzmir bandırma tren seferleri kesilmiş, sel Gömeç bucağında 30 evi, 13 odayı, 6 ahır ve 2 dükkanı; Yaya köyünde 4 evi, 1 fırını, 1 ahır; Hacıormanlar köyünde 2 evi yıkmıştır. İnsan kaybı görülme de bölgenin günlük hayatı ve ekonomisi felce uğramıştır⁵⁵⁴.

Bursa'da mevsim dolayısıyla kabaran sular taşarak ovalara yayılmış, Bandırma yolunu sular kaplamıştır. Mustafakemalpaşa ilçesinin Dürümbey köyündeki evler tamamen yıkılmış, Adaköy'de 5-10 ev, Karacabey'de birkaç köy sulara gömülmüştür. Bu bölgedeki mahsullerde yüzde 20-30 zarar tespit edilmiş, iki çoban ve iki koyun sürüsünü sular götürmüştür⁵⁵⁵.

1945 yılı içinde Malatya'da yağın yağmur bir afet halini almış ve Darende ilçesinin üç köyünü suların altında bırakmıştır. Sel sonunda bu bölgede evlerin yüzde altmışı yıkılmıştır. Kale bucağında ise bir kişi hayatını kaybetmiş, kayıplar ve yaralılar olmuştur. Halkın yararlandığı Derme suyunun eski ve yeni kanalları bozulmuş, suların taşmasıyla merkeze bağlı Yukarı Banazı ve Dargüzü köylerini, bağ ve tarlalarıyla meyve ıslah istasyonu fidanlıklarını tahrip etmiş ve burada da iki kişinin boğulmasına neden olmuştur⁵⁵⁶.

⁵⁵⁰ *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1945.

⁵⁵¹ *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1945.

⁵⁵² *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1945.

⁵⁵³ *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1945.

⁵⁵⁴ *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1945.

⁵⁵⁵ *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1945.

⁵⁵⁶ *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1945.

Aynı yıl Gediz'de tufan halinde yağan yağmurlar Gediz çayını taşırması, seller bir çok evi alıp götürmüş, köprüleri yıkmıştır. Burada da beş kişi hayatını kaybetmiş, 500 bin liralık da hasar tespit edilmiştir⁵⁵⁷.

1945 yılında sel ve dolu afeti için Kızılay'ın harcadığı para miktarı 441.297.67 liradır⁵⁵⁸.

1. 28. Amasya Sel Felaketi (1946)

28-29 Temmuz 1946 tarihinde Amasya- Taşova'da bir taşkın meydana gelmiş, Yeşilirmak ve Tersakan Çayı taşmış, bölgede büyük zararlara yol açmıştır. 12-13 Nisan 1948 tarihinde Amasya ve çevresinde meydana gelen taşkında Yeşilirmak suları 1.75 cm. yükselmiş, evleri su basmış, 100 bin dekar alan sular altında kalmıştır⁵⁵⁹. 3-6 Haziran 1948 tarihinde yine Amasya ve çevresinde taşkınlar olmuş, 3-4 Haziran günü başlayan yağmur Tersakan ve Derinöz çaylarını taşıdığı için şehirde büyük bir su baskını yaşanmıştır. En büyük hasarlar Lokman deresinde olmuş, 95 kişi ölmüş, 25 kişi ağır, 50 kişi de hafif olarak yaralanmıştır. Bu taşkında 100 ev yıkılmış, 200 ev de ağır hasar görmüştür⁵⁶⁰.

Bu sel olaylarında Gallu ve Kurtçayırı ile Boğaz ve Finikli köyleri mezraları ve Boğaz'dan ilçeye kadar Tersakan sahilindeki, mahsul yığınları tamamen harabolmuş, Çeltik'te üç fabrika yıkılmış ve bu fabrikaların seller tarafından sürüklenen enkazı da Çelteköprüsünü tahrip etmiştir⁵⁶¹.

1. 29. Gaziantep Sel Felaketi (1947)

1947 yılının Kasım ayında yağın şiddetli yağmurlar Antep'te afet halini almış, şehrin cadde ve sokakları sular altında kalmış, şehir civarındaki Alleben deresinden akan sular, sekiz metre yüksekliğindeki Demirköprü'yü aşmıştır. Seller bir köprüyü götürmüş, 15 ev ve dükkan yıkılmıştır. İnsan kaybı olmamış, fakat şehirde çok fazla hasar tespit edilmiştir⁵⁶². aynı tarihlerde Adana'da da afet halini alan seller, Hadırlı

⁵⁵⁷ *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1945.

⁵⁵⁸ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 109.

⁵⁵⁹ "Amasya", *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s.411.

⁵⁶⁰ "Amasya", *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s.411.

⁵⁶¹ *Aydın Tarihi*, S.152, Temmuz 1946, s. 5-6.

⁵⁶² *Aydın Tarihi*, S.168, Kasım 1947, s. 3.

köyü yakınlarındaki setleri yıkmış, 1500 nüfuslu bu köyü sular altında bırakmıştır. Sürekli hale gelen yağmurlar sonucu, Seyhan nehrinin taşması kaçınılmaz olmuş, bu taşkın da bölgede 229 ev hasar görmüş, bunlardan 131'i tamamen yıkılmıştır. 11 kişi ölmüş, 234 baş hayvan da telef olmuştur. 500.000 dönümlük arazi sular altında kalmış, kış ekimi yapılan tarlalar da zarar görmüştür⁵⁶³. Bayındırlık Bakanı bizzat olay yerine gidip, incelemelerde bulunarak, bölgede sürekli hale gelmiş olan su baskını olaylarına karşı, esaslı tedbirlerin alınması, sel toplama barajı ve setlerin yapılması ve bunun için de tahsisat ve zaman gerektiğini ifade etmiştir⁵⁶⁴.

1.30. Adana Sel Felaketi (1948)

Adana, Ceyhan, Tarsus'ta 14 Şubat 1948 tarihinde su baskını yaşanmış, Ceyhan nehri taşmış, nehir ancak on gün sonra yatağına girmiştir. Sel yüzünden, bu on gün süreyle köylerle de irtibat kurulamamış, sularla mahsur kalan köylere kayıklarla yiyecek taşınmış, bölgede elektrik santrali de hasara uğramıştır. Adana merkezde, bu olayda, 218 ev tamamen, 377 ev de kısmen yıkılmıştır⁵⁶⁵. Hayvan kaybı ve zarar çok olmuş, Mersin'den Ceyhan'a kadar 700.000 dönüm arazide ekili olan mahsulün yarısından fazlası zarara uğramıştır. Bu zararın parayla ifadesi de on milyon lira kadardır. Sel olayından sonra Bayındırlık Bakanı, afet bölgesine gitmiş, Çukurova'nın bu tarihe kadar geçirdiği en büyük sel afetinin bir daha tekrarlanmaması için kalıcı tedbirler alınması gerektiğini ifade etmiş ve bunun için de Seyhan nehrinin iki tarafında set inşa edilmesi için meclise 165.00.000 milyon liralık tahsisat teklifinde bulunmuştur. Ayrıca, sellerin önünün alınması için teknik problemlerin yaşandığı kabul edilerek, Amerika'dan uzmanlar çağırılmıştır⁵⁶⁶.

1.30.1. Bölgeye Yapılan Yardımlar

Afet bölgesinde, Kızılay'ın yardımından başka mahalli yardımların kabulü için komiteler kurulmuştur. Kaymakamın başkanlığında çiftçi birliği, Kızılay, ticaret odası ve parti başkanları ile belediye temsilcileri ve ziraat temsilcilerinden oluşan bir yardım ve ihtiyaçları tespit komitesi kurulmuştur. Sel afetine maruz kalan köylerde ilçe yardım

⁵⁶³ *Aydın Tarihi*, S.168, Kasım 1947, s. 9.

⁵⁶⁴ *Aydın Tarihi*, S.168, Kasım 1947, s. 31.

⁵⁶⁵ *Aydın Tarihi*, S.171, Şubat 1948, s. 16.

⁵⁶⁶ Bayındırlık Bakanı Kasım Gülek'in ajans ve basın temsilcilerine demeci için bkz. *Aydın Tarihi*, S.171, Şubat 1948, s. 33

komiteleri ve 6 sıhhat istasyonu açılması kararlaştırılmıştır. Felaketzedelere 40.300 ekmek, 1136 kg. zeytin, 2500 paket sigara, 3110 kg. pekmez, 1110 kg. peynir dağıtılmış, toplam 99.633 lira para yardımı yapılmıştır. İş Bankası'nın Ceyhan şubesi 2000 lira para yardımında bulunmuş⁵⁶⁷. Kızılay da ilk yardım olarak 5000 lira göndermiş⁵⁶⁸. Daha sonra tekrar gönderilen para yardımlarıyla toplam para miktarı 65.000 lirayı bulmuştur⁵⁶⁹. Ayrıca 1150 adet de çadır yardımı yapmıştır⁵⁷⁰.

Nisan ayında yükselen sular Yeşilirmak'ın taşmasına sebep olmuş, Tokat'ın Turhal ilçesinin mahallelerini basarak zarar veren bu taşkın, Tokat-Turhal arasındaki yol da sular altında kalarak kapanmıştır. Arapören köyündeki bazı evler tahliye edilmiş, kasabanın büyük bir kısmı sular altında kalmıştır⁵⁷¹.

1. 31. Amasya Sel Felaketi (1948)

1948 yılının Haziran ayında Amasya ilinde de yağın şiddetli yağmurlar, sel halini almış, dağlardan inen sellerin sürüklediği kaya parçaları evlere çarparak evlerin yıkılmasına sebep olmuştur. Sevadiye ve Selgazi dereleri 150 ton ağırlığındaki kayalarla dolmuştur. Şehir, elektrik direkleri yıkıldığı için karanlıkta kalmıştır⁵⁷². Bu afet sonucu, kaybolanlar hariç, 91 ölü tespit edilmiştir. Mahalli teşkilatlar ve askeri kuvvetler ekipler oluşturarak enkaz temizleme ve ölü kaldırma çalışmalarını yapmıştır. Yıkılma tehlikesine maruz kalan evler boşaltılmış, buradaki vatandaşlar Kızılay'ın gönderdiği çadırlara yerleştirilmişlerdir⁵⁷³. Dört yüksek mühendis, araştırma yapmak üzere Amasya'ya gönderilmiş, bunlar da Bayındırlık Bakanlığı'na bir rapor sunmuşlardır. Sel alanının temizletilmesi, afet bölgesinin yasak bölge haline getirilerek bu bölgedeki evlerin istimlak edilmesi ve bu yüzden açıkta kalacaklarla, çadırlarda bulunan halk için yeni evler yapılmasının önerildiği rapor sonucunda, bu işin acil olarak Bayındırlık Bakanlığı'nda ele alınarak bir karara bağlanması, hükümet tarafından ve tahsis edilecek ödeneklerle hemen faaliyete geçilmesinin gerektiği ifade edilmiştir⁵⁷⁴. Adapazarı, Bayburt, Çorum ve daha bir çok yerde sel, afet halini almış buralara Kızılay tarafından

⁵⁶⁷ *Ayın Tarihi*, S.171, Şubat 1948, s. 21.

⁵⁶⁸ *Ayın Tarihi*, S.171, Şubat 1948, s. 10.

⁵⁶⁹ *Ayın Tarihi*, S.171, Şubat 1948, s. 16.

⁵⁷⁰ *Ayın Tarihi*, S.171, Şubat 1948, s. 11.

⁵⁷¹ *Ayın Tarihi*, S.173, Nisan 1948, s. 7.

⁵⁷² *Ayın Tarihi*, S.175, Haziran 1948, s. 2.

⁵⁷³ *Ayın Tarihi*, S.175, Haziran 1948, s. 2-3.

⁵⁷⁴ *Ayın Tarihi*, S.175, Haziran 1948, s. 6. Ayrıca bkz. "Amasya", *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s.411.

149.400 lira para, 1696 çadır, 3000 takım çamaşır olmak üzere toplam 197.400 liralık yardımda bulunulmuştur⁵⁷⁵. İmar ve İskan Bakanlığı, bu derenin etrafında oturanları yüzeyler bölgesine yerleştirmiştir⁵⁷⁶.

1. 32. Tokat Sel Felaketi (1949)

1949 yılının Haziran ayında Tokat bölgesinde sel felaketi meydana gelmiş, bu afetin bölgeye çok fazla maddi zararı olmuştur. Şehrin içme suyu kirlenmiş, elektriği kesilmiştir. Şehirdeki on fırından üçü harap olmuş, Soğukpınar, Behzat çarşısının tüm dükkanları ve Tabakhanesi, Cedit mahalleleri kısmen hasara uğramış, su istilasına maruz kalmışlardır. Tokat'ın kuzeyinde beş bin dekardan fazla bahçe ve mezruat tamamen sular altında kalmıştır. Bayındırlık Bakanlığı tarafından şehrin doğusunda inşa ettirilmiş olan büyük su bendi hasara uğramadığı için şehir daha büyük bir felaketten kurtulmuştur⁵⁷⁷. Yapılan tespitlere göre binlerce dönüm ekili arazi sular altında kalarak ekili mahsulü tamamen mahvetmiş, 487 ev ve 127 dükkan yıkılmıştır⁵⁷⁸. Oturulamayacak olan evler de zabıta vasıtasıyla tahliye edilmiş, burada bulunan tank taburunun yardımıyla da enkaz kaldırma çalışmaları yapılmıştır. Çoğu çocuk olmak üzere 20'den fazla kişinin öldüğü 19 kişinin de yaralandığı bu afette, bölgeye gelen askerler tarafından enkaz kaldırma çalışmaları, ölü ve kayıp araştırmaları yapılmıştır. Büyük bir alanın sular altında kaldığı bu afette, insan kaybının az olmasının nedeni de halkın ağaçlara çıkması olmuştur.

Sel sonrasında acil tedbirler alınmış, iaşe ekibi, enkaz kaldırma, ölü gömme, çadır kurma ve yerleştirme, tehlikeye maruz ev ve dükkanların tahliyesi olmak üzere beş ekip teşkil edilmiş, şehirde bazı asayiş problemleri çıkmışsa da zabıta tarafından kontrol altına alınmıştır. Şehirde kesilen elektriğin kısa zamanda faaliyete geçmesi için Turhal Şeker Fabrikası'ndan mühendis, fen memuru ve hat çavuşları getirtilmiştir. Bölgede bulunan sekizinci bölge su kısım şefliği, şehir suyunun acilen tamiri için ekibiyle birlikte görevlendirilmiş, Sivas valisi ve tümen komutanı, Tokat'a gelmiş, sağlık ve bayındırlık ekipleri ve malzemeler ile ilaç, yiyecek, 150 çadır ve petrol getirmişlerdir. Amasya'dan da yardım kamyonları gönderilmiş, halkın ekmek ve

⁵⁷⁵ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 116.

⁵⁷⁶ "Amasya", Yurt Ansiklopedisi, C.1, s.411.

⁵⁷⁷ BCA, BÖKMK, 030 01 121 771 5.

⁵⁷⁸ Cumhuriyet, 21 Haziran 1949.

yiyecek sıkıntısı çekmemesi için şehirde sağlam kalan yedi fırın arazozla suyu çekilerek faaliyete geçirilmiştir. Fakat altı yedi günlük stok bulunan bu fırınlar, yeterli olmamış, sel afetinden önce Tokat'ın ihtiyacı için Toprak Ofis Umum Müdürlüğü tarafından Samsun Ofis ambarından tahsis edilen 100 ton hububatın(buğday) hasara uğrayan Tokat fabrikalarında öğütülmesine imkan olmadığı için Samsun fabrikalarında öğütülerek ve un olarak gönderilmesine karar verilmiş, acil ihtiyaçlar için de Kızılay'dan 30.000 lira istenmiştir⁵⁷⁹. İlk yardım olarak Bayındırlık Bakanlığı ve Kızılay, bölgeye 20.000 lira para göndermiştir⁵⁸⁰.

Amasya'da meydana gelen sel afeti yüzünden de, bu bölgedeki çiftçilere ödünç olarak 61 ton tohumluk patates dağıtılmasına karar verilmiştir⁵⁸¹.

1. 33. 1949 Yılı Sel Felaketleri

Her yıl olduğu gibi 1949 yılında da sel olayları oldukça fazla yaşanmıştır. Seyhan nehri 3 m. ye yakın yükselerek taşmış, ovayı sular kaplamıştır. Kütahya'da Adranos çayı 2 m. yükselmiş, ekilmiş tarlalarda tahribat yapmıştır. Yeşilirmak da 2 m. yükselerek civar köyleri su altında bırakmıştır. Sakarya nehri de 3,5- 4 m. yükselerek taşma tehlikesi göstermiş, fakat burada 1948 yılındaki selden sonra köylüler, nehir sedlerini takviye ettikleri için su istilası önlenmiştir. Adapazarı kaymakamlığı, nehrin taşma ihtimali gösteren yerlerine gözcüler yerleştirmek suretiyle suların yükselmesini kontrol altına almıştır⁵⁸². Porsuk çayı, zaman zaman yükselmiş bir kısım araziye istila etmiştir. Halk, günlerce heyecan içinde beklemiştir. Önlem için çeşitli yerlere rasat merkezleri kurulmuştur⁵⁸³. Barajın kapatılmış olması su taşmasının genişlemesine engel olmuş, muhtemel tehlike bu sayede önemli derecede atlatılmıştır⁵⁸⁴. Kızılay, Eskişehir'e 10.000 lira da para göndermiş, bundan başka aynı yıl Erzurum, Tokat ve bir çok yerde yaşanan sel afetinden zarar görenlere de toplam 57.700 lira yardım yapmıştır⁵⁸⁵.

⁵⁷⁹ BCA, BÖKMK, 030 01 121 771 5

⁵⁸⁰ Cumhuriyet, 21 Haziran 1949.

⁵⁸¹ BCA, BKKK, 030 18 01 02 119 37 7.

⁵⁸² Cumhuriyet, 25 Mart 1949.

⁵⁸³ Cumhuriyet, 23 Mart 1949.

⁵⁸⁴ Ayın Tarihi, S. 184, Mart 1949, s. 4.

⁵⁸⁵ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 118.

1. 34. Eskişehir Sel Felaketi (1950)

Her yıl potansiyel bir sel tehlikesiyle karşı karşıya kalan Eskişehir ili, 1950 yılının bahar aylarında yine bir su baskınına maruz kalmıştır. 5 Mart 1950 tarihinde havalarda birdenbire ısınması ve şiddetli yağmurların başlamasıyla dağlardaki karların erimesiyle ilin merkezinde bulunan Porsuk Çayı ve bu çayın iki kolu olan Kargın ve Sarısu dereleri birkaç saat aralıklarla 150'şer metreküp sular getirerek taşmış, Porsuk Çayı kendi yatağında taşkın suları tutmasına rağmen dereler Eskişehir civarında birleşerek taşkın afetine sebebiyet vermişlerdir⁵⁸⁶. İnönü Ovası, Sazova, Alpo Ovası ve birçok yerleşim yerini sular istila etmiş, bu yerlerdeki kerpiçten yapılmış evlerin suların etkisiyle dağılıp yıkılmasına sebep olmuştur. Sivrihisar Caddesi, Günlük, Eskibağlar, Kızıltoprak, Ömerağa, İstiklal, Yenimahalle, Bağlaryolu, Yalaman Adası ve İstasyon köprüsü de sular altında kalmıştır. Bunun için çeşitli önlemler alınmış, Porsuk civarındaki bentlerin yıktırılmış olması taşkını engellememiş, bundan başka Sarısu deresinin Porsuk Çayı'na bağlanması için de irtibat kanalı açılmıştır. Fakat, bu önlemlere rağmen, bu taşkını önlemek mümkün olmamış, kanallar suyu taşıyamamış, yatağından çıkarak, ilin aşağı mahallelerini sular altında bırakmıştır. Buradaki evler tahliye edilmiş, on bine yakın nüfus, ilin yukarı semtlerine, okul ve camilere nakledilmiştir. Valilik, askeri garnizon ile işbirliği yaparak ildeki tüm taşıtlara el koymuştur. Eskişehir'de yaklaşık kırk yıldan beri görülmemiş olan bu afette, dört kişi hayatını kaybetmiş, fakat çok miktarda hasar tespit edilmiştir⁵⁸⁷. Bu afette, 3000'e yakın ev yıkılmış, temelleri kerpiç olan evler daha çok zarar görmüş, bu yüzden toplam 863 ev de tehlikeli olması dolayısıyla yıktırılmıştır⁵⁸⁸.

1.34.1 Eskişehir'de Su Baskınından Önce Alınan Tedbirler

Sel olaylarını, olmadan önce engellemek için alınan tedbirlerin başında, sel tehlikesi olabilecek yerlerde baraj yapımı gelmektedir. Yağan şiddetli yağmurlar etkisiyle kabaran suların önünü almak ancak barajlarla mümkün olabilmektedir. Eskişehir'de de Porsuk Çayı'nın taşkın sularını tutmak ve aynı zamanda ovanın sulama suyunun sağlamak için İncesu mevkiinde bir baraj inşa edilmiştir. Bu bölgede su

⁵⁸⁶ *Aydın Tarihi*, S. 196, Mart 1950, s. 36.

⁵⁸⁷ *Aydın Tarihi*, S. 196, Mart 1950, s. 6-7.

⁵⁸⁸ Eskişehir Milletvekili Abidin Potuoğlu'nun meclis konuşmaları için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Toplantı 4, C. 25/2, s. 998.

taşkınlarının yaşanmaması için yapılan bu baraj, nitekim bu olayda işlevini yerine getirmiş, fakat çay yatağının tanzim ve ıslah çalışmaları yapılmadığı için bölgede felaket yaşanmıştır⁵⁸⁹.

Su baskını yaşanması muhtemel yerlerde anında alınacak tedbirlerin en önemlisi evlerin tahliye edilmesi ve bu suretle insan kaybının azaltılması olmuştur. Bu olayda da rasat istasyonlarından suların kabardığına dair önceden haber alınmış, valilik gerekli emniyet tedbirlerini almış ve suların basması muhtemel olan yerlerdeki halkı durumdan haberdar ederek uyarılmış, bu sebeple de can kaybı olmamıştır. Evler boşaltılmış, nüfusu yüz bine yakın olan Eskişehir ilinde 28 bin kişi açıkta kalmış, bir gün içerisinde bu 28 bin kişinin taşınma ve yerleştirilme işlemleri tamamlanmıştır⁵⁹⁰.

1.34.2. Yardım Çalışmaları

İmdat ekipleri bu bölgede faaliyet göstermiş, halkı öncelikle daha güvenilir yerlere iskan etmeye çalışmışlardır, felaketzedeler halkevi, C.H.P ve D.P parti binaları, Yunus Emre ve İnönü İlkokulları, Eskişehir Lisesi ve Kız ortaokulu, Devlet Demiryolları işletme binaları, vagonlar ve yol atölyesi gibi yerlere yerleştirilmişlerdir. Sel afeti sonucu yıkılan ev sayısı, 2674, açıkta kalan nüfus sayısı da 18.825, tehlikeli görüldüğü için boşaltılan ev sayısı da 1870 olarak tespit edilmiştir. Bunların yiyecek ihtiyaçları da Ankara, İstanbul, civar il ve ilçelerden zamanında karşılanmıştır⁵⁹¹. Devletin gösterdiği ilginin sembolü olarak Cumhurbaşkanı, İçişleri Bakanı, Bayındırlık Bakanı ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, bizzat sel bölgesine gitmiş, gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Acil iâşe ihtiyacı için felaketzedelere, İstanbul'dan 5000, Ankara'dan 3000 ekmek gönderilmiş, Kızılay Genel Merkezi'nce de 10.000 lira para yardımı yapılmıştır⁵⁹². Tespit ettiğimiz rakamlara göre afet sonrası Eskişehir'e Genel Yardım Kurulu tarafından toplam 16.0001.91 lira ve Kızılay tarafından toplam 251.25 lira yardım yapılmıştır⁵⁹³. Bayındırlık Bakanlığı, Eskişehir'de meydana gelen bu

⁵⁸⁹ *Aydın Tarihi*, S. 196, Mart 1950, s. 99.

⁵⁹⁰ *Aydın Tarihi*, S. 196, Mart 1950, s. 36.

⁵⁹¹ *Aydın Tarihi*, S. 196, Mart 1950, s. 10.

⁵⁹² *Aydın Tarihi*, S. 196, Mart 1950, s. 7.

⁵⁹³ *Aydın Tarihi*, S. 196, Mart 1950, s. 19.

sel baskını için, bütçesinden 1.000.000 ve ek olarak da 3.000.000 lira ayırmış, ayrıca bölgeyi şehircilik ve su bakımından araştırmak üzere bir heyet göndermiştir⁵⁹⁴.

1.34.2.1. Sağlık Yardımları

Afetzedeler için iâşe, iskan ve taşıma ekipleri oluşturulmuş, asıl önemli olan sağlık alanında da ekipler teşkil edilerek, afetzedelerin sağlık işleri için 11 yerde bakım istasyonları kurulmuştur. Ayrıca mevcut hastanelerde özel koğuşlar ayrılarak afetzedelerin tedavileri yapılmıştır⁵⁹⁵. Hasta olanlar hastanelere kaldırılarak tedavi altına alınmış, salgın hastalıkları önlemek için de gereken sağlık tedbirleri alınmıştır⁵⁹⁶.

1.34.2.2. Yardım Komitelerinin Kurulması

Diğer afetlerde olduğu gibi yıkımı çok büyük olan bu afette de yardım toplama faaliyetlerine girilmiş, bunun tek elden yapılması için de merkezde bir yardım heyeti oluşturulmasına karar verilmiştir. Kızılay başkanı, Ankara Valisi, Belediye Başkanı, Diyanet İşleri Başkanı, milli bankalar müdürleri, Ticaret Odası başkanı Vehbi Koç ve bir tüccar, Türk Kadınlar Birliği Genel Sekreteri, Yardım sevenler Derneği Genel Sekreteri, Kars Milletvekili'nden oluşan bir merkez heyetinin kurulması sağlanmıştır⁵⁹⁷. Eskişehir Valisi'nin başkanlığında da bir yardım komitesi kurulmuş, ildeki her türlü yardım işleri bu komite tarafından idare edilmiştir. 25.000 kişinin açıkta kaldığı ifade edilen bu afetten sonra, bu kişilerin iâşe meselesini de yardım komitesi adına idare etmek üzere bir İâşe Komitesi kurulmuştur. İâşe meselesinin iyi idare edilebilmesi için de karneler bastırılarak, muhtarlar aracılığıyla da iâşe temini sağlanmıştır⁵⁹⁸.

Bunlardan başka çeşitli sivil kuruluşlar yardım komiteleri oluşturmuş, evleri dolaşarak aynı ve nakdi yardım toplamış, Çocuk Esirgeme Kurumu, felakete uğrayan çocukların acil ihtiyaçları için, 100 takım elbise, palto ve 100 çift ayakkabı; Yardım Sevenler Cemiyeti, yünlü giyecekler ve Ankara'daki ticarethaneler de bir ton gıda maddesi göndermiştir⁵⁹⁹. Komiteler tarafından toplanan yiyecek, giyecek eşyası ve diğer

⁵⁹⁴ Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan'ın meclisteki konuşması için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Toplantı 4, C. 25/2, s. 998

⁵⁹⁵ *Aynı Tarihi*, S. 196, Mart 1950, s. 8.

⁵⁹⁶ *Aynı Tarihi*, S. 196, Mart 1950, s. 37.

⁵⁹⁷ *Aynı Tarihi*, S. 196, Mart 1950, s. 12.

⁵⁹⁸ *Aynı Tarihi*, S. 196, Mart 1950, s.15.

⁵⁹⁹ *Aynı Tarihi*, S. 196, Mart 1950, s. 9.

yardım malzemeleri de cinsine ve boyuna göre tasnif edilip paketlenmiş, giyecek eşyalarının kullanılmış olanlarının, sağlık açısından etüvden⁶⁰⁰ geçirilmesi istenmiştir⁶⁰¹.

Eskişehir, bu yıllarda endüstri ve ticari faaliyetlerin hızla gelişmesi sonucunda nüfusu artan illerden biri olmuş, afet dolayısıyla evler yıkılınca da mesken buhranı yaşanmış ve afetten hemen sonra açıkta kalanlar ve evlerini yaptıramayacak durumda olanlar için, mesken yapılması ihtiyacı duyulmuştur. Bu konuda, hükümet ve komisyonlar kanun tasarısı hazırlayıp, meclise sunmuştur. Bu meskenler, felaketzedeler için toplanan paralarla yapılacak, fakat bağışlar yeterli olmazsa kalan kısmını devlet tamamlayacaktır. Ev sahipleri, devlete ait bu kısmı yine devlete borçlanacak ve faizsiz olarak yirmi yılda ödeyecektir⁶⁰². Bu bölgede yapılacak olan meskenler için kanun çıkarılmış⁶⁰³ ve bu kanun çerçevesinde yapılan 512 evin, aynı yılın sonuna kadar dağıtılması hedeflenmiştir⁶⁰⁴.

Afetin, afet olması en çok verdiği zararlarla ölçülebilmektedir. Eskişehir ilinin yaşadığı bu olayda zararlar büyük boyutlara ulaşmış, evlerin bir kısmı yıkıldığı ve bir kısmı da tehlike arz etmesi dolayısıyla yıktırıldığı için mesken buhranı yaşanmış, buna bağlı olarak da nüfusun yaşama şartları ağırlaşmıştır. Halk, afetten önce müreffeh bir hayat sürerken yiyecek ve giyeceğe muhtaç duruma gelmiştir. Endüstri tesisleri de önemli miktarda para gerektirecek derecede zarar görmüş, bu da bölge ekonomisine önemli gedikler açmıştır.

⁶⁰⁰ Burada geçen *etüv* sözcüğü, içinde belli bir sıcaklık elde edilerek kurutma, mikrop üretme ve dezenfekte veya sterilizasyon gibi amaçlarla kullanılan alet anlamına gelmektedir. Bu aletler iki kat saçıdan olup hava geçirmez bir kapağa sahiptir. Bu dönemde etüv cihazı, etüv merkezi, etüv evi gibi sterilizasyon amaçlı yapılar oluşturulmuştur. Bu sözcük, salgın hastalıklar bölümünde de sıkça geçecektir. www.doktorhakan.com.

⁶⁰¹ *Aydın Tarihi*, S. 196, Mart 1950, s. 67.

⁶⁰² 20 Mart 1950 tarihli ve 1/765 numaralı "Eskişehir'de sel baskınından zarar görenler için yaptırılacak Meskenler hakkında kanun tasarısı ile Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu ve iki arkadaşının Eskişehir'de yaptırılacak meskenler hakkında kanun teklifi ve geçici komisyon raporu" için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, Toplantı 4, C. 25/2, S.283, s. Aydın Tarihi, S. 195, Şubat 1950, s. 6.

⁶⁰³ 24 Mart 1950 tarihli ve 5663 numaralı "Eskişehir'de Sel Baskınından Zarar Görenler İçin Yaptırılacak Meskenler Hakkında Kanun" için bkz. *TBMM Kanunlar Dergisi*, Dönem VIII, Toplantı 4, C. 32, s. 1423-1425.

⁶⁰⁴ *Aydın Tarihi*, S. 202, Eylül 1950, s. 2.

1. 35. Su Baskınlarında Devletin Yaptığı Çalışmalar

Cumhuriyetin kurulmasından sonra uzun yıllar bilgisizlik ve tedbirsizlik yüzünden sel olayını tabii bir afet olarak algılayan halk, kendisini çaresiz görmüş ve devletten hiçbir istekte bulunmamıştır. 1923 yılında Atatürk meclisi açış konuşmasında bayındırlık işleriyle ilgili konuşmasında su baskınını önleme, bataklıkların kurutulması ve kuraklığı önleyici tedbirlerden olan arazi sulanmasıyla ilgili halk tarafından çok az başvuru olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰⁵ Bu dönemde insanlar ya savaş yüzünden bu gibi işlere önem vermemiş ya da bu olaylar insanları savaştan daha fazla etkilememiştir ifadesi çıkmaktadır. Halktan böyle bir talep gelmese de devletin bu konuda bazı tedbirler aldığını söyleyebiliriz. Tespit ettiğimiz bilgilere göre, yeni devletin kurulma aşamasında ve savaştan dolayı harap olan şehirlerin yeniden inşası ve tamiri için ayrılan tahsisattan, su baskınları için de para ayrılmıştır. Mesela Van şehri için verilen tahsisat teklifinde, Van şehriyle civarını tehdit eden suların önü alınmak üzere de tahsisat ayrılması istenmiş ve Bakanlar Kurulu'nun Van şehri için kabul ettiği on beş bin lira tahsisatın, bu iş için de kullanılmasına karar verilmiştir⁶⁰⁶. Sel olayını yaşayabilecek bölgelerde yapılan barajlar, devletin bu alanda yaptığı çalışmalara örnek teşkil etmektedir. İncelediğimiz dönem içerisinde, sel tehlikesini önlemek amacıyla alınan en büyük tedbir, barajlar ve su bentleri inşa edilmesi olarak görülmektedir. Bundan başka devlet çeşitli kanunlarla da sel olaylarının önüne geçmeyi planlamıştır. 1939 yılından sonra arka arkaya gelen sel olayları, ülke için çok fazla zarar verdiği için hükümet tedbirler alma yoluna gitmiş ve 1941 yılında meclise, taşkın ve su hücumlarına karşı korunma hakkında bir kanun layihası sunulmuş, buna göre, yüksek su seviyesi gösteren genel ve özel; kapalı veya akarsuların taşkın sahalarına ait sınırlarının hükümetçe tespit ve ilan edileceği, sel olaylarına en çok da yanlış yapılanmaların yol açtığı düşünülerek hükümetin belirlediği bu sınırlar içinde kalan yerlere hükümetin izni olmadan şahıs, cemiyet, vakıf, belediye ve mahalli idareler tarafından suyun akmasına ve seviyesinin yükselmesine etki edecek tesisat, inşaat ve tadilatın yapılmasının yasak olduğu, bunun aksi durumunda bu yapıların yıktırılacağı, mahalli su işleri veya nafia müdürlükleri tarafından lüzum görülürse suyun akmasına mani olacak ağaç ve fidanlarla, binaların kaldırılacağı, bunların hükümet, belediye, özel muhasebe, vakıflar ve köy manevi şahsiyetlerine ait olanlar için bir bedel verilmeyeceği, şahsa ait olanların ise istimlak

⁶⁰⁵ Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Konuşmaları, s. 107.

⁶⁰⁶ BCA, BKKK, 18 137 23 1923.

edileceği ifade edilmiştir. yine bu kanuna göre halk, tehlikeyi ihbar etmekle yükümlü tutulmuş, ayrıca olağanüstü hallerde yani su istilasına uğrayan yerlerde araç ve malzemeye gelip yardım etmek ve hizmet vermek üzere 18 yaşla 50 yaş arası erkek nüfus zorunlu tutulmuştur. Taşkın tehlikesine maruz kalan yerlere gidecek şahıs ve yetkili memurların nakliye ücretlerinin hükümet tarafından karşılanacağı, bunlara ücret verilmeyip sadece ekmek ve katık temin edileceği de adı geçen kanun layihasına eklenmiştir⁶⁰⁷. Bu layiha, 1943 yılında 4373 sayılı “Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanunu” adıyla kabul edilmiştir⁶⁰⁸. (bkz. Ek 3)

1. 36. Yerleşim Yeri Değişiklikleri ile İlgili Uygulamalar

Genellikle kışın bitmesiyle ve havaların ısınmasıyla karların erimesi ve yağmurların başlamasının yaşandığı bahar aylarında meydana gelen sel afeti, bazı yerlerde sürekli hale gelmiş, bu yerler için devlet kalıcı olması açısından nakil tedbirleri almıştır. Mesela Çorum’un Alaca kazasına bağlı Dereyazıcı köyü, sürekli seylaba maruz kaldığı ve bu yüzden her sene bir çok hayvan ve nüfus kaybına uğradığı için başka yere nakli düşünülmüş, Dahiliye Vekaleti, bu köyün Kıranya Çeşmesi civarındaki araziye nakledilmeleri için kaymakamlıktan gelen teklif üzerine bu konuyu görüşmüş, ve başbakanlığa bildirmiştir;

“Daimi seylaba maruz kalan ve bu yüzden her sene bir çok hayvanat ve nüfus ziyatına hedef olan Alaca kazasına bağlı Dereyazıcı köyünün iki saat mesafede ve kendi hudutları içinde bulunan ve diğer köyleriyle alaka ve münasebeti bulunmadığı anlaşılan Kıranya Çeşmesi civarındaki araziye nakli hakkında Alaca kaymakamlığının Çorum vilayetine gönderdiği rapor ve kaza heyeti idaresinin bu bapdaki kararı üzerine vilayet idare heyeti ve umum meclis tarafından tetkik edilerek kaymakamlığın bildirdiği veçhile Dereyazıcı köyünün Kıranya Çeşmesi arazisine nakli kararlar tasvip kılınmış ve bu köy halkının mütemadi bir tehlike altında sıhhat ve hayat endişesiyle devamlı bir korku geçirmekte olduğu ve her cihetten orada kalmaları caiz olmadığı muameleli evraktan anlaşıldığından ve esasen bu hususta hükümetten hiçbir yardım isteğinde bulunmadıkları gibi evlerini kendileri yapacaklarından, 885 no’lu kanunun 3’üncü

⁶⁰⁷ 14 Nisan 1941 tarihli 1/613 numaralı “Taşkın ve Su Hücumlarına Karşı Korunma Hakkında Kanun Layihası ve Nafia, Adliye, Dahiliye, Maliye ve Bütçe Encümenleri Mazbataları” için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.30, Devre VI, İçtima 4, S. 88, s. 2-3.

⁶⁰⁸ 14 Ocak 1943 tarihli ve 4373 numaralı “Taşkın sulara ve su baskınlarına karşı korunma kanunu” için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Devre VI, İçtima 4, C.24, s. 208-211.

maddesi mucibince mezkur araziye nakilleri hususu İcra vekilleri heyetince tezekkür buyrulurak bir karar ittihazı tasvibi fahimanelerine arz olunur efendim.

İcra Vekilleri heyeti tarafından görüşülen bu teklif, kabul edilen kararnameyle bu köyün bahsedilen çeşme civarında nakil ve iskan edilmeleri uygun görülmüştür⁶⁰⁹.

1. 37. Su Baskınlarında Kızılay Yardımları

Mal kaybının insan kaybına oranla daha fazla olduğu sel ve su baskını olaylarında halka yardımcı kuruluş, Kızılay olmuştur. Kızılay Cemiyeti ile devletin birlikte çalıştığı bu tabii afetlerde Kızılay'ın yetersiz olduğu durumlarda devlet tarafından yardım sağlanmıştır. 1924 yılında Haziran ayının 11'inde yine Denizli'de şiddetle yağın yağmurlar, sel haline dönüşmüş, Denizli'nin Cedid mahallesinde 36 evi su basmıştır. Her ne kadar insan kaybı olmasa da bölge halkı mağdur olmuş, evsiz kalmışlardır. Açıkta kalan halkın refahı ve iskanları için Hilal-i Ahmer vasıtasıyla yardım yapılması istenmiş, fakat Hilal-i Ahmer Cemiyetinin yapacağı yardımın buradaki halkın ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamayacağı anlaşılmış ve bu bölgeye merkezden nakit para yardımı istenmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Vekaleti, Bakanlar Kurulu'nda görüşülmek üzere Denizli seylabzedelerine daha önce belirlenen miktar haricinde iki bin liranın daha verilmesini teklif etmiş, bu teklif de Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir⁶¹⁰. 1923-1924 yıllarında Kars, Beyazıt ve Denizli'de sel afeti meydana gelmiş, Kızılay, zarar gören sel felaketzedelerine 2500 liralık nakdi yardım yapmıştır.⁶¹¹

⁶⁰⁹ BCA, BKKK, 030 18 81 12 1932.

⁶¹⁰ BCA, BKKK, 030 18 99 6 1924.

⁶¹¹ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 67.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. 1923-1950 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE SALGIN HASTALIKLAR

1923-1950 yılları arasında tabii afet olarak adlandırabileceğimiz felaketlerden biri de ülkede yaşanan salgın hastalıklardır. Aslında hastalıklar, ancak vaka sayılarına bakılarak tabii afet olarak adlandırılabilir. Çünkü hastalık, ancak vaka sayısı çok fazla ve toplumun geniş bir kesimini ilgilendiren salgın halinde bir olaya tabii afet sayılabilir. Cumhuriyet döneminde yaşanan bazı salgın hastalıklar da tüm ulusu etkilediği için tabii afetler alanında incelenmektedir. Kurtuluş Savaşı ve onu takip eden yıllarda bu tür hastalıklar artmış, Atatürk zamanından itibaren sağlığın önemine binaen bu konuda mücadeleler başlamıştır.

Atatürk, 1 Mart 1923'teki meclisin açılış konuşmasında ülkenin sağlık durumunun sevindirici bir gelişme gösterdiğini, sağlıkla ilgili çalışmaların önemli bir kısmının salgın hastalıklardan korunmaya ve bulaşmanın önlenmesine sarf edildiğini söylemiştir. Bu tip hastalıklardan sadece tifüs ve çiçeğin bazı bölgelerde kendini gösterdiğini fakat Hıfzısıhha Kurumunun, zamanında ve koruyucu nitelikte aldığı tedbirlerle bu hastalıkların önlendiğini ifade etmiştir. Atatürk bu konuda ülkenin büyük bir kısmının düşman tarafından harabeye çevrildiği, ezilmiş halkın derin bir yoksulluk içine terk edildiği, içten dışa ve dıştan içe sürekli olarak göçlerin sürmekte olduğu bir dönemde bu gibi hastalıkların görülmesi istenmeyen bir konu olmakla birlikte, oldukları yerlerde süratle ortadan kaldırılmalarında gösterilen başarıyı da sevindirici bulmuştur. Atatürk salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı savaşın gereği düşünülürken ilk olarak akla sağlık önlemlerinin uygulamasını yapan doktor ve sağlık memurlarının geldiğini fakat 337 doktor ve 434 sağlık memurunun bu ihtiyacı karşılayamadığını ifade etmiştir⁶¹². Bu duruma çare olarak memleketin uzak yerlerinde doktor maaşlarının artırılması, kısmen askeri doktorların bir kısmının terhis edilmesi ve çalıştırılmaları yoluyla doktor sayılarının çoğaltılması ve aynı zamanda okuldan mezun olacak doktorlara mecburi hizmet yüklenmesi ve daha çok doktor yetiştirilmesi önlemleri alınarak mevcut boşlukların doldurulması düşünülmüştür. Ayrıca sadece bulaşıcı ve mikrobik hastalıklara yakalananların tedavi gördüğü hastanelerin bulunmamasının ülke için

⁶¹² Sabahat Kot ; "Atatürk ve Sağlık", *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991*, C.1, Ankara, 1996, s.83 ya da bkz. *Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açılış Konuşmaları*, s. 99.

büyük bir eksiklik olduğunu düşünerek İstanbul'da ve Anadolu'nun çeşitli yörelerinde 5 adet bulaşıcı hastalıklar hastanesinin kurulmasını da 1923 yılı sağlık programına koymuştur⁶¹³

Atatürk'ün “ Her ulusun, ulus gençlerinin, çocuklarının sağlıkları, sağlamlıkları, gürbüzlükleri için yaşadıkları bölgenin sıhhi şartlarını temin etmek, devlet halinde bulunan siyasi teşekküllerin en birinci ödevidir⁶¹⁴.” sözleriyle ifade ettiği gibi sağlıklı bir geleceğin sağlanması devletin temel vazifelerindendir. Bir hastalık zuhurunda çaresiz kalan ve en önemlisi yoksul, fakir halka sağlıklı olma fırsatı vermek devletin görevi olmakla birlikte halkın da kendi sağlığını koruması gereklidir. Bu bakımdan halk sağlığı eğitimine önem verilmesi de bir zarurettir. Daha Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk vatandaşlarının sağlığı, milli bir sorun olarak ele alınmış, bu yönde sağlık politikaları geliştirilmiştir. Fakat hastalıklar bir türlü vatandaşların peşini bırakmamış, özellikle savaş sonrası veba, frengi, verem vb. hastalıklar ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet döneminin başlıca hastalıkları; sıtma, tifüs, tifo, verem, veba, frengi, trahom ve çiçek hastalığıdır.

Yeni Cumhuriyet idaresinde sağlık alanında bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadeleye öncelik verilmiş, tüm ülke için büyük bir yıkım ve üzüntü kaynağı olan hastalıkları yok etmek için büyük bir savaş başlatılmıştır. Bu yıllarda savaşların sebep olduğu sosyo-ekonomik yıpranma, en çok da sağlık sorununu ön plana çıkarıyor ve bunun aşılmasını zorlaştırıyordu.

1.1. Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Tedbirler

1923-1950 yılları arasında salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı vatandaşları koruma konusunda en çok hizmeti görülen kurum Hıfzısıhha kurumudur. “Memleketin sıhhi şartlarını ıslah ve milletin sıhhatine zarar veren bütün hastalıklar veya sair muzır amillerle mücadele etmek ve müstakbel neslin sıhhatli olarak yetişmesini temin ve halkı tıbbi ve içtimai muavenete mazhar eylemek umumi Devlet hizmetlerindendir” ilkesine

⁶¹³ Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Konuşmaları, s. 100.

⁶¹⁴ Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Konuşmaları, s. 212.

bağlı olarak çalışan Hıfzısıhha kurumu salgın hastalıklarla mücadeleyi en iyi yapan kurum olmuştur⁶¹⁵.

Daha önce İstanbul ve Sivas'ta kurulan Hıfzısıhha müesseselerine bağlı aşı istasyonları ve laboratuvarlarından 1923 yılında Diyarbakır'da da kurulması düşünülmüş, böylece hastaların uzak yerlere gitmelerinden doğacak sakıncaların önlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bulaşıcı hastalıklara karşı savaşın önemli bir aracı olan temizlik ve etüv araçları çoğaltılmış, düşman tarafından zarar görmüş olanlar da onarılmıştır. Afyonkarahisar, Eskişehir ve Niğde'de etüv kurumları kurulmuş ve 1923 yılında hizmete girmiştir. İzmir ve Ankara'da da birer etüv evi inşası düşünülmüş, etüv evi bulunmayan şehirlerde yerel yönetimler tarafından verilecek ödenekle ve merkezden yapılacak yardımla bir an önce etüv evi yapılması da amaçlanmıştır. Ayrıca bir de çeşitli yollarla dışarıdan gelecek salgın hastalıklara karşı korunmak için, sınırlarda karantina bölgelerinin tekrar hayata geçirilmesi projesi incelenmiştir⁶¹⁶.

Bulaşıcı hastalıkların birçoğu, güney illerine Suriye ve Irak'tan geçmiştir. Dolayısıyla hükümet, Suriye ve Irak'tan gelen hastalıklara karşı sıkı tedbirler almış, ve bu hastalıkların yayılmasını önlemeye çalışmıştır. Bu dönemde Suriye ve Irak'tan Türkiye'ye çok miktarda hurma gelmiştir. Bu hurmalar, piyasada çokça satıldığı için ve bulaşıcı hastalık taşımaya müsait bir gıda maddesi olduğu için bu durum şüpheli görülmüş, sağlık müdürlüğü hurma numuneleri almış ve tahlil ederek herhangi bir hastalık mikrobu bulunup bulunmadığını ve sağlıklı şartlar altında hazırlandığına dair sağlık belgesi olup olmadığını araştırmıştır⁶¹⁷. Ancak hurma yoluyla birtakım hastalıkların yayıldığına dair bilgiye rastlanmamıştır.

Ayrıca sınır ve kıyılarımıza sarıhumma, veba, kolera gibi hastalıkların gemilerle girmesini engellemek için hudut ve sahil sağlık genel müdürlüğüne bağlı kuruluşlara görev verilmiş, hasta yolcuların tedavisi için İstanbul'da 100, İzmir'de 50 yataklı

⁶¹⁵ 24 Nisan 1930 tarihli ve 1593 numaralı "Umumi Hıfzısıhha Kanunu" için bkz. www.yargitay.gov.tr.

⁶¹⁶ Kapitülasyonların kaldırılması sonucu olarak uluslar arası bir yönetim durumundan çıkarılıp, bakanlığın şubelerinden biri durumuna gelen eski karantina sağlık işleri, en güç şartlar altında teslim alınmış ve çalıştırılmıştır. Harabe halinde teslim alınan Sinop ve Kılazömen karantina yerleri işler hale getirilmeye çalışılmıştır. Bilgi için bkz. *Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Konuşmaları*, s.100.

⁶¹⁷ *Cumhuriyet*, 3 Mart 1943.

hastaneler yapılmıştır. Yurdun iç kesiminde, taşrada ise bu görevi sağlık müdürleri, hükümet tabipleri ve sağlık memurları yürütmüştür⁶¹⁸.

Belediyeler de, gerekli alet ve ilaçları temin etmek ve zührevi hastalıklarla malul şahısların bedava tedavisini sağlamak, sari ve salgın hastalıklara karşı tedbirler almak, hasta olanlarını tecrit ve tedavi etmekle sorumlu tutulmuşlardır⁶¹⁹. Ayrıca kullanılmış eşyanın temizleme ve dezenfeksiyonu için tebhirhaneler⁶²⁰ oluşturmak ve buralarda temizlenen eşyayı mühürlemek suretiyle temizlenmeden kullanılacak eşyanın başkalarına satışı suretiyle bulaşabilecek hastalıkları önlemek⁶²¹, sari ve salgın hastalık zuhurunda bu hastalıkla mücadele eden hükümet teşkilatına yardımcı olmak, her türlü haşerelerle savaşacak teşkilat kurmak özellikle sivrisinek üremesine mani olacak tedbirleri kabul ederek bunlarla bulaşabilecek hastalıkları önlemek de belediyelerin hizmetlerinden olmuştur⁶²².

Hastalıkların bildirimini zorunlu hale getirilmesi ve her türlü tedbirin yetişmiş sağlık personeli tarafından uygulanması da hastalıklarla mücadelenin başarıya ulaşmasında kullanılan yöntemlerdir.

Kızılay, bulaşıcı ve salgın hastalıklar ile mücadelede büyük rol oynamıştır. Hükümet, 1935 yılında 7.6.1935 tarihli ve 2767 sayılı kanunla sıtma ve frengi ilaçları ve emlahını, mürekkebatını ve müstahzaratını memlekete ithal ve memleket içinde yapılması monopolünü Kızılay cemiyetine vermiştir. Bu ilaçların satış ve dağıtım yeri de İstanbul satış deposu seçilmiştir⁶²³.

1.2. Çiçek Hastalığı

Tıbbi literatürde çiçek hastalığı ve bulaşması ile ilgili bilgiler kısaca şu şekildedir: Çiçek hastalığı oldukça tehlikeli, bulaşıcı ve bazen ölümcül olabilen bir

⁶¹⁸ Sabahat Kot, "Atatürk ve Sağlık", s. 79.

⁶¹⁹ Nafiz Sürmeli, "Belediyelerin Sağlık Hizmetleri ve Kontrolleri", *Belediyeler El Kitabı*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1963. s.207.

⁶²⁰ Buradaki *tebhirhane* sözcüğü, buğu evi, etüv evi anlamına gelmektedir.

⁶²¹ Nafiz Sürmeli, "Belediyelerin Sağlık Hizmetleri ve Kontrolleri", s.208.

⁶²² Nafiz Sürmeli, "Belediyelerin Sağlık Hizmetleri ve Kontrolleri", s.209.

⁶²³ Devletin bu konudaki asıl amacı, bir yandan 1929 Dünya ekonomik buhranından dolayı gelirleri eksilen Kızılay cemiyetine yeni gelir kaynakları vermek ve bir yandan da memlekette temiz ve istenen özelliklere sahip ilaçlardan her zaman yeterli miktarda bulundurmaktır istemesidir. *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 84. Ayrıca 2767 sayılı kanun 7.6.1935 tarihli ve 2767 numaralı "Sıtma ve Frengi İlaçları İçin Kanun" için bkz. www.idealhukuk.com.

enfeksiyon hastalığıdır. Çiçek hastalığının spesifik bir tedavisi yoktur ve hastalıktan korunmanın tek yolu aşılmandır. Hastalık kişiden kişiye direk temas yolu ile bulaşır. Hasta kişinin enfekte yemek malzemelerini, yatak ve kıyafetlerini kullanmak da hastalığın bulaşmasına yol açabilir. Çok sık olmasa da hastalık kapalı ortamlarda, tren ve otobüslerde hava yoluyla bulaşabilmektedir. Çiçek hastalığının ana kaynağı insanlardır ve bu sebepten dolayı hayvan ve böceklerden bulaşma riski yoktur. Hastalıklı kişi genelde kızarıklıklar ve yüksek ateşten rahatsızlık duyarlar. Hastalığın neden olduğu yorgunluk ve vücuttaki son yara kapanana kadar devam eder. Virüs vücuda girdikten sonra hastalığı başlatabilmek için kuluçka dönemine girer. Bu dönem 7 ila 17 gün sürebilir ve kişide belirgin bir rahatsızlık hali görülmez. Hastalığın ilk belirtileri arasında ateş, baş ve vücut ağrıları, hatta bazen bulantı ve kusma görülebilir. Hastanın ateşi 38-39 C° dereceye kadar yükselebilir. Bu dönemde kişi genelde çalışmaya güç bulamaz. Bu süre 2-4 gün sürer. Bu dönemden sonra ağız ve dil bölgesinde küçük ve kırmızı benekler belirir. Benekler açılır ve ağız ve boğaza çok miktarda virüs yayılır ve hasta bu virüsü artık çevresine bulaştırmaya başlar. Bu süreç de 4 gün sürer. Bundan sonra virüsün tüm vücuda yayılması ile kırmızı benekler boyun, kol ve bacaklarda da gözlemlenir. Bu yayılma genelde 24 saatte olur. Döküntü arttıkça ateş düşer ve kişi kendini iyi hissetmeye başlar. Döküntünün 3. gününde yaralar kabarıklılara dönüşür. 4. günde ise kabarıklıklar iltihabı bir sıvıyla dolar ve ateş yeniden yükselir. İltihabı sıvı yavaş yavaş kurduktan sonra yaralar kabuk bağlar. 2. haftanın sonunda tüm yaralar kabuk bağlamıştır. Daha sonra ise kabuklar düşmeye başlar ve son kabuk düşene kadar kişinin rahatsızlığı devam eder⁶²⁴. Öldürücü bir hastalık olan Çiçek hastalığının ülkemizdeki tarihçesi eskiye dayanır. İncelediğimiz dönem içerisinde ise zaman zaman salgın halde görülen çiçek hastalığının seyri şöyledir; 1925 yılında yakalanma hızı yüz binde 3.8, tespit edilen vaka sayısı 483, hastalananlardan ölenlerin sayısı ise 69'tur. 1935 yılında 106 vaka tespit edilmiş ve bunlardan 15'i ölürken, 1944 yılında 6093 vakadan 678'i ölmüştür.

Özellikle 1943 yılında çiçek hastalığının ülke genelinde salgın bir halde olduğunu görmekteyiz. TBMM'de yapılan bütçe müzakeresinde dönemin Sağlık Bakanı Hulusi Alataş, yaptığı açıklamalarda çiçek hastalığının Suriye'den Mardin, Urfa, Diyarbakır'a ve daha sonra tüm ülkeye yayıldığını, elde bulunan tüm korunma

⁶²⁴ Emre Alhan, "Çiçek Hastalığı", www.cukurova.edu.tr.

vasıtalarının kullanılarak birçok yerde salgının önlenildiğini, fakat özellikle İstanbul'da bu vasıtalar halka sunulduğu halde büyük zorluklarla karşılaşıldığını ifade etmiştir⁶²⁵.

Gerçekten hastalık için geniş çapta mücadele programı uygulanmıştır. İstanbul'da çiçek hastalığına karşı mücadele şehrin büyük ve dağınık olması ve aşı için müracaatlardan kaçan kişiler nedeniyle pek başarılı olamamıştır. Yine de bu mücadele çiçek hastası sayısını azaltmıştır⁶²⁶.

1943 yılından sonra 1949 yılına gelinceye kadar salgın bir özellik göstermeyen çiçek hastalığı, dağınık ve seyrek vakalar olarak varlığını sürdürmüştü, 1949 yılında ülke sınırlarının yakında görülen çiçek hastalığı ve salgın bir hal alabilecek diğer hastalıkların Türkiye'de tekrar salgın hale gelmemesi için ülkede sağlık seferberliği başlatılmıştır⁶²⁷. 1950 yılında Suriye ve civarında özellikle çiçek hastalığı salgın halini almıştır. Fakat hastalıkla ilgili alınan ciddi tedbirler sonucu, ülkemizde sadece iki vaka görülmüştür. Hastalığın önlenmesinde seyyar ekipler önemli rol oynamıştır. Özellikle yaz mevsiminde Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin sınıra yakın yerlerinde, bir başkan, üç tabip, on veya onbeş sağlık memurundan oluşan seyyar ekipler yerleştirilmiştir. Bu ekipler, Ağrı-Van-Hakkari; Bitlis-Muş-Bingöl; Siirt-Mardin-Urfa olmak üzere üç ayrı bölgede hizmet vermişlerdir⁶²⁸.

En son 1957 yılında 128 çiçek vakası görülmüş bu tarihten itibaren Türkiye'de çiçek hastalığı, salgın halinde görülmemiştir⁶²⁹.

1.2.1. Çiçek Hastalığıyla Mücadelede Aşı Faktörü

Çiçek hastalığı sadece aşı yoluyla önlenilmektedir. Bir çeşit virüsten üretilen aşıyla hastalığın önüne geçilebilmektedir. Ülkemizde bu konuda ciddi çalışmalar yapılmış, bu çalışmalara 1921 yılında başlayarak 3 milyon kişilik çiçek aşısı üretebilen Hıfzısıhha Kurumu, 1922 yılında 5 milyon kişilik çiçek, 537 kg. kolera, 477 kg. tifo

⁶²⁵ *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1943.

⁶²⁶ *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1943.

⁶²⁷ *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1949.

⁶²⁸ *Ayın Tarihi*, S.204, Kasım 1950, s.42.

⁶²⁹ S. Haluk Özsanı, Muharrem Varlık, "Sağlık Hizmetlerinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişimi ve Sağlıkta Yeniden Yapılanma", *Cumhuriyet*, (1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi, Sosyal Değerlendirme), C.3,2009.

aşısı üretmiş ve halka uygulamıştır⁶³⁰. 1948 yılında ise 933.000 kişiye çiçek aşısı yapılmıştır⁶³¹.

İstanbul'da 1943 yılında salgın halinde görülen çiçek hastalığına karşı sağlık ekipleri gece gündüz çalışmış ve ev ev dolaşarak halka aşı yapmışlardır. Aşı yaptırmayanlara ceza uygulanacağı ve çiçek aşısı yaptırdığına dair şahadetname ibraz etmeyenlere, ekmek karnesi verilmemesi kararlaştırılmış fakat halkın daha fazla sıkıntıya düşmemesi için bu kararın tatbik edilme süresi uzatılmıştır. Böyle bile olsa hastalığın bir an önce engellenmesi için bu kararın bir an önce uygulanmasında kararlılık gösterilmiştir⁶³². Halk, Mayıs-Haziran aylarının ekmek karnelerinin verilmeyeceği konusunda uyarılmışsa da yapılan sağlık taramalarında, aşı yaptırmayıp da halkın sağlığını tehdit eden birçok vatandaş tespit edilmiştir⁶³³. Hastalığın salgın haline gelmemesi için çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Kararlı bir şekilde uygulanan yaptırımlar sonucu evinde çiçek hastası bulunduğu halde kanuni bir mecburiyete aykırı olarak haber vermeyen 18 aile mahkemeye verilmiştir. Ayrıca İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü, aşı memurlarına yeterli sayıda aşı şahadetnamesi bastırarak dağıtmış ve aşılama işi bittikten sonra da evlerde ve kurumlarda genel bir tarama yapılacağını ve aşısız olanların cezalandırılacağı konusunda halkı uyarmıştır. Bazı Rum ve Ermeni papazlarının çiçek aşısı yaptırmanın dinen günah olduğu konusunda gayrimüslim vatandaşlar arasında batıl bir itikat uyandırdıkları ve bu telkine uyan bazı gayrimüslim vatandaşların aşı için gelen memurları kabul etmeyerek onlara hakarete buldukları tespit edilmiş ve bu durum zabıtaya bildirilerek gerekli tahkikat yapılmıştır⁶³⁴. Belediye ve hükümet tabipliklerinde de daima bir doktor veya sağlık memuru bulundurulmuş, müracaat edenler derhal aşılanmıştır. Ayrıca seyyar sağlık ekipleri semt semt dolaşarak hem aşı yapmış, hem de hasta aramışlardır⁶³⁵. Hıfzısıhha kanununa göre bulaşıcı ve salgın hastalıkların ihbar edilmesi mecburi olduğundan ihbar edilen hastalara zamanında acil yardım yapmak için merkezlerde her zaman nöbetçi doktorlar bulundurmıştır⁶³⁶.

⁶³⁰ Sabahat Kot, "Atatürk ve Sağlık", s.83

⁶³¹ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1949.

⁶³² *Cumhuriyet*, 3 Mart 1943.

⁶³³ *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1943.

⁶³⁴ *Cumhuriyet*, 3 Mart 1943.

⁶³⁵ *Cumhuriyet*, 27 Mart 1943.

⁶³⁶ *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1943.

Çiçek aşısı yaptırdığını ibraz etmeyenlere ekmek karnelerinin verilmemesi uygulaması da bu konudaki diğer bir zorlayıcı tedbir olarak görülmektedir⁶³⁷.

1. 3. Sıtma Hastalığı

Sıtma, dünyada en çok görülen hastalıktır. Bataklık olan yerlerde çok fazla görüldüğü için “Bataklık Humması” da denilen sıtma hastalığının sebebinin, uzun yıllar, bataklıklardan çıkan pis kokular olduğu sanılmış, fakat, sonraları sıtmalıların kanlarında hastalığı yapan ve ancak mikroskopla görülebilen bir parazit bulunmuştur⁶³⁸. Tıp dilinde sıtmanın tanımı ise şöyledir; hastalık yapıcı bir grup parazit olan plazmodiumların, anofel sivrisineklerinin dişileriyle insana bulaşan akut, ateşli bir hastalıktır⁶³⁹. Kara sıtma ve zehirli sıtma olmak üzere iki çeşidi olan sıtma, daha çok sıcak yerlerde görülmekte ve özellikle bataklık olan yerlerde salgın halinde görülmektedir⁶⁴⁰.

Tarih boyunca Anadolu'nun çeşitli yörelerinde geniş alanları etkileyen sıtma salgınları görülmüştür. Hatta ileri derecedeki sıtma salgınları Ege ve Akdeniz kıyılarında yer alan antik medeniyetlerin birçoğunun çökmesinde önemli rol oynamıştır⁶⁴¹. Bu hastalık Osmanlı Devleti döneminde de en çok ölüm getiren hastalıklardan biri olmuş ve 1910 yılından itibaren hastalığın yayılmasını engellemek ve ölüm oranını azaltmak için halka sıtmanın en etkili ilacı olan kinin parasız olarak dağıtılmaya başlanmıştır⁶⁴².

Sıtma, Birinci Dünya Savaşı ve sonraki yıllarda Türkiye’de daha çok artmıştır. Bu yıllarda savaşın olumsuz etkilerinin yanında sıtma ve tüberküloz hastalığının da yaygınlaşması Türk ulusunu çaresiz bırakmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nda yapılan kan muayenelerinde Samsun bölgesinde yüzde 70, Ordu’da yüzde 50, Toros tünellerinde çalışan işçilerde yüzde 50 ve Söke bölgesinde yüzde 44 sıklığında sıtmalı hasta

⁶³⁷ *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1943.

⁶³⁸ *Sıtma, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Neşriyatı*, Ankara, 1939, s.1.

⁶³⁹ www.samsun.saglik.gov.tr.

⁶⁴⁰ *Sıtma*, s.4.

⁶⁴¹ Recep Akdur, *Sıtma Eğitim Notları*, Ankara, 1997, s.3.

⁶⁴² Sabahat Kot, “Atatürk ve Sağlık”, s. 82.

görülmüştür⁶⁴³. Orduda ise 415.000 sıtmalı hasta tespit edilmiş, bunlardan 20.000 asker de bu yüzden hayatını kaybetmiştir⁶⁴⁴. Ayrıca İstiklal savaşı sırasında askerlerimiz arasında yüzde kırk oranında sıtmalı bulunurken, 1917-1925 yılları arasında Ankara, Antalya, Balıkesir, Denizli, İstanbul, Mardin ve Seyhan'da dalak büyüklüklerinin yüzde seksen doksan arasında değiştiği bildirilmiştir. Hatta 1921 yılında nüfusu 200 bin tahmin edilen Antalya civarında sıtma vakasının 172.000'e ulaştığı söylenmiştir⁶⁴⁵.

Kurtuluş Savaşı sırasında sıtmanın yaygın oluşu nedeniyle tarladaki ekinler toplanamamış ve bu yüzden cephede savaşan askere ekmek ikmali yapılamamıştır. Savaştan sonraki yapılanma sürecinde ise yapılmak istenen modern tarım üretim çiftliklerinin önündeki en önemli engellerden biri köylünün eğitimsizliği iken diğeri de sıtma hastalığı olmuştur. Kurtuluş Savaşı'ndan başlayarak, Cumhuriyetin ilk yıllarında sıtmanın toplumsal bir öneme sahip olması, cumhuriyet hükümetinin öncelikle ele aldığı programların başında sıtma kontrol programının gelmesine neden olmuştur. Bu dönemde Sağlık Bakanlığı bütçesinin yüzde 35'lere varan bir kısmı bu programa ayrılmıştır⁶⁴⁶. 1923 yılında bütün ülkede yaygın bir sağlık kuruluşunun kurulması çalışmalarına başlanmış ve genel sağlık çalışmaları için önlemlerin alınması düşünülmüştür. Atatürk, özellikle sıtma hastalığına karşı başlı başına bir uğraş dönemine girilmesinin yüce meclisin öngöreceği büyük işler arasında sayılması gerektiğini ifade etmiş, nüfusun korunması, sağlık içinde bulundurulması ve çalışanların sağlıklı ve canlı olmasını sağlayıcı önlemlerin başında sıtma mücadelesinin bulunması gerektiğine işaret etmiştir⁶⁴⁷.

1.3.1. Adana ve Çevresinde Sıtma Hastalığı

Cumhuriyetin ilk yıllarında, sulak bir bölge olması ve dolayısıyla bataklıkların fazla olması sebebiyle, sıtma hastalığı özellikle Adana'da en önemli sağlık sorunu

⁶⁴³ Haydar Sur, Hacer Gürol; "Cumhuriyetimizin 75 yıllık Geçmişinde Yaşananlar", *Cumhuriyet (1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi, Sosyal Değerlendirme)*, C.3, s.2039. Ayrıca bkz. S.Haluk Özseri, Muharrem Varlık; a.g.m., s.2009.

⁶⁴⁴ "İçel", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 5, s. 3719.

⁶⁴⁵ Bu konuda Muallim Doktor Ekrem Hayri Bey rapor yazmıştır.Sayı abartılı gibi görünse de aynı yıllarda Antalya'da çıkan bir gazete,1920 yılında Antalya'da ölüm sayısının doğum sayısının iki katı;1921 yılında ise iki buçuk katı olması ile nüfusun gittikçe azaldığını, sıtma vakalarının ise Fenike köylerinde yüzde yetmiş,Elmalı'nın bazı köylerinde ise yüzde altmış iki oranında olduğunu yazmıştır. bkz.Sabahat Kot, "Atatürk ve Sağlık",s. 82-83. Ayrıca bkz. Zuhâl Özyayın, "Cumhuriyetin 75. Yılında Sağlık Hizmetleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Temmuz 1998, S. 139, s. 52.

⁶⁴⁶ Recep Akdur, *Sıtma Eğitim Notları*, s. 3.

⁶⁴⁷ *Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Konuşmaları*,s. 143.

olmuştur. 1925 yılında Adana nüfusunun yüzde 35'i sıtmalılı bulunmuş, kolera, veba, verem ve frengi gibi salgın hastalıklar da kitlesel ölümlere sebep olmuşsa bile sıtma ile mücadele daha fazla önem arz etmiştir. 1925 yılına kadar sağlık sorunlarına çözüm bulmak için herhangi bir girişimi olmayan Adana'da, 1925 yılında, dönemin Sağlık Bakanlığı (Sihhat ve İctimai Muavenet Vekaleti)'na bağlı Sıtma Savaş Enstitüsü kurulmuştur. Sıtmayla savaş için bataklık kurutulması ve sıtma ilacı olan kinin dağıtılmasına başlanmış, 20 kilometrekarelik bataklık alan kurutulmuş, nüfusun büyük çoğunluğu, denetimden geçirilmiş, kan muayeneleri yapılmıştır. Devlet, kinin, kuvvet hapı, okinin gibi ilaçlar dağıtmış⁶⁴⁸, Hilal-i Ahmer Cemiyeti de Adana bölgesine sıtma mücadelesi için 50 kg. kinin ve 1500 lira göndermiştir⁶⁴⁹. 1925 yılında Adana'da kurulan Sıtma Savaş Enstitüsü, 1934 yılında Sıtma Mücadelesi Enstitüsü adıyla yeniden teşkilatlandırılarak 22 sivil, 25 de asker doktorun çalıştığı, halka sıtma ile ilgili eğitim ve hizmet veren bir kurum haline getirilmiştir⁶⁵⁰. Bataklıkların kurutulması amacıyla okaliptüs ağaçları dikilmiş ve ciddi çalışmalar yapılarak başarılı sonuçlar elde edilmiştir⁶⁵¹.

1.3.1.1. Hastalığın İl Nüfusa Etkileri

Adana'da yaşanan sıtmanın nüfusa etkisi büyük olmuştur. 1935-1960 yılları arasında yani 25 yılda Adana'nın nüfusu iki katına çıkmış, dışarıdan da sürekli olarak mevsimlik yada kalıcı göç alan Adana'nın nüfusu her geçen yıl artmıştır. Günümüzde de bir sanayi kenti durumunda olan Adana'da nüfus katlanarak artmaktadır. Şehir, sadece 1935-1940 yılları arasındaki 5 yıl haricindeki tüm dönemlerde Türkiye ortalamasından daha yüksek bir nüfus artışı göstermiştir. Bu beş yıldaki nüfus artışının düşük olmasının nedenleri çeşitlidir, fakat en önemli nedeni bölgedeki kötü sağlık koşulları ve özellikle sıtma hastalığının yaygın oluşudur. Bölgede yapılan çalışmalarla sıtmanın önüne geçilebilmiştir⁶⁵².

⁶⁴⁸ "Adana", *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s.125.

⁶⁴⁹ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 66.

⁶⁵⁰ *Aynı Tarihi*, S.10, I.Taşrin 1934, s. 9.

⁶⁵¹ "Adana", *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s.105.

⁶⁵² "Adana", *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s.105.

1.3.1.2. Hastalığın Bölge Kalkınmasındaki Yeri

Salgın hastalıklar, bir bölgenin gelişmesinde yada geri kalmasında da rol oynamaktadır. Buna en iyi örnek yine Adana- Ceyhan çizgisinin güneyini verebiliriz. Dönem itibariyle bu bölgede kentsel merkez bulunmamaktadır. Özellikle Adana-Karataş arasındaki bir bölümde önemli bir merkez kurulamamıştır. Bunun en büyük nedeni ise, 1940'lı yıllarda bu bölgenin bataklık ve sıtmalık alanlardan biri olmasıdır⁶⁵³.

1.3.2. Afyon İlinde Sıtma Hastalığı

1938 ve ilerleyen yıllarda Afyon şehrinin de uğraştığı en önemli hastalık sıtma olmuştur. Bu dönemde yapılan sağlık çalışmaları çerçevesinde sıtmanın önlenmesi için bataklıkların kurutulmuş, 1923 yılına 50 yataklı bir hastaneyle giren Afyon'da bu dönemde sıtma hastalığının önlenmesi amacıyla 100 yataklı bir hastaneye kavuşmuştur. Afyon'da sıtma savaşında 1959 yılı sonuna kadar, 437 köyde 390.000 kişi sıtma savaşı kapsamına alınmıştır. 1967 yılına kadar sıtmayla mücadele devam etmiş, bu yıldan sonra da sıtmayla savaşın ikinci safhası olan kontrol safhasına geçilerek, evler gezilmiş ve halktan muayene için kan alınmış, böylece hastalığın yayılması yada yeniden yayılması önlenmeye çalışılmıştır⁶⁵⁴.

1.3.3. Bursa İlinde Sıtma Hastalığı

1941 yılında sıtma vakiası en fazla Bursa'da görülmüştür. Bunun nedeni ise denize girmek için Mudanya'ya gidenlerin buradaki İnciraltı bataklığının ürettiği sivrisineklerden sıtma alarak Bursa'ya dönmeleri olmuştur. Bunun için Mudanya kaymakamlığı bu bataklığı denizden vagonetlerle taşınan kumlarla doldurarak kurutmuş ve sıtmayı kısmen önlemiştir. Bu yılda ve sonrasında Bursa'da sıtmanın tahribatının artma sebeplerinden biri de Bursa'nın Karacabey ve Mustafakemalpaşa havalisinde çeltik ekilmesi ve bu yıllarda bu bölgede meydana gelen sel afetinin buraları bataklık haline getirmesi olmuştur. Bu duruma tedbir olarak 1941 yılında çeltik ekimi yasaklanmış ve sıtmayla mücadele teşkilatının çalışmalarıyla hastalık azaltılmıştır. 1941 yılında Karacabey'de 12.593, Mustafakemalpaşa'da ise 14.892 sıtmalı tespit edilmiştir.

⁶⁵³ "Adana", *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s.105.

⁶⁵⁴ "Afyon", *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s. 302.

Bursa'da ise toplam 48.917 sıtma vakası bulunmuştur. Buradaki sıtma hastalığını önlemek için 1941 yılında 575 kg. kinin sarf edilmiştir ⁶⁵⁵.

1942 yılında sıtmanın merkezi yine Bursa olmuştur. Bu yılda da Bursa'da 37.611 sıtmalı bulunmuştur. 1941 yılına oranla azalmış gibi görünen sıtma için 260 kg. kinin kullanılmıştır. Ayrıca Yenişehir'de Marmaracık gölü su ile dolmuş ve burada da sıtma artmıştır. 10.150 sıtma vakası da bu bölgede tespit edilmiştir ⁶⁵⁶.

1.3.4. Sıtma Hastalığını Önlemeye Yönelik Tedbirler

Belirli bir bölgede, sıtma vakaları görülmeye başladığı andan itibaren devlet hastalığı yok etmek ve yayılmasını önlemek yada hastalıktan korunmak amacıyla çeşitli tedbirler almıştır. Arazi ıslahı, bataklıkların kurutulması ve halka bedava kinin ilacı dağıtılması, hastalığın yayılmasını ve bu suretle salgın hale gelmesini önlemek için alınan tedbirler arasındadır.

1.3.4.1. Hastalığı Önleyici İlaçların Dağıtılması

1923 yılında sıtma, frengi ve vereme karşı tedbirler alınmış ve özellikle ülkedeki yayılma oranı ve verdiği zararlardan dolayı sıtma hastalığına önem verilmiş, bu hastalığa karşı en etkili ilaç olan kinin, halka parasız olarak dağıtılmıştır. Kinin ilacı, iki çeşit üretilmiştir. Her ikisi de aynı içeriğe sahip bu ilaçlar, mavi ve pembe renklerle halka verilmiş, mavi renkli olan, fakir halka verilen bedava kinin, pembe renkli olan ise durumu daha iyi olan halka, ucuz fiyata satılan kinindir. Böyle bir renk ayırımına gidilmesinin nedeni de ucuz ve bedava kininin karışmaması ve bedava verilen kininin satılmasını önlemektir. Çocuklar için de tatlı kinin ilaçları yapılmıştır. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti, kinin ilacının nasıl kullanılacağına dair tarifeler bastırarak, köylere kadar dağıtmış, bu tarifelerin herkese verilmesi konusunda sıtma ile mücadele teşkilatında çalışanlar, hastanelerdeki doktorlar ve belediyeleri mecbur tutmuştur ⁶⁵⁷. Devletin halka dağıttığı kinin miktarının, 1923-1950 yılları arasında çok fazla olduğunu ve sıtmanın halk sağlığını tehdit etmesi dolayısıyla bu hastalığın yok edilmesine itina gösterildiğini söyleyebiliriz. 1923 yılında, Ziraat Bankası aracılığıyla 1000 kg.'a yakın

⁶⁵⁵ *Cumhuriyet*, 21 İkinci Teşrin 1943.

⁶⁵⁶ *Cumhuriyet*, 21 İkinci Teşrin 1943.

⁶⁵⁷ *Sıtma*, s.6. Devlet kinini olarak da adlandırılan bedava kinin, İstanbul Kimyahanesinde üretilmektedir. *Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Konuşmaları*, s. 101.

miktarda kinin, Anadolu'nun bütün bölgelerine dağıtılmaya başlanmıştır. Ayrıca 1922 ödeneğinden artan para ile dışarıdan 1000 kg. kadar daha kinin alımı için başvurulmuştur⁶⁵⁸. 1935 yılında hem sıtma hem de frengi hastalığına ait tüm ilaçları ithal etme yetkisi de çıkarılan kanunla Kızılay Cemiyeti'ne verilmiştir. Hükümet şahıslar adına gelen ilaçların gümrükten geçirilmemesi kararı alınmış, kaçak olarak sokulmak istenen ilaçlara el konacağı ve bunu ihbar edenlere de ikramiye verileceği ifade edilmiştir⁶⁵⁹. Sıtma hastalığının kökünün kazınması için tek çare olan kurutma ve arazi ıslahı sorununa ve şehir ve köylerin sağlık koruyucu şartlarının düzeltilmesine olağan durum sağlandığında hemen başlanacağı ve bunun tamamlanmasının bayındırlık ve sağlık işlerinin en gerekli ve önemli görevlerinden olacağı mecliste görüşülmüştür. Bu dönemde toplam, 250 kg. da parasız kinin dağıtılmıştır⁶⁶⁰.

Sıtma hastalığının tedavisinde kullanılan diğer bir ilaç da ateprin adı verilen ilaçtır. Özellikle 1937 yılında kullanımı yaygınlaşan bu ilaç, tüm dünyada hüküm süren sıtma hastalığının baş ilacı olarak gösterilen kinin ilacına alternatif olarak piyasaya çıkmıştır. Kininden daha az bulunan ve daha pahalı olan bu ilaç kısa sürede kininden daha da ön plana çıkmıştır. Bunun sebebi; ateprinin hastalığın etkisini kininden daha fazla azaltması ve yayılmasını önlemesidir. Hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerde Ateprin ilacı kullananlar kısa sürede çalışma kabiliyetlerini kazanmış, bunun için de işsiz geçen günlerin sayısı daha az olmuştur⁶⁶¹.

1.3.5. Sıtma Hastalığı İle İlgili Yapılan Diğer Çalışmalar

1926 yılında 839 sayılı sıtma ile savaş kanunu çıkarılmıştır. Bu kanuna göre, Sağlık Bakanlığı tarafından sıtmalı olduğu ilan edilecek bölgelerde sıtma mücadelesine dair heyetler oluşturulacak, enstitü, laboratuvar, hastane ve sıtma dispanserlerinde bu mücadelede görev alacak doktor ve sağlık memurlarının eğitimleri için tekamül dersleri adı altında kurslar açılacak ve sıtma mücadelesine ait tüm teşkilat ve müesseselerin Sağlık Bakanlığına bağlı olarak çalışacaklardır. Yine bu kanuna göre ve bütün devlet teşkilatı Sağlık Bakanlığının bildireceği zaman ve yerlerde mücadele faaliyetine katılacak ve yardım edeceklerdir.

⁶⁵⁸ Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Konuşmaları, s. 101.

⁶⁵⁹ 7 Haziran 1935 tarihli ve 2767 numaralı "Sıtma ve Frengi İlaçları İçin Kanun" için bkz. *Yürürlükteki Kanunlar Külliyatı*, C.2, Ankara, 1988, s. 1455.

⁶⁶⁰ Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Konuşmaları, s.101.

⁶⁶¹ "Ekonomik Sıtma Savaşı", *Dirim*, S. 8, Ağustos 1937, s.1-3.

Tüm yurttta bu kanuna göre çalışmalar yapılmış, bu çalışmalarda kan muayeneleri, dalak muayeneleri parasız olarak yapılmış, bataklikların kurutulması ön planda tutulmuş, hastalığa asıl neden olan sivrisineklerle mücadele edilmiş, çeltik alanlarının kontrol altına alınmasına uğraşmıştır. Bakanlık tarafından sıtma mücadele alanlarına dahil olan yerlerde fakirlere parasız kinin veya diğer sıtma ilaçları dağıtılmıştır. Şehir, kasaba ve köylerde, sıtma mücadele heyetleri tarafından belirlenen yerlerde sivrisineklerin üremesine sebep olan su birikintilerine sebebiyet vermek de yasaklanmıştır. Havuz ve gölcükler bu kapsama alınmamış fakat buraların da ıslah edilmesine karar verilmiştir. Küçük su birikintilerinin yok edilmesi görevi o yerin sakinlerine verilmiş, sadece on beş yaşından küçük, altmış beş yaşından büyükler bu yükümlülüğün dışında bırakılmıştır⁶⁶².

Söz konusu kanun gereğince Kamuya bağlı yada özel kurumlar, çiftlik veya büyük arazi sahipleri, çalıştırdıkları amelelere bedava kinin dağıtmaya mecbur edilmiştir. Pis sular için üstü kapalı çukurlar yapılması, gübre ve çeşitli pisliklerin uzun süre evde bulundurulması da yasaklanmıştır. Yasaklara uymayanlara beş liradan yüz liraya kadar hafif para cezası, tekrarı halinde ise bir hafta hapis cezası uygulanması kabul edilmiş bedava dağıtılan kinini satanlardan, sattıkları kinin bedelinin yirmi katı para cezası alınacağı ifadesiyle de mücadelenin engellenmemesi için yaptırım uygulanmıştır.

Belediyeler ve köylerde ihtiyar meclisleri, çeşmelere akıntı yolu yapmakla görevlendirilmiş, kanal yapımı için de bakanlık, belediyelerden proje istemiştir. Sıtma mücadelesi için her sene Sağlık Bakanlığı bütçesine özel bir fasıl açılmış ve yapılan tüm masraflar bu fasıldan karşılanmıştır⁶⁶³.

Sıtma hastalığına sebep olan sivrisinekle mücadelede mazot da kullanılmış, 1926 yılında 2500 kg. kullanılan mazot, 1929 ve 1930 yıllarında 14.000 kg.'a ulaşmıştır. 1930-1931 yıllarında Hilal-i Ahmer Cemiyeti sıtma mücadelesi için sadece Diyarbakır'a da 2000 lira para göndererek sıtmayla mücadeleye destek olmuştu⁶⁶⁴.

⁶⁶² 13 Mayıs 1926 tarihli ve 839 numaralı sıtma mücadelesi kanunu için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Devre II, İçtima 3, C.4, s.700.

⁶⁶³ *TBMM Kavanin Mecmuası*, Devre II, İçtima 3, C.4, s.701.

⁶⁶⁴ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 78.

1935-1940 yılları arasındaki dönemde 1940 yılında da sıtmayla savaş devam etmiş, sıtmaya karşı kullanılan ilaçlar Kızılay'ın tekelinde olduğu için Kızılay bütün yılı, tüm gücüyle ambarlarındaki kinin stokunu tamamlamaya çalışarak geçirmiştir. Hükümet bunun için Kızılay emrine bir milyon liralık avans vermiştir ⁶⁶⁵.

Bütün bu çalışmalar sonucu, 1940 yılında muayene edilen kanlara göre sıtmalı oranı yüzde 11'e kadar düşmüştür ⁶⁶⁶. Ancak sıtma ilaçlarının ithalinin güçleşmesi sebebiyle de 1943 yılında ve İkinci Dünya savaşı sırasında sıtma oranı tekrar yükselmiş yüzde 32'ye kadar çıkmıştır ⁶⁶⁷.

1943 yılında sıtma ve sivrisinek mücadelesi devam etmiş, Çekmece gölüne yakın köylerde sivrisinek istilası olmuş, sıtma hastalığı salgın hale gelmiştir ⁶⁶⁸. Aynı yıl Bursa'da 44.187 sıtma hastası bulunduğu tespit edilmiştir. Bu bölgede yapılan mücadeleye karşın azalması beklenen bu hastalığın 1943 yılında daha fazla artmasının nedeni, mevsimin yağışlı olmasına, halkın bedenlen sıtmaya karşı zayıf düşmesine ve kullanılan 141 kg. kinin ilacının azlığına bağlanmıştır ⁶⁶⁹.

Sağlık Bakanlığı ile İktisat Bakanlığı bir anlaşma yaparak Ereğli fabrikasında 100 bin metre cibinlik imal edilmiş, bunun yetmiş bin metresi sıtmanın çok görüldüğü yerlere dağıtılmıştır. Kinin teminine önem verilmiş, Amerika, Japonya ve diğer bazı devletlerden kinin ve yine sıtma ilacı olarak kullanılan antipirin(ataprin) sipariş edilmiştir. Bu konuda Amerika'dan ataprin için söz alınmışsa da, Japonya istenilen kinini göndermemiştir ⁶⁷⁰.

Sıtmayı önleyebilmek için bütün bataklıkların kurutulması, su birikintilerinin doldurulması, açık kuyuların ve lağımaların kapatılması gibi tedbirlerin alınmasının gerekliliği ve küçük tedbirlerden ziyade büyük bir tahsisatla büyük tedbirler alınması ancak bu şekilde bu hastalığın önlenebileceği anlaşılmıştır ⁶⁷¹.

⁶⁶⁵ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 98.

⁶⁶⁶ Cumhuriyet, 26 Mayıs 1943.

⁶⁶⁷ Zuhâl Özyayın, "Cumhuriyetin 75. Yılında Sağlık Hizmetleri", s.52.

⁶⁶⁸ Cumhuriyet, 7 Eylül 1943.

⁶⁶⁹ Cumhuriyet, 21 İkinci Teşrin 1943.

⁶⁷⁰ Her nedense sıtmanın baş ilacı olan kininin Türkiye'ye ithali sağlanamamıştır. Bunun yerine Ateprin adlı bir ilaç kullanılmıştır. Bkz. Cumhuriyet, 26 Mayıs 1943. ayrıca bkz. Cumhuriyet, 7 Eylül 1943.

⁶⁷¹ Cumhuriyet, 7 Eylül 1943.

1940'lı yıllarda yüzde 11'lere düşen sıtmalılı sayısı oranı, İkinci Dünya Savaşı sırasında yükselmiş ancak savaş sonrası tekrar düşüş göstererek, 1945-46 yıllarında yüzde 20 olmuştur⁶⁷². 1940 –1944 yılları arasında sıtma hastalığı için taranan ve tedavi altına alınanların sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁶⁷³

Tablo 8: 1940 –1944 Yılları Arasında Sıtma Hastalığı İçin Taranan ve Tedavi Altına Alınanların Sayısı

Yıl	Muayene edilen kişi sayısı	Tedavi altına alınan kişi sayısı
1940	2.445.272	1.094.919
1941	2.432.296	991.291
1942	1.775.816	784.967
1943-1944	996.930	726.024

1945 yılında sıtma hastalığının en fazla görüldüğü yerler, Güney ve Batı Anadolu ile Trakya bölgesidir⁶⁷⁴. Sıtmanın vahim bir hal aldığı bu bölgelerde, sıtmayla mücadele için savaş teşkilatlarının kurulması düşünülmüş, kurulacak savaş teşkilatı için de o bölgenin normal savaş hizmetlerini karşılayacak genişlikte ve güçte olmasına dikkat edilmiştir. Çünkü sıtma savaşında tatmin edici bir başarı elde edilebilmesi için aralıksız olarak yıllarca çalışmak gerekmektedir ve çalışmaya bir mevsim bile ara verilmesi halinde uzun emeklerle alınan sonuçlar boşa gitmektedir. Çünkü sıtma afetinin özelliklerinden biri de sürekli yağmurlar ve uzun süren nemli sıcaklar veya sıtmalılı bir bölgede olacak nüfus birikimleri, Türk milletinin alışık olmadığı yeni parazit çeşitlerinin başka memleketlerden getirilmesi veya bu durumlardan birkaçının bir arada olmasıyla hastalığın birdenbire epidemik (salgın) hal almasıdır. Bu da milli sağlığı ciddi surette tehdit edebilir. 1945 yılından önce de ilaç kıtlığı ve daha başka sebeplerden dolayı yer yer salgınlar tekrar görülmüştür.

Görülüyor ki, 1926 yılında sıtma ile mücadele için çıkan kanundan sonra alınan önlemler de hastalığın yayılmasını önlemek amacına ulaşamamış ve beklenenin aksine sıtma vakalarında artış görülmüştür. Bu sebeple, Büyük Millet Meclisi, 1945 yılında

⁶⁷² Bu yüzde 20'lik oran ancak 1956 yılında yüzde 0.8'lere inmiştir. S.Haluk Özseri, Muharrem Varlık; "Sağlık Hizmetlerinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişimi ve Sağlıkta Yeniden Yapılanma", s. 2010.

⁶⁷³ *Ayın Tarihi*, S. 122, Ocak, 1944, s. 15.

⁶⁷⁴ *Cumhuriyet*, 18 nisan 1945.

sıtma ile olağanüstü savaş yapılmasına dair 4707 sayılı kanunu kabul ederek sıtma savaşını başlatmıştır⁶⁷⁵;

1945 tarihli 4707 sayılı kanunla, 1926 yılında çıkan 839 sayılı kanunun hükümlerinin uygulanmasına devam edilmiş, sıtma ile olağanüstü savaşın gerektirdiği çalışma derecesine göre sabit ve gezici kurullar, laboratuvarlar, hastaneler, yataklı yataksız dispanserler kurmaya ve işler için gereken tedbirler almaya Sıhhat ve içtimai muavenet vekaleti yetkili kılınmış, diğer bakanlıklar, daire ve müesseseler, iş yerlerinde sıtmayla mücadeleye yönelik tesisleri yapmakla ve alınan tedbirleri uygulamak ve yardım etmekle görevlendirilmişlerdir. Kanuna göre sıtma ile olağanüstü savaşta görev almak üzere genel ve katma bütçelerden veya özel idarelerle belediyelerden veya iktisadi devlet teşekküllerinden aylık ve ya ücret alan tıp ve tıp dallarına mensup olan kişiler ile eczacılar ve bu mücadelede kendilerinden faydalanılacak memurları, sıhhat ve ictimai muavenet bakanlığı görevlendirecektir. Ordu mensupları da bu savaşa dahil edilmiştir. Ayrıca olağanüstü sıtma savaşının devam ettiği süre içerisinde Sıhhat ve ictimai muavenet bakanlığı tarafından lüzum görülürse Bakanlar Kurulundan alınacak kadrolara dayanılarak memur ve müstahdem de kullanılabilir. Bu kişilerin bu mücadelede çalıştırılmalarının tarzı da sıtma tedbirlerinin sıtma mevsiminden önce alınması gerektiği için bir an önce mensup oldukları bakanlık, daire ve kuruluşlar ile sıhhat ve ictimai muavenet bakanlığı arasında hazırlanacak esaslara göre düzenlenecektir. Sıtma ile olağanüstü savaş yapılan bölgelerde valiler, kendi çevrelerinde Sıhhat Bakanlığı'nın lüzum göstereceği tedbirleri alacak ve sağlık mensupları da isteklerine göre buldukları ilçe çevrelerinde görev alabileceklerdir. Yapılan bütün işlerin denetlemesi de valiler ve müfettişlere bırakılmıştır. Sıtmalı bölgelerde sıtmanın çoğalıp yayılmasından korkulan bölgelerde, ev, bağ, bahçe, çeltik ve sulu tarla, fabrika, su değirmenleri, ark ve bentleri olan yerlerde, resmi ve özel bütün dairelerle gerçek ve tüzel kişiler bütün tedbirleri zamanında almakla görevlendirilmişlerdir. Bu tedbirleri zamanında almamak, alınmasına karşı gelmek yada

⁶⁷⁵ 1 Şubat 1946 tarih ve 1/547 numaralı "Sıtma Savaşı Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu" için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 7, Toplantı 3, C. 22, S. 89, s. 6.

bunu güçleştirmek, tedbirleri uygulayanlara engel olmak ve sürfe yataklarının doğmasına sebep olmak yasaklanmıştır⁶⁷⁶.

Kanunda, 1944-1945 yıllarında olağanüstü sıtma savaşında kullanılmak üzere 5.800.000 liranın sarfına izin verilmiştir. Ayrıca 1944 yılında Muvazenei Umumiye kanununda, sıhhat ve içtimai muavenet bakanlığı kısmında olağanüstü sıtma savaşı her türlü ücret ve giderleri adıyla açılan faslına da 2.500.000 lira olağanüstü ödenek konmuştur. Gerekli olan ilaç, vasıta ve malzemeleriyle nakil vasıtalarının satın alınması işi için de Maliye Bakanlığı'ndan da bir temsilcinin bulunduğu satın alma komisyonları oluşturulacaktır⁶⁷⁷.

Ayrıca Bakanlar Kurulu kadrolarına dayanılarak belirlenen memur ve müstahdemlere çalışmaları karşılığında 600 lirayı geçmemek üzere ücret verilmesi ve bu mücadelede çalışan kişilerden yararlılığı görülen doktorlara aylık ve olağanüstü ödeneklerinin iki katı ve diğer müstahdemlere üç katını geçmemek üzere ikramiye verilmesi düşünülmüştür. Buna göre kendilerine ek vazife olarak verilen sıtma ile olağanüstü savaş işlerinde çalıştırılacak olan aylıklı ve ücretli memur ve müstahdemlere tayin edildikleri kadro ücretinin üçte ikisi eklenerek verilecektir. Tüm bu ücretler ise sıtma ile olağanüstü savaş ödeneğinden ödenmiştir⁶⁷⁸.

Sıtma ile olağanüstü savaş yapılmasına dair kanuna dayanılarak bu savaşta çalıştırılacak kadrolar belirlenmiş, buna göre bu savaşta çalışacak memur ve müstahdem kadrosu şöyle belirlenmiştir; Merkez ve vilayetler şeklinde oluşturulan sıtma mücadele teşkilatı, merkezde bir sıtma savaş genel başkanı, bir sıtma savaş genel başkan yardımcısı, birer kalem şefi, katip, daktilograf, yüksek mühendis, hademe; vilayetlerde ise yedi genel grup başkanı yedi fen memuru, yedi genel grup katibi ve aynı sayıda genel grup hademesi, on dört mücadele başkanı, yirmi dört mücadele başkanlık katibi, 14 hademe ile altışar katip, hademe ve aşçılarıyla altı seyyar hastane tabibi, bunlardan başka da iki yüz sıtma mücadele tabibi, altı yüz sağlık koruyucusu ve elli şoför görevlendirilmiştir. Bu kişilerin kadrolarının onanması ve olağanüstü zam verilmesi için

⁶⁷⁶ 26 Mart 1945 tarihli ve 4707 numaralı "Sıtma ile Olağanüstü Savaş Yapılmasına Dair Kanun" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Dönem VII, Toplantı 2, C.27. s. 119-120.

⁶⁷⁷ *TBMM Kavanin Mecmuası*, Dönem VII, Toplantı 2, C.27. s. 120.

⁶⁷⁸ *TBMM Kavanin Mecmuası*, Dönem VII, Toplantı 2, C.27. s. 120.

sunulan Sıhhat ve İctimai Muavenet Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı'nın ortak teklifi üzerine bu zamandan istifade ettirilmesine karar verilmiştir ⁶⁷⁹.

1926 yılında sıtmaya karşı alınan tedbirlerin uygulanmasında çeşitli yaptırımlara rağmen eksikliklerin yanında ilgisizlik de görülmüş, bunun üzerine gerekli duyulan bu kanunda ceza hükümleri de ağırlaştırılmıştır. Buna göre, sıtma ile savaş amacı ile Sıhhat ve İctimai Muavenet Bakanlığı grup genel başkanları veya sıtma mücadele kurulu başkanları veya tabipleri tarafından alınan karar ve tedbirleri veya yapılan bildirimleri yürütme ile görevli olupta bu görevleri yürütmeyen, uygulamayan veya sıtma ile olağanüstü savaşın yapılmasında veya denetlenmesinde hatası görülen bütün daire ve müesseselere mensup memur ve müstahdemlerle belediye başkanları, inzibat komisyonu kararına gerek kalmadan Sıhhat ve İctimai Muavenet Bakanlığı'nın teklifi üzerine mensup oldukları bakan veya daire amiri tarafından inzibat cezalarından herhangi biriyle derece sırası gözetilmeyerek cezalandırılabilirlerdir. Bunların yanında doğrudan Başbakan tarafından verilen cezalar vardır ki bunlar da yine bakanlıkların teklifleri üzerine müfettiş, vali ve il belediye başkanlarıyla, bağımsız devlet teşekkül ve kurulları reis ve müdürleri ve İktisadi devlet teşekkülleri ve müesseseler genel müdürleriyle yardımcılara verilmiştir. Bu kanun gereğince yapılacak işlerde görev yetkilerini kötüye kullananlar veya bu suretle başka bir suç işleyenler veya görevini ihmal edenler için Türk Ceza Kanunu'ndaki cezaların iki katı uygulanacaktır. Görevlere riayet etmeyenlere ve yasalara aykırı hareket edenlere 50 liradan 500 liraya kadar ağır para veya bir haftadan bir aya kadar hapis cezası uygulanacaktır. Kanunlara aykırı olarak sıtma ilaçlarını satan veya sattıran veya istif edenlerle dağıtanlara ise 100 liradan 1000 liraya kadar ağır para cezası veya üç aydan bir yıla kadar hapis cezası veya her ikisi birlikte uygulanacaktır. Sıtma ilaçlarını Sıhhat ve İctimai Muavenet Bakanlığı'nın izni olmadan ülke dışına çıkarmaya kalkışmak ve çıkarmak da kaçakçılık olarak addedilmiş, bu suçu işleyenlere ise diğerlerinin iki katı ceza uygulanacaktır. Sıtma ilaçları Sıhhat Bakanlığı tarafından parasız dağıtılmış, bu ilaçları satanlara satılan ilaç bedelinin yirmi katı para cezası hükmü olunmuştur. Durumun ehemmiyetine binaen bu suçların yargılanmasının da bir an önce gerçekleşmesi için bütün davalardan önce yapılması uygun görülmüş, davalar bir haftadan daha fazla tutulmamışlardır. 1945 yılı boyunca yürürlükte kalacak olan 4707

⁶⁷⁹ BCA, BKKK, 030 18 01 02 107 106 18.

numaralı kanunun uygulanma süresince sıtma savaş kuruluşuna mensup Sıtma Genel Başkanı ve muavini ile grup genel başkanları, sıtma mücadele başkanları ve müfettişleri, sıtma enstitüleri müdürleri ve laboratuvar şefleri, sıtma mücadele tabipleri, sıtma sağlık koruyucuları, yüksek mühendisler ve fen memurları genel seferberlik dışında talim için veya herhangi bir surette yedek olarak askeri hizmete çağrılmayarak sıtma savaşı kuruluşunda çalıştıkları süre içinde tehirlî sayılacaklardır⁶⁸⁰. Titizlikle hazırlanan ve derhal yürürlüğe konan Olağanüstü Sıtma Savaş Kanunu ile 1945-1946 yıllarında yüzde 20 oranında bulunan sıtma ancak 1956'da yüzde 0.8'e düşmüştür⁶⁸¹.

Olağanüstü sıtma savaşı hakkındaki kanun yürürlüğe girdikten sonra Sağlık Bakanlığı, sağlık müdürlüklerine bir tamim göndererek bu savaşın hastaları tedavi etmek, sağlam insanları korumak, bataklikları kurutarak sivrisineklerin üremelerine engel olmak gibi amaçlar taşıdığını ifade etmiştir. Sıtma savaşı için her ilin kendi mücadele programını hazırlayıp bakanlığa göndermesi istenmiş, Bakanlık da acil olarak genel teşkilatı kurmaya çalışmıştır. 300 doktor ve 1500 sağlık memuru kadroya dahil edilmiştir. Sıtma savaşının süratle yapılabilmesi için merkezlere 50 otomobil ve 20 kamyon verilmiş, Amerika'ya da 50 otomobil ve 100 motosiklet sipariş verilmiştir. Sıtma mücadelesinde yapılacak ilk iş eczanelerde ateprin bulundurulmasını temin etmek olmuştur. Ayrıca mücadele teşkilatında çalışan doktor ve memurlar her çeşit sıtma ilacını hastalara bedava vereceklerdir. Bunun yanında Kızılay'dan alınan ilaçlar için bakanlıktan izin alınmasına gerek olmadığı da bildirilmiştir. İlaç fiyatı bakanlıkça belirlenmiş, eczanelerin 15 tabletlik ateprin ilacını 70 kuruşa satması zorunlu hale getirilmiştir. Ateprin kullanamayan hastalara kinin ampülü verileceği ve her reçete sahibine 1 gramlık 2 ampül satılacağı da sıtmayla savaş programında yer almıştır. Ayrıca su birikintilerinin ve sivrisinek batakliklarının kaldırılması için bakanlık emrine 2000 ton mazot verilmiştir⁶⁸². Bu savaş için ayrılan 2000 ton mazotun 1200 tonu sıtma savaş merkezlerine dağıtılmıştır. Hastası fazla olan yerlerde 12 gezici hastane kurulmuştur. Sıtmayla savaşın önemini anlatmak üzere propagandalar yapılmış, bunun için öğretmenlere de görev verilmiştir. Teşkilatta çalışacak uzman memurların yetiştirilmesi için çeşitli yerlerde kurslar açılmış, yetiştirilen memurlar sıtma savaş

⁶⁸⁰ 26 Mart 1945 tarihli ve 4707 numaralı "Sıtma ile Olağanüstü Savaş Yapılmasına Dair Kanun" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Dönem VII, Toplantı 2, C.27. s. 121.

⁶⁸¹ Zuhâl Özyayın, "Cumhuriyetin 75. Yılında Sağlık Hizmetleri", s.52.

⁶⁸² *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1945.

merkezlerinde derhal işe başlatılmıştır. Tüm eczanelerde ateprin ve kinin ampülü bulundurulmasına dikkat edilmiştir ⁶⁸³.

1945 yılında çıkarılan 4707 sayılı Sıtma ile olağanüstü Savaş yapılmasına dair kanunun verdiği yetki ve imkanlar sayesinde başarılı bir savaş yapılmış ve halkın sağlığını tehdit eden bu hastalığın önüne geçilebilmiştir. Ancak olağanüstü özelliği olan bu kanunda, 1 Ocak 1946 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılacak ibaresi olduğundan bu kanunun geçerlilik süresi 1945 yılı ile sınırlı kalmıştır. Aslında bu kanunla başarı sağlanmış, fakat elde edilen iyi sonuçların korunması ve coğrafi şartlara bağlı olarak sıtmanın yerleşmesine ve gelişmesine her dönem için açık olan Türkiye'nin bu hastalıktan kesin olarak kurtulabilmesi için uzun yıllar boyunca ve aralıksız olarak çalışmaların yapılması ve büyük gayretlerin harcanması şart olmuştur. 1926 yılında yürürlüğe giren 839 sayılı sıtma mücadele kanununda, sıtma ile savaş yapılmasına imkan veren hükümler varsa bile yirmi yıl önce ve zamanın şartlarına göre düzenlenmiş olan bu kanunun uygulanmasında birçok aksaklıklar görülmüş ve 1926'da çıkan bu kanunun 1946 yılı ihtiyaçlarını karşılayamayacağı anlaşılmış ⁶⁸⁴, sıtma savaşı işlerini daha büyük bir önemle ele alarak bu alanda daha güçlü mücadelenin yapılmasını sağlamak ve istenilen sonuçlara ulaşabilmek için daha tesirli hükümler içeren ve uygulamada görülen eksiklikleri tamamlayacak yeni bir kanuna gerek duyulmuştur ⁶⁸⁵. Bütün bu sebeplerden dolayı 839 sayılı kanunu yürürlükten kaldırmak ve süresinin bitmesinden dolayı hükümsüz sayılan 4707 sayılı kanunun yerini almak üzere bir kanun tasarısı daha hazırlanmıştır. Tasarının hazırlanmasında 839 ve 4707 sayılı kanunların hükümlerinden faydalanılmış, yeni hükümler de eklenmiştir. Bunun üzerine yürürlüğe giren kanunda diğer sıtma savaş kanunları maddeleri birleştirilerek ve genişletilerek kabul edilerek daha kalıcı ve sıtma savaşında daha etkili hükümler eklenmiştir ⁶⁸⁶. Kabul edilen kanun tasarısında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na geniş yetki ve imkanlar verilmiş, bu sayede tehlikeli salgınların önüne geçilmesine çalışılmıştır. Fakat Türkiye'den daha geniş imkanlara sahip olan ve yıllardan beri sıtma ile uğraşan ülkelerde bile zaman zaman salgınlar görülmüştür ki Türkiye bu salgınlara her an hazır olmak mecburiyetindedir. Ülkenin herhangi bir yerinde bir gün olağanüstü vehamette

⁶⁸³ *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1945.

⁶⁸⁴ 1 Şubat 1946 tarih ve 1/547 numaralı "Sıtma Savaşı Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu" için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 7, Toplantı 3, C. 22, S. 89, s. 3.

⁶⁸⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 7, Toplantı 3, C. 22, S. 89, s. 1.

⁶⁸⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 7, Toplantı 3, C. 22, S. 89, s. 3.

bir sıtma salgını çıktığı zaman gerekli mücadele tedbirlerini almak amacıyla her zamankinden fazla elemana ihtiyaç doğacak ve bu kişilerin başka kurumlardan istihdam edilmesi için yetkisi bulunmayan Sağlık Bakanlığı, diğer bölgelerdeki tabip ve sıtma savaş memurlarını salgın yerine göndermek zorunda kalacak ve bu da o bölgelerdeki sürekli çalışmaların aksamasına neden olacaktır⁶⁸⁷. Bu nedenle başarılı bir sıtma savaşı için her tedbir düşünülerek bunların alınmasını sağlayacak hükümleri içinde toplayan 15 Şubat 1946 tarihli ve 4871 numaralı Sıtma Savaşı Kanunu adıyla bir kanun kabul edilmiştir. Yeni kanunda, sıtma hastalığının halk sağlığını tehdit edici olağanüstü bir durum aldığı bölgelerde mevcut kadroların yetersizliği halinde bu tehlike geçinceye kadar yapılacak savaş işlerinde Bakanlar Kurulu'ndan alınacak kadrolara dayanılarak memur ve hizmetliler kullanılabilir ibaresi kullanılarak eleman eksikliği giderilmeye çalışılmıştır. Bundan başka açıktan tabipler kullanılacak bunlar için de, sıtma savaşı ödeneğinden yolluk ve ayda 600 lirayı geçmemek üzere muayene ve tedavi ücretleri ödenecektir⁶⁸⁸. Sıtma mücadele sıhhat memurlarının da uzun yıllar süren sıtma savaşında büyük hizmetleri görüldüğü için bu memurların refahını sağlamak, durumlarını teminat altına almak ve bir yandan da mücadelenin kalifiye eleman sahibi olmasını sağlamak için başarılı bir şekilde çalışanlardan bir kısmının maaşlı kadroya geçirilmesi faydalı görülmüş⁶⁸⁹, bunun için de sağlık koruyucusu olarak çalıştırılanlardan kıdemi beş yıl olanlar ve açılan en az üç aylık kurs sonucunda yapılacak bir sınavda başarı kazanan sıtma savaş memuru unvanıyla aylıklı kadroya geçirilebileceklerdir⁶⁹⁰. Daha önceki sıtma kanunlarında bulunan, sıtmaya sebep olacak durgun suların oluşumunun yasak olduğu ifadesiyle birlikte, herkesin genel muayenelere katılmasını ve ailesini muayene ettirmesini sağlamak amacı ile sıtma savaş yapılan yerlerde herkes savaş kurullarınca yapılacak genel muayenelere gidip muayene olmak ve aile fertlerini götürüp muayene ettirmekle ve daha küçük bir çalışma ile giderilebilecek sıtma kaynaklarının çevresinde oturanlar bu kaynakların ortadan kaldırılmasında sorumlu tutulmuşlardır. Küçük say ödevi olarak adlandırılan bu görev

⁶⁸⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 7, Toplantı 3, C. 22, S. 89, s. 6.

⁶⁸⁸ 15 Şubat 1946 tarihli ve 4871 numaralı "Sıtma Savaşı Kanunu" için bkz. *TBMM Kanunlar Dergisi*, Dönem VII, Toplantı 3, C. 28, s. 598.

⁶⁸⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 7, Toplantı 3, C. 22, S. 89, s. 1.

⁶⁹⁰ 15 Şubat 1946 tarihli ve 4871 numaralı Sıtma Savaşı Kanunu için bkz. *TBMM Kanunlar Dergisi*, Dönem VII, Toplantı 3, C. 28, s. 594.

yılda beş gün olarak belirlenmiş, 18 yaşından 60 yaşına kadar olan erkek nüfusa verilmiştir. Bu göreve ait tüm işler de sıtma komisyonları tarafından yürütülmüştür⁶⁹¹.

Verilen görevler, bedenen yada para olarak ödenmekle birlikte para ödeyeceklerden alınacak paralar o yerin belediyesi tarafından belirlenen işçi gündeliği üzerinden hesaplanacak, özel idareler kuruluşu tarafından tahsil edilen paralar, özel bir hesaba kaydedilecek ve sıtma komisyonlarının gösterecekleri arazinin ıslah edilmesi işine harcanacak, yıl içinde sıtma mücadelesine harcanan paradan arta kalan olursa aynı iş için gelecek yıllara aktarılacaktır⁶⁹².

Yurtta ani bir ilaç buhranı karşısında kalınmaması için verilen ilaçların mahalline sarfını temin etmek, yersiz israfların önüne geçmek, bilhassa sıtma ilaçlarının yurt dışına çıkarılmasına engel olmak amacıyla hazırlanan ve uygulamada faydalı sonuçlar vermiş olan 4707 sayılı kanundan alınan hükümlerle⁶⁹³, sıtma ilaçlarının para ile satılmasına veya parasız olarak dağıtılmasına dair olan esaslar Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından tespit edilecektir ve bu esaslar dışında, sıtma ilaçlarının izinsiz olarak satılması, istif edilmesi ve yurt dışına çıkarılması yasaklanmıştır⁶⁹⁴.

Ayrıca yürütülen sıtma savaşında, sıtmayla savaşın önemini anlatmak, örnek teşkil etmelerini sağlamak için bu savaşta başarılı olarak çalışanlara emeklerinin karşılığı olarak mükafatlar ve ikramiyeler de verilmiştir. Her sıtma mevsimi sonunda sıtma savaşı işlerinde çalışan tabiplerle, sıtma savaş memurları, sıtma sağlık koruyucuları ve Bakanlıklara bağlı kuruluşlardaki memurlara, sıtma savaşı hakkında halkı bilgilendiren öğretmenlere, köy muhtarlarına, su ıslahı yapan kişi ve kurumlara verilecek olan mükafat ve ikramiyeler sıtma savaşı bölge başkanlarınca onaylandıktan sonra, bütçenin sıtma savaşı gideri tertibinden 500 lirayı geçmemek üzere para veya sıtma savaşının faydalarını gösteren projeksiyon aletleri, tablolar, okul ders araçları vs.

⁶⁹¹ Bahsedilen sıtma komisyonları il merkezlerinde vali, belediye başkanı, sağlık ve sosyal yardım müdürü, sıtma savaş başkanı, bayındırlık ve tarım müdürlerinden ve ilçelerde kaymakam, belediye başkanı, hükümet tabibi, sıtma savaş tabibi, tarım ve varsa bayındırlık memurlarından kurulmuştur. ayrıca askeri garnizon bulunan yerlerde garnizon komutanını temsil etmek üzere garnizonun en yüksek rütbeli tabibi, eğer tabip yoksa garnizonun komutanı veya o yerin en yüksek askeri üstü veya bunların temsilcileri komisyona katılacaktır. Köylerde ise ihtiyar heyetleri, köyün bağlı olduğu bucak müdürleri, ilçe kaymakamı ve sıtma savaş tabibi bu işleri yürütmektedir. Bkz. *TBMM Kanunlar Dergisi*, Dönem VII, Toplantı 3, C. 28, s. 595.

⁶⁹² *TBMM Kanunlar Dergisi*, Dönem VII, Toplantı 3, C. 28, s. 595.

⁶⁹³ 1 Şubat 1946 tarih ve 1/547 numaralı Sıtma Savaşı Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 7, Toplantı 3, C. 22, S. 89, s. 2.

⁶⁹⁴ *TBMM Kanunlar Dergisi*, Dönem VII, Toplantı 3, C. 28, s. 596.

şeklinde verilmesi düşünülmüş ve bu konuda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yetkili kılınmıştır⁶⁹⁵.

1948'de sıtma savaşında D.D.T. tatbikatının daha geniş ölçüde uygulanması ve bu çalışmalara mahalli idare ve belediye makamlarının da katılmaları istenmiştir. 1948 yılında sıtma savaşı, 13 bin köyde yapılmıştır⁶⁹⁶.

1949 yılında sıtma ile mücadele için, Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Teşkilatı malarya komitesi eksper üyesi Mr. Paul F. Russel ile Dr. Bruce Wilson sağlık bakanlığının daveti üzerine Türkiye'ye gelmiş, sıtma konusunda araştırmalar yapmışlardır⁶⁹⁷.

Türkiye'de sıtma savaşı 1945 yılına kadar 33 ilin, 103 ilçesine ve bunların 4614 köyünde yürütülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sıtma yurttan yeniden ilerlemeğe başladığı için, mevcut olan bu sıtma savaş teşkilatı tekrar genişletilmiştir. 1949 yılında 54 ilin 301 ilçesine bağlı 12543 köyünde sıtma ile ilgili faaliyetler yapılmış, bu geniş sahada köylerin 6.400.000, şehir ve kasabaların da 3.213.000 nüfusu yani toplam 9 milyon kişi sıtma kontrolü altına alınmıştır. Bu teşkilatta bölge başkanı ve laboratuvar şefi dahil 398 tabip, 1177 sıtma savaş memuru ve sağlık korucusu çalışmıştır. 1948 yılında gerek ana sivrisinek, gerek sivrisinek sürfesi için 70 tondan fazla D.D.T. kullanılmıştır. 1.672.000 kişiye de ateprin verilmiştir⁶⁹⁸.

1950 yılında 11734 köy sıtma mücadelesi kapsamına alınmıştır. Bu köylere en fazla 15 günde sağlık memurları gidip sıtmalı hastaları tedavi etmişlerdir. Ayrıca sivrisinekle mücadele çalışmaları yapılmış, küçük su birikintilerinin zararsız bir hale getirilmesine çalışılmıştır⁶⁹⁹. Yıllara göre, vaka sayısında dönem dönem artışlar ve azalmalar görülmüştür. 1926 yılından, 1950 yılına kadar görülen sıtma vaka sayısı arasında çok fazla fark görülmektedir. 1926 yılında 15.000 sıtma vakası görülmüşken, bu rakam 1939'da 120.000'e, 1942'de ise 146.000'e yükselmiş, bunun üzerine daha etkili olarak alınan önlemler sayesinde 1945'te 17.000'e kadar düşmüştür. Bu farkların ortaya çıkmasının nedeni de, sıtma hastalığının zaman zaman duraklama devresine girip

⁶⁹⁵ TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem VII, Toplantı 3, C. 28, s. 597.

⁶⁹⁶ Ayın Tarihi, S. 170, Ocak 1948, s.9.

⁶⁹⁷ Cumhuriyet, 12 Haziran 1949.

⁶⁹⁸ Cumhuriyet, 12 Haziran 1949.

⁶⁹⁹ Ayın Tarihi, S. 204, Kasım 1950, s.42.

, devletin ve halkın bu konudaki çalışmaları bırakmaları olmuştur. 1950 yılında sıtma vaka sayısı 4211'e kadar inmiştir⁷⁰⁰.

Bundan sonraki yıllarda da sıtmayla mücadele devam etmiş, 1946 yılında çıkarılan 4871 sayılı Sıtma Savaşı Kanunu ilga edildikten sonra 4 Ocak 1960 yılında çıkarılan 7402 sayılı Sıtmanın İmhası Hakkında Kanun adıyla kanun çıkarılmış, bu kanun, 1964, 1969, 1974, 1979 yıllarında Bakanlar Kurulu kararıyla her biri beşer yıllık dönemleri kapsayacak şekilde dört defa uzatılmış ve günümüze kadar yürürlükte kalmıştır. Diğer kanunlarla hemen hemen aynı hükümleri kapsayan bu kanunda, diğerlerinden farklı olarak sıtma hastalığına sebep olan sivrisineklerin imhası için haşere öldürücü madde tatbikinden ve halkın sağlığı için yapılan kan muayenelerinin daha ciddi bir şekilde yürütüleceğinden bahsedilmektedir⁷⁰¹.

1.3.6. Sıtma Komisyonunun Kurulması

Sıtma savaşında daha etkili olabilmek için daha düzenli ve ciddi çalışmalar yapmanın gerekliliğine inanan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, sıtma savaşı teşkilatını kurmuştur. Sıtma savaşı genel müdürü, Sağlık bakanlığına bağlı genel müdürler, sıtma savaşı müfettişleri, bölge başkanları, tabipler, sıtma savaş memurları ve sağlık koruyucularından oluşan bu teşkilattan başka bir de 1947 yılında sıtma komisyonu kurulmuştur. Dönemin, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Behçet Uz'un başkanlığını yaptığı bu komisyonda Müsteşar, Sıtma Savaşı Genel Müdürü ve bölge başkanları bulunmaktaydı. Bölgelerin özellikleri, çeltik ekimi konusu, sıtma durumu, sivrisinek sürfe savaşı gibi konularda çalışacak olan bu komisyon, D.D.T. ilacından daha fazla yararlanmak, öldürücü maddelerin bataklıklara uçakla dökülmesini sağlamak suretiyle çalışmalar yapmak üzere üç tali komisyona daha ayrılmıştır⁷⁰². Komisyonun ilk faaliyeti de çeltik ekimi konusunda olmuş, çeltik ekimine ekonomik, zirai ve özellikle halkın sağlığı açısından sağlıklı bir düzen verilmesi kararlaştırılarak, 1936

⁷⁰⁰ "İçel", *Yurt Ansiklopedisi*, C.5, s. 3719.

⁷⁰¹ 4 Ocak 1960 tarihli ve 7402 numaralı "Sıtmanın İmhası Hakkında Kanun" için bkz. *Yürürlükteki Kanunlar Külliyatı*, C.3, s. 3263-3266.

⁷⁰² *Ayn Tarihi*, S. 159, Şubat, 1947, s. 2.

yılında çeltik ekimi için kabul edilen kanunun⁷⁰³ yerine, meclise yeni bir çeltik kanunu teklifi sunmak olmuştur⁷⁰⁴.

1.3.7. Sıtma Savaşında Resmi ve Özel Kurumlara Verilen Görevler

Sıtma hastalığı geniş çapta ve ciddi bir mücadele gerektirdiği için çıkarılan kanunlarla resmi ve özel kurum ve kuruluşlara da çeşitli tedbirler alma zorunluluğu getirilmiştir. Sıtmayla mücadeleyle ilgili hemen tüm kanunlarda yol, demiryolu, köprü, su barajları, regülatör inşaatı, sulama ve boşaltma kanalları açılması, fabrika, çiftlik, enstitü vs. kalabalık halk kitlelerini barındıran kurumların tesisi sırasında sıtmanın zararlarını önlemek açısından ilgili makamlar önceden Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile işbirliği yaparak gerekli tedbirleri almak ve bu tedbirleri uygulamakla yükümlü kılınmıştır. Sıtmalı bölgelerde resmi ve özel kurumlar, çiftlik, çeltiklik, devamlı veya geçici işçi çalıştıran arazi sahipleri veya kiracıları, amele ve hizmetlilerine fenni usul dairesinde parasız olarak sıtma ilacı dağıtmak ve bu yerlerde bulunan şahısları sıtmadan korumak için her türlü tedbirleri almaya mecbur tutulmuşlardır⁷⁰⁵.

Mahalli belediyelere de şehir ve kasabalarda sivrisinek üremesine engel olacak ve yok edilmesini sağlayacak tedbirleri alma görevi verilmiştir⁷⁰⁶.

1.3.8. Sıtma Savaşında Halka Verilen Görevler

Sıtmayla ilgili kanunlarla, sıtma salgınından çok fazla zarar gören halk da, bu savaşta , kişisel hijyeni sağlamak, sıtma savaşında çalışan memurlara yardım etmek ve zorluk çıkarmamak, ayrıca kurutulmuş bataklıkları korumakla görevlendirilmiştir. Küçük gölcükler, durgun su birikintileri, ağız açık lağımlar ve tuvalet çukurları, özellikle ahırlar, sivrisinekler için birer yuva olduklarından bunları kurutmak ve kapatmak işi de halka verilmiştir. sıtmayla savaş konusunda devamlı uyarılarda bulunulmuş, etkili olması için çeşitli sloganlar kullanılmıştır⁷⁰⁷. Ayrıca sivrisinekler, geceleri ortaya

⁷⁰³ 11.06.1936 tarihli ve 3039 numaralı "Çeltik Ekimi Kanunu" için bkz. www.yargitay.gov.tr.

⁷⁰⁴ *Aydın Tarihi*, S. 159, Şubat, 1947, s. 3.

⁷⁰⁵ *TBMM Kanunlar Dergisi*, Dönem VII, Toplantı 3, C. 28, s. 596. ayrıca bkz. 13 Mayıs 1926 tarihli ve 839 numaralı "Sıtma Mücadelesi Kanunu" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Devre II, İctima 3, C.4, s.701.

⁷⁰⁶ *TBMM Kanunlar Dergisi*, Dönem VII, Toplantı 3, C. 28, s. 596.

⁷⁰⁷ Sıtmanın milli sağlık açısından önemini vurgulamak ve sıtma savaşına halkın da ciddiyetle katılmasını sağlamak için çıkarılan sloganlardan biri şöyledir, "Nerede sivrisinek yuvası varsa onu yok etmek bir yurttaş boğmak ve bir aileyi yutmak için açılmış bir mezarı kapatmak demektir." Bkz. *Sıtma*, s. 7.

çıktıkları için sıtmalı yerlerde halktan, pencereleri açmamaları, kapı ve pencerelere sık örgülü tel geçirmeleri, cibinliksiz yatmamaları istenmiştir⁷⁰⁸.

1.3.9. Bataklıkların Kurutulması

Sıtma savaşında halledilmesi gereken en önemli işlerden biri de mevcut bataklıkların kurutulması olmuştur. Sıtma savaşı için kabul edilen ilk iki kanunda da bataklıklar ile ilgili hükümler yer almış, fakat sadece daha küçük su birikintilerinin oluşmaması veya durgun suların olduğu yerlerin temizlenmesi ifadesi yer almıştır. Buna rağmen bataklık kurutulması her dönem sıtmayla savaş kapsamında bulunmuştur. Bataklıklarla ilgili uygulamalar, hüküm olarak 1946 yılında çıkarılan kanunla da belirtilmiş ve küçük say ödevi (daha az kişi ve emekle) ile özel idarelerin de yardıma katılmasıyla yok edilmesi mümkün olmayan bataklıkların sağlık açısından düzenlenmesi ve hemen yok edilmesi gerekli olan bataklıkların, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile bu bakanlığın göstereceği lüzum üzerine Bayındırlık Bakanlığı ve üzerinde çalışılacak olan araziden faydalananlar tarafından ıslah edileceği ibaresi konmuş, halk da genel sağlığı korumak üzere açılmış olan kanal ve kurutulan bataklıkların iyi korunması ve bakımı ile sorumlu tutulmuş, bu kanalları bozmak veya suyun akışına engel olmak ise yasaklanmıştır⁷⁰⁹. Buna uymayanlara ise 20 liradan 200 liraya kadar para cezası veya bir haftadan iki aya kadar hapis cezası hükmolunmuştur⁷¹⁰. Bu bağlamda 1935 yılında sıtmayla mücadele için genişliği 30 hektar olan Gelegüle bataklığı kurutulmuştur⁷¹¹. Bursa'da İznik gölünün meydana getirdiği büyük bir bataklık kurutulmuş ve beş köy halkı tarafından buranın suyu dereye akıtılmıştır. Bu sayede eskiden beri köylerini sıtmadan kasıp kavuran bu bataklık köylüler tarafından ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca 1939 yılında Mustafakemalpaşa'da meydana gelen sel afeti yüzünden Karaoğlan köyünde 10-15 bin dekar genişliğindeki arazi bataklık haline gelmiş ve köy halkı hem bu araziye bir şey ekemez duruma gelip fakir düşmüş, hem de müthiş bir sıtma afetine maruz kalmışlardır. Olağanüstü sıtma savaşı başlayınca Karaoğlan köyünden 180 köylü çalışarak bu ovayı bataklık olmaktan kurtarmıştır⁷¹². Büyük bataklıkların yanı sıra yine sivrisinek üremesine sebep olan ve dolayısıyla

⁷⁰⁸ *Sıtma*, s. 8.

⁷⁰⁹ *TBMM Kanunlar Dergisi*, Dönem VII, Toplantı 3, C. 28, s. 596.

⁷¹⁰ *TBMM Kanunlar Dergisi*, Dönem VII, Toplantı 3, C. 28, s. 597.

⁷¹¹ *Ayın Tarihi*, S. 16, Mart, 1935, s 1.

⁷¹² *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1945.

önemli bir sıtma kaynağı olan pis suların biriktiği yerler için de tedbirler alınmış, özellikle kasaba, köy vs. yerlerde lağım yoksa tuvalet ve bulaşık suları için özel ve üstü her zaman açılıp kapanabilen kapakla örtülü çukurlar yapılması zorunlu hale getirilmiştir⁷¹³. Yok edilebilir kaynaklar için bu şekilde uygulamalar getirilirken, yok edilmesi uzun zaman isteyen daha büyük sıtma kaynaklarının çevresinde bulunan köyler halkının, araziler, kuruluşların, en yakın sıtmasız bir yere nakledilmesi konusunda Bakanlar Kurulu'na yetki verilmiş, ayrıca bu yerlerin onarım ve donatılarının devlet tarafından karşılanması şartı konmuştur⁷¹⁴.

1948 yılında müstakil bir sular idaresi tesis edilmesi ve bu idareye suların ıslahı, yer altı sularından istifade ve bataklıkların kurutulması işlerinin verilmesi düşünülmüştür. Fakat bütün bu işleri devlet yürüttüğü ve harcamaları da devlet karşıladığı için maddi açıdan güçlüklerle karşılaşmıştır. Hem araziyi genişletmek, hem de sıtmaya karşı mücadele etmek için yapılan bu çalışmalarda, devlet tarla sahiplerinden de bir miktar ücret almış, kurutulan yerleri de para ile dağıtmıştır⁷¹⁵.

1949 yılında da, sıtmaya neden olan bataklıkların kurutulması girişimlerine devam edilmiştir. Bu yılda Fevzi ile Gölbaşı istasyonları arasında Emen, Gavurgölü, Mizmil ve Gölbaşı adlarında bir takım bataklıklar vardır. Fakat bu bataklıkların kurutulması için 3.5 milyona ihtiyaç olmuş, maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle en önemlisi olan Gavurgölü bataklıklarının kurutulması ele alınmış 846 bin liraya ihale edilmiştir. Diğer bataklıkların kurutulması işi, dönemin bütçe imkanlarına göre mümkün olmadığı için, 1951 yılına bırakılmıştır⁷¹⁶. Bataklıkları kurutup hak sahiplerine vermek veya isteyenlere satmak, bu suretle arazi kazanmak için yapılan çalışmalarını desteklemek üzere 1950 yılında bu konuda bir kanun kabul edilmiştir⁷¹⁷.

Teşhisi kolay, tedavisi ve korunması mümkün olan sıtma hastalığı çok eski zamanlardan beri bilinmektedir. Önemli olan hastalığın yaygın hale gelmesini önlemek için tedbirlerin zamanında alınmasıdır. Aksi halde bir ülkede kısa zamanda bir milli felaket halini alabilmektedir. Ülkemizdeki bu ciddi çalışmaların sonucu olarak 1970

⁷¹³ TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem VII, Toplantı 3, C. 28, s. 596.

⁷¹⁴ TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem VII, Toplantı 3, C. 28, s. 596.

⁷¹⁵ Ayn Tarihi, Sayı, 186, Ankara, Mayıs 1949, s.48.

⁷¹⁶ Ayn Tarihi, S. 193, Aralık 1949, s. 85.

⁷¹⁷ 18.01.1950 tarihli ve 5516 numaralı "Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun" için bkz. www.yargitay.gov.tr.

yılında sıtma sayısı 1923 vakaya kadar düşmüştür. Fakat "sıtmayı ortadan kaldırdık" fikriyle çalışmaların bir ara duraklamasıyla, 1977'den sonra enfeksiyon sayısı birden artmış ve 28.849 kişi hastalanmıştır. Bu arada D.D.T' ye karşı direnç kazanan anofeller, hastalığı hızla yaymışlar 1978'de 101.742 kişi hastalanmıştır. Bu tarihten sonra yapılan çalışmalarla hastalık tamamen yok edilemedi fakat hızlı yayılması önendi. 1981'de hastalanan sayısı 53.403 oldu. Türkiye'de daha çok Güneydoğu Anadolu ve Çukurova Bölgesinde görülmektedir⁷¹⁸

Ülkemizden hiç çıkmayacak olan bu hastalık, geçmişte bir çok insanın zarar görmesine neden olmuş ve gelecekte sorun olmaya devam edecektir. Çok yakın bir tarih olan 1997 yılında dahi 35.456 kişi bu hastalığa yakalanmıştır. Ülkemizde hala sıtma görülmektedir. Ve bunun yüzde 68'i Diyarbakır ve Batman illerinde tespit edilmiştir.⁷¹⁹

Sıtmanın kontrol altına alınması ve sayıların çok küçük rakamlara düşürüldüğü yıllardan sonra, sıtma mücadele programı gerek hükümetler düzeyindeki ve gerekse Sağlık Bakanlığı düzeyindeki önem ve önceliğini kaybetmiştir. Ayrıca sağlık personelinin sıtmaya olan ilgi ve bilgisinin kaybolması gibi nedenlerle, son yıllarda olgu sayılarında artışlar olmuş ve ülkemizde sıtma tekrar görünmeye başlamıştır. Bu artışların bugünkü boyutu, tüm bildirim zorunlu yani salgın hastalıkların toplam sayısından daha fazla olmuştur⁷²⁰. Kısacası sıtma Türkiye'de geçmişte de günümüzde de en önemli sağlık sorunlarından biridir. Türkiye'de bugün sıtmanın yaygın olduğu yerler nüfus yoğunluğunun ve sulama projelerinin en fazla olduğu yerlerdir. Bu yerlerde iç göçler nedeniyle artan nüfus ve şehirlerde çevre koşullarını bozmuş, kırsal ve kentlerin fiziki sınırları neredeyse ortadan kalkmıştır. Böylece kırsal ve kentler her anlamda bütünleşmeye başlamış, sıtma ve sivrisineğin kentleşmesi riski de her geçen gün biraz daha artmaya başlamıştır. Türkiye tarım, inşaat işçiliği ve turizme bağlı olarak geçici nüfus hareketlerinin en yoğun yaşandığı ülkelerden biri olması dolayısıyla sıtma hastalığıyla da yaygın olarak her an karşılaşma olasılığı çok fazla olan bir ülkedir. Fakat

⁷¹⁸ www.samsun.saglik.gov.tr.

⁷¹⁹ S.Haluk Özseri, Muharrem Varlık, "Sağlık Hizmetlerinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişimi ve Sağlıkta Yeniden Yapılanma", s. 2010.

⁷²⁰ Recep Akdur, *Sıtma Eğitim Notları*, s.3.

bu tehlikeye rağmen, ülkemizde sıtmaya karşı mücadele edecek laboratuvarlar ve birimler yoktur⁷²¹.

1. 4. Frengi Hastalığı

Frengi, Treponema pallidum adı verilen bir bakterinin neden olduğu cinsel yolla bulaşan bir hastalıktır. Tedavi edilmediği takdirde, bu bakteri zaman içerisinde vücuda yayılarak birçok organda hasara neden olur. Mikrobuun sağlam kişiye bulaşmasından sonra ilk belirtiler 10 gün ile 3 ay içerisinde ortaya çıkar. Hastalıkta bir veya daha fazla sayıda, üstü açık, bir santimetre boyutlarında , sert, ağrısız "şankır" adı verilen yaralar oluşur. Bu yaralar, genelde bakterinin ilk bulaştığı cinsel organlar etrafında oluşur. Mikrop daha sonra kan yolu ile bütün vücuda yayılır. Kasık ve boyun lenf bezleri şişebilir.

İster tedavi edilsin ister edilmesin frengi şankırını birkaç hafta içerisinde kendiliğinden kaybolur. Tedavi görmeden yaraların iyileşmesi hastalığın iyileşmesi anlamına gelmez. Bu devrede tedavi edilmeyen hastalarda hastalık ilerler⁷²².

Frengi hastalığının ülkemizde çokça görülmesinin nedeni 1854 Kırım ve 1876 Rus savaşları olarak görülmüş, bu savaşlardan sonra hastalık İstanbul'da başlamış ve buradan bir afet şeklinde Bolu ve Kastamonu illerine yayılmıştır. Karadeniz sahilinden Rusya'ya çalışmaya giden fırıncılar tarafından da Karadeniz liman şehirlerimize taşınmış, hastalık oralarda da yayılmıştır.

1854 Kırım Savaşından sonra gittikçe artan zührevi hastalıkları kontrol altına almak için gizli fuhuşla mücadele etmek amacıyla 1856-58 tarihleri arasında ilk defa aleni genelev açılmış, fakat çoğu yabancı olan bu kadınların hürriyetleri kısıtlanır düşüncesiyle zührevi hastalıklarla mücadele yapılmamıştır.

TBMM açıldıktan sonra 1921 yılında frengi hastalığının önlenmesi ve yayılmasının sınırlanması ile ilgili 90 sayılı kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla bütün frengililerin devlet teşkilatı tarafından parasız muayene ve tedavi edilmeleri esas kabul

⁷²¹ Recep Akdur, *Sıtma Eğitim Notları*, s.4 -5.

⁷²² www.hastarehberi.com.

edilmiş, böylece 1897 'de başlayan Kastamonu ve Bolu illerini içeren frengi mücadelesi son bulmuştur⁷²³.

1926 yılında yapılan araştırmalara göre bu hastalığa yakalanma hızı yüzbinde 31 olarak tespit edilmiştir.⁷²⁴ 1929 yılında frengi, Sivas ilinde salgın haline gelmiş, ildeki Frengi Mücadele Teşkilatı, 100.000 kişiyi muayene etmiş, 4000 kişiyi de tedavi altına almıştır. Sağlık Bakanlığı, gittikçe yayılan frengi hastalığına karşı mücadele edebilecek uzmanlar yetiştirmek için İstanbul'da on tabip için özel bir kurs açmıştır⁷²⁵.

1930 yılında kabul edilen 1593 sayılı Hıfzısıhha Kanunu'yla zührevi hastalıkların sağlık kuruluşlarında ücretsiz tedavi edilmesi hükme bağlanmış, bakanlık kurulacak frengi savaş kurumlarının yapacağı muayene ve taramaya , halkın parasız gelmesi ve her frengili kişinin çocuklarını da tedavi ettirmesi gereği ve esası kabul edilmiştir. Ayrıca büyük şehirlerde belediyeler de esnafın periyodik olarak sağlık kontrolünü yapmak, deri ve zührevi hastalıkları hastane ve dispanserleri açmak üzere frengiyle mücadele çalışmalarına katılmışlardır.

Frengi nesilden nesile geçen bir hastalık olduğu için 1923 'de çıkarılan bir nizamname ile evleneceklerin frengisiz olduğunu kanıtlayan bir sağlık cüzdanı göstermesi zorunluluğu getirilmiştir. 1930'larda çıkarılan hıfzısıhha kanunuyla bu daha da sağlam temellere oturtularak frengi, gonore, yumuşak şankır, cüzzam, ruh hastalığı ve tüberküloza yakalananların evlenmesi yasaklanmış ve 1931'de çıkarılan evlenme muayenesi hakkında tüzük ile bu muayenenin kimler tarafından ve ne şekilde yapılacağı nelere dikkat edileceği esasları saptanmış ve bu iş frengi savaş başkanlıklarına, bulunmadıkları yerlerde ise hükümet tabipliklerine verilmiştir⁷²⁶.

1942 yılında ülke genelinde ortalama olarak yüzde 8 frengili bulunmuştur. Bu konuda çalışmalar devam etmiş, mücadele yapılan yerlerde 1941 yılında 19.778 frengili takip edilmiş, bunlardan 1132 kişinin tedavisi tamamen bitmiş, 1942 yılına 16.292

⁷²³ Sabahat Kot, "Atatürk ve Sağlık", s. 81-82.

⁷²⁴ S.Haluk Özseri, Muharrem Varlık, "Sağlık Hizmetlerinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişimi ve Sağlıkta Yeniden Yapılanma", s. 2010.

⁷²⁵ BCA, *Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti*, 030 10 177 220 8.

⁷²⁶ Sabahat Kot, "Atatürk ve Sağlık", s. 81-82.

frengi hastası devredilmiştir⁷²⁷. Frengi hastalığı,1945 yılında savaşın etkisiyle daha da artmış, hastalığa yakalanma hızı yüz binde 162 olmuştur⁷²⁸.

1950 yılında 64 nahiye ve 173 köyde tali Frengi teşkilatı faaliyet göstermiştir⁷²⁹.

1.5. Veba Hastalığı

Veba hastalığı, bir bakteri enfeksiyonudur. Bu bakteri insanlarda ve bazı hayvanlarda hastalık oluşturur. İnsanlarda veba, hastalığı taşıyan sinek, fare ve pirelerin ısırması sonucu yayılır. Salgınlar öncesinde farelerde çok sayıda ölüm görülmesi karakteristiktir. Biyolojik silah olarak kullanılan veba mikrobu akciğerlerde enfeksiyona neden olur. Hastalığın ilk belirtileri ateş, baş ağrısı, halsizlik ve sulu, kanlı balgamla, öksürüktür. Hastalık solunum yolu ile bulaşır. Hasta kişiyle yüz yüze temas edenlere veba bulaşabilir. Erken tedavi hastayı ölümden korumak için mutlak gereklidir. Vebaya karşı bulunmuş bir aşı yoktur. Koruyucu amaçla 7 gün süreyle antibiyotik alınmasının hastalığa karşı etkin koruma sağladığı bilinmektedir⁷³⁰.

Atatürk, 1923 yılında mecliste yaptığı konuşmasında ülkedeki hayvanlarda daha önce başgöstermiş olan veba hastalığının, yapılan mücadelelerle, tamamen yok edildiğinden bahsetmektedir⁷³¹.

1937 yılının Haziran ayında güney sınırimızın diğer tarafında ve Resülayn'e yakın bir yerdeki Suriye arazisinde zatürree şeklinde veba hastalığı görülmüş, bu bölgede veba hastalığı yüzünden 15 kişi ölmüştür⁷³². Hastalığın, Irak istikametinden gelen ve Suriye'de iskan edilecek olan Nasturiler tarafından bu bölgelere getirildiği yönünde iddialar olmuş ve gittikçe yayılan veba hastalığı, bu suretle Türkiye sınırlarına da yaklaşmıştır. Hastalık için gerekli tedbirler alınmış, ilgili bakanlıklarla da görüşülerek sınırda bulunan köyler, buradaki jandarma ve sınır kıtaatı ile demiryolları

⁷²⁷ *Aydın Tarihi*, S.102, Mayıs 1942, s. 50.

⁷²⁸ S.Haluk Özşarı, Muharrem Varlık, "Sağlık Hizmetlerinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişimi ve Sağlıkta Yeniden Yapılanma", s. 2010.

⁷²⁹ *Aydın Tarihi*, S.204, Kasım 1950, s.42.

⁷³⁰ www.saglik.tr.net.

⁷³¹ *Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Konuşmaları*,s. 104.

⁷³² Bu konuda "Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekili'nin beyanatları" için bkz. *Aydın Tarihi*, S. 43, Temmuz 1937, s. 28.

memurları aşılmıştır⁷³³. Fakat bütün bunların yeterli gelmediği anlaşılmış ve durumun ciddiyetine binaen Sağlık Bakanlığı'nın teklifi üzerine ve Umumi Hıfzısıhha Kanunu'na göre sınırın Fırat ve Dicle arasında bulunan, Mardin ve Urfa illeri dahilinde bulunan kısmının geçici olarak kapatılması ve her türlü münakalenin durdurulması kararlaştırılmıştır⁷³⁴. Sınırlar hemen kapatılmış, sınır kapıları tesis edilmiştir. sınır bölgelerinde bulunan 25.000 kişi vebaya karşı aşılmıştır. Mücadele uzmanları sınırlara gönderilmiş, sınırın açık kısımlarından gelecek yolcuların sağlık muayenelerini yapmışlar, ayrıca çeşitli yerlerde de tecrithaneler hazırlanmıştır. Bir ay süreyle devam eden bu uygulamalar, hastalığın bittiğine dair Paris Beynelmilel hıfzısıhha Ofisi tarafından alınan onaylardan sonra kalkmıştır⁷³⁵.

1945 yılı sonlarına doğru Kuzey Afrika şehirleri, Hayfa, Yafa gibi Doğu Akdeniz şehirleri ve Telaviv şehirlerinde veba hastaları görülmüş, hastalığın sınırlarımıza yakın yerlere doğru yayılması karşısında Sağlık Bakanlığı bu liman ve şehirlerden gelenlere karşı sıkı tedbirler almıştır.güney sınırlarımızdan ülkeye gelen yolcular sağlık muayenesinden geçirilmiş ve yolculardan aşı olduklarına dair belge istenmiştir.Filistin ve Suriye yoluyla Türkiye'ye gelen yolcuları kontrol etmek üzere Haydarpaşa istasyonuna bir merkez kurulmuştur.Bu merkezdeki memurlar yolcuların aşı yaptırıp yaptırmadığını kontrol etmiş, veba aşısı yaptırmayanların adreslerini alarak derhal aşılınmalarını sağlamışlardır.

Veba vakası görülen limanlardan gelen gemiler de sıkı bir muayeneye tabi tutulmuş, bu gemilere yanaşan mavna, motor gibi araçların temizliğine dikkat edilmiş ve liman işlerinde çalışan amele ve hamallar mecburi olarak aşılmıştır.

Veba hastalığı fare ve pirelerle insanlara geçtiği için fare mücadelesi yapılmasına karar verilmiş, bunun için de özellikle gıda mamülleri satan yerlerde zehirle ve kapanla fare itlafi yapılmıştır.Bu mücadele Sağlık Teşkilatı tarafından kontrol

⁷³³ "Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili'nin Beyanatları" için bkz. *Ayın Tarihi*, S. 43, Temmuz 1937, s. 28-29.

⁷³⁴ *BCA, BKKK*, 030 18 01 75 48 3.

⁷³⁵ *Ayın Tarihi*, S. 43, Temmuz 1937, s. 9.

altına alınmış, fare ve pire öldürücü zehirler hazırlattırılıp halka ucuz fiyata satılmıştır.⁷³⁶

1947 yılında Urfa'nın Akçakale köyünde veba vakaları görülmüş bunu üzerine Sağlık bakanlığı mücadele başlatmıştır. Kızılay da bu mücadeleye 10.000 lira para ve tecrit edilen köylülerin barınmalarını sağlamak için 400 çadır göndermek suretiyle katılmış hastalık kısa sürede önlenmiştir.⁷³⁷

1. 6. Grip Hastalığı

Grip daha çok solunum yollarında yerleşen virüslerin neden olduğu, toplumda aynı anda bir çok kişiyi hastalandırıp çok sayıda ölümlere yol açan, kolay yayılabildiğinden daha çok kış mevsiminde salgınlar yapan bulaşıcı bir enfeksiyon hastalığıdır. Grip virüsü; hasta kişilerin solunumu ve bunlara bulaşmış eşyalar vasıtasıyla, çok kolay bulaşmakta ve hızla yayılmaktadır. Özellikle okullar, yurtlar, kışlalar, kahvehaneler, huzur evleri gibi kalabalık ve topluca yaşanan ortamlar hastalığın yayılmasında önemli rol oynamaktadır. Kuşlar, atlar ve domuzlarda da hastalık görülebilmekte ve hastalığı insanlara taşıyabilmektedirler. Grip hastalığı, hastayı yatağa düşürecek şiddette şikayetlerle seyredebilir. Grip hastalığı, halk arasında Paçavra hastalığı olarak da tanımlanır⁷³⁸.

1923- 1950 yılları arasında en büyük grip salgını 1935 yılında yaşanmıştır. Bütün yurttan salgın halinde olan bu hastalık, özellikle Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Isparta, İstanbul, İzmir, Kars, Konya, Kırşehir, Kütahya, Mardin, Tekirdağ, Tokat illerinde daha etkili olmuş, salgın halini alan grip hastalığını önlemek için ihbar mecburiyeti konulmuş, bazı yerlerde de okullar tatil edilmiştir⁷³⁹. 1945 yılında İstanbul'da grip salgını görülmüş, ilkokullarda öğretmen ve öğrenciler arasında daha yaygın olduğu için Milli Eğitim Bakanlığı ilkokulların bir müddet tatil edilmesini istemiş, bunun üzerine okullar 12 gün tatil edilmiştir.⁷⁴⁰ Ve eğer okullarda hasta öğrenci

⁷³⁶ *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1945.

⁷³⁷ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 113.

⁷³⁸ www.balikesir.com.

⁷³⁹ *Aydın Tarihi*, S. 16, Mart 1935, s. 15.

⁷⁴⁰ *Cumhuriyet*, 23 Mart 1945.

sayısı yüzde 30-40'a çıkarsa okulların bir müddet daha tatil edilmesi düşünülmüştür⁷⁴¹. Grip yüzünden 289 öğretmen de okullara gidememiştir.⁷⁴²

Grip salgını yüzünden İstanbul il sağlık komisyonu sinema ve tiyatroların 10 gün kapatılmasına karar vermiş, Ankara'da da sinemalar kapatılmıştır.⁷⁴³ Yine 1949 yılında da İstanbul'da grip salgını yüzünden 9 kişi ölmüştür⁷⁴⁴.

1. 7. Verem Hastalığı

Verem, öksürük, balgam çıkarma, kan tükürme, gece terlemesi, iştahsızlık, kilo kaybı, ateş gibi belirtileri olan ve solunum yoluyla bulaşan bir hastalık olup bulaşma, hapşırma, öksürme veya konuşma sırasında havaya yayılan verem mikrobuunun sağlam kişiler tarafından solunması ile bulaşan bir hastalıktır. Verem kalıtsal bir hastalık değildir ve kesinlikle yiyecek, içecek, giyecek, ortak kullanılan eşya veya cinsel yolla bulaşmayan bir hastalıktır⁷⁴⁵.

Gerek bireysel gerekse toplumsal yönden ekonomik koşul ve olanaklarla bu kadar doğrudan ilgili bir başka hastalık yoktur. Bazı özel durumlar dışında verem hastalığı çoğunlukla düşük sosyal ve ekonomik statüye sahip kesimlerde görülür. Bir ülkede bu kesimde yer alan insanların oranı arttıkça, başka bir deyişle gelir düzeyindeki eşitsizlik arttıkça verem hastalarının oranı da artar. Bu nedenle hastalığı ortadan kaldırmak için öncelikle toplumun tümünün ortalama gelir düzeyinin yükseltilmesi, en azından en alt gelir gruplarında yer alan kesimlerin ya sayılarının azaltılması ya da bazı katkılarla desteklenmesi gereklidir.

Veremin artmasında ya da azaltılamamasında ikinci önemli neden koruyucu sağlık hizmeti ağırlıklı ve basamaklandırılmış biçimde bir temel sağlık hizmeti örgütlenmesinin olmaması ya da yetersiz olmasıdır. Gerçekten de tüm vatandaşlara ulaşabilen koruyucu sağlık hizmetlerinin kurulmuş ve işler durumda bulunduğu ülkelerde bu hastalık ya hiç yoktur ya da çok azdır.

⁷⁴¹ *Cumhuriyet*, 27 Mart 1945.

⁷⁴² *Cumhuriyet*, 20 Mart 1945.

⁷⁴³ *Cumhuriyet*, 27 Mart 1945.

⁷⁴⁴ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1949.

⁷⁴⁵ www.istabip.org.tr.

Hastalığın artmasındaki üçüncü neden insanların teker teker bu hastalıktan korunmak için yeterli özen göstermemesidir. Tıpkı bunun gibi hastaların tedavileri için gerekli olan koşulları yerine getirmemeleri, tedavilerini yakınmaları geçer geçmez bırakmaları ya da düzensiz uygulamaları, özellikle de yakınlarını korumamaları da çok önemli diğer olumsuz etkenlerdir⁷⁴⁶.

Verem hastalığı, Cumhuriyet dönemi öncesi ve sonrasında dünyanın her tarafında olduğu gibi Türkiye’de de yaygın bir hastalıktı. Gıdasızlık ve sefaletten güç alan bir afet olan verem, özellikle savaş yıllarında binlerce insanımızın ölümüne sebep olmuştur. Her yıl 40.000 kişinin ölümüne sebep olan veremle, daha savaş yıllarında mücadeleye başlanmış, Türkiye’de 1918 yılında gönüllü kuruluşlar öncülüğünde veremle mücadele programı hazırlanmış, bu program Refik Saydam’ın sağlık bakanlığı döneminde bakanlık içinde ve taşra teşkilatında dikey yapılanma ile sürdürülmüş ve tüm dünyanın takdirini kazanmıştır⁷⁴⁷. 1923 yılına gelindiğinde, diğer adı tüberküloz olan verem hastalığı herkes tarafından bilinen bir hastalıktı. Daha 1912’de Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti kurulmuş, fakat bu cemiyet ve kurduğu dispanser, İstanbul’un düşman işgaline uğramasından sonra çalışmamıştır.⁷⁴⁸ Atatürk 1923 yılında meclisi açış konuşmasında, yıkıcı memleket hastalıklarının başlıcası olarak adlandırdığı vereme karşı bu zamana kadar durum ve şartlar nedeniyle uygulamaya izin ve imkan bulunamadığı önlemlere, başlangıç olmak üzere, İstanbul’da veremliler tedavi evi açmak ve böylece yeni ve çok gerekli bir mücadelenin ilk temel taşını koymak düşüncesinde olduğunu söylemiştir⁷⁴⁹. Aynı yıl Dr. Behçet Uz’un girişimiyle İzmir Veremle Mücadele Cemiyeti kurulmuş, bunu Balıkesir ve 1927’de de İstanbul Veremle Mücadele Cemiyeti’nin kurulması izlemiştir. Yine 1923’de Sağlık Bakanlığının isteğiyle İstanbul Özel İdaresi’nde bir dispanser ve 1924’de Heybeliada’da bir sanatoryum açılmıştır. Ayrıca Haydarpaşa ve İzmir’deki bulaşıcı hastalıklar hastanelerinde ve devlet hastanelerinde veremli hastalar için yeni yataklar temin edilmiştir⁷⁵⁰.

⁷⁴⁶ www.hayad.org.tr.

⁷⁴⁷ Haluk Özseri, Muharrem Varlık, “Sağlık Hizmetlerinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişimi ve Sağlıkta Yeniden Yapılanma”, s. 2010.

⁷⁴⁸ Sabahat Kot, “Atatürk ve Sağlık”, s. 80.

⁷⁴⁹ Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni Açış Konuşmaları, s.101.

⁷⁵⁰ Sabahat Kot, “Atatürk ve Sağlık”, s.80.

Türkiye'nin başındaki felaket olarak adlandırılan verem, 2 Eylül 1925 yılında toplanan ilk Milli Türk Tıp Kongresi'nde ana konu olarak ele alınmış ve bu konuda çeşitli çevrelere bildirimler dağıtılarak hastalık tanıtılmıştır⁷⁵¹.

1930 yılında Umumi Hıfzısıhha Kanunu veremle mücadele için esaslı önlemler getirmiş ve açık veremlilerin ihbarı mecbur kılınmış, ayrıca bu kanunda ve 1931 yılında çıkarılan evlenme muayenesi hakkındaki kanunda açık veremlilerin evlenmesi yasaklanmıştır. 1932 yılında ise veremle savaş dispanserlerinin denetimi, mücadelenin daha merkezi olması açısından, Sağlık Bakanlığı'na verilmiştir⁷⁵². Ayrıca aynı yıl ülkede yoksulluk ve buhran yüzünden gittikçe artan verem afetini kısmen de olsa önleyebilmek amacıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti, İstanbul'da 1927 yılında kurulan Verem Mücadele Cemiyetine, bir halk sanatoryumu kurması için 30.000 lira para ve ayrıca malzeme yardımı yapmıştır⁷⁵³.

1942 yılında vereme karşı savaş için, Kızılay ve veremle mücadele teşkilatı birlikte çalışmış, Kızılay yatak, karyola ve battaniye vermek suretiyle aynı yardım; üniversiteli fakir ve veremli öğrencilerin tedavisi için para vermek suretiyle de nakdi yardım yapmıştır. Ayrıca gıdasız kalmış ilkokul çocuklarının da iâşesini temin etmiştir⁷⁵⁴.

1944 yılında verem hastalığından ölenlerin sayısı 1800-2000 kişi olarak tespit edilmiştir⁷⁵⁵. Kızılay bu yıl da Veremle Savaş Derneğine 21.483 lira, Edirne ve İstanbul'daki fakir veremli öğrencilerin iâşesi için 83.504.52 lira nakdi yardım yapmıştır. Ayrıca Heybeliada'da Sağlık Bakanlığı hesabına 233 yataklı bir verem sanatoryumu yaptırılmıştır⁷⁵⁶.

Verem hastaları için 1958 yılına kadar verilen yatak sayısı 1946'da 1041, 1947'de 1441, 1948'de 1827 yatak olarak belirlenmiş, 1958 yılında ise bu sayının 5570'e çıkması hedeflenmiştir⁷⁵⁷.

⁷⁵¹ *Ayın Tarihi*, S. 203, Ekim 1950, s. 8.

⁷⁵² Sabahat Kot, "Atatürk ve Sağlık", s.80.

⁷⁵³ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 79.

⁷⁵⁴ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 102.

⁷⁵⁵ *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1945

⁷⁵⁶ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 106

⁷⁵⁷ *Ayın Tarihi*, S. 170, Ocak 1948, s.31.

1945 yılında İstanbul'da veremle savaş için 8 dispanser çalışmaktadır. Veremle Mücadele Cemiyeti'ne ait bu dispanserlerle, bütün İstanbul halkının senede bir defa röntgeninden geçirilmesi şart görülmüş ve bu da başarılmıştır⁷⁵⁸. Mevcut röntgen makinelerinden başka Verem Savaş Cemiyeti, Amerika'ya bir seyyar röntgen laboratuvarı sipariş etmiştir⁷⁵⁹. Bu laboratuvarla fabrika vs. toplu yerlere gidilerek röntgen yapılması ve saatte 200 amelenin röntgeninin alınması amaçlanmıştır⁷⁶⁰. Aynı zamanda bununla kaza ve köylerin de kontrol altına alınması düşünülmüştür⁷⁶¹. Bu dönemde ilk defa 6-14 yaş veremli çocuklar için 30 yataklı bir klinik ve modern bir mutfak yapılmıştır. Ayrıca her sene verem ihtisası yapmış 10-15 mezun veren bir hemşire okulu vardır⁷⁶². Kızılay da İstanbul ve İzmir derneklerine röntgen cihazı için 10.000'er lira, Ankara'ya ilk tesisler için 30.000 lira, ayrıca veremli öğrenciler için 6000 lira para yardımı yapmıştır⁷⁶³.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, yıllarca bir çok vatandaşın zamansız ölümüne sebep olan verem hastalığına karşı yapılan savaşa yeni bir özellik eklemiş, 3 Ocak 1947 tarihinde her yılın ilk haftasını Veremle Savaş Haftası olarak kabul etmiştir. Ve halkın verem savaşına ilgisini artırmak için hafta boyunca her gün radyoda ve gazetelerde aydınlatıcı fıkralar yayınlattırılarak, uzman hekimler tarafından konuşmalar yapılarak, okullarda öğrencilere ve sinemalarda vereme dair filmler gösterilerek veremle mücadelenin önemi anlatılmaya çalışılmıştır⁷⁶⁴.

1949 yılında veremle mücadele ile ilgili yeni tedbirler alınmış, mevcut hastanelere verem kliniği ve dispanseri eklemek, bölge verem hastaneleri kurmak bu tedbirlerin başında gelmiştir. Nüfusu 10.000'den fazla olan şehirlerde şehir savaşı, nüfusu 10.000'den az olan yerlerde ise köy savaşı yapılacağı, nüfusa göre tesis edilmek üzere toplam 85 verem dispanserinin açılacağı, 42 şehirde 20, 8 şehirde 30, 3 şehirde 50, 10 şehirde ise 100 yataklı verem kliniği ve hastanelerinin inşa edileceği kararlaştırılmıştır⁷⁶⁵. Bu konuda aynı yıl meclise verilen teklif sonucu, verem savaşı hakkında, 5368 sayılı kanun çıkarılmış, bugün hala yürürlükte olan bu kanunda, Sağlık

⁷⁵⁸ *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1945

⁷⁵⁹ *Cumhuriyet*, 11 Mart 1945

⁷⁶⁰ *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1945

⁷⁶¹ *Cumhuriyet*, 11 Mart 1945

⁷⁶² *Cumhuriyet*, 30 Aralık 1945

⁷⁶³ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 109

⁷⁶⁴ *Aydın Tarihi*, S.158, Ocak 1947, s. 1.

⁷⁶⁵ *Cumhuriyet*, 24 Mart 1949.

ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından gerekli görülecek yerlerde verem savaş teşkilatının kurulacağı ve Bakanlığın, bu amaçla gerekli verem sanatoryumlarını, hastanelerini, prevantoryumlarını ve dispanserlerini veya bu bölgelerde mevcut hastanelere ek olarak verem kliniklerini yaptırmak, kiralamak, kamulaştırmak veya satın almak suretiyle tesis ederek faaliyete geçireceği ve bunlar için her türlü taşıt araçlarıyla seyyar ve sabit röntgen cihazlarını satın alacağı ifade edilmiştir. Bakanlık, özel kişilere bağlı sağlık kurumlarında da veremli hastaları tedavi ettirmeye yetkili kılınmıştır. Tedavi olan verem hastalarının ücretleri de ayrılan ödenekten karşılanacaktır. Veremle savaş genel giderlerine harcanmak üzere, her yıl gerekli ödenek için Bakanlığa bağlı özel bir bölüm açılmıştır⁷⁶⁶. Bu konudaki kanun tasarısında verem savaş faaliyetlerine harcanmak üzere Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na 6 milyon liralık ödenek ve sonraki yıllarda da 45 milyon liralık harcama yapabilecek şekilde yetki verilmiş⁷⁶⁷. Ancak, 1949 yılı için 1949 yılında, bu bölüme 3.000.000 lira olağanüstü ödenek konulabilmiştir⁷⁶⁸.

1950 yılında da veremle savaş için, yine verem dispanserlerinin açılması görüşü ön plana çıkmış, B.C.G. verem aşısının köylere kadar götürülmesi hedeflenmiştir. Verem hastalarının tecrit edilmesi düşünülmüşse de hastalık süresinin uzun sürmesi ve bunun da külfetli olacağı düşüncesiyle bu işten vazgeçilmiştir⁷⁶⁹. Verem mücadele doktoru yetiştiren kurslar açılmış, Birleşmiş Milletler Sağlık Teşkilatı tarafından Sultanahmet verem dispanserinde açılmış olan kursları bitiren doktorlar, geldikleri bölgelere geri dönerek orada hizmet vermeye çalışmışlardır⁷⁷⁰.

1.7.1. Verem Savaşında Kızılay'ın Rolü

Kızılay, 1947-1948 yılında da veremle mücadeleye devam etmiş, bir çok şehirdeki veremle savaş derneklerine birer portatif röntgen cihazı ve röntgen filmi hediye etmiştir. Hasta öğrencilerin tedavisi için de her yıl yaklaşık 15.000 lira harcamıştır⁷⁷¹. 1949 yılında Veremle savaş dernekleriyle birlikte vereme karşı mücadele

⁷⁶⁶ 11 Nisan 1949 tarihli ve 5368 numaralı "Verem Savaşı Hakkında Kanun" için bkz. *Yürürlükteki Kanunlar Külliyesi*, C. 2, Ankara, 1988, s. 2031.

⁷⁶⁷ *Aydın Tarihi*, S. 182, Ocak 1949, s. 7.

⁷⁶⁸ 11 Nisan 1949 tarihli ve 5368 numaralı "Verem Savaşı Hakkında Kanun" için bkz. *Yürürlükteki Kanunlar Külliyesi*, C. 2, s. 2031.

⁷⁶⁹ *Aydın Tarihi*, S. 196, Mart, 1950, s.74.

⁷⁷⁰ *Aydın Tarihi*, S. 205, Aralık 1950, s. 22

⁷⁷¹ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 116 ve 112- 113.

vermiş, verem hastası öğrencilerin tedavi edilmesi için Milli Eğitim Teşkilatına 3453.12 lira vermiş, Gençlik kurumunun yaptığı sanatoryum yardımları için de 12.500 lira vermiştir. Ayrıca Konya, Zonguldak ve Kırklareli Verem savaş derneklerine röntgen cihazı temin etmelerini sağlamak için para yardımı yaparken, Ankara Verem savaş derneği'ne 10.250, İzmir'e 10.000 liralık nakdi yardımda bulunmuştur.⁷⁷²

Devlet İstatistik Enstitüsü ve Sağlık Bakanlığı verilerine göre verem hastalığına yakalanma hızı 1930'da yüzbinde 9000 iken 1950'de 6500'e düşmüştür. Bu rakamlar 1960'da 1200'e 1993'te ise 40'a kadar gerilemiştir⁷⁷³.

1.8. Tifo Hastalığı

Bakterilerin neden olduğu hastalıklarındandır. Bilinç bulanıklığı, düşmeyen ateş, baş ağrısı, karın ağrısı, (ateşin yükselmesine rağmen) nabız sayısının azalması, dalakta büyüme, kandaki akyuvar hücrelerinin sayısında azalma, göğüs-karın cildinde gül kuruşu renginde lekeler ile karakterize, insanlara özgü sistemik infeksiyon hastalıklarıdır. Daha çok kirli besinler ve sularla ağız yolundan bulaşan, bazı ülkelerde zaman zaman salgın yapan, tedavi edilmezse çeşitli komplikasyonlar ile ölümlerle sonuçlanabilen hastalıklardır⁷⁷⁴.

1945 yılında Eskişehir'in Alanönü, İsmetpaşa ve Orta mahallelerinde tifo salgını başlamış, Ekim ayında Eskişehir'de 19 tifo vakası varken, Kasım ayının başında 300 vaka tespit edilmiştir ve bunlardan her gün 2-3 kişi ölmüştür. Hastalıkla mücadele için bir bulaşıcı hastalıklar uzmanı Eskişehir'e gönderilmiştir. Durumun ciddiyeti anlaşılınca ilk tedbir olarak sağlık memurlarının merkezde toplanmasına ve yer yer açılan aşı istasyonlarının takviyesine karar verilmiştir. Okullarda tüm öğrencilere de aşı yapılmıştır. Ayrıca hastalığın önlenmesi için bir tecridhane yapılması düşünülmüştür⁷⁷⁵.

İzmit'te de tifo vakaları artmış, on gün önce hasta sayısı 40 iken on gün sonra bu sayı 223'ü bulmuştur. Hızla artan salgın sonucunda devlet hastanesinde de hastaları yatıracak boş yatak kalmamıştır. Bu şehirde de hızla sağlık ekipleri oluşturulmuş, halk

⁷⁷² Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 118

⁷⁷³ S.Haluk Özseri, Muharrem Varlık; "Sağlık Hizmetlerinin Cumhuriyet dönemindeki gelişimi ve sağlıkta yeniden yapılanma", s. 2010.

⁷⁷⁴ Şaban Coşkun, "Tifo ve Paratifo", www.genetikbilimi.com

⁷⁷⁵ Cumhuriyet, 8 Kasım 1945

aşlanmıştır. Okul ve kahvehane gibi yerlerin de kapatılması planlanmıştır⁷⁷⁶. Yapılan araştırmalar sonucunda tifo hastalığının kaynağının Sapanca suyu olduğu tespit edilmiştir⁷⁷⁷.

Aynı dönemde Diyarbakır ilinde de, ilin iklim,ısı ve çevre koşulları dolayısıyla özellikle tifo, dizanteri, trahom çok yaygın bir hastalık olmuştur⁷⁷⁸.

1.9. Kızamık ve Dizanteri

Kızamık, çok bulaşıcı bir akut virüs enfeksiyonudur; özel bir tedavisi yoktur, rahatsızlık veren belirtileri gidermeye yönelik ilaçlar kullanılır⁷⁷⁹. Dizanteri de direkt temas veya su, besin maddeleri ile dolaylı yollardan olur. Hastanın ellediği kapı tokmakları, çatal, kaşık, bardak, havlu veya tuvalet musluklarından alınan mikroplarla bulaşmaktadır⁷⁸⁰.

Bazı hastalıklar, bölgesel özellikler gösterebilmektedir. Yani bölgeye özgü hastalık olabilmektedir. Kızamık hastalığı da İzmir ilinde sıkça görülmüş, 1931 yılında İzmir ilinde kızamık hastalığından dolayı 33 kişi ölmüştür. 1945 yılında ise 53 kızamık vakasından 13'ü ölmüştür. Hastalık özellikle köylerde salgınlara yol açmış, konut ve beslenme koşullarının elverişsizliği hastalığın artmasına neden olmuş, henüz hastalığa yakalanmamış çocukların hastalığı bir an önce geçirmesi gibi yanlış bir düşünceyle kızamık hastasının ayrı bir yerde tutulmaması da, bu dönemde hastalığın yayılmasına neden olmuştur⁷⁸¹.

1944 yılında Adana'da Kasanti nahiyesinin Akören, Çarkıpare, Kelerbaşı, Ceritler köylerinde salgın halde kızamık ve dizanteri hastalığı görülmüş, sadece kızamık hastalığından Akören köyünde 43 çocuk hayatını kaybetmiştir. İki kişi de dizanteriden ölmüştür⁷⁸².

⁷⁷⁶ *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1945

⁷⁷⁷ *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1945

⁷⁷⁸ "Diyarbakır", *Yurt Ansiklopedisi*, C. 4, s. 2303.

⁷⁷⁹ www.samsun.saglik.gov.tr

⁷⁸⁰ www.samsun.saglik.gov.tr

⁷⁸¹ "İzmir", *Yurt Ansiklopedisi*, C.6, s. 4394.

⁷⁸² *Cumhuriyet*, 27 İkinci Kanun 1944.

1.10. Trahom Hastalığı

Trahom kronik bir göz hastalığıdır. Dünyada önlenebilir körlük sebepleri arasında ilk sıralarda yer alır ve halen dünyada yaklaşık 500 milyon insanı etkileyen önemli bir göz enfeksiyonudur. Hastalık gözden göze, elle veya ortak kullanılan eşyalarla veya sineklerle bulaşmaktadır. Hastalık, sosyoekonomik seviyesi düşük, hijyenin kötü olduğu, kalabalık yaşayan topluluklarda ve su kaynaklarının yetersiz

olduğu bölgelerde endemik olarak görülmektedir. Trahom hastalığına karşı hala bugün, bir aşı geliştirilememiştir⁷⁸³.

1.10.1. Adıyaman'da Trahom Hastalığı

Trahom hastalığıyla mücadeleye ilk olarak 1925 yılında trahomun meydana getirdiği sakatlıklar nedeniyle Adıyaman'da ve aynı yıl Malatya'da birer trahom hastanesi ve dispanserinin açılmasıyla başlamıştır. Ayrıca gezici ekipler kurularak, taramalar yapılmış, trahomlu hastalar tedavi edilmişlerdir. Trahom hastalığı Hıfzısıhha kanunuyla bildirim zorunlu hastalıklar arasına alınmıştır⁷⁸⁴. 1926 yılında Adıyaman'da 25 yataklı Trahom hastanesi açılmıştır⁷⁸⁵.

1.10.2. Adana'da Trahom Hastalığı

1930 yılında Adana'da nüfusun yüzde 30'unun trahom hastası olduğu tespit edilmiştir. Adana'da Trahomla Mücadele Teşkilatı kurulmuştur. Bu bölgede 1932-1937 yılları arasında 150.000 kişi trahom muayenesinden geçmiş, 1814 kişi ameliyat edilmiş, 1.602.398 kişiye de ilaç dağıtılmıştır⁷⁸⁶.

1.10.3. Ağrı'da Trahom Hastalığı

Ağrı şehrinde de yaşanan salgın hastalıkların en önemlisi yine trahom hastalığı olmuştur⁷⁸⁷. Ülkedeki ekonomik imkansızlıklar yüzünden sağlık kurumları yeterince kurulamamış, mevcut olan sağlık kurumları da salgın mahiyetinde olan hastalıkların

⁷⁸³ Dr. Halit Oğuz, "Trahom", www.harran.edu.tr.

⁷⁸⁴ Haydar Sur, Hacer Gürol; "Cumhuriyetimizin 75 Yıllık Geçmişinde Sağlıkta Yaşananlar", *Cumhuriyet (1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi, Sosyal Değerlendirme)*, C.3, s.2040.

⁷⁸⁵ "Adıyaman", *Yurt Ansiklopedisi*, C.1.s.227.

⁷⁸⁶ "Adana", *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s.125.

⁷⁸⁷ "Ağrı", *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s. 381.

önlenmesinde yetersiz kalmıştır. Diğer salgın hastalıklarda da görüldüğü üzere trahom hastalığının da ülkemizde yayılmasının temel nedenlerinden biri sağlık koşullarının elverişli olmamasıdır. Dönemin yaşayış tarzına bakıldığında evlerin çoğunda mutfak bulunmamakta, dolayısıyla yiyecek maddeleri dışarıda tutulmaktadır. Ayrıca her evde tuvalet bulunmamakta genelde umumi tuvaletler kullanılmaktadır. Özellikle Doğu Anadolu'da hayvancılığın yaygın olması, halkın hayvanlarla temasının olması ve nüfusun yüzde yetmiş beşinin yakacak olarak hayvan dışkısından yapılan tezeği kullanması sağlık açısından tehlikeler doğurmuştur. Bu durum da, hayvanlardan bulaşan enfeksiyon hastalıklarına yakalanma riskini artırmıştır. Ağrı'da da bu nedenlerden dolayı trahom hastalığı yayılmıştır. Yaptığımız araştırmalarda bu bölgedeki bu hastalığa yakalananların sayısına ulaşamamıştır.

1950 yılında hayvancılığın yaygın olduğu Güneydoğu illerinde özellikle 115 köyde Trahom teşkilatı varlığını devam ettirmektedir ⁷⁸⁸.

1.10.4. Trahom Hastalığını Önlemek Amacıyla Yapılan Çalışmalar

1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha kanunuyla trahomla mücadeleyle başlanmış, gerek trahom mücadele mintikalarında ve gerekse ülkenin diğer bölgelerinde trahom hastalığı geçiren kişilerin, hastalık süresince okul, fabrika, imalathane vb. resmi, özel müesseselere devam etmeleri yasaklanmıştır. Trahom mücadele mintikalarındaki çocukların eğitimi için Sıhhat ve Maarif Vekaletlerince müştereken özel tedbirler alınmış, askeri makamlar da Sıhhat Vekaleti'nce kabul edilen esaslar dahilinde askeri kıtaat ve teşkilatta trahom mücadelesi yapmış ve yapılan tedbirleri mahallerindeki sıhhat memurlarına bildirmişlerdir ⁷⁸⁹.

1931-1932 yılında Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti, ülkede çok yaygın görülen trahom hastalığından korunma yollarını öğreten levhalar yaptırarak yurdun çeşitli yerlerine asmaya karar vermiş, Hilal-i Ahmer Cemiyeti de 3.102.68 lira vererek bu işi üzerine almıştır ⁷⁹⁰.

⁷⁸⁸ *Aydın Tarihi*, S.204, Kasım 1950, s.42.

⁷⁸⁹ www.yargitay.gov.tr.

⁷⁹⁰ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 79.

1940'lı yıllarda trahom hastalığının yayılmasından dolayı bir çok yerde mücadele yapılması gerekmiştir. Bunun için kadro oluşturulmuş, Antakya ve Birecik'te birer trahom hastanesi, Elbistan, Kozan, Islahiye, Mersin, İskenderun, Midyat, Adana, Diyarbakır, Kilis, Malatya'da birer dispanser, Urfa, Gaziantep, Malatya ve Seyhan'da 13 köyde tedavi merkezi açılması planlanmıştır⁷⁹¹.

Okul çağındaki çocukları korumak ve trahomun yayılmasını önlemek amacıyla okullar ve sınıflar ayrılarak görevli memurlar aracılığıyla tedaviler yapılmıştır. İncelediğimiz dönem içerisinde 1925'te 2067, 1930'da 54326 trahom vakası tespit edilmiştir⁷⁹². Mücadele yıllarında bazı illerde trahomlu hastaların oranı yüzde 70 iken bu oran ancak 1973 yılında yüzde 2'ye düşmüştür. Günümüzde ise fazla görülen bir hastalık değildir⁷⁹³.

1. 11. Tifüs Hastalığı

Çok tehlikeli ve bulaşıcı bir hastalıktır. Halk arasında lekeli humma da denir. Bitler aracılığı ile bulaşır. Tifüsü doğuran nedenler; pislik, aşırı kalabalık yerlerde yaşamak, açlık ve yorgunluktur. Tifüs 12-14 gün devam eder. Riteksiyon denilen tifüs mikrobunu, vücuda girdikten bir süre sonra; hastada halsizlik, baş ve bel ağrıları görülür, ateşi yükselir. Dudakları kurur, dili paslanır, yüzü kızarır. 4-5 gün içinde derinin üzerinde ufak kırmızı lekeler ortaya çıkar. Bazı hastalarda, sayıklama, bağırma ve tuvaletini altına kaçırmaları görülür. Hasta sağlıklı kişilerden ayrı bir yerde bakıma alınır. Eşyaları, bulunduğu yer dezenfekte edilir. Sulu ve sindirimi kolay yiyecekler verilir. İyi beslenir, vücut temizliğine çok dikkat edilir⁷⁹⁴.

Türkiye'de 1905 yılından itibaren her yıl tifüs hastalığına rastlanmıştır. 1905 yılından savaş başlayıncaya kadar her yıl ortalama 480, savaş başladıktan sonra ve özellikle 1939, 1940, 1941 ve 1942 yıllarında ortalama 760 tifüs vakasına rastlanmıştır. Cumhuriyet döneminin tifüs hastalığıyla en fazla uğraştığı yıl 1943 yılı olmuştur.⁷⁹⁵

⁷⁹¹ *Aydın Tarihi*, S.102, Mayıs 1942, s. 51.

⁷⁹² S.Haluk Özseri, Muharrem Varlık; "Sağlık Hizmetlerinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişimi ve Sağlıkta Yeniden Yapılanma", C.3, s.2009.

⁷⁹³ Haydar Sur, Hacer Gürol; "Cumhuriyetimizin 75 Yıllık Geçmişinde Sağlıkta Yaşananlar", C.3, s. 2040.

⁷⁹⁴ www.turkmedikal.net.

⁷⁹⁵ *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1943

Daha çok savaş, göç, kıtlık zamanlarında ortaya çıkan tifüse 1915'te dünyanın hemen her yerinde rastlanmıştır. Çeşitli zamanlarda savaşın kendi şartlarından daha çok bu tür salgın hastalıklar orduları zor durumda bırakmıştır. Mesela, Napoleon ordusunun Moskova önünde mağlup olmasına da Rusya'nın soğuk kışının değil, tifüs hastalığının neden olduğu iddia edilmiştir.⁷⁹⁶

1925 yılında Türkiye'de tifüs hastalığı yüzbinde 2.5 olarak görülme hızına sahiptir, buna karşılık ölüm hızı da yüzde 7.8'dir. Bu yıl Türkiye'de 333 yeni vaka tespit edilmiştir.

1935-1945 tifüs salgınlarının daha yoğun görüldüğü yıllardır. 1935 yılında 420 vaka tespit edilmiş(yüzbinde 2.7), bunların 57'si hayatını kaybetmiştir(yüzde 13.5). 1945 yılında ise 2618 vaka tespit edilmiş(yüzbinde 13.8), bunların 139'u (yüzde 5.3) hayatını kaybetmiştir. Alınan tedbirler sonucunda 1945 yılından sonra hastalığın seyrinde giderek düşüşler görülmüştür.⁷⁹⁷

1.11.1. Tifüs Hastalığına Karşı Alınan Genel Tedbirler

1940 yılında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti, genel sağlığın korunması ve özellikle lekeli humma gibi bulaşıcı hastalıkların tamamen önlenmesi için mahalli idarelere, bu hastalıklara karşı esaslı tedbirler almadıkları görüldüğünden ve bunu yerine getirmeyen ilgili memurların hemen cezalandırılacağı konusunda bir tamim göndermiştir⁷⁹⁸. Bu yıldan sonra tifüsle mücadelenin daha yoğun ve sistemli bir şekilde yapıldığını görmekteyiz. Buna rağmen 1943 yılı, Türkiye'nin, tifüs hastalığının pençesine düştüğü bir yıl olmuştur. Dönemin gazetelerinden tespit edebildiğimiz rakamlara göre nüfusu en kalabalık yer olan İstanbul'da 1943 yılının Ocak ayında 167, Şubat ayında 269, Mart ayında 693 tifüs hastası mevcuttur. Bu yılın ilk beş ayında İstanbul'daki tifüslü hasta sayısı 1500 civarındadır. Tifüs salgını cezaevlerinde de salgın olarak çokça görülmüştür. 1943 yılının sadece mayıs ayında Türkiye genelinde illerde ve cezaevlerinde tespit edilen tifüs vakaları aşağıda verilmiştir⁷⁹⁹.

⁷⁹⁶ *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1943

⁷⁹⁷ S.Haluk Özsarı, Muharrem Varlık; "Sağlık Hizmetlerinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişimi ve Sağlıkta Yeniden Yapılanma", C. 3, s.2009.

⁷⁹⁸ *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1940.

⁷⁹⁹ *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1943.

Tablo 9: 1943 Yılı Mayıs Ayı Ülke Geneli Tifüs Vaka Sayısı

Yer	Tifüs Vakası
İzmir Geneli ve Cezaevi	325 + 112
Edirne Geneli ve Cezaevi	96 + 45
İstanbul Geneli ve Cezaevi	269 + 58
Ankara Geneli ve Cezaevi	75 + 1
Zonguldak	113
Kütahya	33
Konya Ereğlisi	5
Mersin	159
Seyhan	80
Mardin	45
Sivas	127
Erzurum	65
Van	45
İzmit	5
Toplam	1442 + 216 = 1.658

1943 yılı tifüs salgınının en çok görüldüğü yıl olmuştur. Bu yüzden hükümet, bu yıl tifüsle mücadelede daha sistemli ve etkili tedbirler almaya çalışmıştır. Tifüs salgınına en fazla nüfus yoğunluğu ve işçi göçü fazla olan illerden Bursa, İzmit, Mersin, Adana ve İstanbul'da rastlanmıştır⁸⁰⁰. Alınan tedbirlerden birisi olarak da, iş sahibi olmayan başıboş kimselerin, memleketlerine gönderilmesinin bir tedbir olarak alınması da bunu doğrulamaktadır.

Tifüs yaz aylarında etkisini kısmen kaybeden fakat kış aylarında daha tehlikeli olarak ortaya çıkan bir hastalık olduğu için hükümet endişeye kapılmış ve dikkat edilecek olursa yaz aylarında bu hastalığı önleyebilme çabasına düşmüştür. Tifüsle mücadele için seri halinde alınan temizlik tedbirleri dışında, hükümet, mücadelenin rehberi olacak bir program da hazırlamıştır. Bu programın Ticaret Bakanlığına ait kısmında sabun fiyatlarının ucuzlaştırılmasının temini, dar ve değişmez gelirliilere verilecek maddeler arasına sabunun da ilave edilmesi ve mücadelede çalıştırılacak

⁸⁰⁰ Cumhuriyet, 4 Mayıs 1943.

motorlu araçlara göre benzin bulundurulması; Ziraat Bakanlığına ait kısmında , odun ve odun kömürünün halk tarafından ucuz ve kolay elde edilmesine imkan verecek tedbirlerin alınması; Ulaştırma Bakanlığına ait kısmında, mahrukat nakliyatının kolaylaştırılması, deniz ve kara araçlarında teması engellemek için kalabalığın önlenmesi; Bayındırlık Bakanlığına ait kısmında ise kullanılacak amelenin bittin temizlenmesi konusunun, bakanlık tarafından yapılacak sözleşmelere bir mecburiyet halinde konulması vardır. Ayrıca her köyde bir buğu sandığı veya buğu bidonu yaptırılması mecburiyeti hemen uygulamaya konmuştur. Eğer bu hastalık için çok çalışma yapılmazsa kış aylarında bir faciayla karşılaşılacağı acı bir gerçek oluşu hükümeti ve halkı endişeye sevk etmiştir.⁸⁰¹

Ankara'da toplanmış olan Sıhhat Meclisi sınıf farkına bakılmaksızın bütün sinemaların kapatılması, eski eşya alım-satımının kesin olarak yasaklanması, hastalığın salgın halinde bulunduğu şehirlerde kalabalığı azaltmak için işsiz-güçsüz kimselerin memleketlerine sevk edilmesi; hal, liman, iskele, rıhtım, açık ve kapalı çarşı ve pazar yerlerinde izdihama meydan vermeyecek şekilde tertibat alınması, bit naklinde etken olan seyyar satıcı, küfeci ve hamal gibi kimselerin belirli günlerde elbiselerini etüve göndermedikçe halkla temasta bulunmalarının yasaklanması vb. kararlar almış ve uygulamaya başlanmıştır⁸⁰². Devlete, şirketlere ve şahıslara ait her türlü nakil araçlarının sık sık temizlenmesi, bir günden fazla süren yolculuklarda vapur ve trenlerin her sefer sonunda yolcu almadan önce bit muayenesinin yapılması, günlük sefer yapan nakil araçlarının ise her akşam dezenfekte edilmesi, han, otel ve pansiyonlara bitli insanların alınmasının yasaklanması ve bit bulunan yerlerin kapatılması, kimsesizlerin mecburi temizliğe tabi tutulması da alınan katı tedbirler arasındadır.⁸⁰³

Ayrıca tifüs vakalarının günü gününe muntazam listeler halinde gazetelere verilmesi düşünülmüş, bunun için de karar Sıhhat Meclisi'ne bırakılmıştır. Ancak, bunun benimsenip, uygulandığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Fakat, uzmanlar, halka tifüs hakkında bilgi vermek amacıyla İstanbul radyolarında programlar yapmışlardır⁸⁰⁴.

⁸⁰¹ *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1943.

⁸⁰² *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1943.

⁸⁰³ *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1943.

⁸⁰⁴ *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1943.

Türkiye'nin 1943'te yaşadığı tifüs salgınının bir milli faciaya dönüşmesi endişesi, uluslar arası işbirliği çalışmalarını gerektirmiştir. Amerikan tifüs komisyonu başkanı Leon A. Fox tetkiklerde bulunmak üzere Ankara'ya gelirken⁸⁰⁵, Almanya'dan tifüs uzmanı Prof. Dr. Olzscha da İstanbul'a gelmiştir⁸⁰⁶. Herhangi bir salgın ihtimaline karşı, Türkiye için yeni bir usul olan aşı tatbikatına başlamak üzere hazırlıklar yapılmıştır. Bu konuda tifüs aşısı üzerinde çalışan Almanya, Suriye, Cezayir ve Fas'ın çalışmaları incelenmiş ve gerekirse tifüs vakaları görülen şehirler halkının mecburi aşıya tabi tutulacağı kararlaştırılmıştır⁸⁰⁷. İlk olarak Başbakanlık'ın gördüğü lüzum üzerine gerek İstanbul ve gerekse Adana cezaevlerinde bulunan mahkumlara ilk defa mecburi aşı tatbiki yapılmıştır⁸⁰⁸.

Sağlık Bakanlığı tarafından bir aşı istasyonu açılmış, aşı konusunda bilgilenecek üzere Almanya ve Kuzey Afrika'ya uzmanlar gönderilmiş ve ülkeye döndükleri zaman oradaki usullere göre aşı yapmaya başlamışlardır⁸⁰⁹.

Tifüs aşısı sadece Ankara Hıfzısıhha Enstitüsünde hazırlanmış, dolayısıyla birkaç ay içinde herkese yetecek kadar aşı hazırlanması mümkün olmamıştır⁸¹⁰. İstanbul'a bile Sağlık Bakanlığı tarafından sadece 100 kişilik aşı gönderilebilmiş ve bununla mücadele işlerinde uğraşanların, temizlik yapan ve hastanelerde çalışanların aşılatılması sağlanmıştır⁸¹¹. Hatta varlıklı kişiler yüksek para teklif etmek suretiyle aşılanmak istenmişse de aşı mevcut olmadığından bu istek yerine getirilememiştir⁸¹². Aşı yetersizliğinden vatandaşlar korunma tedbiri olarak yanlarında kafuri, naftalin ve benzin gibi maddeler taşımışlardır⁸¹³. Yeteri kadar aşı üretilemediği için aşıya bel bağlamak yerine bitlenmemeye çalışmak ilkesiyle hareket edilmiş alınan sıkı temizlik tedbirlerinin asıl temeli de bu olmuştur⁸¹⁴. Bu konuda "öldürücü hastalık olan lekeli hummayı bit getirir. Yıkayıp temizleniniz" dönemin meşhur sloganı olarak yayılmıştır.

⁸⁰⁵ *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1943.

⁸⁰⁶ *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1943.

⁸⁰⁷ *Cumhuriyet*, 25 Mart 1943.

⁸⁰⁸ *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1943.

⁸⁰⁹ *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1943.

⁸¹⁰ *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1943.

⁸¹¹ *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1943.

⁸¹² *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1943.

⁸¹³ *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1943.

⁸¹⁴ *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1943.

Tifüs salgınına karşı alınan tedbirler ve yurttaki tüm gazetelerin bu konu üzerinde yaptıkları yayınlar etkisini göstermiş tramvaylar tenhalaşmış, sinemalara giden sayısı azalmıştır⁸¹⁵. Uzman doktorlardan alınan bilgiler ışığında tifüs hastalığının belirtileri, sirayet vasıtaları, korunma yolları gazetelerde sürekli yazılmış, bu yolla halkın bilinçlenmesi sağlanmıştır.

Devlet demiryolları, bit yoğunluğunun en çok görüldüğü üçüncü mevki vagonlarının temasını diğer mevki vagonlarından kesmesi için, onları yük katarlarına bağlamıştır⁸¹⁶. Sinemaların kapatılması, hastalığın sirayet sahasını azaltmadığı için üçüncü sınıf sinemaların tekrar açılmasına izin verilmiştir.

Hastalık nedeniyle ulaşım araçlarında yapılması amaçlanan temizlik işlerinden başka ulaşımın özellikle daha kalabalık olduğu için demiryolu ulaşımının sınırlandırılması gibi bazı tedbirler de düşünülmüştür. Bunun için yolcu katarları azaltılmış, indirimli tarifeler kaldırılmış, biletlere zam uygulanmış fakat buna rağmen demiryollarıyla ulaşımın yüzde otuz arttığı görülmüştür⁸¹⁷. Bunun nedenini de yine ekonomik durumla açıklayabiliriz. Halk, yapılan tüm engellemelere rağmen yine de diğer vasıtalara göre daha ucuz olan demiryolu ulaşımını tercih etmiştir.

Yeterince aşı üretilmediği için halka aşya bel bağlamayarak bittin korunmaya çalışmaları öğütlenmiştir. Her şeye rağmen temizlik işleri devam etmiş, halka gösterilmek üzere Matbuat Genel Müdürlüğü tarafından tifüs hastalığıyla ilgili bir film hazırlanmıştır⁸¹⁸.

Temizlik mücadelesinde görev alan polis memurları ve halkla teması olan tren, vapur ve tramvay müstahdemleri saçlarını sıfır numara ile kestirmeye mecbur tutulmuşlardır⁸¹⁹.

İşçi topluluğu olan yerlerde (atölye, fabrika vs.) bit görüldüğü takdirde bundan doğrudan doğruya müessese müdürleri sorumlu tutulmuş, ayrıca her müessesenin kendi işçilerine temizlenmeleri için bütün araçları temin etmekle sorumlu oldukları ve

⁸¹⁵ *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1943.

⁸¹⁶ *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1943.

⁸¹⁷ *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1943.

⁸¹⁸ *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1943.

⁸¹⁹ *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1943.

özellikle fabrikalarda mecburi bit muayenesi yapılacağı da müesseselere bildirilmiştir⁸²⁰.

1.11.2. Tifüsle Mücadelede Mahalli Tedbirler

Hükümetin, memleket genelinde tifüs salgını ile mücadele için aldığı tedbirlerin yanında, çeşitli illerde mahalli tedbirler ve uygulamalar da vardır. Bunlardan Adana, Ankara, İstanbul ve Bursa'daki uygulamalar en yoğun ve dikkat çekici olanlarıdır. Bu sebeple aşağıda bu dört ildeki uygulamalar, örnek olarak ele alınmıştır.

1.11.2.1. Adana'da Tifüsle Mücadele (1943)

Tifüs hastalığı, Adana'da da salgın halini almış, hastalık mikrobu Mersin ve Tarsus'tan geldiği ifade edilmiştir. Çünkü Tarsus'ta 56, Mersin'de de 20-30 tifüs vakası tespit edilmiştir. Salgın daha ziyade ameleler arasında görülmüştür. Tifüslü hastaların ölmesi üzerine, Adana sağlık müdürlüğü gizli tifüs vakalarını ortaya çıkarmak için şehri bölgelere ayırmış ve ayrılan 5 bölgeye memur veya serbest doktor göndermiştir. Bunların görevi, yanlarına sağlık memuru, hemşire, bekçi, polis ve mahalle temsilcilerini alarak evlerde hasta aramak ve tifüs görülen bölgeyi tecrit ederek temizliğe tabi tutmak olmuştur⁸²¹.

Kahve ve sinemalarda sandalye adedi azaltılmış, bütün sinemalarda her yerin sağında ve solunda birer boş yer bırakılması, otel ve hanlarda bütün yolcuların mecburi olarak hamama yollanması ve eşyalarının etüvden geçirilmesi konusunda kararlar alınmıştır. Böyle yerlerin kapasitelerini sağlık müdürlüğü tayin etmiş ve fazla müşteri alan müesseseler cezalandırılmıştır⁸²². Şehrin giriş noktalarından gelenler hamamlara gönderilmiş, eşyaları etüvden geçirilmiş, temizlik vesikası olmayanlara iş verilmemiştir⁸²³.

Salgın yüzünden Adana belediyesi tarafından alınan tedbirlere göre hastanede tedavi gören tifüs hastaları nekahat devrelerini belediye tarafından hazırlanan nekahathanelerde geçirecek ve tamamen iyileşinceye kadar yedirilip içirilecekler ve

⁸²⁰ *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1943.

⁸²¹ *Cumhuriyet*, 20 Mart 1943.

⁸²² *Cumhuriyet*, 20 Mart 1943.

⁸²³ *Cumhuriyet*, 24 Mart 1943.

halk arasına çıkmaları engellenecektir. Bu konuda gayet titiz davranılmıştır. Salgının en fazla ameleler arasında görülmesi ve durumun giderek daha tehlikeli bir hal alması üzerine şehirdeki amele pazarı Seyhan nehrinin karşı yakasına şehir dışına nakledilmiştir. Çiftçilerin de ancak temizlik vesikası gösteren ameleleri çalıştırmalarına izin verilmiş ve işçilerini bu pazardan almaları sağlanmıştır⁸²⁴.

Fabrikalar mazotlanmış ve çalışan işçiler bit muayenesine tabi tutulmuşlardır. Şehirdeki arabalar hergün mazotla temizlenmiş, nakil araçlarının heybe, torba, yatak, yorgan vb. eşyaları taşımalarına izin verilmemiştir. İl sağlık müdürü taramalara bizzat katılmış, mücadele ekiplerinin çalışmalarını dikkatle incelemiştir. Yolcu trenleriyle Adana'ya gelen yabancılar daha istasyonda iken emniyet teşkilatı tarafından çevrilerek hamamlara sevk edilmiş, otel ve hanlardaki tedbirler de sıkılaştırılmıştır. Buralara temizlik muayenesi gördüğüne dair vesika göstermeyenler alınmamıştır. Valilik, Belediye ve Sağlık Müdürlüğü'nün aldığı kararlara göre, lokanta, kahvehane vs. gibi umumi yerlerde vestiyerler kaldırılmış, otobüs seferleri azaltılmış, sıkı temizlik yaptırılmıştır⁸²⁵.

Salgının önüne geçmek için alınan tedbirlerden biri ve en önemlisi de tifüs hastalığının mahiyeti ve buna karşı korunma yolları hakkında halkı uyarmak için genel toplantı yerlerine hoparlörler yerleştirilerek, halka sürekli uyarıda bulunmak, sokaklara ve dükkanlara, hastalıkla ilgili afişler astırmak olmuştur⁸²⁶. Adana'daki salgının önüne geçilmiştir⁸²⁷. Bu da Adana Sağlık Müdürlüğü ve Adana Belediyesi'nin sıkı tedbirleri sayesinde.

1.11.2.2. İstanbul'da Tifüsle Mücadele (1943)

1943 yılında salgın halinde olan çiçek hastalığıyla yoğun mücadelenin sürdürüldüğü İstanbul'da bir de tifüs hastalığı yayılmaya başlamış, dolayısıyla bir yandan da tifüs mücadelesi başlanmıştır. İlk tedbir olarak, sağlık ekipleri amele muhitlerinde hanlarda ve otellerde bit muayenesi yapmış, bitli ve pis görülenler belediye hamamına gönderilerek yıkattırılmışlardır. Halka bu hastaları derhal en yakın

⁸²⁴ *Cumhuriyet*, 20 Mart 1943.

⁸²⁵ *Cumhuriyet*, 20 Mart 1943.

⁸²⁶ *Cumhuriyet*, 25 Mart 1943.

⁸²⁷ *Cumhuriyet*, 24 Mart 1943.

sağlık müessesesine haber vermekte zorunlu oldukları hatırlatılmış ve aksi takdirde cezalandırılacakları konusunda uyarılmışlardır⁸²⁸. Gedikpaşa, Tophane ve Üsküdar tebhirhaneleri tifüsle mücadele merkezleri olmuştur⁸²⁹. İstanbul'da 1943 yılının Mayıs ayında tifüs vakalarının sayısı azalmış fakat azalmanın sebebi mevsime bağlanmıştır. Halk, yaz mevsiminde azalan yada bitmiş gibi görünen tifüs hastalığının eğer gerekli tedbirler alınmazsa kış mevsiminde daha fazla görüleceği konusunda uyarılmıştır. Nitekim aynı yılın Haziran ayında 60-70'i cezaevlerinde olmak üzere 395 tifüs vakası görülmüştür⁸³⁰. Ve tifüse yakalanma oranı günde ortalama 10 kişi olarak tespit edilmiştir. Tifüs mücadele ekipleri fakir semtlerde araştırma yapmış birçok evin eşyasını etüve göndererek temizletmiştir. Yasak olmasına rağmen sokaklarda dolaşan 15 eskici yakalanmış adliyeye verilmiştir. Otobüsler adliye sarayı arsasında toplattırılarak her sabah sefere başlamadan önce dezenfekte edilmiştir. Taksicilere de her üç günde bir bit muayenesi yaptırma mecburiyeti getirilmiştir. Emniyet memurları kumaş ve kadife döşemeli taksileri seferden men etmiştir. Bunlar ancak meşin veya maroken döşeme yaptırırlarsa çalışmalarına müsaade ediliyordu. Sandallardaki döşemelerin de tamamen kaldırılması ve haftanın belirli günlerinde bütün sandalların temizlenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca pis ve bakımsız olduğu tespit edilmiş olan 22 kahvehane de kapatılmıştır⁸³¹.

Tifüs hastalığının İstanbul'da salgın hale gelmesinin en büyük nedeni Anadolu'dan İstanbul'a gelen işsiz birtakım insanlar olarak görülmüş ve bunları memleketlerine geri göndermek gibi bir çare düşünülmüştür. Bunun için de düşünülen, bu insanların zabıta tarafından toplattırılarak Süleymaniye medresesinde tecrit edilmesi ve trenin hareket ettiği günlerde katile katile şehirden çıkarılmaları olmuştur⁸³². Polis, evlerde ani taramalar yaparak, evlerinde bit bulunanların eşyalarını etüvhanelere, kendilerini de hamamlara göndermiştir. Bir günde binlerce kişi hamamlara gönderilmiştir. Tifüsle mücadele için çalışan memurlar, özellikle Haliç vapur iskelelerinin temizliğine önem vermişlerdir⁸³³. Nakil araçlarında günde iki defa temizlik yaptırılmıştır. Şirket-i Hayriye idaresi, bütün iskelelerdeki bekleme salonlarını

⁸²⁸ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1943.

⁸²⁹ *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1943.

⁸³⁰ *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1943.

⁸³¹ *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1943.

⁸³² *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1943.

⁸³³ *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1943.

bit öldürücü maddelerle temizletmiştir. Vapurlar da her gün yıkatılarak bit muayenesi yapılmıştır⁸³⁴.

İstanbul'un bit yuvası olarak tespit edilen sebze halleri için tedbirler alınmıştır. Bu yerlerde esaslı bir temizlik yapılması ve birtakım serserilerin hale girmesinin yasaklanması da bu tedbirler arasındadır. Fakat, halde yapılan temizlik ve muayeneler beklenen sonucu vermemiş, sebze ve meyvelerin nakil, doldurma ve boşaltma işlerinde çalışan 5000 kişinin memleketlerine iadesi çözümü ileri sürülmüştür⁸³⁵.

Şehrin en ücra köşelerindeki hanlarında da ciddi teftişler yapılması kararlaştırılmıştır⁸³⁶. Hamallar ile han odalarında yatan seyyar sebze ve satıcıların toplu bir halde hamamlara sevki kararlaştırılmıştır. Fırınlarda da bit bulunmuş hamurkar ve pişiriciler de hamamlara gönderilmiştir.

Oteller kontrol altına alınmış, bit bulunan otellere birkaç günlük kapanma cezası verilmiş, bu durumun devam etmesi halinde otelin tamamen kapatılacağı ilgili yerlere duyurulmuştur. Otelciler Cemiyeti toplanarak otellere gelen müşterilerin eşyalarının yatak odalarına alınmayacağı ve eşya ambarında saklanacağı, elbiseleri kirli olanların otellere kabul edilmeyeceği, müşterilerin gelir gelmez yıkanmaya mecbur tutulacağı, yatak odalarında yemek yenmeyeceği vb. kararlar almıştır. Bunun için müstahdem sayısı artırılmış, otel sahipleri de bizzat temizlik işiyle meşgul olmuşlardır. Ayrıca cemiyet üyelerinden birinin her gün yapılan temizliği kontrol etmesi kararlaştırılmıştır⁸³⁷.

Sağlık müdürlüğü tarafından fakir halkın temizlenmesi için kadın ve erkek hamamları tahsis edilmiştir. Ancak ücretsiz hamam açma imkanı olmamış, daha az bir ücretle bu hamamlar kullanılmıştır⁸³⁸.

Vakıflar Müdürlüğü, İstanbul valiliğine müracaat ederek camilerde halıların üzerine serpmek üzere 800 kg. naftalin verilmesi için izin istemiş, Edirnekapı, Topkapı

⁸³⁴ *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1943.

⁸³⁵ *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1943.

⁸³⁶ *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1943.

⁸³⁷ *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1943.

⁸³⁸ *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1943.

gibi camilerde böcekler görüldüğünden buralarda da genel bir temizlik yapmaya karar vermiştir⁸³⁹. Halkın yıkatıldığı hamamlar için 2000 kg. sabun temin edilmiştir⁸⁴⁰.

Eskici dükkanlarında bitli eşyaların etüvden geçirilmesi ya da imha edilmesi kararlaştırılmıştır⁸⁴¹. Yiyecek maddeleri satanlarla berber, garson, hamal, arabacı vs. gibi meslek erbabının sağlık vesikaları ve muayene cüzdanları sıkı kontrollerden geçirilmiş, bu mecburiyete uymayanlar cezalandırılmışlardır⁸⁴². İskelelerde istasyonlarda ve sokaklarda açıkta yiyecek satmak kahvehane lokanta ve gazino gibi yerlerde gece yatmak yasaklanmıştır.

Sağlık müdürlüğü, vapurlara serserilerin girmelerinin önlenmesi ve içinde kimsenin yatmasına izin verilmemesini bildirmiştir. Elbiseleri kirli olan ve üzerlerinde bit taşıyan serseriler gruplar halinde hamamlara gönderilerek yıkattırılmışlardır⁸⁴³. İstanbul halkının sağlığı ve genel temizliği açısından at arabalarının sebze hallerinin önünde durmaları yasaklanmıştır⁸⁴⁴. Halkın toplu halde buldukları umumi eğlence yerlerinin seyrekleştirilmesi de alınan tedbirler arasındadır⁸⁴⁵. Özellikle sinemalarda buna dikkat edilmiştir. Üçüncü sınıf sinemalar bir ay süreyle kapatılırken, birinci ve ikinci sınıf sinemaların da devamlı seans yapmasına müsaade edilmemiştir. Yapılan her seans arasında da havalandırma ve temizleme süresi olarak en az bir saatlik zaman bırakılması uygun görülmüştür⁸⁴⁶. Ayrıca sinemalardaki koltukların marokene veya tahtaya çevrilmesi kahvelerdeki kadife kilim ve hasırların da sökülmesi kararı verilmiştir⁸⁴⁷.

Bitli eşyalar için Almanya'dan etüv makinesi ısmarlanmış ve Almanya'dan 14 etüv makinesi alınmıştır. Sağlık müdürlüğünden ihraç edilmek üzere Haliç sahillerindeki depolarda toplanan paçavraları tamamen kontrol altına almış, hepsini

⁸³⁹ *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1943.

⁸⁴⁰ *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1943.

⁸⁴¹ *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1943.

⁸⁴² *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1943.

⁸⁴³ *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1943.

⁸⁴⁴ *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1943.

⁸⁴⁵ *Cumhuriyet*, 25 Mart 1943.

⁸⁴⁶ *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1943.

⁸⁴⁷ *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1943.

etüve koydurmuştur⁸⁴⁸. Zabıta da şehrin çeşitli semtlerinden toplattırılan paçavraları bitli olmaları gerekçesiyle imha etmiştir⁸⁴⁹.

Bu dönemde İstanbul, her gün asgari 400-800 kişi olmak üzere bir göç almıştır. Taşı toprağı altın sayılan İstanbul'a, yurdun her yanından özellikle kapıcılık, bekçilik vb. işleri yapmak için, deniz vasıtalarına ulaşmak için gelenler İstanbul'un nüfusunu artırmıştır. Nüfus fazlalığı, hastalığın faciaya dönüşmesi ile doğrudan ilişkili olduğu için bu durumun engellenmesi gerekmiştir. Bu konuyla Ziraat Bakanlığı ilgilenmiş, 12 yaşından büyüklerin iş sahasına sevk edilmek üzere şehirden çıkarılmasına karar verilmiş, İçişleri Bakanlığı'ndan da yolcu akınının durdurulmasına karşı tedbir alması istenmiştir⁸⁵⁰.

İşyerleriyle ilgili olarak, 50'den fazla işçi çalıştıran yerlerde hamam veya duş tertibatında yıkanma yerleri ve buğu sandığı yapılması, özel bir doktor tarafından işçilere her gün bit muayenesi yapılması ve yapılan işlerin her gün bir sıhhi zabıt defterine kayıt edilmesine ve bu konuda ihmali görülen iş yerlerinin kapatılması, işçi sayısı 50'den az olan iş yerlerinde ise iş verenlerin bu kontrolü yapması da alınan tedbirler arasındadır. Üzerinde bit bulunan çalışanların, evleri de tespit edilmiş, ilgili yerlere duyurulmuştur. Bitlerden arınmadığı halde çalışmakta ısrar edenlerin işten çıkarılması da valilikçe tebliğ edilmiştir⁸⁵¹.

Bit mücadelesinde zabitanın yardımı da sağlanmış, sağlık müdürlüğü emrine polis de verilmiştir⁸⁵². Öncelikle mücadelede çalışan memurlar, Almanya'dan gelen ilk parti aşılarda aşılanmıştır⁸⁵³. Zabıta ve polisin bu mücadeledeki görevi, üzerlerinde bit olma ihtimali olan kimseleri toplayarak belediyenin fakirler için açtığı hamamlara sevk etmek ve eşyalarını etüvden geçirmelerini sağlamak olmuştur. Ayrıca gerek taşradan gelen, gerekse şehirde bulunan dilenciler de toplanarak aynı muameleye tabi

⁸⁴⁸ *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1943.

⁸⁴⁹ *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1943.

⁸⁵⁰ *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1943.

⁸⁵¹ *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1943.

⁸⁵² *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1943.

⁸⁵³ *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1943.

tutulmuştur⁸⁵⁴. İstanbul belediyesi tarafından, bitlilerin eşyalarını nakletmek üzere kamyonlar temin edilmiştir⁸⁵⁵.

İstanbul'u bittin temizlemek için belediye tüm sokakları yıkama kararı almış fakat temizlik işlerinde çalışacak insan bulamamıştır. Amele kadrosunun genişletilmesi için tahsisat konulmuş ise de 45 lira aylık ve her gün yemek verilmesine rağmen yeteri kadar amele bulunamamıştır⁸⁵⁶.

Hastalığa tutulanların tecrit edilmesi ve tedavileri için Haseki ve Cerrahpaşa hastanelerinde özel odalar ayrılmıştır. Serbest olarak çalışan doktorlar herhangi bir yerde karşılaştıkları tifüs vakalarını zamanında sağlık müdürlüğüne bildirmeye mecbur tutulmuşlardır⁸⁵⁷. Tifüse yakalananların zamanında ve kolayca tecrit edilmeleri için her semtte bulunan hastanede binanın uygunluğuna göre birer koğuş ayrılması uygun görülmüş, tifüslü hastaların, diğer hastalarla teması engellenmiştir⁸⁵⁸.

İstanbul'daki tifüsle mücadelede, cezaevlerinde de salgın ve tifüsten ölümlerin görülmesi üzerine buralarda da sıkı tedbirler alınmıştır. Cezaevlerinde 25 tutuklunun tifüsten ölmesi üzerine, bu hastalığın cezaevlerinden yayıldığı iddiası bile gündeme gelmiştir. Ölümcül tifüs vakaları üzerine, cezaevlerinin hepsinde tutukluların yıkanması için duşlu ve kurnalı yerlerin bulunması zorunlu hale getirilmiştir⁸⁵⁹. Müddeiumumilik, mahkumların doktorlar tarafından her an takip altında bulundurulmasını ve tahliye edilen mahkumların isim ve ikametgah adreslerinin sağlık müdürlüğüne bildirilmesini istemiştir⁸⁶⁰. Cezaevlerindeki tifüs hastaları karantinaya alınmıştır⁸⁶¹. Bu karantina uzun sürmemiş, yaklaşık bir ay sonra kaldırılmıştır⁸⁶². Buradaki cezaevlerinde fakir hükümlü ve tutuklulara sıcak yemek, elbise vs. verilmiş, mahkumların eşya ve çamaşırları temizlettirilmiş, dışarıdan mikrop gelmemesi için gerekli fenni tedbirler alınmış , ayrıca ceza sürelerini tamamlayanlar dahi ancak belirli bir tecrit devresini bitirdikten sonra serbest kalabilmişlerdir. Sağlık Bakanlığı'nun yardımlarıyla cezaevleri için bir program

⁸⁵⁴ *Cumhuriyet*, 4 - 5 Haziran 1943.

⁸⁵⁵ *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1943.

⁸⁵⁶ *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1943.

⁸⁵⁷ *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1943.

⁸⁵⁸ *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1943.

⁸⁵⁹ *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1943.

⁸⁶⁰ Bunun yapılmasının nedeni mahkumların tahliye tarihlerinden itibaren 15 gün süreyle müşahede altında bulundurulacaklarıdır. *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1943.

⁸⁶¹ *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1943.

⁸⁶² *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1943.

hazırlanmıştır. Bu programda cezaevlerine yeni girenleri tam bir temizlik ve bit muayenesine tabi tutmak, çamaşırlarını etüvden geçirmek ya da gerekirse yeni çamaşır vermek, diğer mahkumların yanına alınmadan 15 gün süreyle tecrit koğuşunda bulundurmak, diğer mahkumları da sık sık muayeneden geçirmek, yemek, çamaşır, elbise dağıtmak, cezaevlerindeki ilgilileri hastalıkla ilgili aydınlatmak, mahkumlara bu konuda sık sık konferanslar vermek ve hastalık belirtilerini gösteren afişleri asmak vs. kararlar alınmıştır. Hastalığın cezaevlerinde görülmesinin ardından yapılan ilk iş Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden 25.000 liralık tahsisat talep etmek olmuştur. Bu parayla bütün mahkum ve mevkıflar yıkattırılmış, traş ettirilmiş, temizlettirilmiş ve üç bine yakın yeni gömlek ve aynı miktarda iç çamaşırı, elbise ve pijama dağıtılmış, sıcak yemek ve gıda maddesi verilmiş ve bu iş için üç ayda 50.000 lira harcanmıştır⁸⁶³.

İstanbul'daki Eminönü ve Şişli Halkevleri, fakir semtlerdeki halkın ev eşyası ve çamaşırlarını bittin temizletmek üzere buğu sandıkları temin ederek, bunları semt semt dolaştırarak temizlik yapma kararı almıştır⁸⁶⁴.

Ayrıca Eminönü Halkevi, kaza dahilindeki her nahiyede kadın ve erkek için ikişer hamamla anlaşarak ücretleri bu halkevi tarafından karşılanmak suretiyle vatandaşlara verilen fişlerle parasız yıkanmalarını ve ayrıca vatandaşlara sabun verilmesi de sağlanmıştır⁸⁶⁵.

Şişli Halkevi de bir hamam tutmuş ve bir de seyyar etüv makinesi temin ederek işsiz ve fakir kimselerin evlerindeki eşyaları etüvden geçirmelerini sağlamıştır. Seyyar etüv makinesi ile temizlenmesine imkan olmayan eşyaların teşkilat tarafından tutulmuş kamyonlarla tebhırhaneye taşınması da sağlanmıştır. Şişli'deki zenginlerden, sabun almak için nakdi yardım toplanması da düşünülmüştür⁸⁶⁶. Ancak, bunun sağlanıp sağlanmadığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Fakat, Yardımsevenler Derneği'nin tıfıs mücadelesinde ilgili makamlara maddi yardımda bulunduğu bilinmektedir⁸⁶⁷.

⁸⁶³ *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1943.

⁸⁶⁴ *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1943.

⁸⁶⁵ *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1943.

⁸⁶⁶ *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1943.

⁸⁶⁷ *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1943.

Kızılay cemiyeti, bazı hamamları kiralayıp halkın parasız yıkanmasını temin etmek için teşebbüste bulunmuş, ayrıca halkevlerinin de yardımıyla özellikle kenar mahallelerdeki kirli ve şüpheli evlerin temizliğini yapmıştır⁸⁶⁸.

İstanbul belediyesi, 1943 haziranında hastalığın yaygınlaşması, mücadelenin büyümesi ve çeşitlenmesi, tedbirler ve uygulamalarla ilgili maliyeti de giderek artırmıştır. Sağlık için 10.000 lira, halk hamamları için de 5000 liralık tahsisat daha ayırmıştır⁸⁶⁹. Ayrıca hamamcılar, İktisat Bakanlığı'na müracaat ederek 3700 ton kömür sözü almıştır⁸⁷⁰.

1.11.2.3. Ankara'da Tifüsle Mücadele (1943)

Ankara'da da 45'i cezaevinde olmak üzere 104 tifüs vakası görülmüş, burada da bu hastalığa karşı mücadele başlatılmıştır. Şehirdeki Karacabey hamamı sağlık müdürlüğü emrine verilmiştir. Temizlenmesi gereken vatandaşlar, bu hamama gönderilmiş ve eşyaları da etüvden geçirilmiştir. İşçilerin en çok kaldığı Akköprü, Atpazarı ve İtfaiye meydanındaki otel ve hanlar her gün kontrol edilmiştir⁸⁷¹.

Ankara'da da mahallerin ve nakil vasıtalarının temizliği konusunda tedbirler alınmıştır. Ayrıca, Ankara hapishanesindeki bütün mahkumlara aşı yapılmıştır⁸⁷².

1.11.2.4. Bursa'da Tifüsle Mücadele (1943)

Yurdun dört bir yanında başlayan tifüs mücadelesi ve buna bağlı olarak yapılan temizlik faaliyetlerine Bursa da dahil olmuş, öncelikle İstanbul, Ankara ve Anadolu'nun herhangi bir bölgesinden gelen yolcuların Mudanya, Yenişehir ve İnegöl'de muayene edildikten sonra Bursa'ya alınması gibi bir tedbir uygulanmıştır. Bursa'da da mahalle temsilcilikleri oluşturulmuş ve bunlar hastaları ihbar etmekle sorumlu tutulmuşlar, bitli görülenlerin hamamlara sevk edilmesi, saçlarının kesilmesi ve temizletilmesi emri verilmiştir⁸⁷³. Ayrıca burada hastalığın artmasıyla birlikte otel, hamam ve kaplıcalar ile nakil araçlarının temizlenmesine başlanmıştır. Bütün otel ve hamamların yatak ve

⁸⁶⁸ *Cumhuriyet*, 6 – 8 Haziran 1943.

⁸⁶⁹ *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1943.

⁸⁷⁰ *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1943.

⁸⁷¹ *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1943.

⁸⁷² *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1943.

⁸⁷³ *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1943.

hamam takımları ile tüm eşyaları etüvden geçirilmiştir. Otele gelen müşteri bu iş için 40 kuruş fazla ödemek zorundadır. Ayrıca müşterilerin emin olabilmesi için de, belediye tarafından “etüvlenmiştir” damgası kullanmıştır⁸⁷⁴.

Bursa'nın Vakıf köyünde bir tifüs vakası çıkmış, tifüslü hasta hastaneye kaldırıldığı halde köy kordon altına alınmış, köyden çıkış yasaklanmış ve bütün köy temizlenmiştir⁸⁷⁵.

Ülke genelinde, gerek genel, gerekse mahalli olarak alınan mücadele tedbirleri, tifüs salgınlarının giderek azalmasına sebep olmuştur. 1943 yılı boyunca adeta facia durumu alan, sosyal ve ekonomik hayatı derinden etkileyen salgınların önüne geçilmiştir. Hükümetin aldığı tedbirler, 1944 yılında da devam etmiş, 130 bin adet afiş ve risale bastırılıp, halka dağıtılmıştır. Radyoda, her gün, bittin korunma yolları konusunda öğütler okunmuştur⁸⁷⁶. 1945 yılı Mart ayı içinde tüm yurttan 411 tifüs vakası görülürken⁸⁷⁷ aynı yılın Eylül ayında 45 vaka tespit edilmiştir⁸⁷⁸. 1945 yılından sonra da tifüs vakaları görülmeye devam etmiş, 1948 yılında artan vaka sayısı, 1949 yılında %33.3 oranında azalmıştır. Sadece bir bölgede olmayıp dağınık bulunan bu vakalarda varolan bu hastalık, salgın olmaktan çıkmıştır. Devlet, özellikle sıtma, tifo ve tifüs hastalıklarına karşı tedbirler almaya, bunun için de D.D.T tatbikine, tifo ve tifüs karma aşısının yapılmasına devam etmiştir⁸⁷⁹.

⁸⁷⁴ *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1943.

⁸⁷⁵ *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1943.

⁸⁷⁶ *Cumhuriyet*, 8 İkinci Kanun 1944.

⁸⁷⁷ *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1945.

⁸⁷⁸ *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1945.

⁸⁷⁹ *Ayun Tarihi*, S. 189, Ağustos, 1949, s. 3.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. 1923-1950 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE YAŞANAN HEYELAN AFETLERİ

Türkiye bulunduğu coğrafyada, her türlü tabiat olaylarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu tabiat olaylarından biri de yine Türkiye'de sıkça yaşanan heyelan afetidir. Heyelanlar daha çok başka bir doğa olayına bağlı olarak ortaya çıkan felaketlerden olmuştur. Türkiye'de her bölgede toprağı koruyan tabaka, insanlar tarafından bilinçsiz bir şekilde yok edilmekte, yer sarsıntıları ve yağın yağmurlarla gevşek kalan toprak üzerindeki yükü taşıyamadığından kayarak toprak kaymasını (heyelan) oluşturmaktadır⁸⁸⁰. Tarihte yaşanan heyelanlar konusunda fazla bilgiye ulaşamadıysak da elimize geçen tarihi belgelerden, en çok İzmir şehrinin heyelana maruz kaldığını tespit ettik. Genellikle yer sarsıntısı ve aşırı yağışa bağlı olarak ortaya çıkan heyelan, yer yapısı ve iklimin de etkisiyle ülkemizde yağışın çok olduğu yerlerde özellikle de Doğu Karadeniz'de görülmektedir. Ancak yinede heyelan konusunda kesin bir bölge ayrımı yapmak imkanı yoktur. 1923 - 1950 yılları arasında Türkiye'nin çeşitli yörelerinde meydana gelen ve önemli sayılabilecek heyelan olayları aşağıda ele alınmıştır.

1.1. Trabzon İli'ndeki Heyelan Afetleri

1927 yılında Sürmene'de Kastel adı verilen bir heyelan afeti yaşanmış ve 7 dönümlük bir araziye etkileyerek 3 kişinin de ölümüne neden olmuştur⁸⁸¹. 1929 yılı içinde Of - Solaklı vadisinde taşkınlarla birlikte heyelanlar da meydana gelmiş, afet halini alan olayda 146 kişi ölmüş, 2539 bina yıkılmış, 8733 dönüm arazi ve 18 köprü de yıkılmıştır. Bu heyelanda Sürmene'de de 3 kişi ölmüş, 15 bina yıkılmıştır⁸⁸².

⁸⁸⁰ Murat Fırat, "Doğal Afetler", *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 12, İletişim Yayınları, s 425.

⁸⁸¹ Erkan Ömerbeyoğlu, Necip Sevinç; "Doğu Karadeniz Bölgesi Heyelanları ve Karayollarımız", *Türkiye I. Ulusal Heyelan Sempozyumu*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Heyelan Araştırma Merkezi, Trabzon, 1991, s 68.

⁸⁸² Fikret Tarhan; "Doğu Karadeniz Heyelanlarına Genel Bir Bakış", *Türkiye I. Ulusal Heyelan Sempozyumu*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Heyelan Araştırma Merkezi, Trabzon, 1991, s.43 - 44.

1.2. İzmir İli'ndeki Heyelan Afetleri

1928 yılında İzmir-Sinekli yolunda heyelan olmuş, bu bölgenin bazı yerlerinde toprak 1 metre kadar çökmüş, yol üzerindeki Vezir ve Osmanağa sularının boruları da toprakla birlikte çökerek ciddi hasarlar görmüştür⁸⁸³. Bu bölgede ev olmadığı için insan kaybı olmamıştır. Valilik, belediye ve Bayındırlık tatikikat ekipleri hazırlayarak heyelan bölgesine göndermişlerdir⁸⁸⁴.

1940 yılında İzmir-Sinekli 'de heyelan olmuş, arazi aşağıya doğru meyletmiş ve yarılmıştır. Bu bölgedeki tüm ev ve dükkanlar tahliye edilmiştir. Heyelanın sebebi fazla sular olarak tahmin edilmiş ve belediye bu suları borularla başka bir yere akıtmayı düşünmüştür. Gelecek yıllarda olabilecek bir tehlikeyi önlemek amacıyla bu bölgede ciddi araştırmalar yapılmasına karar verilmiştir⁸⁸⁵.

Aynı yıl Balıkesir, Mudanya ve İzmir'de aşırı yağmur ve fırtınadan dolayı yer kaymaları meydana gelmiş, Kankurca ve Çukurçayır köylerinde birçok ev yıkılmış ve bir dağ eteğinde bulunan Çayır köyüne dağdan taş ve toprak parçaları düşmüş ve halk köyü terk etmek zorunda kalmıştır. Bu taşlarla on kadar evin duvarları yıkılmış, köy civarındaki dağın da ortasından çatladığına şahit olunmuştur. Köydeki bazı evler mecburen tahliye edilmiştir⁸⁸⁶.

1949 yılında İzmir'de şiddetli bir fırtına çıkmış 20 dk. süren bir bora olmuştur. Yağmurlardan sonra Kanlıçeşme'de 5 tonluk bir kaya parçası bir evin üzerine düşmüş ve evde bulunan 3 çocuk ezilerek ölmüş, iki kişi de yaralanmıştır⁸⁸⁷.

1.3. Diğer İllerdeki Heyelan Afetleri

1940 yılında Bursa'nın İnegöl ilçesi Sırnaz köyünde bir tepe suların etkisiyle dereye kaymış ve bazı evleri de beraberinde sürüklemiştir. Fakat can kaybı olmamıştır⁸⁸⁸.

⁸⁸³ *Cumhuriyet*, 17 Kanun-ı Evvel 1928.

⁸⁸⁴ *Cumhuriyet*, 15 Kanun-ı Evvel 1928.

⁸⁸⁵ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1940. 1928 yılında aynı bölgede heyelan meydana gelmiş, fakat bölgede yerleşim olmadığı için can yada mal kaybı olmamıştır. Daha 1928 yılında bu bölgede yapılan tetkiklere ve bu bölgenin heyelan bölgesi olduğunu anlaşılmasına rağmen bu bölgede 1940lı yıllara kadar 1928de olmaya yerleşim alanlarının kurulmasına müsaade edilmesi ve tekrar tahliye edilmesi şaşırtıcıdır.

⁸⁸⁶ *Cumhuriyet*, 22 Mart 1940.

⁸⁸⁷ *Cumhuriyet*, 3 Mart 1949.

Aynı yıl Gümüşhane'nin Edre köyünde de daha önce meydana gelen depremlerde oluşan çatlaklar, heyelana neden olmuş, bu köyde 6 evin bulunduğu arazi parçasını dereye sürüklemiştir. Evler zamanında tahliye edilmiş olduğundan can ve mal kaybı olmamıştır⁸⁸⁹. Bu olaydan zarar görenlere devlet 1.875 lira yardım yapmıştır⁸⁹⁰.

1942 yılında sel dolayısıyla zarar gören Borçka, Şarkikarahisar ve Rize'nin köyleriyle; Bursa, Hayat, Vezirköprü, Beyşehir, Konya ve Hekimhan köylerinde heyelanlar da meydana gelmiş, bunun için de 3.300.59 lira para ve 65 çadır Kızılay tarafından verilmiştir⁸⁹¹.

1943 yılında Elazığ'a bağlı Palu ilçesinin Karaçor bölgesindeki heyelanda bir dağ önündeki geniş vadiye doğru kaymış ve birkaç köyü harap etmiştir. Kayıpların ne kadar olduğu tam olarak tespit edilememiştir⁸⁹².

Ayrıca kışı ağır geçen ve dağlık bir bölgede yer alan ülkemizde sıklıkla yaşanan çığ afetinde yine Kızılay, sağlık ekipleri göndererek ve yiyecek giyecek yardımı yaparak halkı zor durumda kalmaktan kurtarmıştır.

1.4. Heyelan Afeti Yardım Çalışmaları

Kızılay, 1940-1941 yıllarında Balıkesir Kavalıyurt Köyüne 750, Bingöl'ün Ekrek Köyüne 1000 lira para yardımı, Çankırı'nın Büyük Akseki ve Sarıkaya Köyüne 40 çadır ve 4000 lira, Erzurum'un Tortum, Oltu, İspir kazalarına 1.918.95 lira, GÖrdes'e 50 çadır ve 1000 lira, Tekirdağ'ın Kirazlı ve Çınarlı köyelerine 1250 lira, Yusufeli'nin Pöcek köyüne 200 lira, Of kazası köyelerine, Çukurca, Kayseri, Hisareli'ne toplam 65 çadır ve 3300 lira para yardımı yapmıştır. Ayrıca 1950 yılında heyelan afetini yaşayan Siirt, Akçaabat, Ayancık, Pazar, Güneyce, Kurunlu'ya da toplam 9000 lira nakit ve çadır yardımı yapmıştır⁸⁹³. 1941 yılında Bingöl, Balıkesir, Çankırı, Erzurum, GÖrdes, Tekirdağ, Yusufeli bölgeleri dahilinde görülen heyelan afeti dolayısıyla Kızılay cemiyeti 9.368.95 lira ve 90 çadır göndererek yardım elini uzatmıştır⁸⁹⁴. Kızılay, 1943

⁸⁸⁸ *Cumhuriyet*, 23 Mart 1940.

⁸⁸⁹ *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1940.

⁸⁹⁰ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 98.

⁸⁹¹ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s.100.

⁸⁹² *Cumhuriyet*, 18 Birinci Kanun 1943.

⁸⁹³ S. Akgün, M. Uluğtekin; *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, s. 200.

⁸⁹⁴ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s.99.

yılında Şarkışla, Kalecik ve Reşadiye’de heyelan ve çığdan zarar görenlere Kızılay 5926 lira ve 30 çadır göndermiştir. 1949 yılında da Beytüşşebap, Ayancık ve Malatya’da heyelandan zarar görenlere 1750 lira para gönderilmiştir⁸⁹⁵.

Afet yardımı kapsamında, heyelan afeti yaşayan yerlere de gerekli yardımlar yapılmış, insan, hayvan, mal kaybına sebep olabilen heyelan olaylarına karşı gerekli tedbirler alınmıştır. Bu konuda devlet halktan yardımını esirgememiş ve 1950 yılında heyelandan dolayı evleri, ahır ve samanlıkları tamamen yıkılan ve muhtaç durumda oldukları anlaşılan 138 kişiye, evlerini, ahır ve samanlıklarını yeniden yaptırabilmeleri için devlet ormanlarından beşer metreküp parasız kerestelik ağaç verilmesine karar vermiştir⁸⁹⁶. Heyelan olayları genelde aşırı yağış ve özellikle yer sarsıntıları sonucu gerçekleştiği için heyelana maruz kalan bir yerin yerleşim alanı olarak kalması tehlikeli olmaktadır. Bunun için heyelana maruz kalan yerin başka yerlere nakledilmesi gerekmektedir. Bu durum, sadece heyelana maruz kalan yerlerde değil tehlike taşıyan yerlerde de uygulanmıştır. Böyle bir örnek 1950 yılında Muğla iline bağlı Bayır köyünde görülmüştür. Bayındırlık Bakanlığının teklifi üzerine deprem dolayısıyla oturulamaz hale gelen ve aynı zamanda heyelan tehlikesine maruz olan Muğla iline bağlı Bayır köyünün yerinin değiştirilmesi kararlaştırılmıştır⁸⁹⁷. Bundan başka, 1940 yılında heyelana maruz kalan Çankırı ilinin Yapraklı bucağına bağlı Bugetakseki köyünün de 1950 yılında Çankırı merkez ilçeye bağlı Dedeköyü ile Alagöz köyü arasındaki Bozkır mevkiine nakil ve iskan edilmesinin kararlaştırıldığı tespit edilmiştir⁸⁹⁸.

Görüldüğü üzere diğer tabii afetler kadar etkili olmasa da heyelan afetinin de ülkeye verdiği zararın parasal değeri, yerleşim alanlarında, karayollarında, tarım ve orman alanlarında büyük boyutlara ulaşmıştır. Aslında heyelan halkın aydınlatılması ve gerekli önlemlerin alınmasıyla afet olmaktan çıkarılabilir. Cumhuriyet döneminde kötü koşullar dolayısıyla tedbirler alınamamış fakat 21. yüzyılda tedbirsizliklerle hala afet olarak görülen heyelan, tehlike olan yerleşim alanlarının başka yerlere nakledilmesi, tehlikeli olan yerlerde yerleşime izin verilmemesi, heyelan tehlikesi olduğu tespit edilen yerlerde yol yapımına dikkat edilmesi gibi tedbirlerle afet olmaktan çıkarılabilir.

⁸⁹⁵ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s.118.

⁸⁹⁶ *BCA, BKKK*, 030 18 01 02 123 71 12.

⁸⁹⁷ *BCA, BKKK*, 030 18 01 02 123 73 18.

⁸⁹⁸ *BCA, BKKK*, 030 18 01 02 123 77 3.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1.1923-1950 YILLARI ARASINDA YAŞANAN KİTLİKLER

İnsanlık çeşitli zamanlarda farklı coğrafyalarda çeşitli sebeplerle kıtlıklarla karşı karşıya kalmıştır. İklim şartları, tabii afetler ve tarım alanlarına zarar verici bazı hayvanların kitlesel hareketleriyle meydana gelen yiyecek sıkıntısı pek çok sosyal ve siyasi ve fiziki olaylara sebep olmuştur. Kitlesel göç olaylarına varacak kadar ileri göç olayları ve yeni coğrafya arayışları yeni siyasi ve etnik gelişmelere de sebep olmuştur. Anadolu coğrafyasında da zaman zaman görülen daha çok bölgesel yiyecek sıkıntılarının ortaya çıkmasına sebep olan bu tür olaylar, kuraklık, tabii afetler ve önüne geçilmez haşere istilaları sebebiyle görülmektedir.

1.1. Kuraklığa Bağlı Kıtlıklar

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Anadolu'da tarımdan eğitime ve sanayie dair hemen her alanda bir yeniden yapılanma sürecine girilmiştir. Bu yeni süreçte ilk ve asıl hedef ülkenin her sahada kendine yeter hale gelmesinin sağlanmasıdır. Zaman zaman ortaya çıkan kıtlık olayları zirai, sosyal ve ekonomik hayatta ciddi zorluklar oluşturmuştur. Bunu da mücadele de bu yeni süreçte yeni hedeflerin yakalanmasında önemli bir tavidir. Ancak diğer tabii afetler gibi kuraklık konusunda da önlemler alınabilmesinin önemli ekonomik zorlukları vardır. Hele bunun yaklaşık sekiz yıldır süren savaştan sonra yapılabilmesinin zorlukları daha fazladır.

Cumhuriyet döneminde kuraklık afeti ilk olarak 1927 yılının yağışsız geçmesi dolayısıyla Karadeniz Bölgesi'nde etkisini göstermiştir. Özellikle Sinop civarında kuraklıktan dolayı kıtlık olmuş, buradaki halk ve hayvanlar aç kalmıştır. Bunun üzerine Hilal-i Ahmer Cemiyeti 50.000 okka ekmeklik un ve hububat göndermiştir⁸⁹⁹.

1928 - 1929 yılı Orta Anadolu'nun kuraklık yüzünden büyük sıkıntılar yaşadığı bir yıl olmuştur. Kuraklıktan dolayı verimi kısırlaşan toprak, üzerinde yaşayanları geçindirmeyen ve doyurmaz bir hale gelince halk Kızılay'dan yardım istemiştir⁹⁰⁰. Bunun

⁸⁹⁹ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 72.

⁹⁰⁰ Bu yıllarda 20. 000 kişinin aç kaldığından söz edilmiş, Kızılay tespitlerine göre ise 119. 961 kişi yardıma muhtaç bir hale gelmiştir. bkz. Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 74.

üzerine Yozgat'a 5000, Kırşehir'e 1500, Konya'ya 3500, Eskişehir'e 3000, Aksaray'a 2000, Çorum'a 3000, Çankırı'ya 5000 lira gönderilmiştir. Fakat bu para miktarı günlük ihtiyaçları bile karşılayamamış, kuraklık ve kıtlık tüm şiddetiyle devam etmiştir. Çare olarak 500.000 liralık yardım yapılması ve bu yardımın un, mısır vs. erzak dağıtımı şeklinde yapılmasına karar verilmiştir. Bunun için Konya, Aksaray, Yozgat, Kırşehir, Eskişehir, Afyonkarahisar'da ihtiyaç listeleri oluşturularak, buralara imdat heyetleri gönderilmiştir. Bu konuda devlet ve Kızılay birlikte hareket etmiş, Bayındırlık Bakanlığı demiryolları idaresinin muhtaçlar için Kızılay namına çok ucuz fiyatla alacağı erzakı bedava taşıyacağını bildirmiştir⁹⁰¹. İlçelerden köylere kadar yapılan özenli sayımlar ve dikkatli işlemler sonucu Konya ve Afyonkarahisar yöresinde 20.000 kişiye 500.000 liralık un ve 119.961 kişiye 959.960 kg. erzak dağıtılmıştır⁹⁰².

1928 yılında Diyarbakır havalisinde kuraklık ve kıtlık yaşanmış, mesafenin merkeze uzaklığı dolayısıyla buraya erzak götürüp dağıtmanın zor olacağı düşüncesiyle nakit olarak 65.000 lira gönderilmiştir. Malatya ve civarında da kıtlık olmuş buraya da 20.000 lira, Erzincan'a 3000, Çorum'a da 2000 lira para yardımı yapılmıştır. Fakat Kızılay'ın para ve erzak yardımı daimi olamayacağı için muhtaç vatandaşların kurak bölgelerden alınarak iş bulabilecekleri yerlere sevk edilmeleri gereği duyulmuş, bunun için 8795 kişi Kızılay yardımıyla çeşitli bölgelere gönderilmiştir. Cemiyet bunların yol paralarını, yiyecek ve tüm masraflarını gidecekleri yere kadar karşılamıştır⁹⁰³. 1928 yılında kıtlık tehlikesi olan yörelere pek çok nakdi yardımla birlikte toplam 500.000 bin liralık da aynı yardım yapılmıştır⁹⁰⁴.

1929 yılı tüm dünyada ekonomik alanda büyük bir buhranın yaşandığı bir yıl olarak tarihe geçmiştir. Bu buhrandan Türkiye'nin de etkilenmemesi mümkün değildir. Fakat bu durum ister halk tarafında isterse devlet tarafında pek de endişe oluşturmamıştır. Türkiye, bu duruma son derece hızlı bir tepki verebilmiştir. Çünkü bu buhrana yani savaş dönemi koşullarına dünyada en hazırlıklı ülke, hala hareket eden milli mücadele ruhuyla beslenmiş Türkiye'ydi. 1929 yılından sonra girilen sürecin doğal bir sonucu Türkiye ekonomisi, bir tür savaş ekonomisidir. Hem halk, hem de devlet, doğal kuraklıktan fazlasıyla etkilenen Türkiye'de 1928-1929 yıllarında kıtlığı

⁹⁰¹ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s.74.

⁹⁰² S. Akgün, M. Uluğtekin; *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, s.205.

⁹⁰³ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s.74.

⁹⁰⁴ *Aynı Tarihi*, C. 19, S. 60 – 61, s. 4492.

daha doğru bir ifadeyle adeta açlığı kabullenmiş, böylece buhran diğer dünya ülkelerindeki gibi Türkiye'yi fazlaca etkilememiştir. Yine de Kızılay, 1929 yılında kuraklık bölgeleri olan Ankara, Kırşehir, Çankırı, Malatya, Sivas, Trabzon, Erzincan, Giresun ve diğer doğu illerine 110.850 liralık nakdi yardım yapmış, İç Anadolu bölgesindeki tüm illere de 2.201.914 kg. buğday ve 2286 kg. un dağıtmıştır⁹⁰⁵. Ayrıca Kızılay Cemiyeti, kuraklık dolayısıyla yerlerini terk etmek zorunda kalan kişilerin gittikleri yerlerde çaresiz ve işsiz kalmaları üzerine er geç evlerine dönüşlerinde Sağlık Bakanlığı emrine verdiği 1000 lira ile dönüş işlemlerine de katkıda bulunmuştur⁹⁰⁶. 1929 yılında kuraklıktan etkilenen bölgelere yardım yapmak için Kızılay Genel Merkezi 250.000 liralık tahsisat istemiş, bu istek Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiş ve bu para Kırşehir, Afyonkarahisar, Ankara, Konya, Aksaray, Eskişehir, Niğde ve Yozgat illerine dağıtılmak üzere tohumluk ve yemelik buğday satın alınmasına harcanmıştır⁹⁰⁷. 1933'de Tarsus, Doğu Beyazıt, Çumra, Kars, Seyitgazi, Elazığ, Erzurum havalisinde hüküm süren kıtlık ve kuraklık dolayısıyla Kızılay Cemiyeti, buralara 7900 liralık para yardımı yaparak hububat ihtiyaçlarını alabilmelerini sağlamıştır⁹⁰⁸.

1934 yılında Eskişehir, Sarıkamış, Aksaray, Beyazıt, Iğdır, Eleşkirt, Rize, Kars ve Şavşat gibi yerlerde kıtlık yüzünden yiyecek bulamayan halka da Kızılay tarafından 13.397 lira para ve 3882 liralık gıda malzemesi yardımı yapılarak sıkıntılarının hafifletilmesine çalışılmıştır⁹⁰⁹.

1935 yılında da Cihanbeyli, Rize, Şavşat'ta yaşanan kuraklık dolayısıyla Kızılay, buralara da 132000 lira nakit para yardımı yapmıştır⁹¹⁰. 1938 yılında ise Karadeniz Bölgesinde ve özellikle Trabzon ilinde yağmur yağmadığı ve havalar sıcak geçtiği için kuraklık olmuş, mısır tarlalarının yarısı ekilmemiş, ekilenler de verimsiz kalmıştır. Bölgenin önemli fındık merkezi olan Trabzon'da fındık mahsulü de kuraklıktan dolayı zarar görmüştür⁹¹¹.

⁹⁰⁵ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s.75.

⁹⁰⁶ S. Akgün, M. Uluğtekin; *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, s. 225.

⁹⁰⁷ *Ayın Tarihi*, C. 19, S. 60 – 61, s. 4492.

⁹⁰⁸ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 81. Ayrıca bkz. S. Akgün, M. Uluğtekin; *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, s. 226.

⁹⁰⁹ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 83.

⁹¹⁰ Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), s. 83.

⁹¹¹ *Ayın Tarihi*, S. 56, Ağustos 1938, s. 3.

1939 yılında Erzincan civarında bazı kazalarda kuraklıktan dolayı buğday sıkıntısı belirmiş, bunun üzerine Refahiye’de hükümetin hissesi olan 400 ton buğdaydan 100 tonu Ofis’e verilmiş, 300 tonu da sıkıntı çekilen mahallin iaşesine ve tohumluğuna bırakılmıştır. Kemah’a 4 ton buğday merkezden sevk edilmiş, Kemaliye’ye de birçok vagon buğday gönderilmiştir⁹¹². 1941 yılında da Erzincan’da yapılan ekimin büyük kısmı, kuraklıktan dolayı cılız kalmış ve bunlardan tohumluk ayırmak mümkün olmamıştır. Dolayısıyla 1942 yılında çiftçi fazla miktarda arpa tohumluğu istemiştir. Çiftçinin bu isteğini Ofis Umum Müdürlüğü yerine getirememiş, Ziraat Bankasına da bu konuda bir emir gelmemiştir. Erzincan valiliği bu talep karşısında harekete geçmiş ve arpa tohumluğu satın alarak bedeli karşılığında çiftçilere dağıtmıştır⁹¹³.

1943 yılında Mihaliççık, Rize, Cide, İnebolu ve Trabzon’da kuraklık yüzünden iae darlığı çeken halka Kızılay, 30.361.60 lira para yardımında bulunmuştur. 1945’de soğukların etkisiyle üretim de azalmış halk geçimini yapamaz hale gelmiştir. Kuraklıktan en çok etkilenen şehirlerden biri Eskişehir olmuş, Kızılay buraya 32.000 lira para, diğer illere de 78.000 kutu süt göndermiştir⁹¹⁴.

Cumhuriyet döneminde 1927 yılından sonra en kurak yıl 1945 yılı olmuştur. Sivrihisar gibi önemli bir tarım alanı 1945 yılında kuraklıktan dolayı, ancak bir önceki yılın mahsulünün yüzde ellisini alabilmiştir⁹¹⁵. Yine bu yıl Trakya’nın muhtelif bölgelerinde de kuraklık hüküm sürmüştü⁹¹⁶. Trabzon’da da bu yüzden tütün mahsulünde önemli derecede zarar meydana gelmiştir⁹¹⁷. Çukurova’da kuraklık tehlikesi başgöstermiş, çiftçilerin ektiği tohumlar yağmur yağmadığı için çimlenememiştir. Kuraklıktan korkan bazı köylüler de hiç ekim yapmamıştır⁹¹⁸.

Aslında 1945 yılı II. Dünya savaşının başlangıcını ifade eden bir yıl olduğundan topluluklar, doğal kuraklıktan ziyade savaşın getirdiği kıtlıkla başbaşa kalmıştır. Bu dönemde İnönü hükümetinin kıtlık baş göstermesi ihtimalini öne sürerek köylünün mahsulüne el koymasıyla köylünün ekonomik durumunu bozduğunu ve üretimini

⁹¹² Süküti Tükel, *Yeni Erzincan Nasıl Kuruldu ve Niçin Bitirilemedi*, s.71.

⁹¹³ Süküti Tükel, *Yeni Erzincan Nasıl Kuruldu ve Niçin Bitirilemedi*, s. 38.

⁹¹⁴ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 104-109.

⁹¹⁵ *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1945.

⁹¹⁶ *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1945.

⁹¹⁷ *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1945.

⁹¹⁸ *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1945.

engellediği dolayısıyla da kıtlığın yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu dönemde, tarım mahsulleri fiyatlarını yüksek tutmakla, köylüyü korumak, ordu, okullar ve ülkenin yoksul bölgeleri için ziraat mahsulleri biriktirmek amacıyla kurulmuş olan T.M.O., faaliyetlerine başladığı zaman savaş çıkmış, toprak mahsulleri istihlaki yükselirken, istihsal azalmış, ziraatla uğraşanların orduya alınmasıyla durum daha da kötüleşmiştir. Buğdayın giderek azalması, Ofis'i, toprak mahsullerini toplayabilmek için 18 Ocak 1940 tarihli ve 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu uyarınca bazı kararlar almaya zorlamıştır. Mahsul fiyatları, hükümet kararı ile serbest piyasa fiyatlarından daha düşük tutulmuştur. Aslında bu karar, ekmek fiyatının yükselmesine ve şehirlerde meydana gelebilecek pahalılığa karşı bir tedbir olarak düşünülmüşse de, bunun mali külfetini köylü yüklenmiştir. Miktarı, devlet tarafından belirlenen mahsulü karşılayamayan köylü, belirlenen miktarı bulması için hükümet memurlarının baskılarına maruz kalmış ve eşyalarını bile satmaya mecbur kalmışlardır. Ayrıca, ülke ihtiyaçlarını önceden tespit etmeyen T.M.O., elindeki mahsul stoklarını yabancı ülkelere satmış, Türkiye'de ise açlıktan ölümler yaşanmıştır⁹¹⁹.

1946 yılında kuraklık yüzünden yiyecek sıkıntısı çeken Ordu, Rize, Giresun, Kastamonu, Isparta-Eğirdir ve Reşadiye halkına yardım için Kızılay 65.000 lira ayırmıştır⁹²⁰. Uzun süren bir kuraklık dönemi sonrası Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize'de yemeklik hububat sıkıntısı başgöstermiş, bunu önlemek üzere hükümet tedbirler olarak Toprak Mahsulleri Ofisi ve Ziraat Bankası tarafından yapılacak yardımlar kararlaştırılmıştır. TMO bu yerlere 1948 yılında 1500 ton mısır tahsis etmiştir. Satın alma gücü olan vatandaşlar için yemeklik hububat, tespit edilecek fiyat üzerinden satılmış, diğerleri için ise Ziraat Bankası tarafından zirai kredi açılmıştır⁹²¹.

1949 yılında kuraklık yüzünden mahsulün çok kıt ve kışın çok şiddetli olması dolayısıyla yurdun birçok yerinde iase sıkıntısı çekilmiş, kıtlık bölgelerine yardımlar yapılmıştır. 1949 yılı kışlık ekiminde 1948 senesine göre %31 oranında azalma tespit edilmiştir. Bir yıl öncesine göre, yaklaşık üçte birlik ekim düşüşü, oldukça büyük bir orandır. Bunun sebebi köylülerin kurağa ekmekten çekinmesi ve bazı yerlerde yağmur beklemiş olmaları olarak gösterilmiştir. Yağmur gecikmiş ve ekim yapılamayan

⁹¹⁹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1996, s. 102 – 103.

⁹²⁰ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 111.

⁹²¹ *Aydın Tarihi*, S. 173, Nisan 1948, s. 8.

sahalarda kış birdenbire bastırması olduğundan ekimler de yapılamamıştır. Tarım Bakanlığı, bu durumu göz önünde bulundurarak baharda tohumluk yardımı yapmak üzere hazırlıklara başlamıştır⁹²². 1949-1950 yılları arasındaki ekim zamanında kuraklık ve diğer tabii afetlerden zarar gören köylülere devlet tarafından 12 milyon, Ziraat Bankası tarafından 40 milyon olmak üzere toplam 52 milyon liralık kredi temin edilmiştir. Bu para ile de 203.067 ton tohumluk verilmiştir ki bu miktar tohum dağıtımı tarihimizde en kapsamlı ve yüklü tohum dağıtımıdır⁹²³.

Çiftçi, mahsul alamadığı için, hayvanlarını satmak zorunda kalmıştır. Kendi iâşesini karşılamak için bu yola başvuran çiftçiler çok da ucuz fiyata hayvanlarını satmış, dolayısıyla hayvan fiyatlarında anormal düşüşler görülmüştür. Büyük Millet Meclisi'nin 2 Aralık 1949 tarihinde yaptığı toplantıda da bu konu görüşülmüş, bu duruma karşı Tarım Bakanlığı, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı ile Toprak Ofisi bazı kararlar alınmıştır. Kuraklık afeti, daha çok hayvanlara zarar verdiği için alınan kararlar da hayvanlarla ilgili olmuştur. Bu toplantıda, ülke dışına ihraç edilen kepek ve yağlı küspelerin durdurulması, Devlet Demiryollarının sap, saman ve ot gibi hayvan yemlerinin müsait olan bölgelerimizde ve bu bölgelere naklinde kolaylık gösterilmesi, Ziraat Bankası'nın hayvan üreticisine mümkün olduğu kadar yem kredisi açması, Şeker fabrikalarının pancar küspesini tamamen hayvan üreticisine vermesi, devlet çiftliklerinde korunan sap, saman ve otların üreticiye dağıtılması gibi kararlar alınmıştır. Et ihracatının kesilmesi fikri düşünülse bile bunun yapılamayacağı ileri sürülmüş, fakat ihracatın, halkın et tüketimi ihtiyaçlarını karşılamasına engel olmaması şartıyla yapılacağı ifade edilmiştir. Tekirdağ milletvekili Ziya Ersin Cezarlıoğlu, alınan tedbirlerde geç kalındığını iddia etmiş, pancar üretilen bölgelerde kuraklık olmadığını ve bu bölgelerde üretilen pancar küspesinin kuraklığa maruz kalan bölgelere verilebileceğini, gıdasızlık yüzünden beslenemeyen hayvanların kesilmekte olduğunu, bu sebeple yakın bir zamanda et buhranı ile karşılaşılabileceğini, hayvan sermayesinin gittikçe azalmakta olduğunu, canlı et fiyatlarının yükselmekte olduğunu buna karşılık hayvanların kilolarının azaldığını söylemiş ve bütün bunların göz önüne alınarak acil tedbirler alınmasını istemiştir⁹²⁴. Ülkede görülen kuraklık, beraberinde hayvan hastalıklarını da getirmiş, özellikle Doğu illerinde çok fazla hayvan telefata olmuştur.

⁹²² *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1949.

⁹²³ *Ayn Tarihi*, S. 198, Mayıs 1950, s. 43.

⁹²⁴ *Ayn Tarihi*, S. 193, Aralık 1949, s. 11.

Bu hayvan telefâtını önlemek için de hayvan hastalıklarının tedavisine sarf edilmek üzere 1.200.000 lira tahsisat ayrılmıştır. Ayrıca hayvan hastalıklarını araştıracak ekipler doğu illerine gönderilmiş, Mardin ve Van'da tedavi merkezleri kurulması düşünülmüş ve bazı yasak bölgelerde kışın hayvan barındırılmasına izin verilmeyeceği açıklanmıştır⁹²⁵. 1949 ve sonrasında devam eden, özellikle Orta Anadolu ve Doğu illerinde hüküm süren kuraklık yüzünden halkın muhtaç duruma düştüğü, valilikler tarafından merkeze bildirilmiş, bu durum karşısında İçişleri Bakanı Başbakanlığa teklifte bulunmuş, Başbakanlık da 16/2/1950 tarihli bir yazı ile yine kuraklık için Kızılay Derneği Genel Merkezi emrine tahsis edilip harcanmayan 177.000 liranın yine bu amaç için kullanılması yetkisini İçişleri Bakanlığı'na vermiştir. Vali ve kaymakamlar tarafından kendi bölgelerinde tespit edilen ihtiyaçlar, Bakanlar Kurulu'na sunulmuş alınan karar üzerine illere para tahsisi yapılmış ve dağıtılmıştır. Ancak talebin çokluğu ve miktarın azlığı karşısında 177.000 liraya 200.000 lira daha eklenmiştir. Bu paradan Ağrı iline 8000 lira, Bitlis'e 16.000, Çorum'a 18.000, Diyarbakır'a 15.000, Erzurum'a 15.000, Giresun'a 15.000, İçel'e 4.000, Kars'a 15.000, Kastamonu'ya 8.000, Maraş'a 10.000, Muş'a 10.000, Niğde'ye 14.500, Ordu'ya 6.000, Rize'ye 5.000, Seyhan'a 15.000, Sivas'a 13.000, Sinop'a 30.000, Tunceli'ye 35.000, Tokat'a 8.000, Trabzon'a 35.000, Van'a 15.000, Yozgat'a 8.000, Zonguldak'a 5.000 yani toplam 328.500 lira adı geçen illere dağıtılmıştır. Muhtaç duruma düşen arazi sahibi, maraba, ortakçı, amele gibi kimselere vali ve kaymakamlar yoluyla ve senet alınmak suretiyle borç verilmiştir. Seçim öncesine rastlayan bu dağıtım siyasi amaçlarla kullanılmış, paranın muhtaçlara yardım amacıyla kullanılmadığı hatta seçim işlerinde kullanıldığı yolunda iddialar ortaya çıkmıştır⁹²⁶. 1949 yılında kuraklık ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kıtlık olaylarında Kızılay Kurumu da yardımlarını esirgememiş, Trabzon'a 15.500, Tokat'a 13.000, Çıldır'a 12.500, Van ve Posof'a 10.000'er lira olmak üzere toplam 28 şehir ve kazaya 126.456 liralık yardım yapmıştır⁹²⁷.

1.1.1. Kuraklığın Ülke Ekonomisine Etkileri

Kuraklık dolayısıyla, halkın çektiği sıkıntılar, devletin yaptığı ayni ve nakdi yardımlar, ekonomisini yeniden yapılandırmaya çalışan yeni Türkiye Devleti için ciddi sorunlar oluşturmuştur. Bunun yanında devletin hedeflediği ihracat-ithalat dengesinin

⁹²⁵ *Aydın Tarihi*, S. 186, Mayıs 1949, s. 47.

⁹²⁶ *Aydın Tarihi*, S. 204, Kasım 1950, s. 42.

⁹²⁷ *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, s. 119.

de bozulmasına yol açmıştır. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan kuraklıklar üretimin azalmasına hatta durmasına neden olmuştur. Ekonomisi tarıma dayalı bir ülke durumunda olan Türkiye, milli mücadeleden sonraki yıllarda ülke ekonomisini canlandırmak için ithalat azaltılmaya çalışılmış, fakat ülkede yaşanan kuraklıklar sonucu, bu çalışmalar sekteye uğramıştır. 1924 yılında 18 milyon liralık buğday ithalatı yapan Türkiye, tarımda yapılan iyileştirme çalışmalarıyla, bu meblağı 1926 yılında 2,5 milyona, 1927 yılında ise 818 bin liraya kadar düşürmüştür. Fakat 1928 yılında yaşanan kuraklık sonucu, bu meblağ tekrar yükselerek 5 milyona kadar çıkmıştır. Türkiye'nin önemli ihraç ürünlerinden olan tütün, fındık ve üzüm üretiminde gerilemeler olması Türkiye'yi zora sokmuştur. 1924 yılında 670,170 dönüm araziden 54, 059, 053 kg. tütün alınmış olmasına rağmen, 1928 yılındaki kuraklık sonrası bu miktar 39,5 milyona düşmüştür. Özellikle üzüm ve fındık üretimi de 1925 yılından 1928 yılına kadar süren bir kuraklık döneminden etkilenmiştir. Devlet, kuraklık tehlikesine karşı yeni sulama programları hazırlayarak, çeşitli illerde bentler inşasını ihaleye çıkarmış ve 12 senede uygulanmak üzere bu iş için 100 milyon lira tahsis etmiştir⁹²⁸.

1.2. Dolu ve Şiddetli Yağmurlar Dolayısıyla Meydana Gelen Kıtık Olayları

Dolu, bir bölgeye uzun süreli ve iri taneler halinde düştüğü zaman özellikle tarım alanlarına önemli ölçüde zarar vermiş, dolayısıyla da kıtlığa neden olan olaylar arasında sayılmıştır. Cumhuriyet döneminde, 1926 yılının Haziran ayında Manisa, Kasaba ve Alaşehir kazalarında dolu afeti yaşanmış, bu olaydan en çok bağ ve bahçeler etkilenmiştir. Devlet, bu olaydan etkilenen bağ ve bahçe sahiplerinin zararlarını karşılamak için nakit para vermek yerine, bir kısım borçlarını almayarak yardım etmiştir. Zarar gören bağların kiracılarından ve bağ mahsulleri yüzde elliden fazla hasara uğradığı hükmen sabit olanların bu bağlara ait icar bedeli borçları affedilmiştir⁹²⁹.

1927 Mart ayında da Buca ve Kemalpaşa bölgesinde mevsim itibariyle şiddetli yağın yağmur ve dolu, hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Maliye Bakanlığı, 1926 yılında da kabul ettiği üzere, bu bölgedeki bağların kiracılarından ve dolu sebebiyle bağ

⁹²⁸ Alaattin Cemil, "Cumhuriyet İdaresinde İktisadi İslahat", *Aym Tarihi*, C. 23, S. 69, Ankara, 1929, s. 5305 – 5306.

⁹²⁹ 8 Haziran 1926 tarihli ve 918 numaralı "Manisa, Kasaba Ve Alaşehir Kazalarındaki Emval-İ Metruke Bağlarından Dolu Sebebiyle Hasara Uğrayanlara Ait Bedel-İ İcar Bakiyesinin Affi Hakkında Kanun" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Devre 2, İçtima 3 C. 4, s. 1028.

mahsulleri yüzde elliden daha fazla hasara uğradığı tespit edilenlerin bu bağlara ait icar bedelinin bakiyesi affedilmiştir⁹³⁰.

1941 yılında Gümüşhane 'de yaz ortasında ceviz büyüklüğünde 20 dakika boyunca yağın dolu, Gümüşhane'nin Turlar, Larukos, Yenice vs. köylerindeki tüm mahsulatı samanından bile istifade edilemeyecek derecede mahvetmiştir⁹³¹.

1945 yılında da Afyon 'da yağın şiddetli yağmur ve dolu ,Balmahmut ve Akçaşar köylerinin mahsullerini tahrip etmiş, Reşadiye'de de iki çocuğun boğulmasına, 30 hayvanın telef olmasına neden olmuştur. Demiryolları da yağın yağmur ve doludan olumsuz etkilenmiştir⁹³².

1949 yılında Mardin- Midyat'ın Kerburan bucağı ve yedi köyüne yağın dolu yüzünden 457 küçükbaş, 20 büyükbaş hayvan telef olmuş, dolu 5 evin de yıkılmasına sebep olmuştur. Buradaki maddi zarar da 10.000 lira olarak tespit edilmiştir⁹³³.

Devletin ve halkın elinde olmadan meydana gelen ve özellikle tarım sahalarına zarar veren şiddetli yağınlar, hem vatandaşları ekonomik olarak zora sokmuş, hem de devlete yeni maddi külfetler yüklemişlerdir.

1.3. Kıtılıktan Etkilenen Çiftçilerin Borçlarının Ertelenmesi

1923- 1950 yılları arasındaki 37 yıl süre zarfında don olayları meydana gelmiş, zaman zaman su baskınları yaşanmış, ve yağının yeterli olmaması nedeniyle kuraklık ve dolayısıyla da kıtlık gittikçe artmış, yaşanan bu olumsuzluklarla da çiftçinin mahsulü azalmıştır. 1936- 1946 yılları arasında özellikle Seyitgazi, Aydın, Çankaya, Kızılcahamam yöresinde, kuraklık meydana gelmiş, devlet, bu duruma çare olarak bu yerlerdeki çiftçilerin 1936-1945 yıllarında Ziraat Bankası'na olan borçlarını ödeyemedikleri anlaşıldığı için bu yıllar arasındaki taksit borçlarının ve Kadirli, Elmalı, Akşehir, Antalya, Haymana, Yalvaç, Sivrihisar yörelerindeki çiftçilerin de aynı bankaya olan borçlarının vadesinin bitiş tarihinden itibaren ertelenmesi, Ziraat

⁹³⁰ 5 Mart 1927 tarihli ve 988 numaralı "Buca ve Kemal Paşa Havalisindeki Emval-i Metruke Bağlarından Dolu Sebebiyle Hasara Uğrayanlara Ait Bedel-İ İcar Bakiyesinin Affı Hakkında Kanun" için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Devre 2, İçtima: 4, C. 5, s. 96.

⁹³¹ *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1941.

⁹³² *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1945.

⁹³³ *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1949.

Bankası'nın isteği ve Ticaret Bakanlığı'nın teklifi ile Bakanlar Kurulu'na sunulmuş, ve bu teklif kurulca görüşülerek 28 Eylül 1946 yılında kabul edilmiştir⁹³⁴. Aynı konuda, 1941-1947 yılları arasındaki tarihlerde don, kuraklık, sel ve fındık mahsulünün yeterince rağbet görmemesi yüzünden Trabzon, Akhisar ve Ceyhan'daki çiftçiler zor durumda kalmış, dolayısıyla Ziraat Bankası'na olan borçlarını ödeyemez duruma gelmişlerdir. Çiftçileri bu kötü durumdan kurtarmak ve üretimin durmaması amacıyla adı geçen bankaya olan borçlarının da vade bitimi tarihinden itibaren bir yıl ertelenmesine karar verilmiştir⁹³⁵.

1945-1946 yıllarında da Afyon ili ve çevresinde meydana gelen sel, don ve dolu afetleri elde edilen mahsulün az olmasına neden olmuş, dolayısıyla bölgede sıkıntı yaratmıştır. Bu sebeple Ziraat Bankası'nın Büyükçobanlar Tarım Kredi Kooperatifi'ne daha önce vermiş olduğu 19.515 lira 48 kuruş borcunu da ödeyememiştir. Bu duruma çare olmak üzere bu borcun vade tarihinin bitiminden itibaren bir yıl süreyle ertelenmesi kararlaştırılmıştır⁹³⁶.

Çukurova bölgesinde ve özellikle Ceyhan ilçesinde 1945-1947 yılları arasında kuraklık hüküm sürmüştür, bölge bu süre içerisinde kıtlık yaşamıştır. 1947 yılının da mahsulü kurak giden hava şartlarında az olmuş, bölge halkının geçim kaynağı olan pamuk ve susam mahsulleri yetişmemiştir. Bu yüzden Tarım Kredi Kooperatifinin verdiği paraları ödeyemeyecek duruma gelen Köserli Tarım Kredi Kooperatifi ortakları için bu borcun bir yıl süreyle ertelenmesi uygun görülmüştür. Çiftçiyi mağdur etmemek için, Ziraat bankası tarafından kooperatife borç olarak verilen 322.948 liranın yine adı geçen bankanın isteğine bağlı olarak bir yıl sonra verilmek üzere ertelenmesine karar verilmiştir⁹³⁷. Aynı yıl Ankara ilinde de meydana gelen kuraklık ve sel afetleri dolayısıyla bu bölgedeki kooperatifler zor durumda kalmış, bunların da 27. 262 lira olan borçları da yine bir yıl süreyle ertelenmiştir⁹³⁸. Aynı sebeplerle Manisa ve Niğde illeriyle Çal, Kırkağaç, Turgutlu, Kula, Alaşehir ve Bor ilçelerinde üzüm ve meyve ürünleri ağır hasara uğramış, köylü mahsul alamamıştır. Buradaki zararın mahiyeti ve derecesine göre de daha önceden Ziraat Bankası tarafından kooperatiflere verilmiş olan

⁹³⁴ BCA, BKKK, 030 18 01 111 63 13.

⁹³⁵ BCA, BKKK, 030 18 01 02 116 39 7.

⁹³⁶ BCA, BKKK, 030 18 01 02 113 32 8.

⁹³⁷ BCA, BKKK, 030 18 01 02 116 40 10.

⁹³⁸ BCA, BKKK, 030 18 01 02 116 40 8.

1.242.910 lira 4 kuruş paranın geri ödemesinin bir yada bir buçuk yıl süreyle ertelenmesi⁹³⁹ ve yine Manisa ilinin Hocaali, Durusallı, Sarıçam, Geridere, İğdecik ve Muradiye köyleri çiftçilerinin Türkiye Zirai Donatım Kurumu'na olan taksitli borçlarının vade bitimi tarihinden bir yıl süreyle ertelenmesi kararlaştırılmıştır⁹⁴⁰.

1.4. Kıtılıktan Etkilenen Vatandaşlara Toprak Mahsulleri Ofisi Yardımları

Birinci dünya savaşından sonra üretimin desteklenmesiyle buğday ziraatının gelişmesi ve zaman zaman meydana gelen tabii afetler dolayısıyla tohumluk ve yardım ihtiyaçlarının belirmesi sonucu, bu ihtiyaçların giderilmesi görevi, Ziraat Bankası'na verilmiştir. Buğday üretiminin artması yanında görevlerin çoğalması ayrıca II. Dünya Savaşı belirtilerinin gittikçe fazlalaşmasıyla Ziraat Bankasında Buğday Masası Şefliği adı altında yürütülen bu işler, yalnız bu amaçla çalışacak bir kuruluşun kurulmasını gerektirmiş ve 13.07.1938'de yayımlanan 24.06.1938 tarih ve 3491 sayılı kanunla İktisadi Devlet Teşekkülü niteliğinde olmak üzere "Toprak Mahsulleri Ofisi" kurulmuştur⁹⁴¹. O günlerde yalnızca buğday üreticisine destek olmak ve buğday piyasasını düzenlemek amacıyla kurulmuş olan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), kuraklık, don, su baskını, yangın, haşere vs. afetlere maruz kalan ve muhtaç duruma düşen halka da yardım etmiştir. Bu yardımlar genellikle vade ile yada daha az ücretle hububat satmakla olmuştur. 1950 yılında "çeşitli afetler tesiriyle muhtaç duruma düşen vatandaşlara yapılacak yardımın düzenlenmesi hususuna dair" yönetmelik hazırlanmış ve bu çerçevede yiyecek,yemlik ve hububat yardımları yapılmıştır. 1950 yılında meydana gelen afetler sonucu TMO'nun halka önce 300.000 liraya kadar⁹⁴², daha sonra 600.000 liralık ve buna ek olarak ihtiyaçları tespit edilen muhtaç kişilere yeniden 241.000 liralık ve ayrıca olağanüstü haller karşısında da yine muhtaç kişilere 100.000 liralık vade ile yemeklik hububat satması kararlaştırılmıştır⁹⁴³.

1.5 Kıtılığa Neden Olan Çekirge ve Süne Haşeresi İstilasası

Çekirge, tarım ürünlerine geniş ölçüde zarar veren ve sürülerinin istilasası halinde mahsulü tamamen bitiren ve kıtılığa neden olabilen bir haşarattır. Çekirge istilasası, dönem

⁹³⁹ BCA, BKKK, 030 18 01 02 116 24 1.

⁹⁴⁰ BCA, BKKK, 030 18 01 02 116 39 19.

⁹⁴¹ www.tmo.gov.tr.

⁹⁴² BCA, BKKK, 030 18 01 02 123 52 4.

⁹⁴³ BCA, BKKK, 030 18 01 02 124 80 9.

dönem Türkiye’de görülmüş, ülke tarımına ve dolayısıyla ekonomiye zararlar vermiştir. Ancak, zamanında alınan tedbirler sonucunda çekirge ve diğer haşaratın verdiği zararlar kıtlıklara yol açabilecek boyutlara ulaşmamıştır. Yıllar boyunca çekirge istilasını yaşayan bir ülke olan Türkiye, 20 Mayıs 1926 tarihinde Irak, Filistin, Suriye, Şarki Erden Hükümetleri arasında imzalanan Beynelmîlel Çekirge Mücadelesi İtilafnamesine imza atmış ve çekirgeyle mücadelede birlikte yer almıştır. Belirli aralıklarla düzenlenen kongrelere Türkiye’den de birer temsilci katılmış, bu suretle de diğer ülkelerde uygulanan haşarat mücadelesi konusunda bilgiler alınmıştır⁹⁴⁴.

Çekirge istilasını, 1927 yılında Türkiye’de tarımsal üretimi düşüren etkenlerden biri olmuştur. Bu dönemde çekirge mücadelesi, hükümetin üzerinde önemle durduğu sorunlardan biri olmuştur. Güneyden gelecek olan çekirge istilasına karşı tedbir olarak 586,000 dönüm araziye çinko konmuştur⁹⁴⁵.

1930 yılında Anadolu’nun güney kesimini özellikle Van, Muş, Hakkari, Diyarbakır, Mardin, Elazığ, Malatya, Bayezit, Erzurum, Urfa, Gaziantep, Adana, Maraş ve Cebelibereket denen bölgeyi istila eden ve bölgeye ciddi bir felaket yaşatan Sudan çekirgesi için dönemin Başbakanı İsmet İnönü, Dahiliye Vekaleti’nin ve bütün illerin bu konuya ilgi göstermelerini, bununla birlikte İktisat Vekaleti’nin temin edeceği tüm vasıtalarından yararlanmalarını ve Bakanlığın bu konudaki tüm gayretlerine yardımcı olunmasını istemiştir⁹⁴⁶. Ayrıca güneydeki bu illerde çekirge mücadelesinde kullanılmak üzere dört kamyonet ve bir binek otomobile ihtiyaç duyulmuş, bunun da pazarlıkla satın alınmasına karar verilmiştir⁹⁴⁷. Türkiye, güney illerinde çekirge sürüleriyle mücadele için tedbirler alırken, aynı tarihlerde Suriye ve Lübnan da çekirge afetini yaşamaktaydı. Oralardaki çekirge durumunu ve bunun için yapılan mücadeleyi öğrenmek için Türkiye’den Ziraat İşleri Genel Müdürü Tefik ve Mardin Çekirge Mücadele Müdürü Sadettin Beylerin, Suriye ve Lübnan’a gönderilmesi düşünülmüştür. Bu kişilerin gönderilme amaçları oralardaki mücadeleyi ve özellikle ilkbaharda güney illerimizde ortaya çıkan çekirgelere karşı, Arap hükümetlerinin yetkili memurlarıyla

⁹⁴⁴ Bu kongrelerden biri 20 Kanun-i Sani 1932 tarihinde Şam’da olmuş buraya Şurayı Devlet Maliye ve Nafia Dairesi üyelerinden Süreyya Bey’in gitmesi ve bu şahsa siyasi pasaport verilmesi kararlaştırılmıştır. *BCA, BKKK*, 030 18 01 02 24 81 2. Ayrıca daha önce yapılmış olan 10 Ocak 1929 tarihli kongreye de yine Süreyya Bey katılmıştır. bkz. *Aynı Tarihi*, C 18, S. 59, Şubat 1929, s. 4299.

⁹⁴⁵ Alaattin Cemil, “Cumhuriyet İdaresinde İktisadi İslahat”, *Aynı Tarihi*, C. 23, S. 69, Ankara, 1929, s. 5307.

⁹⁴⁶ *BCA, DV*, 030 10 185 277 10.

⁹⁴⁷ *BCA, BKKK*, 030 18 01 02 10 22 12.

görüşerek çekirge mücadelesi bakımından bir çalışma birliği oluşturulmasını sağlamak ve alınabilecek tedbirleri öğrenmek olmuştur. Bunun için bu kişilere imza yetkisi ve siyasi pasaport verilmesi kararlaştırılmıştır⁹⁴⁸. Bir yıl sonra da İzmir ve çevresindeki bölgede ortaya çıkan çekirgeler üzerinde çalışılmış, bunun için de fenni bir araştırma yapmak üzere İngiltere'den uzman getirilmiştir. İki ay için ve 150 İngiliz lirası verilerek getirilen Mr. Uvarof, araştırmalarını yapmış ve bu konudaki araştırmalarından yararlanılmıştır⁹⁴⁹. 1945 yılında Adana Dört Yol istikametinden Ayasbucağı'na kuzeyden Camusağılında, Sarıbahçe köylerine ve Çukurova harasına, Rumeli ve Türkşükriye köyleriyle Ceyhan yakınlarına sudan çekirgesi akını başlamıştır. Bununla savaşmak için İl Ziraat Müdürü ve bir uzman Ceyhan'a gitmiştir⁹⁵⁰.

1945 yılının Temmuz ayında çekirge afeti Urfa ilinde de yaşanmış, Suriye'den Urfa'ya sudan çekirgesi gelmiş, çekirge sürüleri, Büyükcircip, Resulayn, Akçakale, Harapnas yönünden girerek bir kısmı Viranşehir ve oradan da Siverek istikametine Tektek dağları üzerinden Akziyaret, Hilvan istikametine girmiş ve Akçakale ile Harapnas arasında giren çekirgelerinde Çaykuyu dağlarıyla Sürüç, Bozova, Birecik ilçelerine de girdiği görülmüştür. Bu çekirgeler, sınıra 1 Mayıs 1945 tarihinde gelmiş ve 8 Mayıs'tan itibaren yumurtalarını bırakmaya başlamıştır. Yumurta bıraktığı tarihten, çıkma süresi arasındaki zaman değerlendirilerek, kazalardaki yumurta bırakılan araziler tespit ettirilmiş ve hemen tespit edilen yerlerin sürdürülmesine başlanmıştır. Bütün kazalarda bu yöntemle yumurta bırakılan yerlerin yüzde 75'ine yakın araziler tamamen sürdürülmüştür. Bir taraftan da sürfelerle yapılacak mücadeleye karar verilmiştir. Urfa çevresinde bu çekirgeler görülür görülmez hemen mücadelesine girişilmiş ve tümenden her kaza için yeterli sayıda er ve jandarma alınarak kazalara gönderilmiş, kaza makamları da yakından bu işle ilgilenmiş ve mücadele işi önemle takip edilmiştir. Gerekli malzemeler tüm kazalara gönderilmiştir. Teknik yöntemlerle mücadele edilen Urfa'da olacak zararlar önemli ölçüde engellenmiştir⁹⁵¹.

Çekirge istilasına karşı zamanında tedbirler alan devlet, çekirge itlafı için tahsisat ayırmış, kanunlar çıkararak, zararı önlemeye çalışmıştır. 26 Mayıs 1926 tarihli ve 858 sayılı kanuna göre, çekirge istilasının olmadığı mahallerde çekirge veya tohum

⁹⁴⁸ BCA, BKKK, 030 18 01 02 49 78 9.

⁹⁴⁹ BCA, BKKK, 030 18 01 02 23 64 10.

⁹⁵⁰ Cumhuriyet, 29 Mayıs 1945.

⁹⁵¹ BCA, DV, 030 10 185 277 18.

bıraktığı görüldüğü anda o civardaki köylüler, muhtarlar ve ihtiyar meclisleri azaları ile muhtarı ve ya ihtiyar meclisi olmayan çiftlik, oba, yaylak ve kışlak vb. mahallerin sakinleri durumu mahalli hükümete ihbar ve bulunduğu yeri göstermeye mecbur tutulmuşlardır. Eğer halktan biri haber verirse, ödül olarak ihbarı yapanın kat ettiği mesafe ve ihbarın önem derecesi dikkate alınarak çekirge tahsisatından beş yüz kuruştan bin beş yüz kuruşa kadar ödül verilmesi de kararlaştırılmıştır. Çekirgenin bıraktığı tohumları bir ay içinde ihbar eden köyler, muhtarlar ve ihtiyar meclisi azaları da aynı ödülleri alabileceklerdi. Çekirge görülen yerlerde mahallin en büyük mülkiye memurunun başkanlığında ziraat müdür veya memurları, ziraat odası reisi ve belediyeden iki azadan oluşan komisyonlar kurulmasına karar verilmiş, gerekli olan işleri yapmakla sorumlu tutulmuşlardır. Gerekli sayıda amele ve çiftler ile çeşitli sürme aletlerinin sevk edilmesi için komisyon tarafından jandarma ve zabıta görevlendirilmiş, eğer bunlar yeterli olmazsa en yakın kıtalardan da geçici olarak görevlilerin istihdam edileceği ifade edilmiş, komisyon üyeleri arasında bulunan memur olmayan kişilere de her toplantı için Ziraat Vekaleti'nin takdirine bağlı olarak ve çekirge tahsisatından ücret verilecektir. Çekirge tohumları görülen yerlerde o yerin ahali buraları ücret almadan sürmeye, kazmaya ve çekirge sürmelerini itlaf etmeye ve ellerindeki itlaf malzemelerini kendi vasıtalarıyla ihtiyacı olan yerlere göndermeye mecbur tutulmuşlardır. Eğer, kendi sınırları dahilinde çekirge sürmelerini itlaf etmeye ve sürmeye çalışan köylülerin sayısı yeterli olmazsa iki saat uzaklıkta olan köylerden ve çiftlik, oba, yaylak ve kışlaklarda bulunanlar çiftleriyle birlikte çekirge sürmelerinin çokça bulunduğu yerlere gitmeye ve komisyon tarafından belirlenen arazi miktarını sürmekle mecbur tutulmuşlardır. İtlaf malzemeleri de gerekirse dört saatlik mesafeye kadar gönderilecektir. Eğer, malzeme ve insan sayısı yine yeterli olmazsa daha uzak yerlerden de ahali sevk olunacak, bunlar için komisyon tarafından belirlenen miktarda yevmiye verilecektir. Ayrıca kıtlık ve pahalılık içinde geçim sıkıntısı çeken yerlerde bu yüzden çalışamayanlara yevmiye verilerek çalıştırılacak, malzemesi bulunmayan ve nakil aracı olmayan yerlerde de parayla vasıta temin edilecektir. Tüm bunlar, çekirgeyle mücadele için köylüye bırakılmış, fakat kaybedilmesi veya tahrip edilmesi halinde tazminat istenmiştir. Çekirge ve tohumunun imhası için köylere ve saire yerlere giden vazifeli ve ya geçici görevliler, komisyon üyelerine de harcırah ve memurini muvakkate ücretleri ve ambar, depo icar bedeli ile çeşitli masraflar mal sandıklarından verilecektir. Hatta çekirge itlafı için dolaştıkları yerlerde memur olsalar bile fen, mülkiye, jandarma,

zabıta ve gerektiğinde çağrılacak memurlara dahi harcırah ve yevmiye verilecektir. Ayrıca mücadelenin önemine binaen çeşitli ceza hükümleri getirilmiş, muhtar, ihtiyar meclisi üyeleri ve sorumlu tutulan kişiler, buldukları yerde çekirge veya tohumu olduğunu zamanında ihbar etmezlerse bin beşer yüz kuruş, eğer itlaf için davet edilip bu göreve gitmeyenler ve hükümet tarafından gerekli olduğu üzere ücret karşılığında görevlendirilmiş kişiler bu hizmeti yapmazlarsa beşer yüz kuruş cezaya çarptırılacaktır. Cezalar ödenmediği takdirde ise hapis cezası getirilmiştir. Bahsedilen kanunda şehir ve kasaba halkı da bu mükellefiyete dahil edilmiştir⁹⁵². Belediyeler de muhtelif kanunların belediye meclisine verdiği görevlerle, çekirge zuhur eden yerlerde tayin olunan mücadele mükellefiyetlerini ifa etmeyenler hakkında 858 sayılı çekirge kanununun 8'inci maddesinde gösterilip 5435 sayılı kanunla artırılmış miktarları geçmemek üzere para cezası tertibine yetkili kılınmıştır⁹⁵³.

Tarım alanlarına zarar veren çekirgenin dışında önemli bir zarar verici haşere de sünedir. Süne mücadelesi de Çekirge ile mücadele kanununa dair esaslarla birlikte yürütülmüştür. Çekirgeyle ilgili kanunun iki maddesinde değişiklik yapılmış, çekirgeyle birlikte süne diye tabir olunan “öri aster” haşeresinin bulunduğu bölgede mahallinin en büyük mülkiye memurunun başkanlığında ziraat ve mücadele müdür ve memurları, ziraat odası başkanı ve belediyeden seçilmiş olan iki üyeden oluşan komisyonlar kurulmasına karar verilmiş, gerekli olan faaliyetleri yapmakla sorumlu tutulmuşlardır. Gerekli sayıda amele ve çiftler ile çeşitli sürme aletlerinin sevk edilmesi için komisyon tarafından jandarma ve zabıta görevlendirilmiş, eğer bunlar yeterli olmazsa en yakın kıtalardan da geçici olarak görevlilerin istihdam edileceği ifade edilmiş, komisyon üyeleri arasında bulunan memur olmayan kişilere de İktisat Vekaleti tarafından ve hayvanat ve haşaratı muzırta itlafı tahsisatından ücret verilerek çalıştırılmasına karar verilmiştir. Ayrıca çekirge tohumları ve süne haşeresi görülen yerlerde, o yerin halkı kendi sınırları dahilindeki yerleri kendi çiftleriyle ve sair sürme aletleriyle sürmeye ve kazmaya ve çekirge sürfeleriyle süne böceğini ziraat veya mücadele müdür ve memurlarının gösterecekleri yöntemlerle itlaf ve itlaf araçlarını kendi vasıtalarıyla

⁹⁵² 26 Mayıs 1926 tarihli ve 858 numaralı “Çekirge Kanunu” için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Devre: II, İçtima:3, C. 4, s.759.

⁹⁵³ Mustafa Tosun, “Belediye Organları”, *Belediyeler El Kitabı*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1963, s. 32.

gereken yerlere nakletmeye mecbur edilmişlerdir. 15 yaş ve üzeri tüm insanlar, mücadeleden sorumlu tutulmuşlardır.

Süne haşeresinin tamamen imha edilmesinin yanında, bu haşerenin istila ettiği hububatın çeşidi ve cinsinin değiştirilmesi veya ziraatının men edilmesi ve ekiminin sınırlandırılması ve imhası için İktisat Vekaleti sorumlu tutulmuş, süne haşeresi mücadelesinin gerektireceği masraf ve tazminat için de bir nizamname hazırlanacağı ve bu tazminatın hayvanat ve haşaratı muzırta itlafı tahsisatından ödeneceği ifade edilmiştir⁹⁵⁴.

İncelediğimiz dönemde tamamen bir tarım ülkesi olan Türkiye’de çeşitli sebeplerle meydana gelen tarımsal zararlar, vatandaşların da, devletin de birinci derecede gündem konusu olmuştur. Ekonomisi tarıma dayalı olan Türkiye, imkanları nispetinde bu felaketlere karşı tedbirler alarak en az zararla kurtulmaya ve tabii olaylarla ortaya çıkan felaketlerin sosyal ve diğer olaylara sebep olmasını da önlemeye çalışmıştır.

---

⁹⁵⁴ 26 Mayıs 1926 tarihli ve 1235 numaralı “858 Numaralı Çekirge Kanununun İkinci ve Üçüncü Maddelerini Muaddil Kanun” için bkz. *TBMM Kavanin Mecmuası*, Devre:3, İçtima:1, C. 6, s. 158.

SONUÇ

Yeni Türkiye Devleti'nin kuruluşu safhalarında bazı tabii olayların felakete dönüşmesi, sosyo-ekonomik durumu fazlaca etkilemiştir. Bunda ülke nüfusunun büyük çoğunluğunun tarımla uğraşması ve böylece ülkedeki sosyal ve ekonomik hayatın büyük ölçüde tarıma bağlı olması önemli etken olmuştur. Yerleşim yerlerinin oluşması da toprakla uğraşan insanların beklenti, zaruret ve onlara kolaylık sağlayacak usullere göre şekillenmiştir. Tarımla uğraşan halk, yerleşim yerlerini ziraat yaptığı yerlere kurmuştur. Bu tarım alanları da daha çok ya sulak araziler yada akarsu kenarlarıdır. Buralar hem deprem hem de sel felaketleri için riskli yerlerdir. Üstelik Türkiye coğrafyasının yüzde doksan ikisi deprem kuşağı üzerindedir. Buna göre, fay hatlarından uzaklaşma konusunda fazlaca alternatif yoktur. Ancak zemini daha dayanıklı yerlerin seçilmesi, güvenli yerleşim alanları oluşturmada bir mecburiyettir. Özellikle depremlerden daha az zarar görülmesi ülke ekonomisiyle yakından ilgilidir. Mesela, istatistiklere göre aynı şiddetteki bir deprem Türkiye'de Japonya'da verdiği zararın otuz katından fazlasına yol açmaktadır. Güvenli yapılaşma ve şehirleşme, ekonomik ve sosyal kalkınmışlıkla orantılı olarak gelişmektedir. Kişi başına milli gelir yükseldikçe, depremle ilgili zararların azalması konusundaki paralellik de bunu göstermektedir.

Türkiye tarihinde en çok yaşanan ve zarar veren tabii olay depremdir. Sadece 1934-1944 arasındaki on yıllık zaman diliminde Türkiye'de, depremden 43.319 kişi hayatını kaybetmiş, 75.000 kişi yaralanmış ve 200.000 yapı yıkılmıştır⁹⁵⁵. İstatistiklere göre, Türkiye'de depremler sonunda her yıl ortalama bin kadar insan hayatını kaybetmektedir⁹⁵⁶. Depremlerle gelen kayıplar, sadece insan kaybı değildir. Depremler önemli ekonomik ve sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Bunları şu şekilde toplayabiliriz;

⁹⁵⁵ İsa Kalkan, Nejat Bayülke, "Türkiye'de Deprem Zararlarının Azaltılması Çalışmaları", *Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Bülten Dergisi*, S.103, Ekim/Kasım 1988, s. 35.

⁹⁵⁶ www.belgenet.com

1. Türkiye’de depremlerin yarattığı yıllık ortalama maddi kayıp gayri safi milli hasılanın yüzde 0.8’i kadardır⁹⁵⁷. Bu rakam, her ülke için küçümsenmeyecek bir orandır.

2. Deprem sonrası depremin büyüklüğüyle alakalı olarak çeşitli salgın hastalıklar ortaya çıkmakta ve toplum sağlığını tehdit etmektedir. Bundan başka hastalıklarla mücadele ekstra personel ve tıbbi giderlere sebep olmaktadır.

3. Deprem alanlarında eğitim –öğretim faaliyetleri durmakta veya kesintiye sebep olmaktadır.

4. Depreme maruz kalan yöre insanların psikolojileri bozulmakta ve uzun yıllar sosyal rahatsızlıklara yol açmaktadır.

5. Ticari faaliyetler zarar görmekte böylece insanların yoksullaşmasına ve ekonomik sirkülasyonun zarar görmesine sebep olmaktadır.

6. Deprem felaketi genellikle köyden kente göçlere yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak;

İç göç şehirlerde ani ve çarpık kentleşmeye yol açarak gecekondu muhitlerinin oluşmasına böylece dayanıksız yapıların ortaya çıkmasıyla yeni risklerin oluşmasına sebep olmaktadır. Üstelik bu çarpık yapılaşma şehirlerin altyapı hizmetlerini de olumsuz etkilemektedir.

Afetler sonucu kırsal muhitlerden kentlere doğru göçler sonunda şehirlerde yeni bir işsiz nüfus oluşmaktadır. Bunun dışında köylerden şehirlere göç edenler gittikleri yerlere davranış örf ve adetlerini de beraberinde götürmekte ve kendine özgü bir kültür çevresi oluşturmaktadırlar. Köy ve şehir sosyal değerlerinin farklılığı olumsuz gelişmelere yol açmaktadır. Bunun en önemlisi kültür çatışması ve sosyal düzensizliklerin ortaya çıkmasıdır.

---

⁹⁵⁷ İsa Kalkan, Nejat Bayülke, “Türkiye’de Deprem Zararlarının Azaltılması Çalışmaları”, *Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Bülten Dergisi*, S.103, Ekim/Kasım 1988, s. 32.

Şehirlerin aldığı ani göçler asayiş durumunu da etkilemektedir. Şehirli hayat tarzına aykırı göçmenlerin hor görüldüğü ve iş bulma konusunda fazlaca imkan bulamadığı bir gerçektir. Bu durum şehirli köylü çatışmasını ortaya çıkarmaktadır. Bu gibi faktörlerin yanı sıra yetersiz imkanlar ve sosyal düzensizlikler de suç işlemede etkilidir.

Köylerden kentlere doğru yapılan göçler, tarımla uğraşan nüfusu azaltmakta böylece tarımsal üretim zarar görmektedir. Bu, incelediğimiz yıllarda ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan Türkiye için ayrı bir sorundur.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk 27 yılında depremler dışında etkili olan bir çok tabii felaket yaşamıştır. İster sel ister salgın hastalık olsun diğer bütün tabii felaketlerin ortaya çıkmasında da sosyo-ekonomik durumun yakın ilgisi vardır. Mesela, sel olaylarının önlenmesinin ekonomi ve teknolojiyle büyük ölçüde bağlantısı vardır. Selin, afet haline gelmemesi bir ölçüde insanoğlunun elindedir. Bentler ve barajların yeterli düzeyde yapılması, dere ve nehir kenarlarına yerleşim yerlerinin yapılmaması ile bu gibi felaketlerin bir dereceye kadar önüne geçilebilir. Sel yada su baskını adını verdiğimiz bu tabiat olayı, devletin ve halkın ekonomik hayatını etkilediği gibi sosyal hayatlarını da etkilemektedir. Verimli toprakların bulunduğu su kenarları, ilkçağlardan beri insanların yerleşmek istedikleri yerler olmuştur. Fakat zaman zaman yükselen sular, buralarda yaşayan insanların felakete uğramalarına sebep olmuştur. Yüzlerce insan ölmüş, evsiz kalmıştır. Tarım alanlarını daha çok etkileyen bu olaylar, çiftçiye dolayısıyla devlete de büyük zararlar vermiştir. Devlet tüm bunlara önlem almak için, barajlar ve bentler yapılması yoluna gitmiş, bu da ekonomiyi etkilemiştir. Çalışmamızda tespit ettiğimiz gibi Türkiye de, 1923-1950 yılları arasında oldukça fazla sel olayına rastlanmaktadır. Bu olaylar, bazı yerlerde sürekli hale gelmiş, bunun için bu yerlerde göç olayları yaşanmıştır. Evsiz kalan halk çoğu zaman bulunduğu bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Göç olaylarının yaşandığı yerlerde de toplumsal huzursuzluklar kaçınılmaz olmuştur.

Cumhuriyet Türkiye'sinin en çok uğraştığı tabii olaylardan biriside salgın hastalıklardır. Anadolu coğrafyası tarih boyunca birçok farklı topluluğun üzerinde hayat sürdüğü ve sayısız savaşların yaşandığı ve kıtalar arası geçişlerin sürekli olduğu bir yerdir. Bu özelliği ile salgın hastalıkların devamlılığına bir sebeptir. Mesela, sıtma

hastalığı, Anadolu'da geçmişi çok eskiye dayanan bir hastalıktır. Türkiye'de geçmişte de günümüzde de devam eden hastalık, incelediğimiz dönemde yaygınlığı sebebiyle milli bir sağlık sorunu olarak görülmüştür. Ancak, yapılan kapsamlı çalışmalarla sıtmaya karşı savaşa girişilmiş ve önüne geçilmiştir. Dönemin şartları dolayısıyla yayılan hastalık, nüfus kayıplarına neden olmuş, çalışma verimini de önemli ölçüde azaltmıştır. Öyle ki sıtma ile mücadele için çalışacak, hastalıkla ilgili bilgisi olan eleman dahi bulunamamıştır. Sıtmaya karşı kalifiye eleman yetiştirmek ile başlayan mücadele geniş kitlelere yayılan bu hastalığın önlenmesi için tüm kurum ve kuruluşlar ile halka, görevler verilerek devam etmiştir. Komisyonlar kurulmuş, sağlık koruyucusundan müstahdemine kadar kadrolaşma yapılmıştır. Felaket haline gelen hastalık için bütçeden çok miktarda da ödenek ayrılmıştır. Hastalığın ilacı olan kinin, halka parasız olarak dağıtılmıştır. Bunun maddi külfet boyutunun da dönemin şartları göz önünde bulundurularak çok fazla olduğu açıktır. Bir türlü önüne geçilemeyen hastalık için ceza ve diğer yaptırımlar uygulanmış, tüm bunlarla mücadelenin ciddiyeti ortaya konmuştur.

Bütün bunlar, sıtma ile mücadelenin milli bir seferberlik şeklinde düşünüldüğünü ve uygulandığını göstermektedir. Bu durum, sıtmanın Cumhuriyet tarihimizde nasıl bir milli felaket olduğunun göstergesidir.

Cumhuriyet döneminde afet halinde yaşanan diğer bir hastalık olan verem, hemen her yıl 40 bin gibi büyük sayıda insanı etkilemiştir. Bu dönemde, eğer ciddi önlemler alınmazsa bu rakamın 1958 yılına gelindiğinde 400 bin olacağı ifade edilmiştir. Bu ifade tamamen abartısız bir ifadedir. Çünkü verem hastalığına yakalanma hızı 1930'da yüz binde 9000 gibi bir rakamdır. Alınan tedbirlere rağmen ancak yirmi yıl sonra bu rakam yüz binde 6500'e düşmüştür. Yakalanma hızı, 1960 yılında yüz binde 1200'e düşebilen verem hastalığından ölüm hızı da 1945 yılında yüz binde 262 kişi iken, 1960 yılında 55, 1980'de 9, 1992 yılında ise 2.5 olmuştur⁹⁵⁸. Bu dönemler içerisinde salgın halde görülen verem, nüfus kaybına neden olmuş, çalışan iş gücünü

⁹⁵⁸ S. H. Özseri, M. Varlık, "Sağlık Hizmetlerinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişimi ve Sağlıkta Yeniden Yapılanma", s. 2010.

azalmış, verimi düşürmüş, hem de hastalıkla savaş için harcanan para her yıl 500 milyon lirayı bularak ülkenin içtimai ve iktisadi durumunu tahrip etmiştir⁹⁵⁹.

Cumhuriyet döneminde verem savaşına önem verilmesine rağmen maddi zorluklar nedeniyle geniş ölçüde bir mücadele sistemi oluşturmak ve bunda başarılı olmak uzun yıllar almıştır. Çünkü verem sadece tıbbi savaşlarla başarı kazanılacak bir hastalık olmamıştır. Aynı zamanda ülkenin iktisadi durumunu düzelterek, hayatı ucuzlatarak, gıdasızlığı önleyerek, kısacası, refah sağlayarak önü alınacak bir hastalık olmuştur. Dönem itibariyle bu durumun da göz önüne alınması gerekir ki, savaştan çıkan bir devletin iktisadi durumunun nasıl olduğu tahmin edilebilir. Bu yüzden, bugün var olan verem savaşı dernekleri, hastaneleri, gezici tarama istasyonları, BCG aşı kampanyaları cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarından çok sonra mücadelede yerini almıştır. Verem hastalığının etkeni olan basilin bulunmasının üzerinden yüz yıldan fazla zaman geçmiştir. Günümüzde etkili bir verem aşısının varlığı bu hastalığı korkunç olmaktan çıkarmıştır. Yine de bu hastalık, birçok toplum için hala önemini korumaktadır.

İktisat, her dönemde insanlar için önemli olmuştur. Tabii olayların afete dönüşmesinde de iktisadın büyük rolü vardır. Salgın hastalıkların Türkiye’de binlerce insanın ölümüne neden olabilecek bir afet haline gelmesine de ekonomik imkansızlıklar etken olmuştur. Hastalığın ortaya çıkmaması için yapılacak pek bir şey yoktur fakat yayılmasını ve felaket haline gelmesini önlemek, tamamen ekonomiyle ilgilidir. Ekonomik şartların elverişsiz oluşu ülkede sağlık kurum ve kuruluşlarının yeterince kurulamamasına, mevcut olanların ise yetersiz kalmasına neden olmuş, dolayısıyla hastalıklar milli felaketlere dönüşmüştür. Bu durum sadece sağlık kurumlarının yetersiz oluşundan kaynaklanmamıştır. İktisadi anlamda ülkenin genel görünüşü de hastalıklar için uygun zemin hazırlamıştır. İaşesini karşılamak için uğraş veren halk, sağlığıyla ilgilenmemiştir. Özellikle hayvancılığın yaygın olduğu bölgelerde, halk, şartlar dolayısıyla hijyen kurallarından habersiz yaşamıştır. İncelediğimiz dönemdeki hastalıkların önemli kısmı, halkın yaşayış tarzından dolayı yayılmıştır.

Hastalıkların yayılmasında başka bir etken de halkın inançlarıdır. Özellikle kızamık, çiçek hastalığı gibi hastalıkların mutlaka yaşanması gerektiği gibi bir inanç

⁹⁵⁹ *Aydın tarihi*, S.170, Ocak 1948, s. 32

vardır. Bu hastalıklar, özellikle çocuklarda daha hızlı yayılmış, bunun nedeni de, bu inançtan dolayı, ebeveynlerin çocuklarını hasta insanlardan korumaması olmuştur.

Her ne şekilde olursa olsun, Cumhuriyet döneminde hastalıklar hem ülke ekonomisinde hem de sosyal hayatta gedikler açmıştır. Hastalıklar için alınan tedbirlerin, milli sağlığı korumak için yapıldığına şüphe yoktur. Fakat, hastalıktan dolayı tecrit edilen insanların toplumdaki dışlanma psikolojisiyle karşı karşıya kalması da önemli bir olaydır. Bu şekilde yapılan muamelelere karşı, halkın devlete takındığı durum da merak konusu olmaktadır. Bu tür mücadelelerde işin psikolojik tedavi yönünün ihmal edildiği bir gerçektir.

Tabii afetler, büyük ölçüde kayıplara ve zararlara yol açtığı için doğal olarak olumsuz karşılanmakta, korkulara ve endişelere neden olmaktadır. Hastalık salgınları ortaya çıktıkça, ihtiyaca binaen bilimsel çalışmalara da başlanmış, ya da mevcut çalışmalar hızlandırılarak çözüm aranmıştır. Bu da tıp biliminde yeni buluşların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Elbette bu durumun ekonomik durumla da ilgisi vardır. Ekonomik şartları uygun olmayan ülkelerde bunun yapılması olanaksızdır. Fakat, ilerlemeler kaydedildikçe bunlardan yararlanmak kaçınılmaz olmuştur. İncelediğimiz dönemde, Türkiye’de hastalıkların önlenmesi çalışmaları pek yoktur. Türkiye hazır ithal çözümlerle işe başlamış ama tedrici olarak araştırma ve geliştirmeye önem vermiştir. Zamanla tedavi yöntemleri geliştirilmiş mesela, 1943 yılında yapılması bir anlamda imkansız olan tifüs aşısı, 1945 yılına gelindiğinde isteyenlere parasız yapılabilir duruma gelmiştir⁹⁶⁰. Bu konu milletlerarası ilişkilerde de kendini göstermiş, aynı olayları yaşayan ülkelerde ilaç alışverişleri yapılmıştır.

Tabii olaylar, bir zincirin halkaları gibi birbirini izlediği gibi, bu olayların sonuçları da aynı şekilde birbirini izlemektedir. Sel ve özellikle kuraklık afetleri sonucu ortaya çıkan tarımsal gerileme, hayvancılığı, bunlar da tarım ve hayvan ürünlerinin ihracatını etkilemektedir. Ülkenin ihraç ürünlerinden olan üzüm, fındık, tütün gibi ürünlerin yada ihraç edilen hayvanların tabii afetler sonucu, ağır tahriplere uğraması, zarar görmesi doğrudan ülke ekonomisine etki etmektedir. Ülke ekonomisinin bundan yara alması, buhranlara sebep olabilmektedir. Nitekim Türkiye tarihinde bunun

⁹⁶⁰ Cumhuriyet, 2 Ekim 1945

örneklerine çokça rastlamaktayız. Kıtık dolayısıyla ortaya çıkan hayvan hastalıkları da, yeni mücadele ve harcamaları ortaya çıkarmıştır.

Türk toplumu, bulunduğu coğrafya dolayısıyla felaketslere duyarlı bir hale gelmiştir. Her neslin mutlaka şahit olduğu veya birebir yaşadığı milli bir felaket olmuştur. Bu felaketlerde birlik anlayışı ön plana çıkmış, mücadele ruhu gelişmiştir. Savaşlarda ortaya çıkan milli ruhun birlikteliği tabii afetler sonucu da görülmektedir. İstiklalın sağlanması için tek yürek mücadele veren ve yıkıntı halinde bir ülkeyi devralan Türk milleti, zorluklara karşı adeta bağımsızlık kazanmış, birlik beraberlik içinde tabii olaylarda da metanetini göstermiştir. Mesela, 1929 yılının bilinen dünya ekonomik buhranı Türk devletini diğer devletler kadar etkilememiştir. Bu dönem zaten Türkiye'nin kuraklık yaşadığı yıllara rastlamaktadır. Millet, bu durumda bile adeta açlığa razı olarak ekonomik krizi bunalmalar yaşamadan atlarmaya çalışmıştır. Ancak felaket bir topluluğun birlik ruhunu yükseltiyor diye onu gerekli ve masum göstermek yerine ondan en az zararlı kurtulmanın yollarını bulmak gerekir.

Tabii felaketlerin ortaya çıkmasını önleme imkanı pek yoktur. Ancak verecekleri hasarı en aza indirmekte insanların elindedir. Topluluklar yaşadıkları coğrafyanın bir parçası gibi onunla ve getirdikleri ile yaşamayı öğrenmelidirler. Bunu yaparken tabii felaketleri önleme bir gün hazırlıklı olma erken teşhis ve uyarımlara önem vermelidirler. Bu muhtemel risk seviyesini azaltacaktır. Bunun için yapılması gereken en önemli iş fiziki yapılanmadır. Türkiye, çeşitli araştırma ve geliştirme programlarıyla arazi kullanım biçimlerini tespit etmeli ve ona göre şehir ve tarım alanları düzenlemesi uygulamalıdır. Bu tedbirler, başta insan hayatı olmak üzere ekonomik faaliyetler, endüstri ve imalat faaliyetlerini, ulaşım, haberleşme, enerji, su, sağlık, iskan, sosyal ve kültürel hizmetler, eğitim işlerinin yürütülmesi ve devamı için hayati önem taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

1.ARŞİV

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi:

Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Kataloğu

Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu

Dahiliye Vekaleti Kataloğu

2. RESMİ YAYINLAR

TBMM Kanunlar Dergisi

TBMM Kavanin Mecmuası

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi

Yürürlükteki Kanunlar Külliyatı

III. SÜRELİ YAYINLAR

Ayın Tarihi Dergisi

Cumhuriyet Gazetesi

V. TETKİK ESERLER

1. Kitaplar

1973 Erzincan İl Yıllığı, Erzincan Valiliği Yayınları, Ankara, 1973.

AKDUR, Recep; Sıtma Eğitim Notları, Ankara, 1997.

Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Konuşmaları, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1987.

BORAK, Sadi - KOCATÜRK, Utkan; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları V*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972.

Deprem ve Erzincan, 13 Mart 1992 Erzincan Depreminin Öncesi, Deprem Olayı Sonrası, Erzincan Valiliği Yayınları, İstanbul, 1992.

EYİDOĞAN, Haluk - UTKU, Zuhâl - GÜÇLÜ, Uğur – DEĞİRMENCİ, Emet; *Türkiye Büyük Depremleri Makro- Sismik Rehberi (1900-1988)*, İstanbul, 1991.

GÖKMAN, Muzaffer; *50 Yılın Tutanağı 1923-1973*, İstanbul, 1973.

İbrahim Hakkı - Hamit Nafiz; *30-31 Mart 1928 Tarihindeki Tepeköy- Torbalı İzmir Zelzelesi, Mahallinde Yapılan Tetkikat Üzerine Darülfünun Emanetine Verilen Rapor*, İstanbul, 1929.

İNAN, A.Afet; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*.

KARAL AKGÜN, Seçil – ULUĞTEKİN, Murat; *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, Ankara, 2001.

KOCATÜRK, Utkan; *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara, 1983.

ÖZMEN, Bülent - NURLU, Murat - GÜRLER, Hüseyin; *Coğrafi Bilgi Sistemi İle Deprem Bölgelerinin İncelenmesi*, Bayındırlık Ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1997.

Sıtma, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Neşriyatı, Ankara, 1939.

TUNCEL, Metin - ERER, Sermet - SERGÜN, Ümit - GÖÇMEN, Kemal; *24 Kasım 1976 Çaldıran- Muradiye Depremi*, İ.Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978.

TÜKEL, Süküti; *Yeni Erzincan Nasıl Kuruldu ve Niçin Bitirilemedi?* , 1949.

Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı (1877-1949), Türkiye Kızılay Derneği, Ankara, 1950.

ZACHARİADOU, Elizabeth; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, (Çeviren, Gül Çağalı Güven, Saadet Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

2. Makaleler

“Adana”, *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s.7 – 181.

“Adıyaman”, *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s. 182 – 246.

“Afyon”, *Yurt Ansiklopedisi*, C.1.

“Ağrı”, *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s. 337 – 406.

“Amasya”, *Yurt Ansiklopedisi*, C.1, s.407 – 507.

“Diyarbakır”, *Yurt Ansiklopedisi*, C. 4, s. 2215 – 2348.

“Ekonomik Sıtma Savaşı”, *Dirim*, S. 8, Ağustos 1937.

“Erbaa”, *Yeni Hayat Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul, 1983.

“Erzincan”, *Türk Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul, 1990, s. 354 – 361.

“İçel”, *Yurt Ansiklopedisi*, C. 5, s. 3616 – 3764.

“İzmir”, *Yurt Ansiklopedisi*, C.6 , s. 4394.

ACAR, Ahmet; “Türkiye’deki Depremler,” *Atatürk Üniversitesinin Kuruluşunun XX. Yıl Armağanı Çeşitli Konular*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1978.

Alaattin Cemil, “Cumhuriyet İdaresinde İktisadi Islahat”, *Aynı Tarihi*, C. 23, S. 69, Ankara, 1929, s. 5305 – 5306.

CANİK, Baki; “Tokat’ın Depremelliği ve Tarihte Geçirdiği Depremler”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Ankara, 1987.

FIRAT, Murat; “Doğal Afetler”, *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 12, İletişim Yayınları.

KALKAN, İsa – BAYÜLKE, Nejat; “Türkiye’de Deprem Zararlarının Azaltılması Çalışmaları”, *Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Bülten Dergisi*, S.103, Ekim/Kasım 1988, s. 35.

KILIÇ, Orhan; “Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Depremler”, *Osmanlı Toplum*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2000, s. 675.

KOT, Sabahat; “Atatürk ve Sağlık”, *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991*, C.1, Ankara, 1996, s. 77 –87.

KÖKEN, Nuray; “Doğu Karadeniz Bölgesinde Oluşan Taşkın ve Heyelanlara Meteorolojik ve Hidrolojik Açından Bakış”, *Trabzon ve Yöresi 20 Haziran 1990 Sel Felaketi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 22-24 Kasım 1990, Trabzon, 1990.

ÖMERBEYOĞLU, Erkan - SEVİNÇ, Necip; “Doğu Karadeniz Bölgesi Heyelanları ve Karayollarımız”, *Türkiye I. Ulusal Heyelan Sempozyumu*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Heyelan Araştırma Merkezi, Trabzon, 27-29 Kasım 1991.

ÖZAYDIN, Zuhâl; “Cumhuriyetin 75. Yılında Sağlık Hizmetleri”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Temmuz 1998, S. 139, s. 52.

ÖZSARI, S.Haluk – VARLIK, Muharrem; “Sağlık Hizmetlerinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişimi ve Sağlıkta Yeniden Yapılanma”, *Cumhuriyet (1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi, Sosyal Değerlendirme)*, C.3., s.1996 – 2022.

ÖZTOPRAK, Fahrettin; “Günümüzde ve Tarihimizde İstanbul Depremleri”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Eylül 1999, S. 153, s. 59-62.

SEZER, Hamiyet; “1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, S. 29, Ankara, 1997, s. 169-199

SUR, Haydar – GÜROL, Hacer; “Cumhuriyetimizin 75 yıllık Geçmişinde Yaşananlar”, *Cumhuriyet (1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi, Sosyal Değerlendirme)*, C.3. , s. 2033 – 2042.

SÜRMEİLİ, Nafiz; “Belediyelerin Sağlık Hizmetleri ve Kontrolleri”, *Belediyeler El Kitabı*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1963.

ŞENOL, Dolunay; “Deprem, Dünya ve Türkiye”, *Türk Yurdu*, Kasım 1999, S. 147.

TARHAN, Fikret; “Doğu Karadeniz Bölgesi Heyelanlarına Genel Bir Bakış, Türkiye I. Ulusal Heyelan Sempozyumu, Karadeniz Teknik Üniversitesi Mühendislik - Mimarlık Fakültesi Heyelan Araştırma Merkezi, Trabzon, 27-29 Kasım 1991.

TOSUN, Mustafa; “Belediye Organları”, *Belediyeler El Kitabı*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1963.

YILDIRIM, Nuran; “1893’te İstanbul’da Kolera Salgını”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Eylül 1994, S. 129, s. 14-25.

3. Ansiklopediler

Ana Britannica, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1990.

Türk Ansiklopedisi, İstanbul, 1990.

Yeni Hayat Ansiklopedisi, Cilt: 3, İstanbul, 1983.

Yurt Ansiklopedisi.

4. İnternet Adresleri

Dr. Halit Oğuz, “Trahom”, www.harran.edu.tr.

Said Selim, “Depremler ve Büyük Felaketler-2”, www.xmedya.com.

Şaban Coşkun, “Tifo ve Paratifo”, www.genetikbilimi.com

www.harran.edu.tr.

www.balikesir.com.

www.belgenet.com.

www.biltek.tubitak.gov.tr.

www.cukurova.edu.tr.

www.hastarehberi.com.

www.hayad.org.tr.

www.idealhukuk.com.

www.istabip.org.tr.

www.netbul.com.

www.samsun.saglik.gov.tr

www.tmo.gov.tr.

www.turkmedikal.net.

www.xmedya.com.

www.yargitay.gov.tr.

www.yayim.meb.gov.tr.

EKLER

EKLERİN LİSTESİ

1. **Ek 1**, 1939 Erzincan Depreminde Zarar Gören Halkın, Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Yazdıkları Mektup.
2. **Ek 2**, Yer Sarsıntısından Önce ve Sonra Alınacak Tedbirler Başlıklı Kanun.
3. **Ek 3**, Taşkın Sulara Karşı Korunma Başlıklı Kanun.
4. **Ek 4**, 1939 Erzincan Depremi ile İlgili 4 İkinci Kanun 1940 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Yer Alan Bir Haber.
5. **Ek 5**, Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası.

EK-1

Erzincan Halkının Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Mektubu;

Erzincan'ın Gözyaşları

Türkiye'nin ruhu Türkün gözbebeği sevgili Reisi Cumhuriyet İsmet İnönü Yüksek Katına.

Bize bizden ziyade acıyan ve bir babadab çok fazla şefkat gösteren muhterem babamız.

Sevgili yurdumuzu harabeye çeviren felaketin bıraktığı ızdırab ve elemden bahs edip bu devirde vatanın hey'eti umumiyesini muhafaza ve refahi için geceli gündüzlü devam eden meşguliyeti devletleri arasında çok kıymetli zamanlarınızı zai etmekten teeddub ederiz. Cenub vilayetlerindeki seyahatı riyaset penahileri esnasında memleketimiz felaketine muttali bulunduğu anda yavrularınızın ızdırabını tevhin ve dertlerine deva seçen Erzincan seyyahatınız bizim için maddi ve manevi her türlü elemelerinize devai külolmuş ve sizin yüzünüzü görmek bahtiyarlığına mazhar olan felaketzede yavrularınız bütün dertlerini unutmuştur ve yine tedabiri karagahileri sayesinde kış ve soğğun ızdırabından kurtarmak ve memleketin hasil ettiği acıklı manzaradan muvakkat zaman içinde olsun uzaklaştırmak hususndaki lütfü inayeti devletleri ve gönderilen mahallerdeki baha biçilmez yardımlar hayatımız için en büyük bir çarei tedavi olmuş idi kışı gittiğimiz yerlerde ve Hükümeti Cumhuriyetimizin şefkatli aguşunda müsterih olarak geçirdik Bahar açılır açılmaz memleketimizin iktisadi ve zirrai durumunu kalkındırmak için yurda döndük burada kış gelmeden aile ve hayvanlarımızı iskan ve muhafaza etmek ve mahsulatımızı idhar etmek için ihtiyacımız olacağı tabii olan yuvamızı kurmak için sabırsızlıkla sevgili Hükümetimizin emirlerini beklerken üç dört günden beri şehrin yeri değışeceği hakkındaki elim haber hareketi arzın bıraktığı ızdıraptan katkat bizi muztarıp ve müteesir etmiş ve kuvvei maneviyemizi tamamen sarsmıştır.

Muhterem Babamız.Malumu devletleridir ki kuş bile kaderince ilk bahar olup sahil Vilayetlerden yurdun her tarafına dağıldığı zaman eski yuvasına bağlılığını muhafaza ederek bir an evvel alıştığı ve ünsiyet ettiği yuvasını tazelemek ve ihya etmek

ister Erzincanlı evlatlarımızda tasavvurun fevkında olarak memleketlerine ve yuvalarına öteden beri çok bağlıdır hatta bu yüzdendir ki istiladan sonra memleketine avdet etmeyerek hariçte kalan ancak iki hane hemşerimiz vardır.

Bundan dolayı yuvalarımızın diğer mahalle nakli hakkındaki elim haber bize çok ağır gelmekte olduğundan bu husustaki isabetsizlik ve memleketimizin hususiyetleri hakkında kıymetli huzuruza maruzatta bulunarak derdimize derman istemek ten başka çaremiz kalmamıştır:

I- Erzincan Ovasının etrafı tamamen dağlıktır ve dağlardan bir çok dereler ve sular ovaya akmaktadır dağların tamamen çıplak ve ufak yağmurlardan seller hasil etmek kabiliyetinde bulunması hasebiyle dağ etekleri ve yakın mahalleri her zaman için sel tehlikesine maruz bulunmaktadır.

II- Erzincan Ovasının şimal kısımlarında kat'iyen bataklık olmaması ve memleketin bilhassa yazın daima şimal rüzgarlarına maruz bulunması hasebiyle rüzgarlar vasıtasıyla kasabaya bir göna muzır haşarat girmesinde ihtimalden uzaktır, Fırat nehrinin ovanın ortasından akması ve tabiatıyla etrafında su birikintileri ve bataklık hasil etmesinden vücuda gelen muzır haşarat şimal rüzgarları vasıtasile ovanın cenup kısmında tahribat yapmaktadır ki ovanın merkezi olan kasaba mıntıkası bu mahzurdan dahi azadedir.

III Kasabanın bulunduğu mahal Erzincan merkez kazasını teşkil eden köy ve nahiyelerin tam vasatında bulunmakta olması hasebiyle köylerin şehirle olan muvasala ve temasları noktai nazarından idari ehemmiyetide vardır.

IV – Kasabada bugün yetişmiş bahçelerde bir çok eşcari müsmire ve gayri müsmire mevcuttur ki bunların yeni kurulacak çıplak bir sahada yetiştirilmesi ve memleket sihat ve zevkine hadim bir hale getirilebilmesi nir çok zamana mütevekkif bulunduğu müstağni arzdır.

V – Birinci maddede arzedilen sellerden uzak olması ve ikinci maddede bahsedilen muzır haşarattan masun kalması ve üçüncü madde mücebince merkez vaz'iyette bulunması ve bol miktarda menba suyunsa sahip olması hasebiyle kasabanın vaktilede ovanın ortasında ve bulunduğu mahalde yapılması tercih edilmiş olsa gerekir.

VI – Erzincan şehrinin bu derece harap olmasına mevkiî değil binalarının yapılış tarzının müessir ve amil olduğu bugünkü vaz'iyetle tevazzuh etmiştir bacaları çatı ve bir kat yapılmış ahşap ve beton binalar ufak bir çatlak dahi peyda etmeyerek elyevm sağlam ve mevcut bulunmaktadır, sarsıntı ovanın her noktasında aynı şiddetle hükmünü icra eylediği yine asarile sabittir, bu sebeple halen bir çok enkazı ve su yolları çeşme ve havuzları ve caddeleri ve kabili istifade tesisatı mevcut olan eski şehrin terk edilmesine hiçbir sebep mutasavver değildir, bununla beraber halkın kabili islah bir çok binaları ve bugün işlemekte olan bir hamam, taşhan ve bezestan dahi sağlam olarak mevcut olduğu gibi bir yığılda enkazı vardır bunlardan istifade edilmek suretiyle şehrin yerinde vucuda getirilmeside pek kolaydır.

VII – Maruzatımıza ve iradedilen esbabi mucibenin nazarı itibara alınarak kasabanın yerinde yapılmasına mukaddema tanzim edilip tasdika iktiran eden memleket haritası mücebince icabeden muntazam caddeler açılarak park bahçe ve meyden mahaleri tespit ve yapılacak bina tipleri tayin buyurulduktan sonra herkesin kendi mülkünde yerlerini yapması memleketin daha sür'at ve daha kolaylıkla vucuda gelmesine hadım olur.

VIII – Bu kere şehir yeri olarak merkezden gelen heyetten bir kısmının tayin ve intihap ettiği mahal ot bitmez ağaç yetişmez susuz ve taşlık ve bataklıklara maruz bulunmaktadır, vaktiyle de bu mahal bir kasaba yeri olduğu ve asırlar evvel hareketi arzdan harap olduğu çıkan hamam ve kilise enkazından anlaşılmaktadır. Evlatlarınızı eski yuvalarından dür ve mehcur bırakmayarak yerlerimizde evlerimizi yapmağımıza müsaadeyi pederanelerini kemali tazerru ve süzişle arz ve istirham eyleriz muhterem şefkatli Babamız⁹⁶¹. 21 Nisan 1940

⁹⁶¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Özel Kalem Müdürlüğü Katalogu, 030 01 2 12 1940.

EK-2

Yer Sarsıntısından Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun

No.

Kabul Tarihi

4623

18.VII.1944

BİRİNCİ MADDE- Tehlikeli yer sarsıntısına maruz bölgeler Nafia ve Maarif Vekilliklerinin müştereken ihzar ve İcra Vekilleri Heyetinin tasdik edeceği listeler veya haritalarla tayin olunur.

İlk Tedbirler

İKİNCİ MADDE- Tehlikeli yer sarsıntısı bölgesine dahil olsun olmasın bütün vilayetlerde aşağıdaki tedbirler alınır:

Kurtarma, yaralıları tedavi, barındırma, ölüleri gömme, yangınları söndürme, yıkıntıları temizleme ve felaketzedeleri iâşe gibi hususlarda kullanmak üzere vazife ve vazifelileri tayin, içtima mahallerini tespit eden bir program tanzim ve icabeden vasıtalar ihzar ve muhafaza olunur. Bu program Dahiliye, Nafia, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletlerince müştereken tespit edilecek esaslar dahilinde yapılır.

ÜÇÜNCÜ MADDE- Yersarsıntısı vukuunda mahallin mülkiye amiri, hakim sınıfına dahil memurlar haricinde memur olsun veya olmasın lüzum gördüğü kimselere vazife vermeye, bedeli veya ücreti bilahare ödenmek üzere canlı veya cansız nakil vasıtalarına ve lüzumlu alat ve edevata el koymaya ve hiçbir kayıt ve merasime tabi olmadan tedavi, kurtarma ve iâşe gibi işlerin icabettirdiği acil mubayaaları yapmaya, tehlikeli binaları tahliye ve müsait bina ve meskenleri işgal etmeye salahiyetlidir.

Yersarsıntısı vukubulan yerlerdeki mülkiye amiri yardım teşkilat ve vasıtalarının kifayetsizliği karşısında civarındaki vilayet ve kazalardan yardım ister. Kendilerinden yardım istenilen vilayet ve kazaların mülkiye amirleri birinci fıkra yazılı salahiyetleri haiz olarak bütün imkan ve vasıtalarıyla yardıma koşmaya mecburdur. Yersarsıntısı vukubulan yerdeki mülkiye amiri civarındaki mülkiye amirlerinin yukarıki fıkra mıcibince yardımına lüzum görmeyipte yalnız bunlara bağlı bazı komşu köy ve kasaba

halkının yardımına lüzum hissettiği takdirde bu köy ve kasaba halkını yardıma çağırır, bunlar merbut buldukları mülkiye amirinden emir beklemeksizin bütün imkan ve vasıtalarıyla yardıma koşmaya mecburdurlar. Şu kadar ki, bu komşu köy ve kasabaların bağlı buldukları vilayet veya kazaya malumat verilir.

Mahallin mülkiye amiri bu işlerin yapılmasında lüzum halinde gerek o yerde ve gerek civarda bulunana asker, jandarma, gümrük muhafaza ve orman koruma kıtalarından ve bunların vasıtalarından da istifade eder. Bu takdirde bu kıta komutanları mafevklerinden emir beklemeksizin kendilerinden istenilen yardımın derhal yapmaya mecburdurlar.

Bu maddede mülkiye amirine verilen vazife ve salahiyetler nahiye merkezi olmayan belediyelerde belediye reisleri, köylerde muhtarlar tarafından kullanılır.

DÖRDÜNCÜ MADDE- Muhabere vasıtası bulunan şahıslarla resmi ve hususi idare ve müesseseler, yersarsıntısı vukuu hakkında edinecekleri haberi ilk vasıta ile mıntıkanın mülkiye amirine derhal bildirmeye mecburdurlar.

İlk yardımlar için çekilecek tel yazılarını ve telefon muhaberelelerini posta, telgraf ve telefon merkezleri, demiryolu istasyonları ve askeri muhabere teşkilleri parasız, tercihan ve acele olarak kabul etmeğe ve bu yazıyı alanlar da ilk vasıta ile yerine ulaştırmaya mecburdurlar.

BEŞİNCİ MADDE- Yersarsıntısı vukuunda ilk yardımları temin maksadıyla yersarsıntısı bölgesine üçüncü maddede yazılı mülkiye amirleri ile alakalı makam ve müesseseler tarafından gönderilecek yardım ekipleri ve her türlü malzeme ve aletler Devletin veya Devlete bağlı idarelerle sermayesinin çoğu Devlete ait müesseselerin elinde bulunan nakil vasıtalarıyla bedeli sonradan Hükümetçe ödenmek üzere tercihan sevk edilir.

ALTINCI MADDE- Gerek yersarsıntısı esnasında gerek kurtarma ve yardım işlerinde çalıştırılırken yaralananlar veya sakatlananlar en yakın hastane veya tedavi yerlerine sevk edilir. Askeri hastane ve tedavi yerleriyle Devlet, hususi idari ve belediyelere ve şahıslara ait bütün hastane ve tedavi evleri bu yaralı ve sakatları hemen kabul ve tedavi etmeğe mecburdur.

Resmi hastane ve tedavi evlerinde bunlara parasız bakılır. Resmi hastane ve tedavi evlerinde yer olmaması veya tedavi imkanı bulunmaması gibi sebeplerle zaruri olarak hususi hastanelerde yapılan tedavi ücretleri sonradan Hükümetçe ödenir.

YEDİNCİ MADDE- Yersarsıntısı vukuunda ilk kurtarma yerinde çalıştırılanlara bedeni hizmetlerinden dolayı ücret verilmez. Yalnız çalıştıkları müddetçe parasız ekmek ve katık temin edilir. Bunların beraberlerinde getirdikleri alet ve vasıtalarından tamire muhtaç hale gelenler masrafı Hükümetçe ödenmek üzere tamir etirilir. Ziyaa uğrayanlar ile tamiri imkansız olanların bedeli mahalli rayiç üzerinden ödenir.

SEKİZİNCİ MADDE- Salahiyetli makamların verecekleri vazifeleri yapmayanları hastalık veya makul diğer bir sebep olmadıkça iş başına sevk etmeğe mahallin mülkiye amiri mezundur. Bu husustaki emirleri zabıta kuvvetleri derhal ifa etmeğe mecburdurlar.

İlk Tedbirleri Takip Eden İşler

DOKUZUNCU MADDE- Yersarsıntısını mütaakıp Nafia Vekaletince kurulacak fen heyetleri tarafından resmi ve hususi bütün binalar tetkik ve muayeneye tabi tutulur. Bunlardan yıktırılması ve boşaltılması gerekenler hakkında fen heyetlerince mahallin mülkiye amirine rapor verilir.

Bu makamlarca bu binalar derhal boşaltılır. Yıkılması icabedenler için en çok 15 gün mühlet verilerek tehlikenin giderilmesi sahiplerine bildirilir. Mahallinde sahibi bulunmadığı takdirde keyfiyet mahalli vasıtalarla ilan edilmek suretiyle tebliğ yapılmış sayılır. Mal sahibi yıkmadığı takdirde bu binalar, yıkma parası yıkıntı bedelinden ödenmek üzere mahallin mülkiye amirinin emriyle yıktırılır.

Tehlikeli fakat ıslahı mümkün olan binaların fen heyetlerinin göstereceği şartlara göre tamiri yapıncaya kadar içine girilmesine ve oturulmasına müsaade edilmez. Bu binalar bir sene zarfında tamir ettirilmediği ve itiraz da olmadığı takdirde yukarıdaki esaslar dairesinde yıktırılır.

İtiraz vukuunda keyfiyet mahalli idare heyetlerince tetkik olunur. İtiraz sebepleri varit görüldüğü taktirde müddet daha iki seneye kadar uzatılabilir.

ONUNCU MADDE- Yersarsıntısı dolayısıyla büyük hasara uğrayan şehir, kasaba ve köy yerlerinin Devlet hizmetinde bulunan veya hariçte çalışan jeolog ve sismologları da ihtiva etmek üzere Nafia Vekaletinin teşkil edeceği mütehassıs fen heyetlerince değiştirilmesine lüzum görüldüğü taktirde şehir, kasaba ve köylerin yerleri bu raporlara müsteniden Nafia Vekilliğinin teklifi ve İcra Vekilleri Heyetinin kararıyla değiştirilir.

Yukarıda yazılı fen heyetlerince Dahiliye, Sıhhat ve İçtimai Muavenet ve Ziraat Vekaletlerinin mümessilleri de bulunur.

ONBİRİNCİ MADDE- Yersarsıntısı bölgelerine dahil şehir, kasaba ve köylerde bina ve mesken inşası fen heyetlerince tehlikeli görülen mahaller yapı için yasak bölge sayılır. Belediye teşkilatı olan yerlerde belediyeler, olmayan yerlerde muhtar ve ihtiyar meclisleri bu yasak bölge hükmünü tatbik ile mükelleftirler. Hilafına hareket edildiği takdirde yapılan veya yapılmakta olan binalar vali ve kaymakamların emriyle yıktırılır.

ONİKİNCİ MADDE- Yersarsıntısı dolayısıyla hasara uğramış olan şehir ve kasabaların imar planı mevcut olup ta Nafia Vekaletince tadiline lüzum görülmediği takdirde esaslı inşaata derhal müsaade edilir.

Mevcut imar planının tadiline lüzum görülen şehir ve kasabalarda bu tadilat planları beş ay zarfında ikmal edilir.

İmar planı mevcut olmayan yerlerin imar planı azami üç sene zarfında ihzar olunur. Bu planlar yapıncaya kadar müstakbel planlara göre esaslı inşaat yapılmasına Nafia Vekilliğince müsaade edilebilir.

Yukarıda yazılı hallerde veya yerinin değiştirilmesi icabeden şehir ve kasabalarda alakalıların kendi arsaları üzerine ilk barınma tedbiri olarak muvakkat baraka inşasına izin verilir.

Bu nevi muvakkat inşaatın, imar planı mevcut olan yerlerde yersarsıntısı vukuundan, imar planı olmayan veya tadil edilen veya yerleri değiştirilecek olan şehir ve kasabalarda yeni planların tasdikinden itibaren üç sene içinde sahipleri tarafından yıkılması mecburidir. Aksi halde masrafları yıkıntı bedelinden ödenmek üzere mahallin mülkiye amiri emriyle belediyelerce yıktırılır.

Bu üç senelik müddet, zaruret halinde Nafia Vekilliğinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince lüzumu kadar uzatılabilir.

Umumi Hükümler

ONÜÇÜNCÜ MADDE- Birinci madde mucibince tespit edilen yersarsıntısı bölgelerinde yeniden yapılacak veya değiştirilecek veya büyütülecek veya esaslı tamir görecektir resmi ve hususi bütün yapıların tabi olacağı şartlar Nafia Vekaletince tanzim edilecek esaslar dahilinde tayin olunur. Bunun haricinde inşaat yasaktır.

Bunun için:

A. Belediye teşkilatı olan yerlerde 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu gereğince verilecek ruhsatıyelerde bu esasların gözönünde bulundurulması mecburidir.

B. Belediye teşkilatı olmayan yerlerde ihtiyar meclisleri bu hükmü tatbik etmekle mükelleftirler.

Bu madde hükümlerine aykırı olarak yapılacak inşaat 9'uncu maddede zikredilen usul dairesinde mahallin mülkiye amirinin emriyle yıktırılır.

ONDÖRDÜNCÜ MADDE- Her ne suretle olursa olsun yeniden kurulacak köyler Dahiliye, Nafia, Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaletlerinin birlikte tespit edeceği esaslar dahilinde vilayet nafia müdürlüğünce tanzim olunacak planlara göre kurulur. Ancak bu plan dairesinde inşaat müsaade edilir. Bu hükümler dışında köy kurulması yasaktır. Aksi halde yapılmış ve yapılmakta olan binalar yıktırılarak inşaat men edilir.

ONBEŞİNCİ MADDE- Tehlikeli yersarsıntısı bölgesinden başlamak üzere Nafia Vekaletince tespit edilecek program dahilinde şehir, kasaba ve köylerdeki hükümet konağı, hastane, mektep, fabrika ve işyerleri gibi birçok kimselerin toplandığı

resmi, hususi bina ve müesseselerle sinema, tiyatro, gazino, kahvehane, han, hamam ve otel gibi umuma açık bulundurulan yerlerin yersarsıntısına dayanıklı olup olmadıkları Nafia Vekaletince tayin olunacak fen heyeti tarafından tetkik ve muayene edilerek raporları mahallin mülkiye amirine verilir. Bu raporlara nazaran mülkiye amiri belediye teşkilatı olan yerlerde belediyeler, olmayan yerlerde ihtiyar meclisleri vasıtasıyla tehlikeli görülenleri derhal boşalttırır ve kapatır. Bunlardan tamir ve takviye suretiyle ıslahı mümkün olmayanların bu maksatlarla kullanılmasına müsaade edilmez. Tamir ve takviye edilerek ıslahı mümkün olanların fen heyetlerince gösterilen esaslar dahilinde gereken tamirleri yapıldıktan sonra kullanılmasına izin verilir.

ONALTINCI MADDE- Birinci madde mucibince tespit edilen bölgelerde yeniden yapılacak sinema, tiyatro, otel, kahvehane, fabrika gibi umumi toplantı ve iş yerlerinin projeleri Nafia Vekaletine veya Nafia Vekaletinin göstereceği dairelere tasdik ettirilir. Aksi takdirde bunların inşalarına müsaade edilmez.

ONYEDİNCİ MADDE- Yersarsıntısı dolayısıyla gerek yerleri değiştirilecek şehir, kasaba ve köylerin yeniden tesisi ve gerek mevcut şehir ve kasaba ve köylerin tevsii ve yersiz kalanlara yer temin için İcra Vekilleri Heyetince amme menfaati namına istimlak kararı verilen binalı binasız sahaları değer pahası peşin verilmek suretiyle, bu şehir ve kasabalar belediyeleri ve bu köyler ihtiyar meclisleri istimlake ve müstehhiklerine paralı parasız tevzie salahiyetlidir.

ONSEKİZİNCİ MADDE- Şehir ve kasabalar için istimlaki kararlaştırılan sahanın ve içindeki binalı binasız gayri menkullerden her birinin 3710 sayılı Belediye ve İstimlak Kanununun hükümlerine tevfikan haritaları tanzim ve gayri menkullerin eski hallerine göre kıymetleri takdir olunarak istimlake ait müteakip muameleleri yapılır. Şu kadar ki, gayri menkullere takdir edilen bu kıymetler belediye tarafından sahiplerine birer ihbarname ile tebliğ edilir. İkametgahı meçhul olan gayrimenkul sahiplerine yapılacak tebliğler mutad vasıtalarla ilan suretiyle yapılır. İhbarnameyi kabul ve imzadan imtina edenler için tutulacak zabıt varakaları tebliğ hükmündedir.

Gayrimenkulun miktar ve mesahası veya takdir edilen kıymeti hakkında tarafların alakalı mahkemelere müracaatla itirazda bulunmaları ve bu hususta

duruşmanın başlamış olması gayrimenkulun belediye namına tapuya kayıt ve tesciline ve el konmasına hiçbir suretle mani olamaz.

ONDOKUZUNCU MADDE- İstimlak suretiyle belediyenin tasarrufuna intikal etmiş olan bu yerler yeni şehir veya kasabanın imar planlarına göre parsellere ayrılır. Bu şehir planına göre tiplendirilen arsalar tapu veya vergi kayıtlarına ve şehir ve kasabanın eski yerinde yersarsıntısından zarar görenlerin inşasını kabul ve taahhüt ettikleri bina tiplerine dair verecekleri beyannamelere göre gruplara ayrılarak tasnif edilmek aralarında kur'a çekilmek suretiyle bedelsiz olarak tevzii edilir.

Bundan başka eski şehir veya kasabada bir veya mütaaddid bina veya arsaları bulunanlara da bu gayri menkullerin cins ve nevilerine göre ve her parçasına mukabil bedelsiz ayrıca birer arsa daha verilir.

YİRMİNCİ MADDE- Yersarsıntısı dolayısıyla, amme menfaati namına istimlaki kararlaştırılan gayri menkullerin gerek belediyeler namına devir ve ferağı ve gerek belediyeler tarafından istihkak sahiplerine tevzi ve tapuca tescil muameleleri, ferağ ve intikal harçlarından ve diğer her nevi harç ve resimlerden muaftır.

YİRMİBİRİNCİ MADDE- İstimlak sahası dahilinde bulunan Devlete ait ve bir amme hizmetine tahsis edilmemiş gayri menkuller belediyeye bedelsiz olarak devir ve ferağ edilir.

YİRMİİKİNCİ MADDE- Köyler için istimlak köy kanunundaki hükümlere tabidir. Köylerde istimlak edilen bu yerler köy ihtiyar meclisi kararıyla müstehliklerine paralı veya parasız tevzi olunur. Tevzi, şehir ve kasabalara tatbik edilen esaslar dahilinde yapılır.

YİRMİÜÇÜNCÜ MADDE- Bu kanunun muhtelif maddelerinde yapılacağı ve ödeneceği tasrih edilen masraflar Nafia Vekaleti bütçesine konulacak tahsisattan ödenir. Bu kanunun ikinci maddesi mucibince alınacak tedbirler için yapılacak masraflara Dahiliye, Maliye, Nafia ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletlerince müştereken tespit edilecek esaslar dairesinde hususi idareler, belediyeler ve köyler de iştirak eder.

YİRMİDÖRDÜNCÜ MADDE- Nafia Vekaleti bu kanun hükümlerinin tatbik suretini murakabe ile mükelleftir.

YİRMİBEŞİNCİ MADDE- Bu kanunun 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16'ncı maddelerinde yazılı muamelelerden dolayı kazai mercilerde dava açılmaz.

YİRMİALTINCI MADDE- Birinci derecede yersarsıntısı neticesinde harap olan veya zarar gören bölgelerin süratle inşasını ve kalkınmasını kolaylamak ve ayrıca yurttan dayanıklı, fenni, sıhhi ve ucuz mesken yapılmasını sağlamak üzere 3460 sayılı kanun hükümlerine tabi ve Nafia Vekaletine bağlı bir iktisadi devlet teşekkülü kurulur.

YİRMIYEDİNCİ MADDE- Yersarsıntıları dolayısıyla sahip, zilyet, müntefi ve kiracı sıfatıyla ellerinde bulunan menkul ve gayri menkul mallarını tamamen veya kısmen mahıv ve harap olmuş veya hasara uğramış hakiki veya hükmi şahıslar namına yersarsıntısının vuku bulunduğu mahallerde tahakkuk ettirilmiş olup ta henüz tahsil edilmemiş bulunan devlet, vilayet ve belediyelere ait vergi, resim ve harçların, gördükleri zarar derecesine göre tamamen veya kısmen terkinine İcra Vekilleri Heyeti yetkilidir.

Yersarsıntısının vuku tarihine kadar olan zamana ait olup ta henüz tarh ve tahakkuk ettirilmemiş olan vergiler hakkında da aynı surette muamele yapılır.

Zararın miktarı ve nispeti mahallin idare heyetlerince tespit olunur.

YİRMISEKİZİNCİ MADDE- Yersarsıntısından müteessir olan mıntıkların İcra Vekilleri Heyetince tespit olunacak mahallerde umumi muvazeneden maaş ve ücret alan memur ve müstahdemlerden yardıma muhtaç olacak derecede manen veya bedenen ehemmiyetli zararlara uğradıkları mahalli idare heyetlerince tasdik olunanlara maaş veya ücretleri tutarının iki mislini, tekaüt ve yetimlere maaşlarının tutarının üç mislini geçmemek üzere İcra Vekilleri Heyetince tayin edilecek miktarda avans verilebilir.

Henüz tahsis muamelesi yapılmamış olan yetimlere avans itasında yetim maaşına veya ikramiyeye müstenit olan memuriyet maaşları esas tutulur.

Bu avanslar, maaş veya ücretlerde müsavi taksitlerle tevkif olunmak suretiyle tediye tarihlerinden itibaren en çok iki yıl zarfında istirdat olunur.

İkramiyeye müstahak olanların borçları ikramiyelerinden tevkif edilir.

Tahsis muamelesi yapılmamış olan yetimlerden nüfus kağıtları zıyaa uğramış bulunanların istihkak iddialarının tevsiki için idare heyeti mazbataları da kabul olunur. Bu maddenin tatbiki için nüfus dairelerinden alakalıların talebi üzerine verilecek metin suretleriyle idare heyetlerine verilecek mazbatalar her türlü harç ve resimden muaftır.

YİRMİDOKUZUNCU MADDE- Yukarıdaki madde mucibince İcra Vekilleri Heyetince tespit edilecek yerlerde mülhak bütçeli idarelerle hususi idare ve belediyelerden ve 3659 sayılı kanuna tabi müesseselerden maaş ve ücret alan memur ve müstahdemlerle mütekaid ve yetimlerden yukarı maddede yazılı şekilde zarar gördükleri tasdik edilecek olanlara aynı maddede yazılı şekil ve miktarda avans ita ve istifasına alakalı vekiller mezundur.

Henüz tahsis muamelesi yapılmamış yetimler hakkında da yukarıdaki madde hükmü tatbik olunur. Bu madde hükmüne tevfikan verilecek avansların tediyesine mali istitaatı müsait olmayan belediyelerle vilayet hususi idarelerine bu avansı karşılamak üzere hazinece kefalet edilmek suretiyle kredi açtırılır.

Ceza Hükümleri

OTUZUNCU MADDE- Yardıma davet anında şehir kasaba ve köylerde bulunup ta sihi durumları elverişli olduğu halde makbul bir sebep olmaksızın bu davete icabet etmeyenlerle gidip çalışmayanlardan vali veya kaymakamın kararıyla 25 liradan 100 liraya kadar ceza alınır. Ancak hastalığı sabit olanlardan bu ceza kaldırılır. Bu kararlar katidir.

Devlet ve devlete bağlı idarelerle sermayesinin çoğu devlete ait müessese memurlarına yersarsıntısı dolayısıyla verilen vazifeyi ifada ihmal veya suiistimallerinden veya bu maksatla kendisine verilen para ve malların zimmete geçirmelerinden veya sair fiillerinden dolayı devlet memurları hakkındaki ceza hükümleri tatbik olunur.

OTUZBİRİNCİ MADDE- Yersarsıntısı bölgelerinde felaketzedelere yardım maksadıyla devlet daire ve müesseseleriyle hususi idareler, belediyeler ve köyler ve

amme menafine hadim hayır cemiyetleri tarafından bedelli veya bedelsiz olarak verilen inşaat malzemesi veya diğer alat ve edevatı satan veya başka maksatlarla kullananlar hakkında vilayetlerde valiler, kaza, nahiye ve köylerde kaymakamlara tarafından 10 liradan 100 liraya kadar ceza alınmakla beraber bu mallar istirdat olunur. Mevcut olmayan malların bedeli tahsil edilir. Bu karar katidir. Bu bedel hiçbir vakit malın maliyet fiyatından aşağı olamaz. Mal bedelinin tahsiline dair olan karar Tahsil-i Emval kanununa göre icra olunur.

OTUZİKİNCİ MADDE- Hasarı mucip yersarsıntısı ve onu takip eden on gün zarfında mezkur bölgelerde Ceza Kanununun ikinci kitabının 7'nci, 8'inci, 9'uncu ve 10'uncu bablarında yazılı suçları işleyenler hakkında tayin edilecek cezalar şiddet sebebi nazarı dikkate alınarak hükmedilir.

MUVAKKAT BİRİNCİ MADDE- 1938 senesinden beri yersarsıntısına maruz kalmış yerlerde de bu kanunun 9, 10, 11, 12, 17, 18, 19, 20, 21, 22'nci maddeleri tatbik olunur.

MUVAKKAT İKİNCİ MADDE- Tokat, Çorum, Balıkesir vilayetlerindeki yersarsıntısından müteessir olan mıntikalarda zarar görenlere yapılacak yardım hakkındaki 4386 sayılı kanunun neşrinden sonra vuku bulan yersarsıntıları bölgelerinden İcra Vekilleri Heyetince tespit edilecek yerlerde:

A. Sahip veya zilyedi bulunduğu veya kira ile oturduğu evi yıkılmış veya içinde barınılamayacak derecede mahiv ve harap olmuş bulunanlar namına mezkur mahallerde 423, 797, 1833, 1837, 1882, 1996, 2395, 2416, 3843, 2728, 2729, 2731, 2897 sayılı kanunlarla zeyil ve tadilleri mucibince yersarsıntısının vukuu tarihine kadar tahakkuk ettirilipte bu kanunun neşri tarihinde tahsil edilmemiş olan vergi resimlerle zamları terkin olunur.

Zelzelenin vukuu tarihine kadar olan zamana ait olup henüz tarh ve tahakkuk ettirilmemiş olanlar tahakkuk ettirilmez.

B. İkametgahı yıkılmamış veya oturulamayacak derecede mahiv ve harap olmamış olanlardan ticarethanesi veya akarı yıkılmış veya mahiv ve maharp olmuş

bulunanların yalnız bu ticarethane ve akarlardan mütevellit vergiler hakkında da A fıkrası hükmü tatbik olunur.

MUVAKKAT ÜÇÜNCÜ MADDE- Bu kanunun neşrinden önce 3908 sayılı kanun hükümlerine göre başlanmış olan işler o kanunun hükmü daireside neticelendirilir.

OTUZÜÇÜNCÜ MADDE- Bu kanun neşri tarihinden mer'idir.

OTUZDÖRDÜNCÜ MADDE- Bu kanun hükümlerini yerine getirmeye İcra Vekilleri Heyeti memurdur⁹⁶².

19 Temmuz 1944

---

⁹⁶² TBMM Kavanin Mecmuası, c. 26, s. 703- 709.

EK- 3

Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanunu

(Resmi Gazete ile neşir ve ilanı: 21.1.1943- Sayı: 5310)

No.

.....Kabul Tarihi

4373

14.1.1943

BİRİNCİ MADDE- Yüksek seviye gösteren umumi ve hususi, kapalı veya akarsuların taşmasıyla su altında kalan veya su baskınlarına uğrayabilecek olan sahaların sınırları Nafia Vekaletinin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin kararı ile tespit ve ilan edilir.

İKİNCİ MADDE- Birinci madde hükümlerine göre tespit ve ilan edilen sahaların sınırları içinde suların akmasına engel olan bina, tesisler, fidan, ağaç, set, savak gibi manialarla değirmen ve sulama arkları hakkında aşağıdaki hükümler tatbik olunur:

a)Bina ve tesisler hakkında istimlak bedelinden indirilir ve arsa veya arazi sahiplerine terkedilir.

b)Fidan, ağaç ve asmalıklarla esaslı bant ve savaklar belediye sınırı içinde ise belediye encümenini, bu sınır dışında ise vilayet daimi encümeninin seçeceği üç vukuf ehli tarafından kıymetli takdir edilerek, bedelleri sahiplerine peşinen ödendikten sonra kaldırılır veya yıkılır. Bunların takdir olunan kıymetleri için tebliğ tarihinden itibaren beş gün zarfında ilgililerce vilayet idare heyetlerine itiraz edilebilir.Vilayet idare heyetlerinin nihayet bir ay içinde karar vermeleri lazımdır. Bu kararlar icrayı durdurmaz. Ancak bu fıkra hükmü dairesinde kaldırılacak veya yıkılacak olan fidan, ağaç ve asmalıklarla bent ve savakların kısmen veya tamamen başka yerlere nakli için sahiplerince alakalı makamlara yazı ile vuku bulacak müracaatlar üzerine lüzumlu ve mümkün mühletler verilir. Bu hallerde takdir edilmiş olan bedellerden nakledilen kısımlara isabet eden miktarlar indirilir. Kaldırılan fidan, ağaç ve asmalıkların arazisi sahiplerince hiçbir surette kullanılmayacak hale girmiş bulunursa, bunlar da (a) fıkrası hükümlerine göre istimlak olunur.

a) Yukarıdaki fıkralara göre takdir edilecek bedeller Nafia vekilliğince ödenir. Ancak devlet ve belediyeye ve hususi idarelerle köy hükmi şahıslarına veya Vakıflar idaresine ait olan bina, tesisler, fidan, ağaç ve asmalıklarla diğer manialar için hiçbir tazminat verilmez.

b) Adi bent ve setlerle çit, dolma, ve toprak birikintisi gibi manialar da hiçbir tazminat verilmeksizin kaldırılır.

c) Baskın sahalalarının dışındaki değirmenlere, sınai tesislere veya ekim sahalalarına giden ve su baskın sahasından geçen ark ve kanallardan zararlı olanların fenni icaplara uygun olarak düzeltilmeleri için sahiplerine kafi bir mühlet verilir. Bu müddetin sonunda düzeltilmedikleri takdirde yukarıdaki hükümler tatbik olunur.

ÜÇÜNCÜ MADDE- Birinci madde hükümleri dairesinde tespit ve ilan edilmiş olan sınırlar içinde tesisat, inşaat veya tadilat yapmak, fidan veya ağaç dikmek yasaktır. Müsaade verilmesi, su işleri müdürünün, bulunmayan yerlerde nafia müdürünün fenni mahzur olmadığı hakkında rapor vermiş olmasına bağlıdır.

Birinci fıkra hükmüne muhalif olarak izin istihsal edilmeden yapılan ve suyun akmasına veya su seviyesinin yükselmesine tesiri olan tesisat, inşaat veya tadilat, dikilen fidan veya ağaçlar mahalli su işleri müdürünün, yoksa nafia müdürünün teklifi üzerine valinin kararıyla yıktırılır veya kaldırılır ve bu hususta yapılan masraflar sahiplerinden alınır.

DÖRDÜNCÜ MADDE- Daimi bakıma tabi olsun olmasın kenar ve setlerin taşkın sularla yıkılma tehlikesine veya halkın su afetine maruz bulunduğunu görenler, bunu derhal mahallin su işleri, nafia müdür ve teşkilatına veya en yakın muhtarlar, jandarma dairelerine veyahut mülkiye amirlerine haber vermeğe mecburdurlar.

Bu mecburiyet, suların kabarma ve taşması mevsimlerinde halka ilan edilir.

BEŞİNCİ MADDE- Tehlikenin aşağı mıntikalara sırayeti ihtimali varsa keyfiyet o mıntikalara da en seri vasıtalarla ihbar olunur.

ALTINCI MADDE- Taşkın sularla kenar ve setlerin yıkılma ve yarılma tehlikesine maruz bulunması veya yakın arazinin su baskınına uğraması ibi hallerde, hadisenin vuku bulduğu mahallin en büyük mülkiye memurunun emriyle tehlike ile

karşılaşan köy ve kasabaların 18 yaşını bitirip 50 yaşını doldurmamış bulunan erkekleri, ellerinde bulunan ve yıkıntıları düzeltmeğe yarayacak her türlü alat, edevat, ve malzeme ve vasıtalarla tehlike yerine yardıma koşmaya ve gösterilen işlerde çalışmaya mecburdurlar.

Köylünün temin edemeyeceği anlaşılan lüzumlu vasıtaları Nafia vekilliği önceden kafi miktarlarda ve taşkın sahalarında bulundurur.

Tehlike ile karşılaşan veya tehlikeye uğrayan mahaller halkı ile bu afetin önlenemeyeceği anlaşıldığı takdirde, tehlike mıntıkası dışında kalan komşu köy ve kasabalar halkı da birinci fıkra hükümleri dairesinde yardıma çağırılırlar. Bunlar da gösterilen işlerde çalışmaya mecburdurlar.

Mülki idare mıntıkası ayrı dahi olsa komşu köy ve kasaba halkı tehlikeye maruz mahallin en büyük mülkiye memurunun bu yoldaki emirlerini yerine getirmekle mükelleftir. Şu kadar ki bu komşu köy ve kasabaların bağlı bulunduğu vilayet veya kazaya derhal malumat verilir ve yardım istenilir.

Yardıma giden komşu köy ve kasabalar halkı da ellerinde bulunan alat ve malzeme ve vasıtaları, ameliyatı idare edenlerin emrine vermeye mecburdurlar.

Vali ve kaymakamlarla nahiye müdürleri ve köy muhtarları ve civardaki askeri ve jandarma, gümrük muhafaza ve orman koruma kıta komutanları mafevklerinden emir beklemeksizin tehlike ile karşılaşan yerlere yardımcı göndermek ve icabında bizzat tehlike yerine gitmekle mükelleftir.

YEDİNCİ MADDE- Altıncı maddede yazılı mükelleflerin önceden köy ve belediyelerce ikişer nüsha defterleri tanzim ve taşkın sahasının tabi olduğu vilayet makamınca tasdik olunarak birer nüshası köy muhtarlarına, belediye reislerine ve birer nüshası da mahallin en büyük mülkiye memuruna tevdi edilir. Lüzumu halinde mükellefler bu defterler mucibince işe davet ve sevkolunurlar.

SEKİZİNCİ MADDE- Tehlike büyük ve geniş görünürse koruma işlerini idare eden amir, gerek o mahalde ve gerek o civarda bulunan askeri ve mülki veya hususi,

tahlis işlerinde faydalı teşekkül ve vasıtalarından yardım istemeye ve bu hususta kendisine müracaat olunan her makam da derhal yardım etmeye mecburdur.

DOKUZUNCU MADDE- Yukarıdaki maddelerde yazılı koruma işlerinde çalışanların beraberlerinde getirdikleri veya ameliyatı idare edenlerin emrine verdikleri alat ve edevat ve malzeme ve vasıtalarından kırılan veya kaybolanların bedelleri hükümetçe sahiplerine ödenir.

ONUNCU MADDE- Taşkın tehlikesine maruz bulunan yerlere geleceklerin muayyen tarifeli vasıtalarla hareket etmeleri taktirinde, nakliye ücretleri Hükümetçe ödeneceği gibi müstacel hallerde salahiyyetli memurların gösterecekleri lüzum üzerine bunlar kamyon, araba gibi diğer vasıtalarla gönderilirler. Bunların nakliye ücretleri de Hükümetçe ödenir. Bu işlerde çalıştırılanlara bu mesailerine mukabil ücret verilmez. Yalnız çalıştıkları müddetçe kendilerine parasız ekmek ve katık temin edilir.

ONBİRİNCİ MADDE- Bu işlerde çalıştırılırken sakatlananların sakatlık derecelerine göre kendilerine ve ölenlerin ailelerine polis ve jandarma efradı için tatbik edilen esaslar dairesinde tazminat verilir. Yaralananlar veya sakatlananlar en yakın hastanelere sevk edilir. Bütün hastaneler bu yaralı ve sakatları hemen kabul ve tedaviye mecburdurlar. Devlet ve amme müessesesi hastanelerinde bunlar parasız tedavi ettirilirlir. Hususi hastanelerde yapılan tedavi bedelleri hükümetçe ödenir.

ONİKİNCİ MADDE- Taşkınlar için çekilen tel yazılarını ve telefon muhaberatını posta, telgraf ve telefon merkezleri ve demiryol istasyonları parasız ve acele olarak kabul etmeğe ve tel yazıyı alan memurlar da hemen mahalline göndermeye mecburdurlar.

ONÜÇÜNCÜ MADDE- Mahalli Hükümetin veya su işleri veya nafia müdürlüğü memurlarının sevk kağıtları üzerine taşkınları önlemeye gidecek olanları Devlet demiryolları istasyon memurları asker tarifesiyle ve mahsubu bilahara yapılmak üzere hadise mahalline veya civarına indirmek şartıyla yolcu veya marşandiz katarları ile göndermeye mecburdurlar.

ONDÖRDÜNCÜ MADDE- Bu kanunun muhtelif maddelerinde yapılacağı ve ödeneceği tasrih edilen masraflar Nafia vekaleti bütçesinden ödenir.

ONBEŞİNCİ MADDE- 6'ncı maddeye göre taşkınları önlemek, yargın ve yıkıntılarını kapamak üzere yetkili memurlar tarafından hadise mahalline gitmeleri emrolunanları, hastalık veya diğer makbul bir sebep olmadıkça iş başına cebren sevk etmeye mahallin en büyük mülkiye memuru mezdur. Bu hususta ki emirleri zabıta kuvvetleri derhal ifaya mecburdurlar.

Davet anında köy ve kasabalarında bulunup ta sıhhi vaziyetleri müsait olduğu halde ve başkaca makbul bir sebep olmaksızın bu davete icabet etmeyenlerle gidip çalışmayanlardan kaymakam veya valinin kararıyla beş liradan on liraya kadar hafif para cezası alınır. Bu katidir. Ve amme cezalarının tahsili hakkındaki hükümlere tevfikân icra olunur.

6'ncı maddede yazılı memurlardan hadise mahalline yardımcı göndermeyenlerle bu kanunun hükümlerini tatbikte ihmali görülenler hakkında Türk ceza kanununun 230'ncü maddesi hükümleri tatbik olunur.

ONALTINCI MADDE- Bu kanunun hükümlerinin tatbikine ait esaslar alakalı vekaletlerce müştereken tesbit olunur.

ONYEDİNCİ MADDE- Bu kanun neşri tarihinden mer'idir.

ONSEKİZİNCİ MADDE- Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur⁹⁶³.

16 Kanunusani 1943

⁹⁶³ TBMM Kavanin Mecmuası, C.24, s. 208-211.

1939 Erzincan Depremi ile İlgili 4 İkinci Kanun 1940 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Yer Alan Bir Haber

Cumhuriyet

Onaltıncı yıl sayı: 5621

İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telgraf ve mektup adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No. 246
Telefon: Başmuharir: 22252, Tahrik boyutu: 24220, İktisadi ve Matbaa kısmı 24220 - 24220

Perşembe 4 İkincikanun 1940

Yardım ekipleri zelzele felâketi mintakalarında 10 yataklı ilk seyyar hastahanelerin Erzincanda faaliyete geçti

Felâkete uğrayan Erzincan mahallelerinden birinin bugünkü acıklı hali

Cumhur Reisimiz Ankara'ya döndü

Ankara 3 (Telefonla) — Cumhur Reisi İsmet İnönü, zelzele mintakasındaki seyahatlerinden bugün Ankara'ya avdet etmiştir. Millî Eğitim, sağlık ve çocukla ilgili Bayraklı doktor Refik Seydam, Ankara Vahit Nevzat Tandoğan Ayaz istasyonunda karşıladılar. Ankara garında İncecik reisleri, Vakıflar Genel Kurmay başkanları, mebuslar, vekâletler ile gelenleri buluyorlardı.

Çok kalabalık bir halk kütlesi bütün memleketin derin bir hüsrana kapılan seyahatlerinden dönen Millî Şefi alkışladı. Bu seyahatte Reisi Cumhurbaşkanlığı olan Kâmil Umumlari Kemal Gedeleş, Başyazarı Celâl Öner, Muhafız İsmail Kumandanı albay İsmail Hakkı (Arkasat Sa. 6 sütun 1 de)

Anadolu, İnönünün Göğsünde...

Erzincanda felâkete uğrayan bir kadın, Cumhur Reisinin müşfik halinde teselli buluyor...

[Bu kadının basın hâkimesini arkadaşına Maki Said telgrafla bildirmişti. Bedbâhtı ana, zelzele sırasında kızcağızı çocuğunu kaybetmiş ve başlayan yangınun ateşleri arasında çığla yavruyunu aramak için maalesef beyhude yere uğramış, ellerini yakmış.]

ve bitarafılar

İstanbul ve Balkanlar arasında haricen gelebilecek bir felâket karşısında bir tek birlik olmanın bazı Avrupa devletlerinde, özellikle Almanya'da zamanla anlaşılmasında buluyor. Bu nemun olmaları diye hımsızın arasında bazı memleketler blok teşkilî fikrinden sakıncasız bitarafîlik siyaseti ilâk ediyorlar. Finlandiya mecerasını İsvet ve Norveç hazırladığı bir buharlı muvazzafında mahiyetle akıbeti halikanda k çek bir fikir vermede kifayettir.

Bir gün en basit şekli herhangi bir nüfus bütün kurvetlerle kendisine etmek suretinde tecelli edecek bir memleketin uğrayabileceği, ondan sonra gelen diğerler için tehlike teşkil edecek cifa dâhilinde salınak tehdidleriyle alan yeni harbin bütün bilimsel her memleketin vakitli karer ve ana göre de dâimî surette bulunması lâzım geliyor. Demiri harbî kârpında hakiki surette bir memleket yoktur. Hakikaten dilimiz bitarafî sanan memleketlerin yaman surette aldanmalarından şüphelenilemez.

Amerika Birleşik Devletleri Cumhuriyeti Reisi M. Ruvelt de bir minasirle devletlerin ufkelerindeki bitarafîlik, kalkışların da bitarafîlik istikameti demir. Bundan resmi bitarafîlikte arkaında kalbelerde ve fikirlerde ne duygular ve düşüncelerine bir hüsnü anlatılır. Bu harabe bizim yukarıda bitarafîlik işleri ettiğimiz memleket bitarafîlik cepherleri arkadaşları veya mazeret hâlinde ne çığı yolunda bir düşüncelere düşer olduğumuzu tesir edelim. İçin resmi bitarafîlik arkaında hissi imâ etmek o büyük devrâsan bir lûka bulunabilir. Avrupa ile yapılan işler küçük, veya büyük her devletin bu çığı günün birinde, ve herhalde kendisine gelmeden çok verimli kat'î karar ve tedbirler gerekir. Hatta bu kararın ne bir ilâhî tehlikeyi azaltılabileceği kuvâtilere bir tein bile

Turhaldan geçerken...

FELÂKETZEDELER, MİLLÎ ŞEFİN İSTIRABLARINI ANLATIYORLAR

Turhal 3 (Zelzele mintakalarını Cumhur Reisi ile birlikte dolayan arkadaşımız bildiriyor) — Bir çok yerlerde yangın, zelzelemin yapamadığı tamamlanmış, meselâ Reşadiyede, Erbaa'da olduğu gibi enkaz arasında göz göre göre vatandaşlar yaşamışlar.

Görüştiğim Erbaa'da bir felâkete giren anlatıyor: — Memur ve şifin kasabasında birkaç saat sonra ne olacak bilinir miydi? Bütün ve rahat uyumakta olduğumuz bir saatte sivilizasyonla uyulmamız başımıza yıkıldı. Yanması olan sobalar enkaz tuttu. Ve yangın eleleri ateşli bütününe dehayete vardı. Çığlıklar yükseliyordu. Bu ebcehenî manzara karşısında yangını söndürmeğe çabaladık. Kasabamıza bir tek arızası vardı. Bir tarafı söndürmeğe uğraşırken diğer tarafı tutuyordu.

Bir mütela: — Ben enkaz altında çıkardım dedi... Karım ve çocuklarımdan biri göğsümün altında dâimî yatıyordu.

Bir un fabrikatından: — Turhal'da fabrikamız bir çey olmadı. Zaten Erbaa'da yangın kalabilen topu topu 25 ev vardır ki onlar da oturma hâle deşildi. Fakat fabrika işler vaziyetindedir. Stok da vardır. Bir taraftan da Samsun'dan yardımlar gelmeye başladı. Yardımlar daha ziyade şahıslar tarafından yapılmıştır. (Arkasat Sa. 6 sütun 1 de)

Son zelzelede harap olan binalardan: Orduda bir fondik fabrikası

Bugün 5 inci sâhibide
Erzincan felâketi
ne dair aldığımız ilk resimler

Erzincandan gelenler neler anlatıyor?

Bütün Erzincan şimdi bir harabe haline gelmiştir

Binlerce vatandaş, yolcuların malûmat alabilmek için Haydarpaşa garına sorduruyor

Erzincan zelzelesi yaralılarından biri dün Haydarpaşada tren den indiriliyor

Tokad vilâyetinde

ZELZELENİN YAPTIĞI TAHRİBAT İLK TAHMİNLERDEN ÇOK FAZLA

Tokad 3 (Zelzele mintakasına giden arkadaşımızdan) — Dün geceyi, Nikaarda kaymakam Şekil Yurdakul'un vasfede olduğu cadıda geçirdim. Nikaarda vaziyet çok fecidir. İçinde oturanlar ev kalmamıştır. Doktor bulunmadığı için yaralılar kangren olmakta ve bu yüzden ölmektedirler. Samsun'dan gönderilen sâhhat memurları, dört günde Reşadiyeye gelebilmişler. Şiddetli kas, yollar kapanmıştır. Halkın çoğu açkeder. Ölümler vak'alan çoğalmıştır.

Gecenin giddetli iki sarıntı daha oldu. Nikaar zenginleri, kaymakamın teşviki ile Kızılaya bin lira vermişlerdir. Koloro bugün kamyonlarla Nikaara yardımların akıyor. Debe esazî tedbirler alınması mümkün olduğu takdirde Kayulibana tahliyesi muvâfık olacaktır.

Bir kumâr kıyılar bir giddetlemektedir. Reşadiyede Çerim kaplıcalarının suyu kurumuş, başka yerlerde yeniden sıcak sular fışkırmıştır.

Nikaar Sadoğlu köyünde bütün nüfusu Elm bir evin enkazı araştırılırken kırk günlük sapaşlam bir çocuk bulundu. Meflice bir vaziyette kurtarılan Hacı Halil isiminde bir adam iki torba alum çıkarmış. Hacı Halil, parasına kıymadığından kendisini tedavi ettirmiyor; ölmek üzere.

Bir kumâr kıyılar bir giddetlemektedir. Reşadiyede Çerim Kaymakam, İrtisınan şiddetine sâğım kıyılar sâli yar (Arkasat Sa. 6 sütun 1 de)

Seylâb felâketinin bilânçosu

Bursa Valisi zarar ve ziyan hakkında izahat verdi

M. Kemalpaşa kasabası bugünkü halile yok denilebilecek bir şekle girmiştir

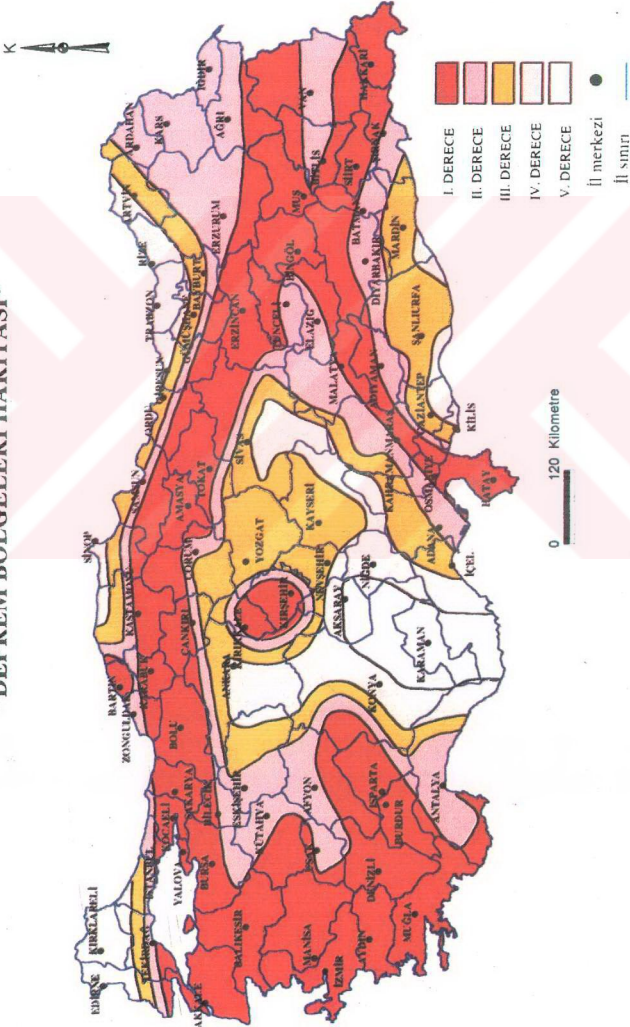
Bursa 3 (Telefonla) — Seylâb minâtekinden dönen Valimiz Refik Koralpaşa, bu akşam Belediye salonunda toplanan Hükümet, Parti, Belediye, millî ve muallî teşekküllerle birlikte halk mümessillerine tuğyan hakkında şu malûmatları vermiştir: — Tuğyan 29 İkanunvevvelde başlandı. 30 ve 31 de azami haddi çıkmış ve gülmemiş bir felâket pekili almıştır. İki gündüberi bu mintakada sular azalmış. İkin bu sefer Apolyond gününün seviyesi yükselmiştir. M. Kemalpaşada toplanan ziyâst miktârı şudur: — Bin kadar ev ya kumâr olmuştur veya oturulmayacak hale gelmiştir. Mâhî ihdiman olanlar yitirilmiştir. Mâhî har ev, sular tarafından tamamen efilen; leno girmiştir. Çayın ortasında tepeki eden bir ardaya sâğınabilen 310 kişi

EK - 5

Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası

DEPREM BÖLGELERİ HARİTASI*

AFET İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
DEPREM ARAŞTIRMA DAİRESİ
ANKARA-TÜRKİYE

*C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1996

rem Zaranlıkların Açaltılması Araştırma Merkezi, EDCVE, Alınmerkez, ANKARA
& YERİ TABANI GRUBU tarafından hazırlanmıştır. (Bilinen ÖZMEN, Murat NURLU)

ÖZGEÇMİŞ

1978 Elazığ doğumluyum. İlk ve orta tahsilimi Elazığ'da tamamladıktan sonra 1996 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandım. 1996-1997 öğretim yılının ikinci yarısında Fırat Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne yatay geçiş yaptım ve 2000 yılında mezun oldum. Aynı yıl Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisansa başladım. 2001 yılında Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak girdim. Halen aynı görevi sürdürmekteyim.